

**ПРАТ «ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД «МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ»**

**ПРАТ «ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД «МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ»**

Кваліфікаційна
наукова
праця на правах
рукопису

МАЗІЙЧУК ВІТАЛІЙ АНАТОЛІЙОВИЧ

УДК 343.9 (477)

**ДИСЕРТАЦІЯ
ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ
ЗАПОБІГАННЯ Й ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ
В СУДОВИХ ОРГАНАХ УКРАЇНИ**

12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче
право»

Подається на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання
ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на
відповідне джерело _____ **В. А. Мазійчук**

Київ – 2025

АНОТАЦІЯ

Мазійчук В. А. Теоретико-правові та організаційні засади запобігання й протидії корупції в судових органах України. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. – Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. – ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом», Київ, 2025.

У дисертації, на основі комплексного аналізу доктринальних положень вітчизняних і зарубіжних учених різних галузей права, актів національного законодавства, міжнародно-правових документів та сталої правозастосовної практики з урахуванням правового режиму воєнного стану, розв'язано важливу наукову проблему, що полягає у розробленні, на основі кримінологічної характеристики, заходів запобігання та протидії корупції в судових органах України з визначенням шляхів розв'язання низки взаємообумовлених фундаментальних і прикладних завдань антикорупційної політики.

Автором розроблено концепцію запобігання та протидії корупції в судових органах України, яка ґрунтується на міжнародному досвіді й зарубіжній практиці є системою скоординованих кримінологічних (кількісні та якісні показники корупційних правопорушень, причини та умови, кримінологічно значущі ознаки осіб) заходів реагування, із визначенням та впровадженням в діяльність уповноважених правоохоронних інституцій комплексу науково обґрунтованих організаційно-правових, інформаційно-аналітичних і виховних інструментів, спрямованих на виявлення та усунення (нейтралізацію, мінімізацію, послаблення негативного впливу) криміногенних чинників, прийняття на цій основі ефективних правових і регуляторних рішень, у тому числі відомчого (міжвідомчого) характеру.

Дано поняття корупційних кримінальних правопорушень в судових органах України як крайнє негативний вид криміногенної дійсності в системі судоустрою, що полягає у використанні суддями, наданих їм службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди суддям, або на їх вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей, й відображає протиправні явища, тенденції і чинники, на стику економічної та політичної злочинності та негативно позначається на організації судової влади й здійснення правосуддя в Україні, яке зобов'язане функціонувати на засадах верховенства права відповідно до європейських стандартів і забезпечувати право кожного на справедливий суд.

Науково обґрунтовані пріоритетні напрями кримінологічного забезпечення діяльності судових органів (правові, організаційні, інформаційно-аналітичні, морально-етичні), які ґрунтуються на апробованій вітчизняною і зарубіжною практикою системі скоординованих заходів, із розробленням та впровадженням в діяльність правоохоронних органів комплексу науково обґрунтованих інструментів (рішень, методик, рекомендацій) спрямованих на моніторинг кримінальної ситуації в системі правосуддя, виявлення та усунення (нейтралізацію, послаблення негативного впливу) криміногенних (віктимогенних) чинників, прийняття на цій основі дієвих запобіжних заходів.

Надано кримінологічну характеристику корупційних кримінальних правопорушень в судових органах з виокремленням стану і тенденцій відповідних категорій протиправних діянь, їх детермінантів,

кримінологічних ознак правопорушників, а також зв'язків виокремлених елементів з системою організаційно-правового реагування та розробленням й застосуванням кримінологічних заходів запобігання.

Здійснений розподіл детермінантів (політичні, воєнні, організаційно-правові, соціально-економічні, управлінські, фінансові-технічні, морально-психологічні), які обумовлюють інтенсифікацію деградації судових органів на державному, галузевому та індивідуальному рівнях, що дозволило сформулювати кримінологічний прогноз розвитку корупційних проявів на найближчу й довгострокову перспективи.

Сформована кримінологічна характеристика осіб, які вчиняють корупційні дії в судових органах України, з виокремленням соціально-демографічних (стать, вік, освіта, сімейний стан, соціальні зв'язки), соціально-рольових (соціальний статус та функції в різних сферах суспільного життя), морально-психологічних (інтелектуальні, волюві, моральні якості, індивідуальні етичні властивості й поведінки особи) ознак, що виявляються (проявляються) у корупційній поведінці з розподілом на *ситуативні* (не створює умисно умов, що змушують до формування корупційних пропозицій, проте прихильно їх розглядає); *корисливий* (домінанта «корисливості» поєднана з злочинними порушеннями закону); *ініціативний* (постійність у можливості одержання неправомірної вигоди, або «продажу» своїх повноважень, чи можливостей впливу).

Проведено систематизацію суб'єктів запобігання та протидії корупції в судових органах за стратегічними рівнями: макростратегічний – суб'єкти, які відповідають за формування та реалізацію антикорупційної політики (Президент України, Національна рада з питань антикорупційної політики, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України); оперативний – об'єднує цільових суб'єктів реалізації заходів спрямованих на запобігання та протидію корупції в судових

органах (НАЗК, Вища рада правосуддя, Вища кваліфікаційна комісія суддів, Спеціалізована антикорупційна прокуратура, ДБР, НАБУ, СБУ, Агентство з розшуку та менеджменту активів та ін.).

Сформульоване теоретичне обґрунтування до нормативно-правового закріплення спеціальної перевірки у судових органах України як одного з інструментів мінімізації корупції в судових органах, яка проводиться з метою комплексного вивчення достовірності інформації про особу претендуючої на зайняття посади у таких органах; виявлення обмежень, пов'язаних із суддівською діяльністю; підвищення якості відбору кандидатів на зайняття посад у судових органах; недопущення призначення на посади суддів осіб, які систематично порушували правила професійної етики; встановлення відповідності рівня життя кандидатів наявному в них і членів їхньої сім'ї майну й одержаним ними, згідно з декларацією, доходам.

Окреслений зміст інформаційно-аналітичного забезпечення запобігання та протидії корупції в судових органах України в межах загальних (описова, пояснювальна, перетворювальна) і спеціальних (інформаційна, запобіжна, репресивна) функцій з використанням аналітичних продуктів (BigDataPeople (Artelligence), Vkursi, BriefCam, Amped FIVE, Cobwebs та ін.), які мають визначальний характер при обранні кримінологічних заходів забезпечення безпеки у судовій системі.

Проведений аналіз показників офіційної статистики упродовж 2013–2024 рр. дозволив встановити тенденції корупційних кримінальних правопорушень в судових органах в період реалізації нової антикорупційної політики – зростання в умовах соціальної й економічної кризи та воєнного стану (з 2019 р.) питомої ваги особливо тяжких та тяжких злочинів корупційної спрямованості. На цій підставі теоретично обґрунтовано напрями удосконалення системи запобігання та протидії на загальносоціальному, спеціально-кримінологічному

рівнях, у тому числі з урахуванням специфіки воєнного стану, міжнародного співробітництва у кримінальних провадженнях.

Визнано перспективним для впровадження у вітчизняне правове поле та правозастосовну практику, на основі кращих зарубіжних практик запобігання й протидії корупції в судових органах, відмову від репресивного підходу в антикорупційній діяльності й посилення заходів кримінально-правового впливу (Австрія, Бельгія, Канада, Сінгапур, ФРН, Швеція); систематичну участь суддів та інших працівників судових органів у проведенні спеціалізованих практикумів антикорупційного спрямування (Англія, Данія, Італія, Польща); загрози втрати всієї системи соціальних та інших гарантій у разі виявлення причетності судді та інших працівників судових органів до корупційного кримінального, або пов'язаного із корупцією правопорушення (США, Китай); заохочення у вигляді преміювання в разі повідомлення суддями про спробу надання неправомірної вигоди або пропозиції вчинення дій, які порушують встановлені антикорупційні обмеження (Словенія, Франція).

Запропоновано проекти *Національної програми запобігання та протидії корупції в судових органах на 2026–2030 рр.*, яка визначає вектори ефективності такої кримінологічної діяльності з урахуванням безпекових антикорупційних показників: результативні бали в Індексі сприйняття корупції; кількість кримінальних проваджень розпочатих за фактом вчинення корупційних кримінальних правопорушень в судових органах, які розглянуто з постановленням вироку; стан довіри громадян до органів правосуддя та забезпечення верховенства права в суспільстві; прозорий механізм заміщення вакантних посад в судових органах України; дисципліна та стан дотримання суддівської етики; *Плану заходів щодо запобігання та протидії корупції в судових органах України на період до 2030 року* спрямованого на

нейтралізацію корупцію в судах й містить правові, відомчі, процесуальні, інституційні, організаційні блоки заходів.

Сформульовано рекомендації щодо посилення спеціально-кримінологічних заходів запобігання корупції в судових органах шляхом прийняття закону щодо захисту прав викривачів в усіх сферах суспільного життя, який передбачатиме широку дефініцію осіб, яких захищатиме та яким гарантуватиме анонімність; запровадження процедури реального контролю за дотриманням особами, які припинили суддівську діяльність, обмеження протягом певного періоду щодо працевлаштування та вчинення правочинів у сфері підприємницької діяльності з юридичними особами приватного права або фізичними особами – підприємцями; затвердження єдиних критеріїв та стандартів доброчесності для перевірки співробітників усіх правоохоронних органів та суду; моніторинг органів правосуддя; контролю за виконанням державних антикорупційних заходів шляхом спеціальної інтерактивної інформаційної системи.

Визначені шляхи організації міжнародного співробітництва правоохоронних органів України з іноземними партнерами за фактами вчинення корупційних дій суддями шляхом проведення спільних слідчих (розшукових) дій; міжнародного розшуку; екстрадиції; взаємного інформування Інтерполу щодо виявлення нових відомостей про розшукуваного. Таке співробітництво позитивно впливатиме на кримінологічну діяльність й мінімізує ризики вчинення корупційних кримінальних правопорушень не тільки в судових органах.

Ключові слова: корупція, судові органи, правосуддя, судова система, кримінальні правопорушення, кримінологічна характеристика, детермінанти, суддя, запобігання, протидія, організація, спеціальна перевірка, виховання, міжнародне співробітництво.

SUMMARY

Mazychuk V. A. Theoretical and Organizational Principles of Preventing and Countering Corruption in the Judicial Bodies of Ukraine. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

Thesis for a Doctor of Juridical Sciences degree in specialty 12.00.08 – Criminal law and criminology; criminal executive law (081 – Law). – PJSC “Higher Educational Institution «Interregional Academy of Personnel Management»”, Kyiv, 2025.

The dissertation, based on a comprehensive analysis of the doctrinal provisions of domestic and foreign scholars in various fields of law, acts of national legislation, international legal documents and established law enforcement practice, taking into account the legal regime of martial law, solves an important scientific problem, which consists in developing, based on criminological characteristics, measures to prevent and combat corruption in the judicial bodies of Ukraine, with the determination of ways to solve a number of interrelated fundamental and applied tasks of anti-corruption policy.

The author is developed a concept for preventing and combating corruption in the judicial bodies of Ukraine, which, based on international experience and foreign practice, is a system of coordinated criminological (quantitative and qualitative indicators of corruption offenses, causes and conditions, criminologically significant characteristics of individuals) response measures, with the definition and implementation of a set of scientifically based organizational and legal, informational, analytical and educational tools into the activities of authorized law enforcement institutions, aimed at identifying and eliminating (neutralizing, minimizing, weakening the negative impact) criminogenic factors, and making effective legal and regulatory decisions on this basis, including departmental (interdepartmental) ones.

The concept of corruption criminal offenses in the judicial bodies of Ukraine is given as an extremely negative type of criminogenic reality in the judicial system, which consists in the use by judges of the official powers granted to them or the opportunities associated with them in order to obtain an unlawful benefit or accept such a benefit or accept a promise/offer of such a benefit for themselves or other persons or, respectively, a promise/offer or provision of an unlawful benefit to judges, or at their request to other individuals or legal entities in order to induce this person to unlawfully use the official powers granted to him or the opportunities associated with them, and reflects illegal phenomena, trends and factors at the junction of economic and political crime and negatively affects the organization of the judiciary and the administration of justice in Ukraine, which is obliged to function on the principles of the rule of law in accordance with European standards and ensure everyone's right to a fair trial.

Scientifically substantiated priority areas of criminological support for the activities of judicial bodies (legal, organizational, information-analytical, moral-ethical), which are based on a system of coordinated measures approved by domestic and foreign practice, with the development and implementation in the activities of law enforcement agencies of a set of scientifically substantiated tools (decisions, methods, recommendations) aimed at monitoring the criminal situation in the justice system, identifying and eliminating (neutralizing, weakening the negative impact) of criminogenic (victimogenic) factors, and adopting effective preventive measures on this basis.

A criminological characteristic of corruption criminal offenses in judicial bodies is provided with the identification of the state and trends of the relevant categories of illegal acts, their determinants, criminological signs of offenders, as well as the connections of the identified elements

with the system of organizational and legal response and the development and application of criminological preventive measures.

A distribution of determinants (political, military, organizational and legal, socio-economic, managerial, financial and technical, moral and psychological) that cause the intensification of the destruction of judicial bodies at the state, sectoral and individual levels has been carried out, which allowed us to form a criminological forecast of the development of corruption manifestations in the near and long term.

A criminological characteristic of persons who commit corrupt acts in the judicial bodies of Ukraine is formed, with the identification of socio-demographic (gender, age, education, marital status, social ties), socio-role (social status and functions in various spheres of public life), moral and psychological (intellectual, strong-willed, moral qualities, individual ethical properties and behavior of a person) signs that are manifested (manifest) in corrupt behavior with a division into situational (does not intentionally create conditions that force the formation of corrupt proposals, but favorably considers them); self-interested (the dominant "self-interest" is combined with criminal violations of the law); initiative (constancy in the possibility of obtaining an illegal benefit, or "selling" one's powers, or opportunities for influence).

The subjects of prevention and counteraction to corruption in judicial bodies are systematized by strategic levels: macro-strategic – subjects responsible for the formation and implementation of anti-corruption policy (President of Ukraine, National Council on Anti-Corruption Policy, Verkhovna Rada of Ukraine, Cabinet of Ministers of Ukraine); operational – unites target subjects of implementation of measures aimed at preventing and countering corruption in judicial bodies (NACP, High Council of Justice, High Qualification Commission of Judges, Specialized Anti-Corruption Prosecutor's Office, State Bureau of Investigation, NABU, SBU, Asset Management and Investigation Agency, etc.).

A theoretical justification is formulated for the regulatory and legal consolidation of a special inspection in judicial bodies of Ukraine as one of the tools for minimizing corruption in judicial bodies, which is carried out with the aim of comprehensively studying the reliability of information about a person applying for a position in such bodies; identifying restrictions related to judicial activities; improving the quality of selection of candidates for positions in judicial bodies; preventing the appointment of persons who have systematically violated the rules of professional ethics to the positions of judges; establishing the correspondence of the standard of living of candidates to the property they and their family members have and the income they have received, according to the declaration.

The content of information and analytical support for the prevention and counteraction to corruption in the judicial bodies of Ukraine is outlined within the framework of general (descriptive, explanatory, transformative) and special (informational, preventive, repressive) functions using analytical products (BigDataPeople (Artelligence), Vkursi, BriefCam, Amped FIVE, Cobwebs, etc.), which are of a decisive nature when choosing criminological measures to ensure security in the judicial system.

The analysis of official statistics for the period 2013–2024 revealed trends in corruption-related criminal offenses within judicial bodies during the implementation of the new anti-corruption policy. Specifically, it identified an increase in the proportion of particularly serious and serious corruption-related crimes under conditions of social and economic crisis and martial law (since 2019). Based on these findings, the study theoretically substantiated directions for improving the system of prevention and counteraction at the general social and special criminological levels, including considerations for the specifics of martial law and international cooperation in criminal proceedings.

It is recognized as promising for implementation in the domestic legal field and law enforcement practice, based on the best foreign practices

of preventing and countering corruption in judicial bodies, the rejection of the repressive approach in anti-corruption activities and the strengthening of measures of criminal law influence (Austria, Belgium, Canada, Singapore, Germany, Sweden); systematic participation of judges and other judicial employees in conducting specialized anti-corruption workshops (England, Denmark, Italy, Poland); threats of losing the entire system of social and other guarantees in the event of the involvement of a judge and other judicial employees in a corruption criminal offense or an offense related to corruption (USA, China); incentives in the form of bonuses in the event of judges reporting an attempt to provide an illegal benefit or a proposal to commit actions that violate established anti-corruption restrictions (Slovenia, France).

Drafts of the National Program for Preventing and Counteracting Corruption in the Judicial Bodies for 2026–2030 are proposed, which determines the vectors of effectiveness of such criminological activities taking into account security anti-corruption indicators: effective scores in the Corruption Perception Index; the number of criminal proceedings initiated on the fact of committing corruption criminal offenses in judicial bodies, which were considered with a verdict; the state of citizens' trust in the justice system and ensuring the rule of law in society; a transparent mechanism for filling vacant positions in the judicial bodies of Ukraine; discipline and the state of compliance with judicial ethics; the Action Plan for Preventing and Counteracting Corruption in the Judicial Bodies of Ukraine for the period until 2030, aimed at neutralizing corruption in the courts and containing legal, departmental, procedural, institutional, and organizational blocks of measures.

Recommendations are formulated to strengthen special criminological measures to prevent corruption in judicial bodies by adopting a law on the protection of whistleblowers' rights in all spheres of public life, which will provide for a broad definition of persons who will be

protected and guaranteed anonymity; the introduction of a procedure for real control over compliance by persons who have ceased judicial activity with restrictions for a certain period on employment and the conclusion of transactions in the field of entrepreneurial activity with legal entities under private law or individual entrepreneurs; the approval of uniform criteria and standards of integrity for the verification of employees of all law enforcement agencies and the court; monitoring of justice bodies; control over the implementation of state anti-corruption measures through a special interactive information system.

The ways are identified for organizing international cooperation between law enforcement agencies of Ukraine with foreign partners on the facts of corruption by judges by conducting joint investigative (search) actions; international search; extradition; mutual informing Interpol about the discovery of new information about the wanted person. Such cooperation will have a positive impact on criminological activities and minimize the risks of committing corruption-related criminal offenses not only in judicial bodies.

Keywords: corruption, judicial bodies, justice, judicial system, criminal offenses, criminological characteristics, determinants, judge, prevention, counteraction, organization, special inspection, education, international cooperation.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Монографія

1. Мазійчук В. А. Запобігання та протидія корупції в судових органах України: монографія. Київ : «Видавництво Людмила, 2024. 330 с.

Статті в наукових фахових виданнях

2. Мазійчук В. А. Стан та тенденції корупції в судових органах України. *Право та державне управління*. 2023. № 1. С. 383–391. DOI <https://doi.org/10.32782/2521-6473.2023-4.32>

3. Мазійчук В. А. Характеристика осіб, які вчиняють корупційні дії в судових органах України. *Право та державне управління*. 2023. № 4. С. 308–315.

4. Мазійчук В. А. Міжнародне співробітництво правоохоронних органів щодо запобігання та протидії корупції в судових органах України. *Правова позиція*. 2023. № 4 (41). С. 158–163. DOI <https://doi.org/10.32782/2521-6473.2023-4.32>

5. Мазійчук В. А. Інформаційно-аналітичне забезпечення запобігання та протидії корупції в судових органах України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 9. С. 608–612. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-9/150>

6. Мазійчук В. А. Спеціальна перевірка як умова набуття правового статусу судді. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2024. № 1. Т. 2. С. 240–249.

7. Мазійчук В. А. Суб'єкти запобігання та протидії корупції в судових органах України. *Право і суспільство*. 2024. № 4. С. 278–286.

8. Мазійчук В. А. Загально-соціальне запобігання корупції в судових органах. *Успіхи і досягнення у науці*. Серія «Право». 2024.

№ 10 (10). С. 185–198. DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1254-2024-10\(10\)](https://doi.org/10.52058/3041-1254-2024-10(10))

9. Мазійчук В. А. Морально-етичне виховання суддів та інших працівників суду як основа запобігання та протидії корупції в судових органах. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 11. С. 652-660.

10. Мазійчук В. А. Спеціально-кримінологічне запобігання корупції в судових органах України. *Наукові перспективи*. 2024. № 12 (54). С. 1171–1185. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-12\(54\)](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-12(54))

11. Мазійчук В.А. Наукове забезпечення запобігання й протидії корупції в судових органах України. *Наука і техніка сьогодні*. Серія «Право». 2024. № 13 (41). С. 88–101. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-13\(41\)](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-13(41))

Статті в наукових періодичних виданнях інших держав

12. Bozhyk, V. I., Streliuk, Y. V., Maziychuk, V. A., Voightko, A. O., Kokoshko, M. V., & Kisliy, A. M. (2021). Problems of implementing international digitalisation standards of criminal investigation. *Cuestiones Políticas*, 39(71), 317–333. DOI: <https://doi.org/10.46398/cuestpol.3971.16> (WoS).

13. Shchokin, R., Oliinyk, V., Amelin, O., Bondarenko, Ye., Maziychuk, V. et al. (2023). Methods of Combating Offenses in the Field of Ecology. *Journal of Environmental Management and Tourism*, [S. l.]. V. 14. N. 1, P. 5–15. Mar. ISSN 2068-7729. URL: <https://journals.aserspublishing.eu/jemt/article/view/7624>
DOI: [https://doi.org/10.14505/jemt.v14.1\(65\).01](https://doi.org/10.14505/jemt.v14.1(65).01). (Scopus).

14. Shchokin, R., Maziychuk, V., Mykhailik, O., Kolomiiets, A., Akifzade, S., & Tymoshenko, Y. (2023). The impact of the crime rate on the hospitality and tourism industry in the eu countries. *GeoJournal of Tourism and Geosites*, 46 (1), 135–147. DOI: <https://doi.org/10.30892/gtg.46115-1009> (Scopus).

15. Maziychuk, V., Voightko, A., Tymoshenko, Yu., Tsikalo, V. & Syrovatka, S. (2024). The Effectiveness of Electronic Declaration Monitoring in the Detection and Investigation of Corruption Offences in the Judicial System. *Pakistan Journal of Life and Social Sciences*. Volume 22, Number 2, URL: https://www.pjlss.edu.pk/pdf_files/2024_2/4833-4845.pdf
DOI: <https://doi.org/10.57239/PJLSS-2024--22.2.00358>

16. Мазійчук В. А. Міжнародне співробітництво у сфері запобігання та протидії корупції в органах судової влади України.

KELM (Knowledge, Education, Law, Management). 2024. № 5 (65). С. 340–348.

Праці апробаційного характеру

17. Мазійчук В. А. Зарубіжний досвід боротьби з організованою злочинністю та корупцією. *Проблеми і перспективи соціально-економічного розвитку в умовах модернізаційних процесів в Україні та світі* : матеріали VI Всеукр. звіт. наук.-практ. конф. (Київ, 8 груд. 2022 р.) / редкол. : М. Ф. Гончаренко (голова) та ін. Київ: ПрАТ ВНЗ «МАУП», 2023. С. 308–313.

18. Мазійчук В. А. Реалізація нормативно-правового забезпечення протидії корупційним правопорушенням в умовах воєнного стану. *Роль юриспруденції у формуванні сучасного суспільства* : Ч. 1 : матеріали IX Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 10 жовт. 2023 р.). Київ: ПрАТ ВНЗ «МАУП», 2023. С. 122–126.

19. Мазійчук В. А. Особливості правозахисної функції держави щодо забезпечення національної безпеки. *Розвиток української держави в умовах активізації євроінтеграційних процесів* : Ч. 1 : матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 23 квіт. 2024 р.). Київ: ПрАТ ВНЗ «МАУП», 2024. С. 82–86.

20. Мазійчук В. А. Форми спеціально-кримінологічного запобігання корупції в судових органах України. *Пріоритетні напрями розвитку науки та техніки* : матеріали CXLV Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (Суми, 28 черв. 2024 р.). Суми, 2024. С. 146–149.

21. Мазійчук В. А. Доктринальні підходи до визначення корупції в судових органах України. *Роль юриспруденції у формуванні сучасного суспільства* : Ч. 1 : матеріали ІХ Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 8 жовт. 2024 р.). Київ: ПрАТ ВНЗ «МАУП», 2024. С. 216–219.

22. Мазійчук В. А. Спеціальна перевірка кандидатів на посаду судді. *Перспективні напрями наукових досліджень в Україні* : матеріали CXLIX Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (Чернівці, 11

жовт. 2024 р.). Чернівці, 2024. С. 147–152.

23. Мазійчук В. А. Морально-етичне виховання суддів як основа запобігання та протидії корупції в судових органах України. *Осінні наукові зібрання – 2024* : матеріали СЛІ Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (Ужгород, 22 листоп. 2024 р.). Ужгород, 2024. С. 155–158.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	21
ВСТУП.....	22
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ В СУДОВИХ ОРГАНАХ УКРАЇНИ	37
1.1. Стан наукової розробки та методологія дослідження проблеми запобігання та протидії корупції в судових органах України.....	37
1.2. Наукові та нормативно-правові підходи до визначення корупції в судових органах України.....	82
1.3. Генезис становлення та розвитку антикорупційного законодавства України.....	111
Висновки до розділу 1.....	137
РОЗДІЛ 2 КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА КОРУПЦІЇ В СУДОВИХ ОРГАНАХ УКРАЇНИ	142
2.1. Стан і тенденції корупції в судових органах.....	142
2.2. Детермінанти, що впливають на вчинення корупції в судових органах	161
2.3. Характеристика осіб, які вчиняють корупційні дії в судових органах.....	184
Висновки до розділу 2.....	202
РОЗДІЛ 3 ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ В СУДОВИХ ОРГАНАХ УКРАЇНИ	210
3.1. Суб'єкти запобігання та протидії корупції в судових органах.....	210

3.2. Спеціальна перевірка як умова набуття правового статусу судді	245
3.3. Інформаційно-аналітичне забезпечення запобігання та протидії корупції в судових органах	267
3.4. Морально-етичне виховання суддів та інших працівників суду як основа запобігання та протидії корупції в судових органах	287
Висновки до розділу 3.....	308
РОЗДІЛ 4. КРИМІНОЛОГІЧНІ ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ В СУДОВИХ ОРГАНАХ	314
4.1. Міжнародний досвід і зарубіжна практика запобігання та протидії корупції в судових органах	314
4.2. Загальносоціальні заходи запобігання корупції в судових органах України.....	337
4.3. Спеціально-кримінологічні заходи запобігання корупції в судових органах України	362
4.4. Міжнародне співробітництво правоохоронних органів щодо запобігання та протидії корупції в судових органах України.....	387
Висновки до розділу 4.....	413
ВИСНОВКИ	418
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	431
ДОДАТКИ	496

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВККСУ – Вища кваліфікаційна комісія суддів України

ВРП – Вища рада правосуддя

ДБР – Державне бюро розслідувань

ЄРДР – Єдиний реєстр досудових розслідувань

ЄС – Європейський Союз

КК – Кримінальний кодекс

КСУ – Конституційний Суд України

КУпАП – Кодекс України про адміністративні правопорушення

НАБУ – Національне антикорупційне бюро України

НАЗК – Національне агентство з питань запобігання корупції

ОРД – оперативно-розшукова діяльність

САП – Спеціалізована антикорупційна прокуратура

СБУ – Служба безпеки України

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Створення привабливого інвестиційного клімату, імідж на міжнародній арені, а також забезпечення євроінтеграційних та північноатлантичних прагнень українців, безпосередньо залежить від рівня дотримання в Україні прав і свобод людини, верховенства права, стану законності, незалежності судової гілки влади, чесності та непідкупності суддів.

Водночас формування національної правової бази щодо вдосконалення здійснення правосуддя в Україні, покращення професійного рівня працівників третьої гілки влади, а також перевірки кандидатів на зайняття відповідних посад, виховання в громадян нульової толерантності до корупції, а відтак, і загалом, стосовно запобігання та протидії корупції в судових органах, особливо в умовах воєнного стану, не виправдано затягнулося.

Задекларовані законодавчі та інституційні зміни, у тому числі визначені Законами України «Про запобігання та протидію корупції», «Про засади державної антикорупційної політики на 2021–2025 роки», Стратегією та Державною антикорупційною програмою на 2023–2025 роки й досі на стадії опрацювання (не визначено доброчесність як кваліфікаційну вимогу до членів Вищої ради правосуддя і Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, доброчесність та професійна етика як стандартні вимоги до суддів недостатньо впроваджені на практиці, а оцінювання цих вимог не завжди є прозорим та передбачуваним), а зволікання з прийняттям й виконанням цілої низки інших нормативно-правових актів свідчить про недосягнення визначених, зокрема, Кримінальною конвенцією про боротьбу з корупцією, як всеосяжною міжнародною угодою, що слугує основою дій для багатьох країн Європи та на інших континентах, цілей і недостатню ефективність реалізації антикорупційної політики в

Україні. На підтвердження, динаміка корупційних кримінальних правопорушень в судових органах, є хвилеподібною: від падіння (-23 % – 2013–2014 рр.), до стрімкого зростання (+56 % – 2015 р. та 2024 р.), що пояснюється, як латентністю й суспільно-політичними процесами, пов'язаними зі частковим скасуванням, відновленням і тимчасовим «призупиненням» підстав кримінальної відповідальності за їх вчинення, так і наявністю корупційних ризиків, обумовлених прогалинами та недосконалістю законодавства в системі правосуддя, а також відсутністю дієвого механізму реагування на встановлені факти впливу, тиску на суддів та втручання в їх діяльність. Однак, у загальному, питома вага особливо тяжких злочинів корупційної спрямованості збільшилась у чотири рази (з 0,1 % до 0,4 %), а тяжких – відповідно з 12,3 % до 18,6 %.

Концептуальні ідеї в контексті розроблення системи кримінологічного впливу на корупційну злочинність та окремі її сегменти (зокрема, в судових органах) свого часу висловлювали представники вітчизняної кримінологічної школи, зокрема, П. П. Андрушко, А. А. Бабенко, О. М. Бандурка, В. С. Батиргарєєва, Ю. В. Баулін, В. М. Бесчастний, А. А. Бова, В. І. Борисова, С. І. Богаченко, О. С. Бондаренко, О. Ю. Бусол, В. В. Василевич, М. Г. Вербенський, В. В. Голіна, В. К. Грищук, О. М. Гумін, Н. О. Гуторова, Л. М. Давиденко, О. М. Джу́жа, В. М. Дрьомін, В. П. Ємельянов, А. П. Закалюк, А. Ф. Зелінський, О. Г. Кальман, М. І. Камлик, О. О. Кваша, В. В. Коваленко, Ю. В. Ковбасюк, М. Г. Колодязний, О. М. Костенко, М. В. Костицький, О. Г. Кулик, М. В. Кікалішвілі, О. М. Литвак, О. М. Литвинов, Н. К. Макаренко, М. І. Мельник, С. А. Мозоль, О. М. Михальченко, Д. Г. Михайленко, Є. С. Назимко, Є. В. Невмержицький, А. А. Небитов, Ю. В. Нікітін, Н. А. Никифоро́ренко, Ю. В. Орлов, С. В. Прилуцький, Д. М. Тичина, В. М. Трепак, С. С. Чернявський, І. В. Чубенко, В. І. Ша́кун,

О. В. Шевченко, Н. М. Ярмиш та інші. Цінним науковим матеріалом для розробки заходів запобігання й протидії корупції в судових органах також є результати досліджень зарубіжних кримінологів, зокрема, таких як: Ф. Зімрінг, Д. Джонсон, Т. Тайлер, Д. Трейсман, Д. Стокмер, С. Роуз-Акерман, Р. Нейлд, Т. Перссон, Н. Лефф, К. Каленборн, К. Лессман, Г. Беккер, К. Аббінк та інші.

Наукові здобутки вищезазначених вчених мають важливе теоретичне й праксеологічне значення, носять фундаментальний характер і становлять підґрунтя для подальшого наукового пошуку, оскільки проблема набула особливого значення й потребує невідкладного комплексного дослідження з урахуванням суттєво скоригованих воєнним станом умов і докорінних змін законодавства та розширення правозастосовної практики. Зазначене акцентує актуальність дисертації, підтверджує її нагальність для вироблення і досягнення наукового консенсусу в гострих та дискусійних питаннях формування антикорупційної політики та практичної реалізації консолідованої, дієвої моделі запобігання та протидії корупції в судових органах влади.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року (Указ Президента України від 30 вересня 2019 р. № 722/2019); Стратегії національної безпеки України (Указ Президента України від 14 вересня 2020 р. № 392/2020); Стратегії боротьби з організованою злочинністю (розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2020 р. № 1126); Стратегії воєнної безпеки України (Указ Президента України від 25 березня 2021 р. № 121/2021); Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки (Указ Президента України від 11 травня 2023 р. № 273/2023). Робота відповідає Тематиці наукових досліджень і науково-технічних

(експериментальних) розробок на 2020–2024 роки (наказ МВС України від 11 червня 2020 р. № 454) і Загальному плану науково-дослідної роботи ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом» на 2019–2025 рр. «Дослідження теоретико-методологічних основ розвитку української державності в контексті світових модернізаційних процесів формування національних громадянських суспільств: політичний, юридичний, економічний, соціальний, психологічний та управлінський аспекти» (номер державної реєстрації: 0119U100492).

Тему дисертації затверджено Вченою радою ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом» 07 грудня 2022 р. (протокол № 9).

Мета і завдання дослідження. *Метою* роботи є теоретичне узагальнення та розв’язання комплексної наукової і прикладної проблеми формування кримінологічних засад запобігання та протидії корупції в судових органах України з розробленням пропозицій і рекомендацій, спрямованих на удосконалення законодавства, відомчої (міжвідомчої) регламентації та відповідної правозастосовної практики.

Для досягнення зазначеної мети поставлені такі *завдань*:

- з’ясувати сучасний стан наукового розроблення проблем запобігання та протидії корупції в судових органах України та окреслити методологію дослідження;
- систематизувати наукові підходи до визначення корупції в судових органах України;
- визначити етапи становлення й розвитку антикорупційного законодавства України;
- охарактеризувати сучасний стан та тенденції корупції в судових органах України;
- виокремити детермінанти, що впливають на вчинення корупції в судових органах;

- визначити кримінологічно значущі ознаки осіб, які вчиняють корупційні дії в судових органах;
- систематизувати суб'єктів запобігання та протидії корупції в судових органах;
- розкрити особливості спеціальної перевірки як умови набуття правового статусу судді;
- з'ясувати проблеми інформаційно-аналітичного забезпечення запобігання та протидії корупції в судових органах;
- запропонувати комплекс морально-етичних заходів виховання суддів та інших працівників суду як основи запобігання та протидії корупції в судових органах;
- узагальнити апробований зарубіжний досвід запобігання та протидії корупції в судових органах й розробити пропозиції щодо його використання в Україні;
- сформулювати концептуальне бачення загальносоціальних заходів запобігання та протидії корупції в судових органах України;
- розробити спеціально-кримінологічні заходи запобігання корупції в судових органах України;
- внести пропозиції щодо вдосконалення системи міжнародного співробітництва правоохоронних органів щодо запобігання та протидії корупції в судових органах України.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у діяльності судових та правоохоронних органів України.

Предмет дослідження – теоретико-правові та організаційні засади запобігання й протидії корупції в судових органах України.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети та вирішення обумовлених нею задач використовувались такі методи:

загальнонаукові: діалектичний та формально-логічний (прийоми аналізу та синтезу, індукції й дедукції, абстрагування, узагальнення, аналогії) – для дослідження феномену корупції в судових органах

України, правового реагування на його прояви в історичному розвитку, взаємозв'язку протиправної діяльності та системи правосуддя (розділ 1), детермінаційного комплексу (підрозділ 2.2); *системний* – дозволив розглянути корупцію в судових органах України як цілісний комплекс взаємопов'язаних елементів різного рівня складності (підрозділи 1.2, 2.1, 2.3, розділ 4); *структурно-функціональний* – для надання кримінологічної характеристики корупції в судових органах України (розділ 2) і розроблення на цій основі організаційно-правових заходів реагування (підрозділи 3.2–3.4) та кримінологічних (розділ 4) заходів запобігання та протидії;

спеціальні: історико-правовий – для розкриття генезису ключових етапів становлення та розвитку наукових досліджень, законодавства й відповідної антикорупційної практики (підрозділи 1.1, 1.2, 3.1, 4.2); *компаративістський* (порівняльно-правовий) – для виявлення особливостей доктринального розуміння специфіки запобігання та протидії корупції в Україні та інших країнах, а також оцінки можливостей імплементації позитивного зарубіжного досвіду у національну правозастосовну практику (підрозділи 4.1, 4.3); *моделювання* – при розробленні кримінологічних заходів забезпечення безпеки у судових органах (підрозділи 3.2, 3.3, 4.2, 4.3), формулюванні загальних оцінок і висновків до розділів, а також пропозицій щодо удосконалення законодавства, заходів запобігання й протидії та практики їх застосування (розділи 3, 4); *логіко-юридичний* – сприяв розробленню проєктів програм і плану заходів в контексті предмету дослідження (підрозділи 3.4, 4.2, 4.3); *контент-аналізу* – під час опрацювання матеріалів органів сектору безпеки та громадськості за окремими кількісними та якісними параметрами з подальшою інтерпретацією одержаних результатів у дисертаційній роботі (підрозділи 2.1–2.3, 3.2, 3.3, 4.3); *соціологічні* (анкетування, інтерв'ювання, спостереження) – з метою вивчення думок різних

категорій респондентів з проблемних питань дослідження та з'ясування соціальної результативності заходів запобігання (розділи 3, 4); *статистичний* – для аналізу зібраних емпіричних даних, а також офіційної статистичної звітності (підрозділи 2.1–2.3, 3.1, 4.3).

Емпіричну базу дослідження становлять зведені дані вивчення 52 кримінальних проваджень зареєстрованих в Єдиному реєстрі досудових розслідувань (ЄРДР) за фактом вчинення корупційних кримінальних правопорушень в судових органах України (ст. ст. 364, 365-2, 366, 366-2, 366-3, 367, 368, 368-4, 368-5, 369, 369-2 КК України) упродовж 2019–2024 рр. (з усіх регіонів країни) та 76 вироків, винесених судами України щодо цих кримінальних правопорушень, а також інших, зокрема, пов'язаних з корупцією в судових органах України за ст. ст. 371–376 КК України; результати опитувань (серед 543 респондентів – 30 суддів, 76 прокурорів, 55 детективів, 82 слідчих, 68 працівників оперативних підрозділів в окремих областях України); аналітичні звіти та узагальнення Офісу Генерального прокурора, Державного бюро розслідувань (ДБР), Національного антикорупційного бюро України (НАБУ), Служби безпеки України (СБУ), Національного агентства з питань запобігання корупції (НАЗК), Державної судової адміністрації України; ряду громадських організацій («Центр протидії корупції», «Transparency International», «Стопкор», «Центр політико-правових реформ» та ін.) й міжнародних інституцій (Європейський Суд з прав людини (ЄСПЛ)). Під час збору та узагальнення матеріалів практики і визначення ключових аспектів обраної тематики дослідження використовувався й особистий досвід роботи автора в правоохоронних органах України.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є першим в Україні комплексним монографічним дослідженням, в якому реалізовано доктринальний підхід до формування заходів запобігання та протидії корупції в судових органах

з визначенням шляхів розв'язання низки фундаментальних і прикладних завдань антикорупційної політики. Найсуттєвішими з них вважаються наступні положення:

вперше:

– розроблено концепцію запобігання та протидії корупції в судових органах України, яка ґрунтуючись на міжнародному досвіді й зарубіжній практиці є системою скоординованих кримінологічних (кількісні та якісні показники корупційних правопорушень, причини та умови, кримінологічно значущі ознаки осіб) заходів реагування, із визначенням та впровадженням в діяльність уповноважених правоохоронних інституцій комплексу науково обґрунтованих організаційно-правових, інформаційно-аналітичних і виховних інструментів, спрямованих на виявлення та усунення (нейтралізацію, мінімізацію, послаблення негативного впливу) криміногенних чинників, прийняття на цій основі ефективних правових і регуляторних рішень, у тому числі відомчого (міжвідомчого) характеру;

– науково обґрунтовані пріоритетні напрями кримінологічного забезпечення діяльності судових органів (правові, організаційні, інформаційно-аналітичні, морально-етичні), які ґрунтуються на апробованій вітчизняною і зарубіжною практикою системі скоординованих заходів, із розробленням та впровадженням в діяльність правоохоронних органів комплексу науково обґрунтованих інструментів (рішень, методик, рекомендацій) спрямованих на моніторинг кримінальної ситуації в системі правосуддя, виявлення та усунення (нейтралізацію, послаблення негативного впливу) криміногенних (віктимогенних) чинників, прийняття на цій основі дієвих запобіжних заходів;

– аналіз показників офіційної статистики упродовж 2013–2024 рр. дозволив встановити тенденції корупційних кримінальних правопорушень в судових органах в період реалізації нової

антикорупційної політики – зростання в умовах соціальної й економічної кризи та воєнного стану (з 2019 р.) питомої ваги особливо тяжких та тяжких злочинів корупційної спрямованості. На цій підставі теоретично обґрунтовано напрями удосконалення системи запобігання та протидії на загальносоціальному, спеціально-кримінологічному рівнях, у тому числі з урахуванням специфіки воєнного стану, міжнародного співробітництва у кримінальних провадженнях;

– визнано перспективним для впровадження у вітчизняне правове поле та правозастосовну практику, на основі кращих зарубіжних практик запобігання й протидії корупції в судових органах, відмову від репресивного підходу в антикорупційній діяльності й посилення заходів кримінально-правового впливу (Австрія, Бельгія, Канада, Сінгапур, ФРН, Швеція); систематичну участь суддів та інших працівників судових органів у проведенні спеціалізованих практикумів антикорупційного спрямування (Англія, Данія, Італія, Польща); загрози втрати всієї системи соціальних та інших гарантій у разі виявлення причетності судді та інших працівників судових органів до корупційного кримінального, або пов'язаного із корупцією правопорушення (США, Китай); заохочення у вигляді преміювання в разі повідомлення суддями про спробу надання неправомірної вигоди або пропозиції вчинення дій, які порушують встановлені антикорупційні обмеження (Словенія, Франція);

– запропоновано проєкти *Національної програми запобігання та протидії корупції в судових органах на 2026–2030 рр.*, яка визначає вектори ефективності такої кримінологічної діяльності з урахуванням безпекових антикорупційних показників: результативні бали в Індексі сприйняття корупції; кількість кримінальних проваджень розпочатих за фактом вчинення корупційних кримінальних правопорушень в судових органах, які розглянуто з постановленням вироку; стан довіри громадян до органів правосуддя та забезпечення верховенства права в

суспільстві; прозорий механізм заміщення вакантних посад в судових органах України; дисципліна та стан дотримання суддівської етики; *Плану заходів щодо запобігання та протидії корупції в судових органах України на період до 2030 року* спрямованого на нейтралізацію корупцію в судах й містить правові, відомчі, процесуальні, інституційні, організаційні блоки заходів;

удосконалено:

– наукові підходи до поняття корупційних кримінальних правопорушень в судових органах України як крайнє негативний вид криміногенної дійсності в системі судоустрою, що полягає у використанні суддями, наданих їм службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди суддям, або на їх вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей, й відображає протиправні явища, тенденції і чинники, на стику економічної та політичної злочинності та негативно позначається на організації судової влади й здійснення правосуддя в Україні, яке зобов'язане функціонувати на засадах верховенства права відповідно до європейських стандартів і забезпечувати право кожного на справедливий суд;

– кримінологічну характеристику корупційних кримінальних правопорушень в судових органах з виокремленням стану і тенденцій відповідних категорій протиправних діянь, їх детермінантів, кримінологічних ознак правопорушників, а також зв'язків виокремлених елементів з системою організаційно-правового

реагування та розробленням й застосуванням кримінологічних заходів запобігання;

– розподіл детермінантів (політичні, воєнні, організаційно-правові, соціально-економічні, управлінські, фінансові-технічні, морально-психологічні), які обумовлюють інтенсифікацію деструкції судових органів на державному, галузевому та індивідуальному рівнях, що дозволило сформулювати кримінологічний прогноз розвитку корупційних проявів на найближчу й довгострокову перспективи;

– систематизацію суб'єктів запобігання та протидії корупції в судових органах за стратегічними рівнями: *макростратегічний* – суб'єкти, які відповідають за формування та реалізацію антикорупційної політики (Президент України, Національна рада з питань антикорупційної політики, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України); *оперативний* – об'єднує цільових суб'єктів реалізації заходів спрямованих на запобігання та протидію корупції в судових органах (НАЗК, Вища рада правосуддя, Вища кваліфікаційна комісія суддів, Спеціалізована антикорупційна прокуратура, ДБР, НАБУ, СБУ, Агентство з розшуку та менеджменту активів та ін.);

– зміст інформаційно-аналітичного забезпечення запобігання та протидії корупції в судових органах України в межах загальних (описова, пояснювальна, перетворювальна) і спеціальних (інформаційна, запобіжна, репресивна) функцій з використанням аналітичних продуктів (BigDataPeople (Artelligence), Vkursi, BriefCam, Amped FIVE, Cobwebs та ін.), які мають визначальний характер при обранні кримінологічних заходів забезпечення безпеки у судовій системі;

дістало подальшого розвитку:

– концептуалізація корупції в судових органах як різновид девіантності, що проявляється у вигляді делінквентної (адміністративні та дисциплінарні корупційні правопорушення) й кримінальної

протиправної (корупційні кримінальні правопорушення) поведінки, яка мінімізує стратегічні безпекові напрями в умовах воєнного стану;

– генезис становлення й розвитку законодавства про кримінальну відповідальність за вчинення корупційних діянь в судових органах України з виокремленням ключових етапів: *звичаєвий* (IX – поч. XIV ст.); *перехідний* (XIV–XVI ст.); *козацький* (з XVII – поч. XVIII ст.); *імперський* (з сер. XVIII – поч. XX ст.); *радянський* (з 20-х рр. XX ст. до 1991 р.); *сучасний* (з набуттям Україною незалежності) з визначенням на кожному етапі характеру впливу політичних, правових, економічних, воєнних, ідеологічних, культурних та інших факторів на процеси створення, реформування й криміналізації судової гілки влади, а також оцінкою доктринальних підходів до встановлення заходів реагування на корупційні протиправні прояви з огляду на стан законодавства, правові традиції та науковий інструментарій;

– кримінологічна характеристика осіб, які вчиняють корупційні дії в судових органах України, з виокремленням соціально-демографічних (стать, вік, освіта, сімейний стан, соціальні зв'язки), соціально-рольових (соціальний статус та функції в різних сферах суспільного життя), морально-психологічних (інтелектуальні, вольові, моральні якості, індивідуальні етичні властивості й поведінки особи) ознак, що виявляються (проявляються) у корупційній поведінці з розподілом на *ситуативні* (не створює умисно умов, що змушують до формування корупційних пропозицій, проте прихильно їх розглядає); *корисливий* (домінанта «корисливості» поєднана з злочинними порушеннями закону); *ініціативний* (постійність у можливості одержання неправомірної вигоди, або «продажу» своїх повноважень, чи можливостей впливу);

– теоретичне обґрунтування до нормативно-правового закріплення спеціальної перевірки у судових органах України як одного з інструментів мінімізації корупції в судових органах, яка проводиться з

метою комплексного вивчення достовірності інформації про особу претендуючої на зайняття посади у таких органах; виявлення обмежень, пов'язаних із суддівською діяльністю; підвищення якості відбору кандидатів на зайняття посад у судових органах; недопущення призначення на посади суддів осіб, які систематично порушували правила професійної етики; встановлення відповідності рівня життя кандидатів наявному в них і членів їхньої сім'ї майну й одержаним ними, згідно з декларацією, доходам;

– визначення морально-етичних стандартів як організаційно-управлінських заходів запобігання та протидії корупції в судових органах, які спрямовані на осучаснення етичного кодексу працівника суду з урахуванням міжнародних стандартів; пропаганду дотримання норм моралі й етики поведінки; моніторинг ризиків та потенційного конфлікту; розвиток кадрового потенціалу судових органів з урахуванням морально-етичних принципів;

– рекомендації щодо посилення спеціально-кримінологічних заходів запобігання корупції в судових органах шляхом прийняття закону щодо захисту прав викривачів в усіх сферах суспільного життя, який передбачатиме широку дефініцію осіб, яких захищатиме та яким гарантуватиме анонімність; запровадження процедури реального контролю за дотриманням особами, які припинили суддівську діяльність, обмеження протягом певного періоду щодо працевлаштування та вчинення правочинів у сфері підприємницької діяльності з юридичними особами приватного права або фізичними особами – підприємцями; затвердження єдиних критеріїв та стандартів доброчесності для перевірки співробітників усіх правоохоронних органів та суду; моніторинг органів правосуддя; контролю за виконанням державних антикорупційних заходів шляхом спеціальної інтерактивної інформаційної системи;

– організація міжнародного співробітництва правоохоронних органів України з іноземними партнерами за фактами вчинення корупційних дій суддями шляхом проведення спільних слідчих (розшукових) дій; міжнародного розшуку; екстрадиції; взаємного інформування Інтерполу щодо виявлення нових відомостей про розшукуваного. Таке співробітництво позитивно впливатиме на кримінологічну діяльність й мінімізує ризики вчинення корупційних кримінальних правопорушень не тільки в судових органах.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що матеріали дослідження впроваджено та мають перспективи подальшого використання у:

науково-дослідній роботі – для подальших фундаментальних і прикладних наукових досліджень проблем функціонування судової системи України, підвищення ефективності запобігання та протидії корупції (Акт ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом»);

діяльності правоохоронних органів – для розроблення й удосконалення відомчих (міжвідомчих) нормативно-правових актів, підготовки методичних рекомендацій з питань організації запобігання та протидії корупції (акти НАБУ та СБУ);

освітньому процесі – для підготовки підручників, курсів лекцій, навчальних і практичних посібників, методичних рекомендацій, тестових завдань і дидактичних матеріалів з курсів кримінології, а також у рамках розробленого спеціального курсу «Корупція у судовій системі» при проведенні різних видів занять (тренінгів) з відповідних дисциплін у процесі підготовки бакалаврів та магістрів за спеціальністю 081 «Право» (Акт ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом»).

Апробація результатів дисертації. Основні положення та висновки дослідження оприлюднені автором у виступах на

всеукраїнській та міжнародній конференціях, семінарі, зокрема: «Проблеми і перспективи соціально-економічного розвитку в умовах модернізаційних процесів в Україні та світі» (Київ, 8 грудня 2022 р.); «Роль юриспруденції у формуванні сучасного суспільства» (м. Київ, 10 жовтня 2023 р.); «Розвиток української держави в умовах активізації євроінтеграційних процесів» (м. Київ, 23 квітня 2024 р.); «Пріоритетні напрями розвитку науки та техніки» (м. Суми, 28 червня 2024 р.); «Роль юриспруденції у формуванні сучасного суспільства» (м. Київ, 8 жовтня 2024 р.); «Перспективні напрямки наукових досліджень в Україні» (м. Чернівці, 11 жовтня 2024 р.); «Осінні наукові зібрання – 2024» (м. Ужгород, 22 листопада 2024 р.).

Публікації. Основні положення та висновки, що сформульовані в дисертації, відображено в 23 наукових публікаціях, серед яких монографія; 11 статей, опублікованих у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук; 4 статті у наукових періодичних виданнях інших держав, з них три – у закордонних виданнях, що віднесені до другого квартилю (Q2) та проіндексовані в базах даних Web of Science Core Collection та Scopus; 7 статей у збірниках тез наукових доповідей, оприлюднених на міжнародних всеукраїнських науково-практичних конференціях, круглих столах.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ В СУДОВИХ ОРГАНАХ УКРАЇНИ

1.1. Стан наукової розробки та методологія дослідження проблеми запобігання та протидії корупції в судових органах України

Національним інтересам України відповідає сталий розвиток національної економіки, інтеграція в європейський економічний простір, а також розвиток рівноправного взаємовигідного співробітництва з іншими державами [462]. Наша країна як Держава-учасниця Конвенції ООН проти корупції зобов'язана на виконання її вимог розробляти й здійснювати (проводити) ефективну скоординовану політику протидії цьому негативному явищу, яка сприяє участі суспільства і яка відображає принципи правопорядку, належного управління державними справами й державним майном, чесності, непідкупності, прозорості й відповідальності [12].

У період після введеного 24 лютого 2022 р. воєнного стану, кримінологічна складова безпеки суспільства зазнала ще більшої руйнівної дії, а сама корупція залишилась однією з головних внутрішніх загроз для України. Як зазначають учені, за характером небезпеки її можна порівняти із загрозою територіальній цілісності та незалежності, і, проникаючи в усі сфери суспільного життя, вона завдає шкоди найважливішим соціальним цінностям, як держави в цілому, так і окремих її громадян [552, с. 135]. При цьому саме корупція в судових органах не лише поїдає нормальне функціонування органів публічної влади та суспільства в середині держави, а й негативно позначається на перспективах міжнародного

співробітництва та інвестиційному кліматі (опитування пересічних громадян та окремих представників приватного сектору економіки демонструють, що її поширеність та недовіра до судової системи є основними перешкодами для залучення інвестицій). Очевидно, що низькі темпи реалізації антикорупційної політики суттєво сповільнюють економічне зростання України.

На наш погляд, комплексний аналіз проблеми запобігання й протидії корупції в судових органах дає можливість узагальнити досягнуті в цій сфері результати й визначити коло важливих кримінологічних питань, які потребують додаткового спеціального дослідження (процес отримання нових знань про закономірності та тенденції злочинності, її детермінанти, особу злочинця тощо). На слушне переконання О. Г. Кулика, у кримінології результати аналізу злочинності мають, відігравати роль емпіричної бази для розробки загальнотеоретичних засад цієї науки, кримінологічних характеристик та заходів запобігання окремим видам кримінальних правопорушень тощо [226, с. 52]. Вчений наголошує на важливості включення до предмета досліджень кримінологів всього комплексу даних, що містяться в державній статистичній звітності про злочинність; повного використання цього джерела інформації для встановлення тенденцій та закономірностей злочинності й таким чином вичерпання його пізнавального потенціалу; визначення, яка інформація в державній статистичній звітності відсутня, і спрямування відповідним чином проведення вибіркового кримінологічного дослідження.

Критикуючи слідування тенденціям, коли наукова стилістика й дискурс кримінології дедалі більше набувають рис non-fiction», Ю. Орлов оригінально звертає увагу на прагнення окремих дослідників відобразити у власних гносеологічних пошуках високошвидкісну мінливість предметно-діяльнісного компоненту злочинності, відтворення соціальних інститутів і їх проекції на площину

мотиваційних процесів, що детермінують індивідуально-колективні онтологічні структури перманентно нової (оновлюваної) якості [328, с. 22].

Незважаючи на те, що за останні декілька років в Україні представлено значну кількість досліджень корупції та проведено чимало науково-практичних заходів присвячених проблемам протидії їй, вказану тему ніяк не можна вважати вичерпаною. А тим паче, з огляду на значні зміни організаційно-правової інфраструктури запобігання та постійну трансформацію нормативно-правової бази з протидії, а також зважаючи на необхідність теоретичного аналізу нових нормативно-правових актів та їх впливу на стан боротьби з цим суспільно небезпечним явищем, означувана проблематика безумовно потребує подальших наукових досліджень. До того ж корупція, у тому числі в судових органах, постійно видозмінюється, зокрема, кореляційно залежно від наявних соціально-економічних відносин. Своєю чергою, недостатнє їх урегулювання, ослаблення правоохоронного контролю, поява ознак кланової системи організації влади і притаманної їй кругової поруки, призводять лише до посилення корупційних тенденцій в усіх сферах суспільного життя.

Натомість у сучасній кримінології надто стисло розглядається типологія корупційних діянь, не достатньо глибоко характеризуються види корупційних правопорушень, фактори корупції. Поза належною увагою вчених залишаються питання щодо кримінологічної характеристики особи корупціонера, особливо в судових органах, а в представлених стратегіях протидії корупції, не наводяться детальні загальносоціальні та спеціально-кримінологічні заходи запобігання тощо [479, с. 34]. При цьому варто відзначити, що в державах західної демократії, теж більшу увагу науковці приділяють іншим темам протидії злочинності. Але, в цих країнах і рівень корупції, за шкалою вимірювання, значно поступається українським реаліям. Тим не

менше, хочеться відразу звернути увагу на те, що цінним науковим матеріалом для розробки спеціальних заходів запобігання й протидії корупції в судових органах можна вважати праці таких зарубіжних учених, як: Ф. Зімпрінг, Д. Джонсон, Т. Тайлер, Д. Трейсман, Д. Стокмер, С. Роуз-Акерман, Р. Нейлд, Т. Перссон, Н. Лефф, К. Каленборн, К. Лессман, Г. Беккер, К. Аббінк та інші [479, с. 20–21].

Зарубіжні науковці, зокрема Т. Бергер, М. Матіас, М. Моралес й Л. Музіла, слушно вказують на те, що корупційні кримінальні правопорушення є не лише таємними, а й ретельно приховуваними. Учасники корупційних відносин мають на меті зберегти в таємниці учинені суспільно небезпечні діяння. У зв'язку із цим, винні особи уникають кримінальної відповідальності, а незаконно здобуті активи не передають у дохід держави [539, с. 81]. Вказану позицію науковців підтримав Л. Бартельс зазначивши, що закони пов'язані з протидією незаконному збагаченню, стримують потенційних правопорушників обмежуючи при цьому їх здатність фінансувати свої майбутні кримінальні правопорушення шляхом зниження рівня прибутковості незаконної діяльності [525].

Водночас до числа перших вітчизняних наукових розробок, присвячених корупції варто віднести наукову працю М. І. Камлика та Є. В. Невмержицького на тему: «Корупція в Україні» [159] (1998). А серед дослідників кримінологічного спрямування, передусім, варто виокремити М. І. Мельника. Так, саме ним уперше було обґрунтовано необхідність виокремлення кримінально-правової категорії – корупційні злочини та кримінологічної – корупційна злочинність [275]. Зазначеним ученим констатовано, що така потреба впливає з норм міжнародних правових актів і обумовлюється потребами науки та практики. На його думку, це є не лише можливим, але й доцільним з точки зору спільності ознак злочинних діянь, які охоплюються єдиним поняттям «корупція».

З огляду на взаємозв'язок корупції в Україні з політикою, економікою, мораллю та іншими сферами суспільного життя заслуговує на увагу монографія В. С. Журавського, М. І. Михальченка, О. М. Михальченка «Корупція в Україні – не політика» [128], в якій висвітлюється багатоаспектність корупції, і знов-таки, її системний характер. Автори переконливо стверджують, що корупція – не політика, а «антиполітика, яка роз'їдає державний механізм», руйнує нормальні суспільні відносини, деформує сучасну українську політику, яка спрямована на добробут, економічне зростання і європейський вибір. Як зазначають науковці, системний підхід до проблеми механізмів подолання корупції передбачає виділення певного системоутворюючого параметра, що обумовлює структуру цієї системи. Таким параметром, на думку дослідників, виступає держава, яка не тільки вносить левову частку в розробку і реалізацію цих механізмів, але й координує діяльність органів з виконання антикорупційних законів і програм у межах, визначених Конституцією. Автори монографії додержуються позиції, що державні механізми подолання корупції є провідним елементом цієї системи. Громадські організації, медіа, які здійснюють соціальний контроль за процесом боротьби з корупцією та інше, на думку вчених, є другою складовою механізмів для створення умов подолання корупції [128, с. 125].

У розрізі вивчення кримінологічних засад запобігання корупції в органах влади заслуговує на увагу і дисертаційне дослідження І. В. Чубенко на тему: «Кримінологічні засади запобігання корупції в місцевих органах виконавчої влади та органах місцевого самоврядування» (2010) [503]. У роботі удосконалено: класифікацію причин та умов вчинення корупційних злочинів за правовими, організаційними та соціальними ознаками; кримінологічну типологію суб'єктів корупційних злочинів за мотивом вчинення суспільно-

небезпечного діяння; а також дістали подальшого розвитку елементи кримінологічної характеристики осіб, що вчиняють корупційні злочини та напрями вдосконалення антикорупційної діяльності правоохоронних органів, правового, організаційного та оперативного характеру.

Реформам українського антикорупційного законодавства, у тому числі у розрізі міжнародно-правових зобов'язань, присвячені праці П. П. Андрушка [9], в яких цей науковець аналізує законодавство України, виходячи з відповідних міжнародних стандартів і принципів. Як зазначає автор, немає підстав стверджувати, що реформування антикорупційного законодавства досягло своєї мети і є завершеним. Незважаючи на те, що вже минув значний проміжок часу з моменту здійснення дослідження, означуваний висновок вченого актуальний і сьогодні. Поряд з цим дослідник здійснив аналіз ознак корупційних злочинів й антикорупційних норм, звернув увагу на змістовні та техніко-юридичні вади, запропонував шляхи їх удосконалення й виокремив особливості застосування антикорупційного законодавства відносно певних категорій осіб [8, с. 90–101].

Протидії кримінальним правопорушенням присвячено і монографію В. І. Борисова на тему: «Актуальні проблеми протидії корупції» (2012) [2]. У роботі розкриваються, зокрема, поняття та види корупційних злочинів з урахуванням особливостей їх суспільної небезпечності, висвітлюються питання визначення осіб, які здійснюють професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, як суб'єктів корупційних злочинів, визначаються антикорупційні стандарти кримінальних процесуальних рішень. Висвітлено антикорупційний досвід України та зарубіжних країн з метою розробки нової досконалішої моделі вітчизняної антикорупційної політики. Також, здійснено аналіз методологічних підходів, що застосовуються в дослідженні проблем протидії корупції,

та розглянуто національну модель механізму протидії корупції за оцінками європейських та міжнародних моніторингових інститутів.

Варто відзначити і дисертаційне дослідження О. В. Шевченка на тему: «Кримінологічна характеристика та запобігання корупційній злочинності» (2012) [506]. Автором обґрунтовується сутність принципу загальносуспільного значення запобігання корупційній злочинності, що полягає у залученні до цієї діяльності на рівні з державою й громадських інститутів, окремих громадян, охоплюючи не тільки загальнодержавний, але й місцевий та міжнародний рівень антикорупційної діяльності; виявлено закономірності формування злочинної корупційної поведінки особи, що, як правило, є результатом поступової трансформації свідомості у напрямі відхилення особи від правомірного виконання наданих їй владних повноважень до їхнього неправомірного використання всупереч інтересам служби з метою досягнення особистих корисливих або інших цілей; сформульовано основні напрямки вдосконалення запобігання корупційній злочинності, а саме: оптимізація нормативно-правового регулювання, підвищення рівня правової свідомості та суспільної нетерпимості до корупції, а також інтенсифікація наукового забезпечення щодо протидії та запобігання корупційній злочинності [505].

У межах цього періоду, варто підкреслити, що чи не єдиною науковою розробкою, в якій приділено увагу запобіганню корупції саме в судових органах влади, була докторська дисертація С. В. Прилуцького (2013). Автором активно досліджувалась проблема судової влади в умовах формування громадянського суспільства та правової держави в Україні, зокрема, вченим розглядались правові засади взаємовідносин держави й суспільства у процесі організації та здійснення судової влади [363]. Такий згадуваний аспект, як посилення гарантій незалежності суддів, на нашу думку, є однією зі складових мінімізації корупційної злочинності в Україні.

У світлі новітніх досліджень, які виконані після набрання чинності Закону України «Про запобігання корупції» [381], однією з перших і надзвичайно вчасною з точки зору антикорупційних змін у 2014 р. стало наукове дослідження О. Ю. Бусол на тему: «Протидія корупційній злочинності в Україні у сучасний період». До основних новел наукового дослідження потрібно віднести те, що авторка вперше виявила основні риси законодавчої антикорупційної політики України в сучасний період, яка характеризується формальним підходом, декларативністю, непослідовністю, зволіканням з прийняттям законів, заполітизованістю. Також необхідно відзначити, що авторкою доведено неефективність антикорупційних підрозділів органів державної влади у протидії корупційній злочинності, а тому за результатами дослідження, визначено, що недоцільно включати їх до штатів органів виконавчої влади при формуванні антикорупційної стратегії України. Доведено, що назва Закону України «Про запобігання корупції» не відповідає його змісту, адже є констатацією заперечення існування корупційної злочинності в Україні [58, с. 4–5]. Водночас попри значну наукову цінність зазначеного дослідження, авторка не досліджувала питання покращання системи кримінально-правових засобів протидії таким кримінальним правопорушенням.

Декількома роками пізніше, питанням формування та реалізації державної антикорупційної політики і запобігання корупції на публічній службі присвячено монографію за редакцією Ю. В. Ковбасюка і В. Л. Федоренка на тему: «Державна антикорупційна політика і запобігання та протидія корупції на публічній службі в органах державної влади і органах місцевого самоврядування» (2016) [100]. У роботі розкрито засади антикорупційної політики, особливості її законодавчого й організаційно-управлінського забезпечення, визначено управлінський статус суб'єктів запобігання корупції на публічній службі, а також

особливості адміністративно- і кримінально-правового забезпечення протидії. У самостійних розділах монографії викладено кримінологічну характеристику корупційної злочинності, а також наведено міжнародні стандарти у сфері запобігання корупції й висвітлено питання конфлікту інтересів на публічній службі.

Протидія корупції у державі в цілому та в окремих сферах суспільного життя, а також аналіз практики застосування антикорупційного законодавства покладається на незалежні спеціалізовані органи. Під час вивчення дискусійних положень щодо необхідності передбачення в Законі України «Про прокуратуру» спеціальних повноважень спеціалізованої антикорупційної прокуратури у сфері запобігання корупційним та пов'язаним із корупцією правопорушенням обов'язку прокурора встановлення у кожному кримінальному провадженні про корупційні злочини причин та умов їх вчинення й винесення подання щодо їх усунення, нами проаналізовано дисертаційне дослідження В. В. Кривенка на тему «Кримінологічні засади запобігання корупційним та пов'язаним із корупцією правопорушенням в органах місцевого самоврядування України» (2019) [204]. На вдаль переконання науковця, чинне законодавство не передбачає обов'язку органів досудового розслідування встановлювати причини та умови вчинення кримінальних правопорушень, вносити подання про їх усунення. Хоча на думку більшості кримінологів, це реально діючий індивідуальний запобіжний захід, як корупції в цілому, так і в судових органах зокрема.

Вивчаючи правові засади функціонування, набутий досвід і поточний стан роботи основних суб'єктів протидії корупції в судових органах України, неможливо не звернути увагу на дисертаційне дослідження Д. В. Єренка на тему «Національне антикорупційне бюро України в механізмі запобігання корупції» (2019) [126]. У результаті

проведеного зазначеним автором дослідження чинного законодавства та практики його застосування, було визначено основний обсяг повноважень цього правоохоронного органу в системі інститутів запобігання корупції в Україні й запропоновано відкоригувати повноваження НАБУ щодо процедури притягнення до відповідальності за корупційні правопорушення юридичних осіб у разі виявлення факту спільного корупційного інтересу службовців та/або якщо їх протиправні дії спрямовані на забезпечення корупційного інтересу юридичної особи. Поряд з цим аргументовано надання повноважень НАБУ вирішувати питання гарантування безпеки особам, які беруть участь в антикорупційній діяльності НАБУ, та стимулювати тим самим ефективну роботу із запобігання корупційних діянням [125].

Значущими в контексті розвитку протидії корупції в судових органах стали презентовані результати дослідження О. М. Михальченка на тему «Корупція в Україні: кримінологічна характеристика, детермінація та запобігання» (2017) [288]. У результаті вивчення криміногенних детермінант корупційної злочинності автором, було визначено, що для класифікації причин та умов її відтворення оптимальним є надання структурованого переліку криміногенних детермінант корупції в залежності від сфери їх походження та функціонування. Це дозволило науковцю класифікувати фактори корупції на соціально-економічні, політико-правові, організаційно-управлінські, морально-психологічні та ін. Крім цього, у роботі, досліджено кримінологічно значущі ознаки та здійснена типізація осіб – суб'єктів вчинення корупції [287].

Варто додати, що після утвердження незалежності України, змінились і погляди на громадськість як суб'єкта запобігання корупційним кримінальним правопорушенням. Науковці влучно стверджують, що розробці антикорупційної політики сприятиме

безпосередня діяльність на місцях. Це пояснюється рядом причин: громадські об'єднання створюються відповідно до законодавства, набуваючи статусу юридичної особи, її складніше ігнорувати, аніж окремого громадянина; як свідчить практика, саме активність громадських об'єднань та медіа змушує прислуховуватися до суспільства, висвітлювати і викривати приховані помилки, різного роду зловживання [92, с. 9–13]. У зв'язку з цим, зокрема, М. І. Мельник вказує, що активне сприяння розбудові громадянського суспільства і функціонуванню його базових інститутів є провідними заходами загальносоціального запобігання корупційним злочинам [273, с. 254].

У цьому екскурсі варто відмітити, що необхідними у питаннях визначення шляхів посилення інституційної спроможності громадськості у сфері протидії корупції та розробці рекомендацій стосовно заходів запобігання корупційним злочинам є результати дисертаційного дослідження А. В. Білецького на тему «Участь громадськості у запобіганні корупційним злочинам в Україні» (2018) [38]. Проаналізувавши законодавство України після проголошення незалежності, зазначеним науковцем було зроблено висновок, що держава обрала курс на запровадження програмних методів запобігання корупційним злочинам і залучення до цього процесу громадськості. На основі законодавчих положень і наявних у науковій літературі визначень, автором пропонується власна дефініція поняття «громадськість», виокремлюються її права, функції, завдання та мета діяльності. На підставі аналізу кількісних та якісних показників встановлені тенденції поширення корупції в Україні, з'ясовані її найпоширеніші прояви, визначено місце таких кримінальних правопорушень у загальній структурі злочинності. Автором визначено головні позитивні моменти міжнародного досвіду і зроблено припущення щодо доцільності його запозичення та подальшої

імплементатії. Констатовано, що завдяки появі міжнародних документів із запобігання корупційним злочинам в українському законодавстві також закріплено положення щодо участі громадськості в цьому процесі. Вивчено взаємодію між донорськими фінансовими організаціями й національними громадськими організаціями, зроблено висновок про напрями подальшого вдосконалення такої співпраці. До того ж, спираючись на отримані результати дослідження діяльності міжнародних громадських організацій, доведено необхідність їх залучення до антикорупційних процесів в Україні та поступово приєднання до них національних громадських організацій [37].

Хочеться відзначити й цікаве дисертаційне дослідження В. М. Трепака на тему «Теоретико-прикладні проблеми запобігання та протидії корупції в Україні». Автор дисертаційної роботи, серед іншого, проаналізував види, сфери поширення та особливості корупції, розкрив кримінологічну характеристику корупційних діянь та суб'єктів їхнього вчинення. Також визначив елементи системи протидії корупції та заходи вдосконалення, беручи до уваги реалістичну мету такої протидії – мінімізацію корупції до суспільно допустимого рівня. Водночас, автор дослідження фрагментарно зупинився на питанні притягнення до юридичної відповідальності за вчинення корупційних діянь і важливому завданні із запобігання корупції – втіленні в життя принципу невідворотності відповідальності для всіх осіб, винних у корупційних правопорушеннях. Разом із цим, у роботі не розкритими залишились питання ефективності застосування кримінально-правових засобів у протидії корупційним кримінальним правопорушенням [479].

Під час аналізу стану дослідження проблеми запобігання й протидії корупції в судових органах не можна ігнорувати і наукову працю С. І. Богаченка на тему «Кримінально-правова протидія корупційним правопорушенням у сфері центральних органів

виконавчої влади» (2021) [45]. Зазначеним науковцем розкрито основи кримінально-правового забезпечення балансу протиріччя між наявною потребою вдосконалення антикорупційного законодавства і сучасним станом науково-обґрунтованих уявлень про корупційну злочинність у середовищі працівників органів центральної виконавчої влади, які дозволяють налагодити ефективну превентивну діяльність судових і правоохоронних інстанцій щодо протидії таким кримінальним правопорушенням. Здійснено аналіз особливостей розмежування кримінальних і адміністративних правопорушень, а також розроблено заходи запобігання, які, на переконання автора, за умови впровадження в практику, у найближчій перспективі, будуть здатні змінити існуючу кримінальну ситуацію в Україні [44].

У цьому самому році М. В. Кікалішвілі було захищено дисертацію на тему «Теоретико-прикладні засади формування та реалізації стратегії й тактики протидії корупційній злочинності» (2021) [169], в якій проаналізовано увесь плюралізм наукових думок щодо понятійного апарату протидії та запобігання корупції, здійснено всеосяжний огляд антикорупційних стратегій іноземних держав, а також запропоновано перелік заходів із вдосконалення стратегічних та тактичних напрямків протидії корупційній злочинності в Україні. Крім цього, виокремлено пропозиції щодо удосконалення стратегії й тактики протидії корупційній злочинності, основними з яких є наступні: побудова сучасної та прогресивної загальнодержавної Стратегії антикорупційного розвитку країни; подальший розвиток системи антикорупційних органів; створення незалежної судової системи; внесення змін до КК України, аби впорядкувати неузгодженість та прорахунки, які там містяться в статтях щодо притягнення до кримінальної відповідальності за корупційну злочинність; вчиняти дії, спрямовані на підвищення правосвідомості громадян, здійснювати просвітницьку діяльність щодо явища корупції

серед населення, підвищуючи обізнаність останнього та сприяючи формуванню антикорупційної культури; створити при Міністерстві юстиції України постійно діючий науково-дослідницький комітет, який би вивчав явище корупції, його видозміни та розробляв би наукові методи запобігання корупції, виходячи із даних, отриманих шляхом наукових досліджень та державного моніторингу [168].

Важливою для досягнення цілей цього дослідження є наукова розвідка Н. А. Никифорова на тему «Запобігання кримінальним правопорушенням, пов'язаним з корупцією» (2024) [313], оскільки, дисертація є кримінально-правовим і кримінологічним базисом знань для подальших наукових досліджень у відповідному напрямі. Авторкою сучасний стан доктринального опрацювання проблем запобігання кримінальним правопорушенням, пов'язаним з корупцією, визнано таким, що не відповідає потребам практики діяльності відповідних суб'єктів запобігання та протидії цим деліктам. Це негативно позначається на стані протидії корупції в державі. Розроблено рекомендації щодо тлумачення та вдосконалення об'єктивних і суб'єктивних ознак злочинів, передбачених ст. ст. 366-2 та 366-3 КК України, зокрема в контексті моменту їх закінчення, визначення вартості об'єкта декларування, вчинення злочину особою на прохання суб'єкта декларування, урахування мотиву й мети під час доказування кримінальних правопорушень, пов'язаних із корупцією. Поряд з цим визначено напрями вдосконалення правового статусу суб'єктів, уповноважених запобігати й протидіяти кримінальним правопорушенням, пов'язаним з корупцією.

Корупційні кримінальні правопорушення, або ті, що пов'язані з корупцією, активно досліджувались і суто у кримінально-правовій площині. Наприклад, проблематику спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності за корупційні діяння в межах кандидатської дисертації досліджував А. В. Боровик, зокрема,

здійснив порівняльно-правове дослідження положень українського та зарубіжного законодавства. Безперечно, висновки автора є цінним науковим доробком в досліджуваній галузі, але предметом його наукової роботи був лише один кримінально-правовий засіб [54].

Проте, комплексній кримінально-правовій характеристиці корупційних злочинів, у випадку їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем присвячено дисертаційне дослідження К. Г. Бикова на тему «Кримінально-правова характеристика корупційних злочинів, пов'язаних з незаконним заволодінням майном та іншими предметами» (2018) [35]. У роботі надано науковий опис і пояснення соціальної обумовленості та системи підстав і принципів криміналізації корупційних злочинів, пов'язаних з незаконним заволодінням чужим майном або іншими предметами, внаслідок чого обґрунтована необхідність існування підстав кримінальної відповідальності за таку протиправну поведінку. Серед іншого, автором здійснено аналіз законодавства країн-членів ЄС щодо встановлення підстав кримінальної відповідальності за протиправне заволодіння публічними особами предметами, що були їм передані або надані у зв'язку з виконанням ними відповідних обов'язків чи повноважень або знаходяться під їх контролем у ході виконання покладених на них функцій, що дозволило констатувати законодавчу оцінку вчинення відповідних злочинів шляхом зловживання службовим становищем більшістю країн-членів ЄС як обставини, що обтяжує покарання, або є підставою збільшення покарання публічній особі за вчинення будь-якого із злочинів шляхом зловживання такою особою своїм службовим становищем наполовину (КК Австрії) або на одну третину (КК Нідерландів) [34].

Водночас варто зосередити увагу і на кваліфікаційній науковій праці Д. Г. Михайленка на тему «Концепція кримінально-правової протидії корупційним злочинам в Україні» (2018) [283]. У дисертації

здійснено комплексне спеціальне наукове дослідження кримінально-правової протидії корупційним злочинам, в якому була обґрунтована концепція зазначеної протидії з урахуванням сучасних проблем антикорупційної діяльності та характеристик корупції в Україні. Наукове дослідження ґрунтується на поєднанні висновків, накопичених у межах різних галузей знань (філософії, економіки, політології, соціології, психології, кримінології тощо) щодо природи корупції та її «іммунітету» від антикорупційного законодавства й уявлень щодо актуалізації кримінально-правових інструментів протидії. У процесі перевірки консолідованої гіпотези з використанням методології юриспруденції вироблено систему наукових положень та обґрунтовано наукові результати в галузі кримінального права і кримінології, що розв'язують важливу наукову проблему, а саме неефективність кримінально-правової протидії корупції в Україні. Таку проблему науковцем пропонується вирішити на основі впровадження в правову систему України обґрунтованого в роботі багаторубіжного механізму правової протидії корупції. При цьому у результаті дослідження розроблена нова редакція норми про незаконне збагачення, яка відповідає Конституції України та основоположним принципам української правової системи [282]. Загалом зазначене дослідження характеризується (у тому числі й на думку професора О. О. Дудорова) як фахова, креативна й патріотична праця [116]. Однак поза увагою автора залишилось питання детального аналізу видів кримінально-правових інструментів (засобів) протидії корупційним кримінальним правопорушенням та їх правозастосуванню.

Заслуговує на увагу і дисертаційне дослідження М. Б. Желік на тему «Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди: кримінально-правова характеристика» (2018) [127]. Ученим у процесі розробки здійснено розмежування складів кримінальних

правопорушень, спільною ознакою яких є суспільно небезпечне діяння у вигляді прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди. На підставі отриманих результатів доведено необхідність відмовитися від використання у КК України юридичної конструкції «прохання надати таку вигоду для себе чи третьої особи», оскільки в кожній із досліджуваних статей, враховуючи типовість, схожість їх законодавчих конструкцій (єдина основа, спільні констатуючі ознаки), варто дотримуватися одного способу мовного вираження складу злочинного діяння.

У цьому контексті доцільно виокремити і дисертацію М. В. Михайлова на тему «Підкуп у законодавчих конструкціях корупційних кримінальних правопорушень» (2021) [286]. У роботі автором виокремлено види підкупу у кримінальному праві України. До істотних ознак підкупу віднесено такі: предмет підкупу – неправомірна вигода; сторони підкупу – щонайменше дві особи (активний та пасивний суб'єкти), одна з яких характеризується спеціальними ознаками (зазвичай – це пасивний суб'єкт); наявність змови між кількома особами, яка є завідомо незаконною, взаємовигідною, добровільною та може бути як повною, так і «розірваною»; зміст змови при підкупі – схиляння активним суб'єктом пасивного суб'єкта до вчинення як правомірних, так і протиправних дій [285].

Необхідно відзначити і монографію О. С. Бондаренко на тему «Концепція кримінально-правової протидії корупції» (2021), в якій увагу зосереджено на корупційних кримінальних правопорушеннях, їх різновидах, досліджено підстави й умови криміналізації окремих адміністративних правопорушень, пов'язаних із корупцією. Акцентовано на суб'єктах протидії корупції та їх ролі в реалізації цього завдання. Окреслено та схарактеризовано причини й основні заходи, необхідні для протидії політичній, економічній, судовій,

медичній, освітній, спортивній корупції та корупції щодо діяльності правоохоронних органів. Досліджено сутність і роль міжнародного співробітництва в питаннях протидії корупції, а також систематизовано зарубіжний досвід [52].

В екскурсі кримінально-правового блоку, варто вказати і на наукові праці, в яких актуалізуються питання суто кримінальної відповідальності за вчинення корупційних кримінальних правопорушень. Наприклад, розробка Д. М. Міськіва на тему «Відповідальність за декларування недостовірної інформації у кримінальному праві України» (2021) є першим системним і комплексним дослідженням проблематики відповідальності за декларування недостовірної інформації [295, с. 3]. Значний інтерес викликає і сучасне дослідження Б. Г. Безгинського на тему «Кримінальна відповідальність за незаконне збагачення в Україні» (2022). Так, у роботі висвітлено генезис, витоки, й (за результатами аналізу історичних джерел національного законодавства в частині встановлення кримінальної відповідальності за незаконне збагачення) виділено періодизацію становлення, розвитку теорії й нормативно-правової регламентації відповідної норми. Вивчено зарубіжний досвід кримінальної відповідальності за незаконне збагачення та правові моделі протидії. Суб'єкт досліджуваного кримінального правопорушення – спеціальний. Автором пропонується до осіб, на яких поширюється ст. 368-5 КК (окрім визначених п. 1 ч. 1 ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції») також відносити визначених (п. п. «а» п. 2 ч. 1 ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції»). Крім цього, також запропоновано вважати «службову особу» суб'єктом незаконного збагачення [27].

Привертає увагу і дисертаційне дослідження В. М. Дубас на тему «Кримінально-правові засоби протидії корупційним кримінальним правопорушенням в Україні» (2023) [115]. У роботі

запропоновано авторську класифікацію системи кримінально-правових засобів протидії корупційним кримінальним правопорушенням, яка є власним баченням науковця щодо функціонального призначення конкретної кримінально-правової норми, яка може бути застосована чи застосовується до особи, винної у вчиненні корупційного кримінального правопорушення. Проаналізовано місце кожного кримінально-правового засобу з точки зору його ролі, призначення та ефективності в системі протидії корупційним кримінальним правопорушенням. З'ясовано, що усі проаналізовані кримінально-правові засоби в сукупності мають важливе значення в контексті забезпечення, як невідворотності кримінальної відповідальності за корупційні кримінальні правопорушення, так і протидії їм. Однак з-поміж усіх кримінально-правових засобів протидії корупційним кримінальним правопорушенням найбільш суворим є покарання. Поряд з цим автором проаналізовано практику Вищого антикорупційного суду в справах по корупційних кримінальних правопорушеннях та окреслено тенденції судової практики при розгляді такої категорії справ [114].

Дотичними до проблематики запобігання й протидії корупції в судових органах України є напрацювання вчених-адміністративістів. Зокрема, В. Д. Гвоздецький, досліджуючи адміністративно-правові та організаційні засади запобігання і протидії корупції, наголошує на необхідності запровадження комплексного підходу та дієвих механізмів протидії, який має розпочинатись з розробки антикорупційної ідеології та політики, адміністративно-правових та організаційних засад запобігання і протидії корупції. Науковець надає правову характеристику механізму корупційних правовідносин, окреслює основні схеми корупційної поведінки та надає пропозиції щодо подальшого вдосконалення антикорупційного законодавства та

налагодження дієвого механізму запобігання і протидії корупції в Україні [82].

На особливу увагу під час опрацювання проблемних питань щодо протидії корупції в судових органах заслуговує дисертаційне дослідження О. О. Косиці на тему «Адміністративно-правовий механізм забезпечення прав викривачів в Україні» (2019) [197]. У роботі вдосконалено поняття «викривач» та «викривач у сфері корупції», «правовий статус викривача», «механізм забезпечення прав викривачів», «адміністративно-правові засоби забезпечення прав викривачів», «адміністративно-правові способи забезпечення прав викривачів». Окреслено принципи, на яких ґрунтується викривання, до яких запропоновано віднести: добросовісність; доброчесність; достовірність; добровільність, обґрунтованість. Виокремлено й розкрито права та обов'язки викривачів, запропоновано закріпити на нормативному рівні їх вичерпний перелік. Узагальнено, що ті викривачі, які здійснили завідомо недостовірне повідомлення про порушення закону, можуть нести дисциплінарну, адміністративну, цивільно-правову та кримінальну відповідальність. Розкрито механізм забезпечення прав викривачів як окремий напрямок юридичного механізму забезпечення прав людини, що загалом є сукупністю взаємопов'язаних нормативно закріплених та організаційно забезпечених елементів, за допомогою яких створюються умови та можливості для реалізації, охорони та захисту прав викривачів.

У зазначеному переліку праць потрібно виокремити і дисертаційне дослідження А. Б. Фодчук на тему «Адміністративно-правові засади захисту осіб, які надають допомогу в протидії корупції» (2020) [488]. Автором розкрито місце інституту викривачів корупції в системі превентивних антикорупційних механізмів. Визначено переваги, які характеризують сутність і суспільне призначення даного інституту, а також доведено, що його належне функціонування

дозволить: суттєво знизити рівень латентності корупційних правопорушень; значно зменшити рівень корупції в усіх сферах суспільного життя; об'єктивно оцінювати ефективність роботи антикорупційних органів; втілити в життя такі основні принципи публічного управління, як прозорість і відкритість. Також проаналізовано фактори, які знижують роль викривачів в організаційно-правовому механізмі протидії корупції.

Близькою до змісту цього дослідження також є теоретична розвідка Ю. О. Реви на тему «Антикорупційне декларування: теорія, правове регулювання, практика (2020) [431]. Під час наукової розробки здійснено комплексний аналіз інституту антикорупційного декларування, висвітлено еволюцію становлення, визначено правову природу й місце в системі засобу фінансового контролю за діяльністю осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування та адміністративному праві з урахуванням міжнародних стандартів та зарубіжного досвіду. Охарактеризовано теоретичні засади антикорупційного декларування, надано визначення категорій, які формують його зміст, досліджено передумови запровадження електронної форми антикорупційного декларування, а також розглянуто особливості виконання зобов'язання у вигляді подання антикорупційних декларацій.

Теоретико-прикладний інтерес становить і дисертаційне дослідження Р. С. Осипчука на тему «Адміністративно-правові заходи запобігання та протидії корупції у Національному антикорупційному бюро України» (2021) [329]. Варто підкреслити те, як на прикладі НАБУ автором доведено, що ефективна система запобігання та протидії корупції в органі, інтегрована у загальнонаціональну антикорупційну систему, в поєднанні з достатнім матеріально-технічним забезпеченням функціонування органу та високим рівнем

заробітних плат (грошового забезпечення) працівників з боку держави усуває і соціальні, й інституційні детермінанти корупції.

А. О. Левчук у дисертації на тему «Адміністративно-правовий механізм запобігання правопорушенням, пов'язаним з корупцією» (2021) [232] зосередила увагу на теоретико-практичному дослідженні проблемних питань забезпечення запобігання правопорушенням пов'язаним з корупцією за допомогою адміністративно-правових механізмів. Відповідно, у роботі проаналізовано такі правові категорії, як «адміністративно-правовий механізм», «механізм правового регулювання», «корупція» та «правопорушення, пов'язане з корупцією».

Своєю чергою, П. Ю. Дем'як у дисертаційному дослідженні на тему «Адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією, як фонові явища корупційних кримінальних правопорушень» (2024) [98] визначає розуміння антикорупційної безпеки як об'єкта корупційних кримінальних та пов'язаних з корупцією кримінальних й адміністративних правопорушень. З-поміж іншого у роботі запропоновано шляхи законодавчого коригування дефініції поняття «корупція», зокрема, в частині охоплення нею не лише протиправних дій з метою передачі неправомірної вигоди, а також забороненого подарунка, доцільності визначення мінімального розміру неправомірної вигоди крізь призму невідповідності переданого предмета, наданої послуги тощо загальновизнаному уявленню про гостинність.

Звернемо увагу і на дисертацію О. В. Гречка на тему «Адміністративно-правовий статус суб'єктів протидії корупції в Україні» (2024) [91]. У роботі зазначається, що корупція є транснаціональним явищем і становить загрозу для всієї світової спільноти. Протидія корупції в різних країнах здійснюється з різною ефективністю і за різними напрямками, але очевидним є те, що

необхідна міжнародна антикорупційна стратегія протидії, що матиме різні профілактичні і репресивні заходи. Автором, встановлено, що одним із факторів ефективної протидії корупції у будь-якій державі є система суб'єктів протидії корупції, яка об'єднує зусилля громадян, громадських організацій та правоохоронних органів. Зазначено, що система суб'єктів протидії корупції в Україні відзначається різноманітністю та взаємодією різних структур. Поряд з цим зазначається, що серед усіх вітчизняних суб'єктів протидії корупції лише НАБУ має ефективну та результативну модель діяльності, завдяки чому цей правоохоронний орган користується підтримкою з боку міжнародних партнерів.

Крім цього, варто зазначити і про наукові розробки криміналістичного та кримінального процесуального спрямування. Дуже близькою в контексті змісту цього дослідження є кандидатська дисертація І. В. Бабій на тему «Досудове провадження у кримінальних справах щодо окремих службових осіб, які обіймають особливо відповідальне становище» (2009) [17]. Необхідність звернення до теоретико-методологічних й правових засад роботи вказаної дослідниці полягає в тому, що авторка наголосила, що «ця категорія справ у першу чергу відрізняється спеціальним суб'єктом. Мова йде про тих осіб, які в силу своєї професійної діяльності займають посади в державних органах щодо практичного виконання завдань і функцій держави» [17, с. 36].

З числа основних наукових робіт, виконаних українськими вченими, з криміналістичного напрямку можна виокремити і дисертації Д. А. Бондаренка на тему «Розслідування зловживань владою або службовим становищем та перевищень влади або службових повноважень (криміналістична характеристика та початковий етап розслідування)» (2008) [51] та Ю. П. Хитя «Юридико-психологічні

засади взаємодії слідчого (детектива) та прокурора під час досудового розслідування корупційних злочинів» (2023) [429].

Поряд з цим особливостям здійснення процесуального керівництва розслідуванням прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою, присвячено дисертацію О. О. Буряка на тему «Процесуальне керівництво розслідуванням прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою» (2018) [56]. Автором досліджено 3 етапи становлення процесуального керівництва при розслідуванні прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою: 1) передбачення повноважень прокурора здійснювати наглядові повноваження; 2) розробка кримінально-процесуальних положень, які передбачали здійснення керівництва (підготовчий); 3) закріплення у кримінальних процесуальних нормах такої діяльності як процесуальне керівництво досудовим розслідуванням (сучасний). Визначено порядок взаємодії прокурора, слідчого, слідчого судді, співробітника оперативного підрозділу, інших осіб при розслідуванні прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою: із співробітником оперативного підрозділу та слідчим у процесуальній та організаційній формах; зі слідчим суддею, спеціалістом та експертом у процесуальній формі.

Водночас варто додати, що аналіз правових, теоретичних та організаційно-тактичних проблем діяльності підрозділів правоохоронних органів України, які виникають у процесі виявлення, розшуку та передачі в управління активів, одержаних від корупційних та інших злочинів розкрито у роботі А. Ю. Плюшкіна на тему: «Підстави та процесуальний порядок виявлення, розшуку та передачі в управління активів, одержаних від корупційних та інших злочинів» (2022) [351]. Науковцем розроблено умовну модель системи суб'єктів

механізму виявлення, розшуку та передачі в управління активів, одержаних від корупційних та інших злочинів, які класифіковані в залежності від функціонального критерію та ролі у кримінальному провадженні, як такі, що приймають безпосередню та опосередковану участь, як у процесі виявлення та розшуку кримінальних активів так і під час передачі їх в управління. Визначено правові (юридичні) та матеріально – правові (фактичні) підстави передачі в управління активів, одержаних від корупційних та інших злочинів. Встановлено види та зміст клопотання про передачу активів, одержаних від корупційних та інших злочинів в управління до Національного агентства. Обґрунтована думка, що звернення до слідчого судді, суду з клопотанням про передачу активів, повинно бути аргументовано існуванням як підстав для передачі так і мети, яку має намір досягти сторона обвинувачення цією передачею, що обумовлює вид клопотання, до яких відносяться: клопотання про передачу речових доказів в управління (при меті здійснення заходів з управління); клопотання про передачу речових доказів для реалізації (при необхідності реалізації); клопотання про арешт майна та передачі його в управління або для реалізації (при одночасному зверненні з клопотанням про арешт майна та подальшій передачі в управління).

Таким чином, вищезазначені наукові розробки важливі, у розрізі цього дослідження, як вихідні теоретико-методологічні засади боротьби з корупцією. Окрему групу літературних джерел, дотичних до проблеми запобігання й протидії корупції в судових органах України, становлять навчальні посібники, наприклад: «Публічно-правова протидія корупції» [476], в якому, висвітлено характеристику корупційних кримінальних правопорушень, відповідальність за корупційні діяння, перелік суб'єктів протидії та запобігання корупції, або «Корупційна злочинність в Україні: сучасний стан, детермінанти та запобігання», який присвячений актуальним питанням корупційної

злочинності в Україні, зокрема, в ньому: розкриваються категоріальний апарат й антикорупційна державна політика, висвітлюються кримінально-правова, кримінологічна характеристики корупційної злочинності, окреслюються окремі питання запобігання їй [191]. Також варто додати, що А. В. Савченко в навчальному посібнику «Корупційні злочини (кримінально-правова характеристика)» визначив поняття корупційних злочинів, розробив їх класифікацію, окреслив кримінально-правові наслідки учинення, розглянув специфічні риси кримінальної відповідальності й покарання за їх вчинення [440]. Натомість, у навчальному посібнику «Правові засоби протидії корупції» висвітлено правовий механізм протидії корупції в Україні; етичні та психологічні засади антикорупційної поведінки прокурора; питання про основні антикорупційні обмеження, вимоги й заборони; підстави для кримінальної відповідальності за корупційні кримінальні правопорушення тощо [361].

Питання боротьби з корупцією висвітлено і в підручнику «Запобігання корупції» за загальною редакцією Б. М. Головкина, в якому сформовано знання про основні положення державної антикорупційної політики та законодавства у сфері протидії корупції, наведено соціально-правову характеристику корупції та її проявів, показано конфлікт інтересів й механізм запобігання корупції в Україні. Окрему увагу приділено стандартам професійної етики, фінансовому контролю, участі громадськості в заходах запобігання корупції, юридичній відповідальності за корупційні правопорушення і корупційні злочини, усуненню наслідків вчинення корупційних правопорушень. Узагальнено міжнародні антикорупційні стандарти і кращі практики запобігання проявам корупції [138].

Разом з цим у підручнику «Антикорупційний менеджмент» розкрито теоретико-правові засади антикорупційного менеджменту в Україні, визначено напрями його організації та практичного

застосування в діяльності юридичних осіб публічного права, а також окреслено психологічні засади. Розглядаються питання застосування дисциплінарної, адміністративної та кримінальної відповідальності у сфері антикорупційного менеджменту та під час досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень [13].

Заключну наукових досліджень дотичних до проблеми запобігання й протидії корупції в судових органах України становлять методичні рекомендації, зокрема: «Досвід країн Європейського Союзу щодо виявлення та розслідування відмивання злочинних доходів з використанням цифрової валюти (крипти)» [109]; «Розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою» [435]; «Забезпечення законності контролю за вчиненням корупційних злочинів, пов'язаних із підкупом» [93], а також науково-практичний коментар щодо судової практики «Кваліфікація адміністративних правопорушень, пов'язаних з корупцією» [119].

Отже, нами наведено наукові та навчально-методичні праці вітчизняних, європейських та американських науковців, в яких розглянуто важливі питання й запропоновано теоретико-прикладні варіанти вирішення існуючих проблем, пов'язаних із боротьбою з корупцією, кримінально-правові й кримінологічні аспекти відповідного напрямку. Такі наукові доробки утворили методологічне підґрунтя і, надалі у процесі дослідження будуть використані для обґрунтування чи спростування різноманітних наукових тез та гіпотез. Утім, відштовхуючись від висновків, сформульованих переліченими вище вченими, віддаючи належне їх вагомому внеску в розвиток вирішення кримінологічних і кримінально-правових проблем корупційної діяльності, варто констатувати, що загалом відсутні поглиблені наукові публікації, які висвітлювали б джерела вчинення корупційних кримінальних правопорушень в судових органах, їх

негативні наслідки та позитивні приклади запобігання. Крім цього, більшість з наукових робіт не враховують останньої модифікації антикорупційного законодавства України, військових, соціальних та політичних змін, які відбулися в житті держави і суспільства, а також змін у самій структурі корупційної мережі в умовах воєнного стану. До того ж, у процесі аналізу правозастосовної діяльності виявлено чимало недоліків, а тому, закономірно, що судова та інші комплексні реформи проходять шлях впровадження істотно довший та складніший, ніж передбачалось і було задекларовано.

Необхідно зауважити, що в циклі теоретико-правових досліджень, багато правознавців відмічають кризові явища, акцентуючи увагу на поширеності розробок суто описового характеру, які зводяться до коментування правових актів, через що не мають відповідної наукової цінності. Однією з причин такої негативної тенденції є відсутність уявлень про методологічний інструментарій досліджень юридичного спрямування. Наука – це особлива форма людської діяльності, яка склалася історично і має своїм результатом цілеспрямовано відібрані факти, гіпотези, теорії, закони й методи дослідження. Варто мати на увазі, що наукове мислення є по суті запереченням того, що на перший погляд здається очевидним. Науковими потрібно вважати будь-які дослідження, теорії, гіпотези, які передбачають перевірку. Наука здатна виходити за межі кожного певного історичного типу практики й відкривати для людства нові предметні світи, які можуть стати об'єктами практичного освоєння лише на майбутніх етапах розвитку цивілізації [330, с. 5]. Із цього питання науковці різних галузей знань одностайні. Дійсно, коли говориш про знаходження оптимальних моделей того чи іншого явища, важливим є побачити «нове» в певній сукупності відомих фактів. І цьому, як форма реалізації науки, слугує формування наукової ідеї. Власне, наукова ідея – це певна гіпотеза, у процесі

підтвердження чи спростування якої знаходимо оптимальний результат [126, с. 19]. Антикорупційна політика, як частина предмета цього дослідження, є поліструктурним явищем, під час вивчення якого може виникати широкий спектр наукових ідей – від термінологічних основ до складних міжсистемних зв'язків. Тому системність у методології дослідження проблеми запобігання й протидії корупції в судових органах України, є надважливим завданням.

Процес становлення нового знання про певне явище правової дійсності представляє окрему систему отримання, накопичення, аналізу, узагальнення й осмислення фактів, що мають значення, з подальшим закріпленням одержаних результатів і висновків у теоріях, концепціях, поглядах, нормативно-правових актах тощо. Це складний за структурою й об'ємний за кількістю інформації, яку необхідно переробити дослідникові, багатоетапний процес, в якому поглинання знання відбувається за відповідними принципами й закономірностями, що належать до царини методології [24, с. 72].

Видатний вітчизняний науковець А. П. Закалюк переконаний, що предмет методології науки становить сукупність теоретичних передумов, методів та засобів наукового дослідження. При цьому, до джерел наукової методології він відніс: 1) світоглядні постулати філософії щодо сутності пізнання, його меж і можливостей, абсолютності та відносності знання; 2) загальні гносеологічні закономірності, принципи, ступені пізнання; 3) логічні залежності та зв'язки, методи і способи наукового пізнання, що формує сама наука [135, с. 89–90].

Н. М. Оніщенко визначає методологію як сукупність принципів, методів, засобів та процедур теоретико-правового характеру [323, с. 22]. С. Д. Гусарев та О. Д. Тихомиров під методологією юридичної науки розуміють певну систему побудови та здійснення теоретико-пізнавальної юридичної діяльності в галузі дослідження державно-

правової дійсності, а також вчення про цю систему [96, с. 34]. Слушною є і позиція П. М. Рабиновича, що методологія – це система підходів, способів наукового дослідження і теоретичні засади їх використання при вивченні правових явищ [428, с. 618–619].

Згідно з позицією Д. М. Стеченка та О. С. Чмир, методологією є сукупність методів науки, тобто способів дослідження явищ, що визначають підхід до її вивчення, планомірний шлях її пізнання та встановлення істини [460, с. 82]. В. Є. Юринець, слушно зазначив, що методологія наділена апаратом дослідження, до якого відносять: 1) принципи організації та проведення наукового дослідження; 2) різні методи наукового дослідження та способи його проведення; 3) понятійно-категоріальну основу наукового дослідження, зокрема: актуальність, проблематика, об'єкт, предмет, мета, завдання, наукова новизна, евристична цінність, теоретична і практична значущість [518, с. 23]. Відповідні методологічні принципи доцільно розглядати, як передумови теоретичного осмислення предмета – вони служать допустимими умовами проникнення у предмет згідно з висунутими концептуальними ідеями [236, с. 55].

На думку М. І. Панова, методологія науки завжди була і є однією із центральних проблем теорії пізнання об'єктивної дійсності, оскільки значною мірою визначає шляхи та засоби отримання нових і достовірних знань. На думку науковця, надзвичайно важлива роль методології у науці кримінального права обумовлюється бінарним об'єктом дослідження у цій галузі права, а саме суспільно небезпечна поведінка людей та впорядкована сукупність (система) кримінально-правових норм, що призначені визначати і регулювати вказані акти поведінки [422, с. 14]. На слушне переконання науковця, залежно від того, що саме досліджується, обираються ті чи інші методи наукового дослідження. Так, якщо вивчається суспільно небезпечна поведінка осіб, то, використовуються методи насамперед, спостереження,

порівняння, систематизації, статистичного аналізу тощо (емпіричні методи), а також такі прийоми і процедури пізнавальної діяльності, як індукція та дедукція, аналіз та синтез, експеримент, ідеалізація, аналогія та інші. Характеризуючи наукові методи, варто звертати увагу, передусім, на виправданість їх використання в тому чи іншому випадку.

Як зазначає С. А. Фаренік, кожен метод безумовно важливий і необхідний. Однак не варто вдаватися до таких крайнощів, як: а) «методологічний негативізм» – недооцінювати методи і методологічні проблеми, вважаючи їх незначною справою, яка «відволікає» від справжньої роботи, науки тощо; б) «методологічна ейфорія» – перебільшувати значення методу, вважаючи його більш важливим, ніж той предмет, до якого його застосовують, перетворювати метод у щось на зразок «універсальної відмички» до всього і вся, у простий і доступний «інструмент» наукового відкриття [487, с. 38].

Використання методів наукового пізнання пов'язано не тільки з теорією, а й практикою тієї сфери суспільного життя, проблеми якої досліджуються. В юридичній науці, враховуючи її галузеву специфіку та особливості поставлених завдань, використовують горизонтальну структуру методології, яку утворюють види методів певного рівня (загальнонаукові, конкретно-наукові), а вертикальну – її рівні в напрямку від вищого до нижчого шляхом виділення компонентів за ступенем їх ієрархічної залежності (підпорядкованості) [96, с. 66].

У такий спосіб методологія дослідження проблеми запобігання й протидії корупції в судових органах України – це *сукупність способів наукового пізнання кримінологічної характеристики корупції в системі судоустрою, засад організації запобігання їй та протидії, й на цій основі розробка необхідних загальносоціальних, спеціально-кримінологічних та інших заходів спрямованих на зменшення*

криміногенного рівня шляхом використання загальнонаукових та спеціальних методів з метою формування стратегічних напрямів боротьби з корупцією в судових органах України та антикорупційної політики загалом.

Узагальнення наукової та навчально-методичної літератури [69; 166; 218; 281] дає підстави стверджувати, що під час дослідження необхідно дотримуватися ще низки обов'язкових умов. Зокрема, до них, на думку професора І. М. Копотуна, належать: 1) *оптимальне поєднання об'єктивних і суб'єктивних методів* кримінологічного дослідження, оскільки це є певною гарантією того, що застосовувані спочатку суб'єктивні методи не заведуть дослідника у глухий кут або не направлять помилковим шляхом; 2) *послідовне вивчення злочинності* із метою підвищення ефективності профілактики та прогнозування індивідуальної кримінально-протиправної поведінки; 3) *оперативність* дослідження, його своєчасність, забезпечення негайного впровадження результатів у практику; 4) *забезпечення достовірності* одержуваної інформації за допомогою: а) добору респондентів із дотриманням принципу вибірки і джерел одержання об'єктивної інформації; б) використання в методиках способів, що надають можливість виявити й усунути неправдиву інформацію; в) розрахунку коефіцієнта статистичної репрезентативності; 5) *комплексності* дослідження — включення в методику найрізноманітніших методів, що виявляють із різних боків один і той же елемент предмета дослідження, наприклад, детермінанти, що впливають на вчинення кримінальних правопорушень, — і соціологічних, і психологічних, і власне кримінологічних методів [185, с. 36–47].

Отже, складність і міждисциплінарний підхід до наукового дослідження проблеми запобігання й протидії корупції в судових органах України зумовлюють необхідність використання різних

методів і прийомів наукового пізнання. На нашу думку, відповідні «інструменти» повинні застосовуватись комплексно, у взаємодії один з одним, доповнюючи один одного. При цьому, поряд із поняттям «методологія», як вже було зазначено, інколи зустрічається «методика». Ці категорії тісно пов'язані між собою, доповнюють одна одну, але не є цілком тотожними. Зазначаючи лаконічно, методика визначає алгоритм застосування методології відповідного наукового пошуку і є динамічною категорією, що «запускає» статичну сукупність методів дослідження.

Загальнонаукові методи – основна частина методології дослідження проблеми запобігання та протидії корупції в судових органах. Саме ці методи забезпечують універсальні стандарти об'єктивності і логічної послідовності процесу дослідження, інтерпретації та подальшої реалізації його результатів [479, с. 43]. Це не означає, що спеціальні методи не повинні застосовуватись під час вивчення корупції, але їхня питома вага в контексті потенціалу отримання нових знань суттєво менша [479, с. 30–31; 478, с. 133–139].

О. М. Джужа дійшов слушного висновку, що в основі методології лежать закони і категорії діалектики. Це своєрідна база як для загальнонаукових, так і спеціальних методів (наприклад, статистичних). Такі методи, наголошує учений, хоча і не завжди, є кримінологічними, але свою специфіку вони отримують через особливості предмета кримінологічних досліджень [215, с. 11]. В. О. Коновалова також звертала увагу дослідників з кримінально-правових і кримінальних процесуальних наук, що під час здійснення відповідних розробок необхідно використовувати взаємодію категорій діалектики з методами окремих наукових галузей і напрямів [183, с. 62].

Діалектика як загальний метод наукового пізнання дає змогу обґрунтувати причинно-наслідкові зв'язки, основні процеси

диференціації та інтеграції, суперечливість між сутністю та явищем, змістом і формою. Досвід і факти за такого підходу виступають джерелом, основою пізнання, а практика – критерієм істинності теорії. Разом з тим, діалектика як фундаментальний принцип і метод пізнання не підмінює спеціально-наукові методи, а реалізується в них відповідно до вимог спадкоємності й не суперечності в методології [511, с. 58].

На слушну думку М. В. Костицького, діалектичний метод є універсальною логічною формою мислення, в якій відображені ті загальні властивості, відношення і зв'язки, які існують в об'єктивній реальності. Без понять і категорій, констатує філософ, пізнання дійсності було б неможливим [202, с. 13]. Погоджуючись із академіком, зазначимо, що діалектичний метод пізнання проблеми запобігання й протидії корупції в судових органах України, сприяє формуванню наукового погляду на цю проблематику у взаємозв'язку з кримінологічними заходами, а також залежно від історичного часу, політичної ситуації в державі, стану правового розвитку, рівня правосвідомості суспільства, основної шкали цінностей тощо. Застосування цього методу у розрізі нашого дослідження, дає змогу, використовуючи філософські категорії «можливість» та «дійсність», виділити дві основні форми злочинності суддів – потенційну (в тому числі латентну) й реальну (що відображена в офіційній кримінальній статистиці). Утім, передусім, відповідний спосіб наукового пізнання, необхідно застосувати для побудови понятійно-категорійного апарату, що коригує основний вектор дослідження, та в підсумку забезпечує формулювання основних висновків й законодавчих новел.

Формально-юридичний метод допомагає досліднику правильно з'ясувати посил законодавця, який виражений в юридичному тексті. За допомогою різних логічних операцій окремі правові положення перетворюються на загальні поняття, з яких виводять наукові аксіоми,

різного роду висновки й інтерпретують розглянуті категорії [52, с. 33]. При цьому, феноменологія виділяє суб'єктивний аспект (зв'язок пізнавальних процедур із життєвою практикою того, хто пізнає) і наголошує на особливостях сприйняття (об'єктивному значенні емоцій і свідомості у процесі пізнання) [41]. Феноменологія злочинності відповідає на питання: що є злочинність як кримінологічна категорія та окремі кримінальні правопорушення і «фонові явища», які мають соціально-психологічну природу походження та характерні кримінально-правові ознаки [101, с. 97–101]. Хоча такий підхід не завжди використовується у теоретико-правових дослідженнях, на нашу думку, необхідно скористатися ним при з'ясуванні механізму індивідуальної злочинної поведінки судді-корупціонера.

Поряд з цим ще один із найбільш поширених пізнавальних методів – це *екстраполяція*, зміст останнього полягає в перенесенні знань з однієї предметної сфери на іншу (не вивчену), на підставі виявленого відношення між ними – подібності, аналогії, тенденції [113, с. 606–607]. Використання такого методу необхідне для визначення можливості імплементації проаналізованих здобутків з різних галузей науки та досвіду зарубіжних держав, у вітчизняну практику запобігання та протидії корупції в судових органах.

Своєю чергою, звернення у процесі наукового пошуку до методу *сходження від простого до складного, від абстрактного до конкретного* дає можливість: по-перше, прослідкувати еволюцію виникнення кримінальної відповідальності за вчинення корупційних діянь в судових органах; по-друге, деталізувати кримінологічні засади запобігання та протидії. Водночас акцентуємо увагу на тому, що нехтування історичним досвідом, сильними та слабкими місцями правових норм попередніх років, призводить до односторонності при конструюванні нового законодавства, повторення старих помилок, або

ж чергового «відкриття», чи дублювання вже відомих положень [319, с. 112–116]. Саме тому у цій роботі необхідно звертатись до *історико-правового* методу пізнання. Відповідний метод націлює на виявлення конкретних форм прояву закономірностей правового розвитку, а також з'ясування генетичних зв'язків між державно-правовими об'єктами, оскільки, регулювання суспільних відносин починає аналізуватись під кутом зору виникнення та розвитку правової категорії, набуття нею тих властивостей, які характеризують сучасний її зміст та основну специфіку функціонування [466, с. 21–26]. Наприклад, у розрізі дослідження, з'являється можливість висвітлити встановлення кримінальної відповідальності за вчинення корупційних дій в судових органах України, у тому числі на різних етапах історичного розвитку держави, з'ясувати організаційне та інформаційно-аналітичне забезпечення запобігання й протидії корупції, а також аргументувати необхідність її подальшого дослідження. Тісно з історико-правовим пов'язаний *хронологічний* метод, що якраз застосовується саме для послідовного викладення еволюційних процесів юридичної історіографії й нормотворчих процесів в національній системі судоустрою.

Не менш важливі, але більш вживані в праві методи *дедукції* та *індукції*. «Індукція (від лат. induction – «наведення», «спонування») – метод дослідження, при якому загальний висновок про ознаки множини елементів виводиться на основі вивчення цих ознак у частини елементів однієї множини. Дедукція (від лат. deduction – «виведення») – метод логічного висновку від загального до окремого, тобто спочатку досліджують стан об'єкта загалом, а потім його складових елементів [126, с. 23]. Необхідно додати, що *гіпотетико-дедуктивний* метод становить єдність індукції і дедукції. Основна перевага цього методу полягає в можливості розширення знання. З логічної сторони гіпотетико-дедуктивний метод становить певну

ієрархію гіпотез, ступінь абстрактності й спільності яких збільшується в міру віддаленості від емпіричного базису [331, с. 30]. Відповідний спосіб наукового пізнання необхідно використовувати для аналізування існуючих концепцій щодо боротьби з корупцією з позиції різних галузевих наук юридичного спрямування.

М. І. Хавронюк влучно наголошує, що особливістю компаративістського дослідження є те, що для досягнення його мети і вирішення основних завдань переважно застосовується порівняльний метод [491, с. 26]. Дійсно, *порівняльно-правовий* спосіб наукового пізнання є значущим для предмета та досягнення основних завдань цього дослідження, оскільки, пошук і визначення міжнародних концептуальних підходів приведе до зближення національної правової системи зі стандартами ЄС. На думку Т. С. Подорожної, з якою ми погоджуємось, порівняльно-правовий метод дає змогу рельєфно представити специфіку функціонування правової системи України порівняно з іншими правовими сім'ями. Такий підхід видається обґрунтованим і правильним, адже характер глобалізаційних процесів впливає й на розвиток національних систем. І взагалі врахування відповідного фактору є невід'ємною частиною будь-яких сучасних теоретико-правових досліджень [355, с. 48; 33].

Водночас, наголосимо на тому, що застосування порівняльно-правового методу потребує правильного вибору об'єктів та рівнів порівняльного аналізу. Інакше, помилкове виявлення ознак порівняльних систем чи правових інститутів може призвести до суперечливих, або доволі сумнівних висновків, що потягне прийняття хибного кримінологічного рішення і, як наслідок, – неефективне використання сил, засобів та державних коштів.

Описовий метод використовується для окреслення тих чи інших понять, явищ, а у контексті дослідження щодо запобігання й протидії корупції в судових органах України – для якісної кримінологічної

характеристики кримінальних правопорушень та осіб, які вдаються до корупційних дії в судових органах України. Варто додати, що Великий тлумачний словник сучасної української мови визначає систему як сукупність елементів, одиниць, частин, об'єднувальних за спеціальною ознакою, призначенням [66, с. 1126]. Сукупність окремих частин, які утворюють ціле, є його складом, а відповідні взаємозв'язки утворюють структуру. Відтак, *системно-структурний* метод наукового пізнання доцільно застосувати під час розробки комплексної характеристики проблемних питань практичного застосування заходів запобігання та протидії, а також під час формування Стратегій, Концепцій, Програм та інших нормативних документів направлених на боротьбу з корупцією, оскільки, у структурі цього методу закладено програму системно-структурного аналізу яка передбачає два аспекти: пізнавальний (описовий) і конструктивний (використовується при створенні систем). У кожного з цих аспектів – свій алгоритм реалізації. При описовому підході зовнішні прояви системи (доцільні властивості, а також функції як способи досягнення мети) пояснюються через її внутрішній пристрій – склад і структуру. При проектуванні процес йде за наступними категоріями: проблемна ситуація – мета – функція – склад і структура – зовнішні умови. Тобто, системний підхід, передусім, сприяє формуванню відповідного розуміння суті та змісту механізму запобігання та протидії корупції в судових органах, як сукупності суб'єктів, засобів та способів, що застосовуються безпосередньо державою й спрямовані на ефективне функціонування (тобто, на запобігання та протидію корупції). Крім того, використання системного методу дозволить розглянути зв'язки корупції з іншими соціальними явищами і процесами.

При цьому Н. Є. Міняйло для кращого розуміння природи організованої злочинності вважає за доцільне використовувати і

системно-функціональний підхід, який дозволяє розглядати цей феномен як систему, орієнтовану на досягнення певного результату – отримання надприбутків. Вчена відзначає, що діяльність сучасних злочинних організацій пов’язана не тільки зі злочинним промислом, але й легальними сферами економіки, що повинно враховуватися у процесі протидії цим структурам [293, с. 120–121].

Як доповнення до системних методів, доцільним є використання *логічного*, що уособлює засоби й способи послідовного вивчення правової проблематики. Заснований на поняттях, категоріях, правилах і законах формальної логіки [240, с. 189–193], означуваний метод дозволяє здійснити аналіз проблеми запобігання та протидії корупції в судових органах в логічній послідовності й у взаємозв’язку з попередньо встановленою структурою дослідження, що сприятиме належному розкриттю сутності кожного елементу, забезпечить взаємозв’язок між ними й допоможе уникнути суперечностей у науковій позиції автора. Водночас, сутність *абстрактно-логічного* методу полягає в розчленуванні досліджуваного явища на складові, їх виділенні для виявлення якісних особливостей, й розкритті закономірностей розвитку, а потім у синтетичному переході від відстороненого першоджерела сутності до складної і багатосторонньої конкретної форми явища [335]. На нашу думку, враховуючи потреби цього дослідження, відповідний метод варто використовувати для тлумачення змісту та вдосконалення понятійно-категоріального апарату щодо запобігання та протидії корупції в судових органах, а також для формулювання теоретичних узагальнень і висновків.

Натомість, за допомогою *догматичного* методу можна проаналізувати кримінально-правові норми з точки зору правової визначеності й додержання правил законодавчої техніки, конструювання диспозицій та санкцій цієї норми. Саме за допомогою вказаного методу є можливість виявити недоліки та вивчити шляхи

удосконалення відповідальності за вчинення корупційних дій в судових органах України. Методологія кримінологічної науки звертається також до методів, що є основоположним поєднанням декількох галузей знань. Одним із таких методів є *правничо-герменевтичний*, що уособлює юридичні й лінгвістичні аспекти дослідження. У процесі цього наукового пошуку означуваний спосіб пізнання кримінологічних закономірностей доцільно застосовувати: 1) для аналізу правосвідомості та рівня правової культури суддів (від цього залежить або їх нульова толерантність до корупції та сумлінне дотримання норм права, або зловживання ними, що призводить до вчинення корупційних кримінальних правопорушень); 2) тлумачення норм права, що регламентують судоустрій в Україні та статус суддів, кримінальну відповідальність, визначають систему антикорупційної політики, а також міжнародне співробітництво правоохоронних органів щодо запобігання та протидії корупції в судових органах; 3) для вивчення й наукової інтерпретації текстів міжнародних документів, що визначають норми поведінки службових осіб, а також навчально-наукових видань (дисертацій, монографій, підручників, посібників, наукових статей, матеріалів конференцій тощо) необхідних в розрізі предмета дослідження.

Серед основних завдань, необхідних для розв'язання наукової проблеми, що полягає у єдиному формуванні теоретико-правових й організаційних засад запобігання та протидії корупції в судових органах України, варто зазначити про напрацювання кримінологічних пропозицій щодо: вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність за корупційні кримінальні правопорушення; системи (правового регулювання й відповідних заходів) запобігання та протидії корупції; обґрунтування перспектив впровадження зарубіжного досвіду. Для їх ефективного вирішення у

процесі наукового пошуку варто використовувати метод *правового моделювання*.

У цьому кримінологічному циклі особливе місце посідає і *прогностичний* метод (прийом, що дає змогу скласти обґрунтовані прогнози про майбутній стан правових явищ). Передбачення результату дії юридичних норм, значною мірою обумовлює зміст і якість їхнього ухвалення й дозволяє здійснювати теоретичний розрахунок ймовірних наслідків. Звернемо увагу й на те, що застосування цього методу, дозволяє оцінити ефективність діяльності правоохоронців та інших суб'єктів запобігання та протидії корупції в судових органах, у тому числі включаючи тенденції судової практики.

Доцільно відмітити, що достовірність дослідження – це бажаний результат, до якого прагнуть науковці й від якого, насамперед, залежить ефективність застосування або реалізації обраної методології. На переконання Д. В. Єренко, методи доведення достовірності можна об'єднати у 3 групи: 1) аналітичні; 2) експериментальні; 3) підтвердження практикою [126, с. 25]. Аналітичні методи є найбільш «потужними», їх сутність – доведення результату (теореми, леми, формули, закони) через математичні перетворення. Ці методи використовуються після побудови математичної моделі явища, що досліджується [515, с. 201–208]. При цьому, використання математики, у розрізі цього дослідження, пояснюється тим, що, по-перше, об'єкти кримінологічних досліджень є масовими явищами, по-друге, їм властиві певні статистичні закономірності, а по-третє, їх кількісна сторона, як правило, подається в окремій розрахунковій інтерпретації. До того ж, вивчення та обробка масиву зібраного емпіричного матеріалу за допомогою математичних методів є навіть необхідними, тому що значно спрощують цей процес.

Під час дослідження питань пов'язаних із запобіганням та протидією кримінальним правопорушенням поширеним є

статистичний метод, котрий передбачає різні підходи щодо з'ясування, зокрема, криміногенного стану. Як вже було зазначено, злочинність являє собою масове негативне соціальне явище. У зв'язку з цим, її закономірності не можуть бути розкриті на прикладі лише одиничного факту, тобто, окремого кримінального правопорушення. Необхідно зауважити, що статистичний метод використовують стосовно даних, отриманих за допомогою методів анкетування, спостереження, аналізу письмових джерел, з метою виявлення загального й особливого, що в значенні подій та фактів вуалюється багатьма другорядними обставинами [265, с. 41].

Варто наголосити на тому, що вивчення одних кримінальних проваджень розпочатих за фактом вчинення корупції в судових органах хоча і є істотним інформаційним ресурсом, але недостатнім. Тому статистичний метод може бути ефективним в практичному застосуванні лише за двох ключових умов. Перша – уніфікація систем статистики та звітності всіх правоохоронних органів та судів. Друга – систематичність і повнота збору інформації, що доповнюється доступом до неї для вирішення інформаційних і аналітичних задач. Останнє можливо при створенні єдиної централізованої бази даних щодо кримінальних проваджень, оскільки, нині, задля збору кількісно-якісних показників корупції в судових органах необхідно, окрім аналізу матеріалів органів досудового розслідування та публікацій в медіа вивчати декілька різновидів кримінальної статистики, а саме: 1) статистику судової гілки влади (звіти Верховного Суду); 2) статистичні дані Офісу Генерального прокурора та інших центральних органів виконавчої влади у сфері протидії корупції. В цілому ж, статистичний метод безумовно сприяє опрацюванню всієї емпіричної бази, як джерела надходження відомостей про предмет дослідження, у тому числі, у взаємодії із *соціологічним*.

Учений О. М. Костенко вказує на плідність розгляду корупції як проблеми політичної кримінології. За його концепцією, протидія корупції, є неодмінним засобом забезпечення соціального порядку, який є основою прогресу в Україні. Науковець додержується позиції, що корупція – це завжди посягання на публічну владу, що полягає у свавільному її використанні в приватних (чи корпоративних) інтересах. Виходячи з цього, корупція не може не мати політичного аспекту, а тому пропонує розглядати корупцію як проблему політичної кримінології [199, с. 52]. Політичний аспект проблеми протидії корупційній злочинності, зважаючи на тенденції сучасного періоду, вважаємо за доцільне розкрити, акцентуючи увагу на такій її формі, як олігархічна. Політологічний підхід до дослідження корупції тісно пов'язаний із соціологічним, який знаходить свою методологічну реалізацію через оприлюднення результатів *опитування* та *інтерв'ювання*.

Опитування, відрізняється оперативністю та проводиться, як правило, у формі анкетування. Інтерв'ювання може бути прямим і опосередкованим за заздалегідь розробленим планом, і неформалізованим у вигляді невимушеної бесіди. Такі методи застосовуються з метою отримання максимально повної інформації про об'єктивні чи суб'єктивні факти зі слів фахівців, які займаються відповідною проблематикою. Симбіозом цей інструментарій варто поєднувати з методами спостереження, експертних оцінок, наукового аналізу та узагальнення щодо практики застосування заходів запобігання та протидії корупції в судових органах та з'ясування недоліків, які при цьому мають місце, а також під час формування висновків та пропозицій щодо їх усунення.

Метод *спостереження* – це метод збору первинних емпіричних даних, пов'язаний з цілеспрямованим, систематичним і безпосереднім вивченням досліджуваного об'єкта. Це переважно візуальне

сприйняття інформації. Метод спостереження дозволяє без будь-яких посередників фіксувати стан об'єкта (корупційної ситуації), визначити його особливості, отримати максимально достовірні відомості про факти, масштаб, джерела і причини (детермінанти) [45, с. 25]. Значне місце в методологічному інструментарії дослідження проблем запобігання та протидії корупції в судових органах, посідають і парні методи – *аналізу та синтезу*. Вони тісно пов'язані між собою і мають застосовуватися комплексно, в силу того, що для формулювання авторських дефініцій спочатку вивчається наявний понятійний апарат, наприклад, що значить: «корупція» «кримінологічна характеристика», «запобігання» тощо (метод аналізу), а потім шляхом синтезу, у контексті дослідження, формуються їх цілісні визначення.

Метод синтезу використовується і для узагальнення отриманої емпіричним шляхом інформації, що дала можливість підтвердити, або, навпаки, спростувати низку висунутих на початку дослідження теоретичних гіпотез. Така методика відповідає сформульованому Ю. В. Орловим методологічному підходу, згідно з яким, важливим завданням трансформації сучасної науки є не лише формування нових методологій, а й нових парадигм світобачення, заснованих на синтезі, а не протиставленні знання апостеріорі та апріорі [327, с. 14].

Метод *експертних оцінок* – спосіб отримання інформації від фахівців – експертів відповідної галузі, в даному випадку – сфери запобігання та протидії корупції. Висока об'єктивність результатів і висновків досягається методико-правильним підбором вчених та інших фахівців, зокрема, практиків, уважною обробкою отриманих результатів [45, с. 26; 43, с. 71–74]. Цей метод у контексті нашого дослідження, варто використати як «перевірочний лакмусовий папірець» для підтвердження або спростування окремих положень, здобутих у процесі наукової розвідки. Реалізувати це можливо шляхом опитування, як вітчизняних учених – кримінологів, соціологів,

адміністративістів тощо, так і практиків, а саме: 1) діючих суддів всіх судових інстанцій; 2) правоохоронців (працівників прокуратури, ДБР, НАБУ)); 3) урядовців. На наш погляд, перелічений суб'єктний склад дає можливість отримати повні дані з проблем запобігання та протидії корупції в судових органах, об'єктивність яких можна перевірити шляхом перехресного порівняння результатів, отриманих від різних категорій опитуваних.

Документальний метод – спосіб вивчення документів і отримання необхідної інформації. Йдеться про документи центральних органів виконавчої влади, публікацій в медіа, фото- або кінодокументів та ін. Цей метод пов'язаний з використанням декількох прийомів аналізу: традиційного і формалізованого з переводом документальної інформації на мову кількісних показників й *контент-аналізом*. Останній, своєю чергою, гарантує відсутність суб'єктивізму, особливо якщо задіяний великий масив інформації, добре обґрунтована їх номенклатура, логічно вибудовані одиниці дослідження (тези, закінчені думки, статистичні дані), оптимізовані одиниці рахунку (ефірний час, кількість слів або рядків, періодичність) [45, с. 26; 46, с. 179–185].

Психологічні методи (наприклад, соціометрії, тестування) слугують для виокремлення співвідношення об'єктивного й суб'єктивного в поведінці корупціонера, процесу формування антисоціальних властивостей, виникнення злочинного наміру, мотиву кримінальних правопорушень тощо. Поряд з цим *ситуативний* метод необхідний для виявлення характерних особливостей механізму запобігання та протидії корупції в судових органах в умовах конкретного часу, періоду, стану, зокрема, воєнного та регіону [438, с. 86–91].

Отже, по-перше, не існує універсального методу дослідження проблеми у правовій галузі знань; по-друге, сама методологія

дослідження є багаторівневою структурною системою і передбачає застосування способів наукового пізнання різного рівня складності, які між собою узгоджуються та зорієнтовані на вирішення визначених завдань; по-третє, лише комплексне використання вище перелічених методів дослідження дає змогу здійснити теоретико-праксеологічне вирішення кримінологічної проблеми, зміст якої полягає у єдиному формуванні теоретико-правових й організаційних засад запобігання та протидії корупції в судових органах України з визначенням шляхів розв'язання взаємообумовлених фундаментальних і прикладних завдань антикорупційної політики.

1.2. Наукові та нормативно-правові підходи до визначення корупції в судових органах України

З моменту проголошення незалежності України пріоритетним напрямом політики держави визначається запобігання і протидія корупції, яка є складним феноменом й одним з елементів соціальної дійсності. Її вплив, поширюється на переважну частину населення, девальвуючи систему цінностей і пріоритетів, потреб та інтересів, практично всіх сфер суспільного життя [329, с. 27]. Як і будь-яке складне явище, корупція, у тому числі в судових органах, не має єдиного визначення. Обумовлюється це, в першу чергу, поєднанням мультиполярних чинників політичного, правового, економічного, соціального та психологічного характеру, що доводять результати великої кількості досліджень [161, с. 54–61]. Тому, як наголошує В. М. Трепак, необхідно здійснити аналіз різних підходів до розуміння означеного феномену, а отже, правильного застосування терміна «корупція» [477, с. 182].

Різноманітність наукових підходів учених є однією з проблем,

пов'язаних із дослідженням явища. Термін «корупція» походить від сполучення латинських слів *correi* (кілька учасників, що вступають у відносини з приводу одного предмета) і *rumper*» (ламати, пошкоджувати, порушувати, скасовувати). У результаті утворився самостійний термін *corrumpere*, який передбачає участь у діяльності кількох осіб, метою яких є «гальмування» нормального ходу судового процесу або процесу управління справами суспільства. Таким чином, корупція розглядається ще й як елемент (ознака) організованої злочинності [58].

Кримінологічний аналіз, слушно підкреслював А. П. Закалюк, найперше має сприяти отриманню кримінологічної характеристики об'єкта та визначенню його змісту як елементу кримінології. На найвищому ж рівні, кримінологічний аналіз має сприяти теоретичному осмисленню проблем запобігання та протидії злочинності [134, с. 55], зокрема, передбачає: 1) аналіз суті проблем, чинників, детермінаційних зв'язків; 2) змістовне формулювання проблеми, яка підлягає вирішенню; 3) прогнозування подій у криміногенній обстановці, що спроможні вплинути на безпеку; 4) прогнозування можливих наслідків управлінських рішень тощо [64, с. 67].

Аналізуючи наукові підходи до поняття «корупція», варто сказати, що існує чимало різних підходів до її визначення [162, с. 34]. З позиції економічної науки єдине, в чому збігаються думки вчених – це її згубний вплив на економічні процеси та економічний розвиток держав. Зокрема, корупція блокує створення вільної конкуренції та відкритих ринків; перешкоджає міжнародній економічній експансії та політичній інтеграції; стримує внутрішній економічний розвиток [526, с. 117–119]. Щодо трактування корупції фахівцями з публічного управління, то думки цих учених, як і представників економічної науки, також різняться. З позиції А. Хайденхаймера, поняття «корупція» – предмет наукових суперечок. Класик досліджень

корупції підкреслює відмінність ставлення до корупції в країнах, що розвиваються, де саме поняття з'явилося швидко, майже раптово – в епоху економічних і політичних перетворень, разом зі збірниками законів; і в розвинених західних країнах, де поняття розвивалося поступово, еволюційно [534]. До речі, політологи під час формування поняття «корупція» акцентують на ролі корупції для політичних процесів у державі. Наприклад, І. В. Кушнар'єв визначає корупцію як деструктивний різновид неформальних інститутів підривного партикулярного характеру, який зумовлює неправомірне використання суб'єктами політичного процесу з корисливих мотивів ресурсів влади у супереч суспільним інтересам, приватизацію публічних ресурсів за умов слабкості формальних і конструктивних неформальних інститутів [229, с. 10–11].

На наш погляд, наявну в юридичній літературі термінологію, пов'язану з корупцією, доцільно поділити на дві основні групи: до першої потрібно віднести теоретичні поняття корупції, які визначаються науковцями і відображають їх наукові позиції, а до другої групи – законодавчі приписи. У межах кримінологічного аналізу корупції в судових органах, нами пропонується зупинитися, передусім, саме на наукових підходах до її визначення та ознак, основною метою якого є узагальнення фактичних даних, заснованих на них наукових висновків і рекомендацій щодо боротьби з цим негативним явищем.

Наприклад, як зазначає М. І. Мельник, *корупція* – це соціальне явище, яке охоплює всю сукупність корупційних діянь, пов'язаних з неправомірним використанням особами, уповноваженими на виконання функцій держави, наданої їм влади, службових повноважень, відповідних можливостей з метою задоволення особистих інтересів чи інтересів третіх осіб, а також інших корупційних правопорушень, у тому числі тих, які створюють умови

для вчинення корупційних діянь або є приховуванням чи потуранням їм [274].

На думку Є. В. Невмержицького та М. І. Камлика, корупція – це соціально-політичне явище, змістом якого є обумовлена політичними, економічними, соціальними і психологічними факторами система негативних поглядів, переконань, настанов і діянь окремих громадян, спрямованих на задоволення особистих корисливих, групових або корпоративних інтересів, шляхом підкупу, хабарництва, зловживання владою, надання пільг і переваг у супереч суспільним інтересам [159].

Своєю чергою, на думку І. М. Різак, корупція – складне соціальне явище, що виникає в процесі реалізації владних відносин уповноваженими на це особами, які протиправно використовують надану їм владу для задоволення особистих інтересів (інтересів третіх осіб), а також для створення умов здійснення корупційних дій, приховування цих дій та сприяння їм [195, с. 8].

Б. В. Романюк зазначає, що корупцію варто розглядати як різновид соціальної корозії, яка роз’їдає та руйнує органи державної влади, державу й суспільство загалом. У правовому розумінні корупція становить сукупність різних за характером і ступенем суспільної небезпеки, але єдиних за своєю суттю корупційних діянь, інших правопорушень (кримінальних, адміністративних, цивільно-правових, дисциплінарних), а також порушень етики поведінки посадових осіб, пов’язаних із учиненням цих діянь [436, с. 14].

А. П. Закалюк теж запропонував загальне (соціальне) поняття корупції, як суспільно неприйнятної й суспільно небезпечної активності людей, наділених владними або іншими публічними повноваженнями та пов’язаними з ними можливостями, або тих, хто прагне скористатися останніми з метою одержання будь-яких благ (переваг, послуг, пільг тощо) для себе чи інших осіб не на основі офіційно визначеного порядку (підстав, норми), а на ґрунті реалізації

особистої зацікавленості, що призводить до деформації публічних відносин [135, с. 141].

Викладені позиції повністю поділяє В. Д. Гвоздецький і В. О. Заросило, які наголошують на тому, що корупція є системним соціальним явищем, оскільки корупційні правопорушення не існують ізольовано від інших соціальних явищ, а органічно пов'язані з ними. Корупція постійно розвивається. Такий розвиток зумовлений трансформаційними процесами в суспільстві та процесами, які відбуваються у самому явищі. Отже, зміст корупції безпосередньо залежить від стану суспільства та його розвитку в конкретний проміжок часу. У зв'язку з цим слушною є позиція учених про те, що сама сутність корупції завжди залишається статичною, змінюються лише види корупційних правопорушень і форми їх прояву. Взаємозв'язок серед окремих корупційних діянь полягає у тому, що, проявляючись у тій чи іншій формі, вони взаємно створюють сприятливі умови для появи інших [84, с. 11]. Аналогічне бачення соціальної сутності корупції міститься у посібнику «Запобігання і протидія проявам корупції як елемент модернізації системи державної служби» [137, с. 13].

Водночас як би по-різному не описували це явище, все ж при згадці про нього виникають негативні асоціації. Корупція є однією з найболючіших соціальних проблем сучасності, зокрема, в судових органах, вирішення якої – надзвичайно актуальне завдання. Від розв'язання вказаної проблеми значною мірою залежить якщо не саме існування держави, то – щонайменше – стратегічний напрям її економічного та політичного розвитку [232, с. 73].

У межах проведеного аналізу заслуговує на увагу і думка І. В. Пиголенко, згідно з якою, відсутність єдиної наукової позиції щодо розуміння поняття корупції пояснюється тим, що вона, корупція, – багатоаспектне, багаторівневе, системно організоване соціальне

явище, що органічно інтегрує в собі як економічну, юридичну, етичну, так і соціальну складові. Вона пронизує всі сфери і підсистеми суспільного буття, зачіпає інтереси всіх соціальних груп, прошарків і класів суспільства, вражає економіку і політику, соціальну сферу та культуру. Це особлива форма протиправної діяльності, злочин проти суспільства, державної влади, інтересів державної служби всіх рівнів, взаємодія між посадовцем і особою, які добровільно вступили у змову. Звідси – незаконність отримання матеріальних і нематеріальних благ, формування аморального соціального середовища [347].

С. С. Рогульський пропонує термін «корупція» визначити як незаконне прийняття майнових та немайнових послуг, благ і переваг особами, уповноваженими на виконання державних функцій, або особами, що відповідно до закону прирівнюються до них, із використанням свого правового статусу та пов'язаних з ним можливостей, а також підкуп зазначених осіб шляхом незаконного надання їм фізичними та уповноваженими представниками юридичних осіб цих благ, послуг та переваг з метою отримання від осіб, уповноважених на виконання державних функцій, або осіб, що прирівнюються до них, певних привілеїв [434, с. 10].

Як бачимо, більшість науковців юридичного спрямування та практиків при визначенні поняття «корупція» звертають увагу на отримання службовими особами за вчинення окремих дій, що входять до кола їх компетенції, певних матеріальних чи нематеріальних благ. Хоча, наприклад, О. О. Акімов більш змістовно аналізує поняття «корупція», називаючи нею психологічно-моральне явище, що не здатне існувати окремо від людей – їх поведінки, діяльності. Автор влучно зауважує, що корупція – це спосіб мислення, який зумовлює спосіб життя. Немає таких моральних та психологічних перешкод, через які корумповані і мафіозні кола не готові переступити, немає таких соціальних норм, які вони не зважилися б порушити [1, с.

181–184].

У схожому ракурсі Р. М. Тучак, характеризуючи корупцію, робить акцент на трьох основних аспектах: 1) політичному, який виражається в проникненні осіб кримінальної орієнтації в структури політичної влади і використанні їх можливостей для задоволення своїх злочинних потреб; 2) соціально-економічному, що полягає у спотворенні (викривленні) корумпованим держапаратом соціально-економічних рішень держави, а також численних випадках допуску кримінальних елементів до економічних важелів управління; 3) правовому, для якого характерне лобіювання інтересів, гальмування прийняття необхідних законів і рішень або прийняття таких, що дають можливість їх необмеженого тлумачення і використання з кримінальною метою [481, с. 22].

Своєю чергою, С. М. Алфьоров виокремлює такі характерні ознаки корупції в Україні: 1) вразила практично всі рівні державного апарату та, навіть, охопила управлінські структури приватного сектору; 2) виступає набагато ширшим явищем, аніж в розвинених країнах, де корупція зводиться переважно до політичних її проявів; 3) деякі її прояви вкорінюються у свідомості громадян як повсякденна норма суспільного життя, що зумовлює терпиме ставлення як до корупційних дій, так і до корумпованих осіб; 4) прояви корупції віддзеркалюють існуючий у суспільстві рівень моралі та правопорядку, а окрім цього ще й несуть в собі відбиток попередніх років та минулого досвіду про управлінські механізми; 5) постійно змінюється, пристосовується до вимог життя, набуває нових форм та проявів в обхід тих дій, що проти неї спрямовані; 6) значний вплив на розвиток корупції в Україні здійснила невміла політика переходу до ринкових відносин, де ринкові засади проникли навіть у ті сфери, що ні за яких обставин не можуть містити елементи ринку, зокрема, система людських цінностей щодо понять честі, гідності, обов'язку

тощо; 7) однією із суттєвих характерних ознак корупції в Україні є її тісний зв'язок із непростим станом економіки в країні, що сприяє її збільшенню, оскільки в умовах постійного виживання, навіть людина, що визначально спрямована на чесне несення служби, в більшості випадків стає корумпованою; 8) у переважній більшості випадків стримуючим фактором вчинення корупційних правопорушень виступає можливе настання відповідальності, що на сьогоднішній день дедалі більше втрачає свою актуальність та залишає без покарання корумпованих осіб за вчинення корупційних дій [3, с. 50–51].

Водночас згідно з досить слушним висновком, зробленим Р. С. Осипчуком, незалежно від аспекту дослідження (кримінологічний, кримінально-правовий, адміністративний, соціально-політичний тощо), починаючи з другої половини минулого століття і до теперішнього часу, обов'язковими елементами корупції, зазвичай, визначаються її соціальна складова, нерозривний зв'язок з владними інститутами, державним апаратом, посадовим становищем носіїв такої влади, а також наявність у них приватного інтересу (особистої зацікавленості, інтересів третіх осіб), який суперечить інтересам держави та суспільства. Тобто, теза про сталість і послідовність доктринальних підходів до розуміння корупції у вітчизняній науці певним чином ілюструється викладенням думок дослідників цього феномену за майже двадцятирічний період, який повністю збігається з періодом становлення незалежної України та розвитком її антикорупційного законодавства [329, с. 27–28].

Дійсно, як і зазначив М. І. Марич, за часів ще радянського законодавства, тривалий період використовувались такі дефініції, як «зловживання службовим становищем», «хабарництво», «попуск» тощо [263, с. 310–317]. Домінуючою була позиція, за якою корупція, основним проявом якої вважалося хабарництво, порушувала встановлений порядок реалізації особами своїх наданих державою

повноважень, належну організацію їх службової діяльності в установах, організаціях [159, с. 89]. Утім, поступово набула актуальності думка, що корупція порушує національні інтереси України. П. О. Кормчий [186], І. М. Дралюк [112, с. 50], В. В. Сокурєнко [453], А. П. Пашков, А. С. Барановська, Ю. М. Телюкова [341, с. 22], В. В. Шевчук [510] та інші науковці висували аргументи на її перевагу. У цьому контексті, варто відразу звернути увагу на те, що за останні 10 років підхід законодавця до корупції як загрози національним інтересам дещо змінився. З огляду на це змінився і підхід до визначення самих інтересів, яким загрожує корупція [338, с. 38].

Із зазначеного питання думки науковців знову неоднозначні. Зокрема, М. О. Комарницька вважає, що корупція створює загрозу правопорядку, встановленого державою, руйнує належне управління, соціальну справедливість, перешкоджає конкуренції й економічному розвитку та загрожує стабільності демократичних інститутів і моральним засадам суспільства [180, с. 150]. Є. В. Глушко зазначає, що корупція підриває авторитет країни, завдає шкоди демократичним засадам управління, функціонуванню державного апарату, обмежує конституційні права та свободи людини, громадянина, порушує принципи верховенства права, порядок здійснення повноважень посадовими і службовими особами органів державної влади, управлінських структур приватного сектора, руйнує моральні та суспільні цінності, дискредитує державу на міжнародному рівні [85, с. 76–81]. В. В. Побережний вказує на те, що корупція загрожує всім інститутам держави і суспільства, негативно позначається на судовій і правоохоронній системах, руйнівню впливає на економічну сферу: зазнають негативного впливу механізми конкуренції, створюються перешкоди свободі підприємницької діяльності, права власності громадян, неефективно використовуються бюджетні кошти,

необґрунтовано підвищуються ціни [352].

Таким чином, науковці виокремлюють і широке коло загроз, які створює корупція, але доходять єдності стосовно того, що до основних з них варто так віднести: підрив авторитету органів публічного управління, завдання шкоди демократичним засадам управління суспільством та функціонуванню органів публічної влади, підрив довіри до чесності спеціальних суб'єктів і спрямованості їх дій на забезпечення публічних, а не приватних інтересів [338, с. 39–40]. Поряд з цим доводиться констатувати, що, саме через цей крайнє негативний феномен, на міжнародному рівні репутація України дещо «заплямована», про що свідчить низка світових рейтингів. За результатами дослідження провідного всесвітнього громадського руху з протидії корупції «Transparency International», на початку антикорупційних реформ у 2014 році індекс сприйняття корупції складав 26 балів і наша держава посіла 142 місце зі 175 позицій поряд з такими країнами, як Коморські острови, Уганда як одна з найбільш корумпованих країн [154]. Результатом проведених протягом наступних 5 років антикорупційних реформ стало лише 126 місце зі 180 країн з індексом сприйняття корупції в 30 балів [155].

Водночас у міжнародно-правових документах, присвячених запобіганню та протидії корупції, так і не було надано її універсального визначення. Крім цього, міжнародно-правові дефініції окреслюють лише окремі прояви корупції. Наприклад, в Конвенції ООН проти корупції [408], Кримінальній конвенції про боротьбу з корупцією [409], Цивільній конвенції про боротьбу з корупцією [410] – містяться дефінітивні норми, які після ратифікації відповідних документів є обов'язковими для нашої правової системи. Так, за визначенням Ради Європи, корупція відображає хабарництво і будь-яку іншу поведінку осіб, яким доручено виконання певних обов'язків у державному чи приватному секторі, що веде до порушення

обов'язків, покладених на них за статусом державної посадової особи, приватного співробітника, незалежного агента, і має метою одержання будь-яких незаконних вигод для себе та інших [409]. Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією визначає термін «корупція» як прямі чи опосередковані вимагання, пропонування, дачу або одержання хабарю чи будь-якої іншої неправомірної вигоди або можливості її отримання, які порушують належне виконання будь-якого обов'язку особою, що отримує хабар, неправомірну вигоду чи можливість мати таку вигоду, або поведінку такої особи [410; 13, с. 14]. У Міжамериканській конвенції проти корупції, корупцію визначено як фактор, що підриває легітимність публічних інститутів і завдає удару суспільству, його моральним устоям і правосуддю, а також всебічному розвитку людей. У подоланні з корупцією державам-членам рекомендовано впровадити превентивні заходи. Одним з таких заходів визначено впровадження системи для реєстрації прибутку, майна і зобов'язань осіб, які виконують публічні функції на певних постах, як указано законом, і там, де це доцільно, оприлюднювати випадки такої реєстрації [291]. Палермська конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності, вказує на обов'язкові ознаки корупції, як-то: пропозиція чи надання, вимагання або прийняття будь-якої неправомірної переваги, у тому числі такої, яка зроблена навмисно; будь-яка неправомірно надана перевага включає в себе як матеріальну вигоду, так і переваги нематеріального характеру; корупційні діяння можуть вчинятись як особисто, так і через посередників [181].

Отже, визначення, закріплені базовими міжнародно-правовими актами у сфері боротьби з корупцією, не дозволяють повноцінно визначити природу цього явища в Україні, особливо в судових органах, оскільки закономірно, не можуть враховувати усіх національних особливостей та інших, прямо чи опосередковано

пов'язаних з ними, обставин, що робить їх характер, хоча й важливим, але не достатньо придатним для чуттєвих потреб вітчизняної кримінологічної науки і практики. Проте, незважаючи на наукові перипетії та розбіжності у міжнародних колах, законодавець, проаналізувавши міжнародні нормативно-правові акти ратифіковані Україною, підійшов, в цілому, вірно та деталізовано до формування дефініції корупція, визначивши її в ч. 1 ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції» як *використання особою, зазначеною у ч. 1 ст. 3 цього Закону, наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у ч. 1 ст. 3 цього Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей* [381].

Однак необхідно відразу зауважити, що навіть доцільність нормативно-правового закріплення, а так само і саме законодавче визначення корупції теж є предметом дискусії, яка точиться уже тривалий проміжок часу. До прикладу, А. В. Савченко пропонує два альтернативні шляхи оновлення зазначеного поняття «корупція». Перший шлях (поглиблений якісний підхід) – наповнити чинну дефініцію корупції докладними описовими категоріями, які б розширювали та уточнювали межі її предмета, діянь, наслідків тощо; другий шлях (конкретизований кількісний підхід) – чітко перерахувати, порушення яких саме кримінальних, адміністративних або цивільно-правових норм, а також дисциплінарних правил буде утворювати корупцію. Адже в будь-якому випадку поняття «корупція» повинне бути всеохоплюючим, а не тяжіти до того чи іншого виду правопорушення, зокрема кримінального [422, с. 166].

Проте А. С. Політова вказує, що зважаючи на здатність явища постійно розвиватися, перетворюватись у різні нові форми прояву, вдосконалюватися, пристосовуватися до правової бази, визначення самого поняття «корупція» просто «не встигає» за його новими проявами та формами [357, с. 271]. Водночас у будь-якому випадку, сьогодні, з наявного законодавчого визначення випливає, що корупція характеризується низкою ключових ознак, а саме:

- умисним використанням наданих службових повноважень та пов'язаних з ними можливостей у публічній та приватній сферах діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, фізичних та юридичних осіб;

- спеціальною метою – одержанням неправомірної вигоди, яка виражається у грошових коштах або іншому майні, перевагах, пільгах, послугах, нематеріальних активах, будь-яких інших вигодах нематеріального чи не грошового характеру;

- прийняттям чи прийняття обіцянки/пропозиції отримання неправомірної вигоди для себе або інших осіб;

- обіцянкою/пропозицією чи наданням неправомірної вигоди особі, що уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування та є суб'єктом корупції;

- обіцянкою/пропозицією чи наданням неправомірної вигоди на вимогу особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей;

- суб'єктом, яким є тільки особи, уповноважені на виконання функцій держави або органів місцевого самоврядування, а також особи, які прирівнюються до осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування [191, с. 15–16].

Звідси слідує, що, як явище, корупція проявляється у безлічі

корупційних правопорушень. І. І. Яцків з цього приводу, слушно наголошує, що корупція відображає комплексне поняття, яке охоплює сукупність взаємопов'язаних кримінально-правових, адміністративних й дисциплінарних правопорушень. На думку автора, така ситуація пояснює наявність розмаїття визначень корупції різними науковцями й проблеми з формулюванням загального, єдиного визначення цього явища [523, с. 89]. Між тим, до цього часу, в Україні немає жодного законодавчого акту, в якому було б чітко зазначено про те, які саме кримінальні правопорушення потрібно відносити до корупційних. Своєю чергою, це певним чином перешкоджає визначити кількісно-якісні показники корупційної злочинності (стан, структура, географія, наслідки).

У цьому контексті варто додати, що суспільно небезпечні наслідки корупції являють собою сумарну шкоду, яку заподіює вона суспільним відносинам, тобто усі ті шкідливі, небажані із точки зору суспільства й держави зміни у соціальних цінностях та інтересах, які виникають у результаті вчинення корупційних правопорушень [13, с. 24]. Соціальні наслідки корупції – це реальна шкода суспільним інтересам, яка заподіюється корупційними діями та виражається у сукупності причинно-пов'язаними із вчиненням правопорушень прямими й непрямими, безпосередніми й опосередкованими негативними змінами, яких зазнають соціальні цінності, а також сукупність економічних та інших витрат суспільства, пов'язаних із запобіганням та протидією корупції [193, с. 22].

Закономірно, що наступними терміносполуками у ланцюзі предмета цього дослідження є «запобігання» і «протидія» корупції. Нами цілеспрямовано було розділено відповідні сполучення термінів, що, на наш погляд, виглядає цілком послідовним у лексичному відношенні та – обґрунтованим у науково-правовому розумінні [187, с. 32].

Передусім, звернемо увагу на те, що перший «антикорупційний» Закон в Україні мав назву «Про боротьбу з корупцією» (1995) [469]. В Академічному тлумачному словнику української мови містяться тлумачення боротьби як зіткнення між протилежними соціальними групами, станами, протилежними напрямками, течіями в суспільстві тощо, а також як діяльність, що має на меті подолати або знищити кого-небудь (що-небудь) [451, с. 220]. Великий тлумачний словник української мови теж містить визначення боротьби як сутички та бійки, в якій кожний з учасників намагається подужати супротивника [66, с. 60].

На перевагах терміна «боротьба з корупцією» наголошував і Г. В. Грянка, який зазначав, що потрібно вести мову саме про боротьбу з корупцією, оскільки діяльність по подоланню негативного явища спрямована на його відвернення, а не на зменшення наслідків [95, с. 103–110]. На думку О. Г. Кальмана, головне в боротьбі з корупцією – наявність свідомої, а не декларативної політичної волі лідерів держави для реалізації послідовних і дійових антикорупційних законів, стратегій і програм [158, с. 201–202]. Між тим наукові дослідження української корупції після Революції гідності показують, що серйозним політико-корупційним аспектом є відсутність (можливо, небезкорисно) політичної волі для боротьби з корупцією [305, с. 49]. Інші дослідники також до основних антикорупційних заходів в Україні зараховують, зокрема, й реальний вияв політичної волі, яка в будь-якій державі (особливо з недостатньо розвинутими демократичними інститутами) є дієвим засобом боротьби з корупцією. При цьому відзначається, що за відсутності такої волі навіть найдосконаліше законодавство має декларативний характер, а діяльність правоохоронних органів лише імітує протидію корупційній злочинності [149, с. 39]. Відповідна теза на загальному рівні підтверджена і теорією розбитих вікон, яку сформулювали

Джеймс Вілсон (J. Q. Wilson) і Джордж Келлінг (G. L. Kelling) ще у 1982 р. [536] і яка підтверджена соціологами Гронінгенського університету (Нідерланди). Відповідно до цієї теорії, якщо хтось розбив скло в будинку й ніхто не вставив нове, то незабаром жодного цілого вікна в цьому будинку не залишиться, а потім почнеться мародерство. Іншими словами, явні ознаки безладу, відсутність невідворотності покарання та недотримання людьми прийнятих норм поведінки (у цьому випадку – вчинення корупційних правопорушень) провокують оточуючих теж порушувати встановлені правила. Зазначена теорія успішно використана для боротьби зі злочинністю спочатку в Нью-Йорку, а потім і в інших містах.

Хоча, на думку М. І. Паславського, «боротьба» є лише однією зі складових терміну «протидія» й, відповідно, не охоплює низку дій [340, с. 615]. Цю позицію займає також О. Ю. Шостко, яка поєднує в терміні «протидія» комплекс запобіжних і репресивних заходів. Авторка тлумачить протидію як загальне поняття, що охоплює діяльність, яка спрямована на зменшення детермінант, які спричиняють злочинність [513]. На комплексний характер поняття «протидія» вказує і Я. І. Маслова, який зазначає, що протидія – це комплекс організаційних та тактично впорядкованих діянь, які вчинені особою, що причетна до правопорушення, і іншими зацікавленими особами, які спрямовані на дестабілізацію встановлення істини у судовому провадженні, що мають на меті уникнення відповідальності [267, с. 81–85]. Тобто, «протидіяти» – це спрямовувати дію проти іншої дії; спрямовувати дію проти кого-, чого-небудь, діяти всупереч комусь, чомусь [317, с. 58].

Законодавчо термін «протидія» з'явився у назві антикорупційного закону разом із терміном «запобігання» (Закон України «Про засади запобігання і протидії корупції») (2009), при цьому, очікувано зник і сам термін «боротьба», залишивши боротьбу з

корупцією кримінально-правовій сфері з її репресивним інструментарієм. Остання генерація антикорупційного законодавства залишила в назві профільного закону 2014 р. лише термін «запобігання» (Закон України «Про запобігання корупції»). Натомість, при формулюванні його положень законодавець не полишив вживання терміна «протидія корупції». Наприклад, при систематизації антикорупційних механізмів один із розділів Закону України «Про запобігання корупції» (IX), отримав назву «Інші механізми запобігання і протидії корупції», що очевидно варто оцінити як те, що описуваний акт: або у попередніх розділах містить механізми як запобігання, так і протидії корупції; або саме у розділі IX поряд з механізмами запобігання корупції закріплено також механізми «протидії корупції» [187].

На переконання О. Р. Мулик ключ до розуміння терміну «протидія» лежить в будові самого слова: «проти» та «дія», тобто дія, спрямована проти чогось. Звідси випливає, що протидія є узагальненим широким значенням, і у контексті протидії корупції під цим поняттям може критися доволі широких спектр заходів і засобів. Важливо також наголосити і на тому, що протидію можна розкласти на складові частини і як «проти дії», що вказує на те, що протидія є відповіддю на будь-яку дію, але спрямованою в протилежному напрямку. Відповідно протидія корупції – це дії, спрямовані проти корупційних діянь. Оскільки, відповідно до законів фізики, будь яка дія – це результат прикладення сили, то корупція як дія в цьому контексті може розглядатися як факт, який звершується або вже звершився внаслідок прикладення сил будь-яких індивідів або їх групи. Тому, відповідно, протидію корупції можна розглядати як результат реагування на факт корупції, який звершується або вже звершився [301, с. 44]. Наприклад, у Законі України «Про Національне антикорупційне бюро України» завданням НАБУ визначено саме

протидію кримінальним корупційним правопорушенням, які вчинені вищими посадовими особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та становлять загрозу національній безпеці [393].

Водночас до переліку суб'єктів антикорупційної діяльності віднесено і НАЗК. Якщо розглядати відповідне положення з точки зору правил юридичної техніки виходить, що, з одного боку, сторони терміносполука «запобігання корупції» є ширшою за змістом сполучення термінів «протидія корупції». Зазначене впливає з того, що у назві Закону України «Про запобігання корупції» використано лише терміносполуку «запобігання корупції», враховуючи, що в його нормах знайшли відображення положення щодо протидії корупції. З іншого – сполучення термінів «протидія корупції» поглинає – «запобігання корупції», адже НАЗК, яке є органом, у йменуванні якого передбачено його основне призначення щодо запобігання корупції, у широкому розумінні є суб'єктом протидії корупції (спеціально-уповноваженим суб'єктом у сфері протидії корупції). Зазначене виглядає ще більш незрозумілим, ураховуючи, що титульний законодавчий акт за «духом» має бути цілком і повністю присвячений питанням запобігання корупції, але натомість надає визначення суб'єктів протидії корупції [187, с. 33].

Таким чином, модернізація антикорупційного законодавства, спричинена світовими тенденціями у цій сфері, відчутно змістила акценти саме на запобіжну (превентивну) складову системи антикорупційних заходів. Це пояснює певну ревізію нормативної термінології та видалення з назви спеціального закону терміну «протидія», що є цілком виправданим з огляду на роль та місце цього закону в системі антикорупційного законодавства, де заходи протидії переважно зосереджені у сфері дії норм кримінального й адміністративного законодавства [329, с. 47]. Так, запобігання

корупції, на думку І. А. Дьоміна, є більш широким поняттям, ніж «протидія корупції», він зазначає, що «запобігання корупції» полягає у недопущенні, завчасному відверненні корупційних правопорушень, а протидія корупції полягає, своєю чергою, лише у скеровуванні діяльності спеціально уповноважених суб'єктів проти будь-яких розпочатих корупційних діянь [121, с. 9]. Схожої точку зору дотримується і О. О. Онищук [322, с. 35]. Не акцентуючи увагу на термінологічній дискусії щодо співвідношення таких категорій, М. Ю. Бездольний доходить висновку, що спільними є основна мета – зниження рівня корупції в державі та зведення до мінімуму негативних наслідків від корупційних правопорушень [29, с. 54].

Однак, ураховуючи комплексний характер цього дослідження, а також з метою деталізації окремих кримінологічних методик і запобіжних алгоритмів дій пропонуємо розглядати антикорупційну діяльність в судових органах, як *систему заходів щодо запобігання та протидії корупції, які реалізуються в межах єдиної антикорупційної політики держави та які, сукупно, заохочують до правомірної поведінки суддів та інших працівників судової системи, усувають причини й умови вчинення ними корупційних та інших пов'язаних з корупцією правопорушень і забезпечують невідворотність відповідальності у разі такого порушення законодавства.*

Відмітимо, що поєднання протидії та запобігання корупції в антикорупційній діяльності певним чином ілюструє і Є. В. Невмержицький, який зазначає, що відповідну діяльність доцільно поділити на два основні напрями. Перший – це власне боротьба з корупцією як з конкретним кримінальним або адміністративним проявом, що передбачає виявлення, розслідування та притягнення до відповідальності винних осіб (таке завдання в основному мають вирішувати правоохоронні органи та суди). Другий напрям – це комплекс заходів, що охоплює економічні, політичні

профілактичні, попереджувальні, виховні й організаційні заходи, спрямовані на те, щоби унеможливити створення політичного, соціального чи економічного підґрунтя корупції (це завдання, на переконання науковця, мають вирішувати всі органи державної влади) [307, с. 227].

Відповідно до ст. 6 Конституції України [184] державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову. Особливу небезпеку корупція представляє саме в судовій гілці влади, оскільки по-перше, підриває довіру суспільства, а по-друге, утворює свого роду «кореневу систему», яка живить (прикриває) вищі ешелони влади. За результатами проведеного Соціологічною службою Центру Разумкова з Фондом «Демократичні ініціативи» загальнонаціонального соціологічного дослідження¹, серед усіх державних інституцій громадяни найбільше не довіряють судовій системі (баланс довіри-недовіри -62 %), місцевим судам (- 53 %), Верховному суду (- 42 %), Антикорупційному суду (- 42 %), КСУ (- 36 %). За даними здійснюваного нами вибіркового опитування громадян, лише 10 % респондентів вважають, що в сучасних умовах можливо повністю викоринити корупцію в судових органах України. Водночас майже третина (29 %) дотримуються думки, що корупцію в судах можна лише мінімізувати до соціально допустимого рівня.

Як зазначає В. М. Трепак, суспільно допустимим рівнем корупції (як реалістичною метою та очікуваним результатом протидії) треба вважати такий рівень, за якого корупція: не є масовим явищем і не має системного характеру; не здійснює істотного впливу на політичну, економічну, правову сфери суспільного життя; не є

¹ *Примітка.* У межах цього дослідження з 13 по 18 грудня 2019 року було опитано 2017 респондентів в усіх регіонах України за винятком Криму та окупованих територій Донецької та Луганської областей. Теоретична похибка вибірки не перевищує 2,3 %. URL : <http://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/pidsumky2019-gromadska-dumka>.

функціональним елементом організованої злочинності, не використовується для прикриття іншої злочинної діяльності; відсутня на найвищому політичному рівні і є малопоширеною у судовій системі та органах правопорядку; характеризується неприйнятним ставленням з боку більшості населення. У разі досягнення результату метою антикорупційної діяльності стає стримування підвищення рівня корупції в країні [479, с. 39–40].

Судова влада в Україні відповідно до конституційних засад поділу влади здійснюється незалежними та безсторонніми судами, утвореними законом [417]. Згідно з ст. 17 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» систему судоустрою складають: 1) місцеві суди; 2) апеляційні суди; 3) Верховний Суд. Для розгляду окремих категорій справ відповідно до цього Закону в системі судоустрою діють вищі спеціалізовані суди.

Єдність системи судоустрою забезпечується: 1) єдиними засадами організації та діяльності судів; 2) єдиним статусом суддів; 3) обов'язковістю для всіх судів правил судочинства, визначених законом; 4) єдністю судової практики; 5) обов'язковістю виконання на території України судових рішень; 6) єдиним порядком організаційного забезпечення діяльності судів; 7) фінансуванням судів виключно з Державного бюджету України; 8) вирішенням питань внутрішньої діяльності судів органами суддівського самоврядування [417].

Згідно з п.п. г) п. 1 ч. 1 ст. 3 основного нормативно-правового акту, який визначає правові та організаційні засади функціонування системи запобігання корупції в Україні, порядок застосування превентивних антикорупційних механізмів, правила щодо усунення наслідків корупційних правопорушень [381], суб'єктами, на яких поширюється дія Закону «Про запобігання корупції», є: судді, судді КСУ, Голова, заступник Голови, члени, дисциплінарні інспектори

Вищої ради правосуддя, керівник служби дисциплінарних інспекторів Вищої ради правосуддя та його заступник, посадові особи секретаріату Вищої ради правосуддя, Голова, заступник Голови, члени, інспектори Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, посадові особи секретаріату цієї Комісії, посадові особи Державної судової адміністрації України, присяжні (під час виконання ними обов'язків у суді) [381]. Як було зазначено, саме корупційні кримінальні правопорушення, вчинені зазначеними особами, вкрай негативно впливають на імідж судової влади, знижують рівень суспільної довіри до правосуддя, породжують зневіру громадян у можливості захисту порушених прав чесним, незалежним і справедливим судом.

На думку О. В. Шевченка, до основних проявів корупційних зловживань у судовій владі можна віднести наступні:

I. *Пов'язані з корисливою зацікавленістю судді, а саме:* отримання суддею грошей чи інших матеріальних благ в обмін на використання суддею своїх владних повноважень з метою виконання прохання особи, що дає неправомірну вигоду, як-то: винесення завідомо неправосудного судового рішення; створення процесуальних перешкод в захисті своїх прав та інтересів іншим особам, а також здійснення суддею дій, що входять до його компетенції, задля забезпечення захисту за допомогою суду інтересу хабародавця. Зазначеним науковцем пропонується виокремити і побутову корупцію – наприклад, отримання суддею безоплатної медичної допомоги в платній поліклініці; знаходження місця в лікарні для безоплатної операції або лікування тяжкого захворювання як собі, так і родичам та знайомим; забезпечення навчання дітям в потрібній школі та її успішне закінчення; вступ до вищого навчального закладу на безоплатну форму навчання; забезпечення потрібною роботою близьких осіб та забезпечення їх службового успіху; отримання послуг

по ремонту, експлуатації житла та ін.). Зустрічається також «корупція за правилами», коли суддя внаслідок усталених «традицій» (презумпція необхідності «подяки») отримує неправомірну вигоду за належне (згідно з законом) виконання обов'язків (винесення законного судового рішення) [506, с. 86].

II. *Не пов'язані безпосередньо з корисливою зацікавленістю судді, зокрема:* а) зловживання «під тиском обставин» – порушення закону (винесення завідомо неправосудного рішення, навмисні процесуальні порушення), що вчинюються суддею на прохання особи, від якої суддя має або «відчуває» певну службову залежність (народні депутати, посадові особи органів виконавчої влади, члени кваліфікаційних комісій суддів, голова суду, голова судової палати тощо) без винагороди або в обмін на отримання тих благ, що передбачені судді по закону (обрання на посаду, надання житла, оплата санаторно-курортного лікування тощо); б) зловживання із особистих переконань – використання суддею своєї посади для отримання особистих немайнових благ, як-то отримання інформації, до якої законодавчо встановлений обмежений доступ, безкоштовне сприяння родичам та знайомим тощо [160; 506, с. 87–88].

Якщо поєднати систему судоустрою в Україні та наявні емпіричні дані з представленими у науці загальними рівнями корупції, то доцільно констатувати, що корупція в судових органах може бути представлена так:

1. «Високорівнева» («елітарна») корупція характерна для вищих судових органів (Верховний Суд та вищі спеціалізовані суди). Саме на цьому рівні створюються найбільші корупційні мережі. Найгіршим прикладом такого є затримання голови Верховного Суду через можливе одержання неправомірної вигоди. Так, *НАБУ заявило про викриття масштабної корупційної справи серед керівництва та суддів Верховного суду. За словами керівника САП: «про існування*

певного «бек офісу» суду, що прикривався наданням легальних юридичних послуг, дізналися ще не початку року. Документування його роботи було складним, оскільки фігуранти вдалися до конспірації, зокрема, моделювали поведінку, використовували банківські скриньки, користувалися несправжніми іменами та прізвищам. Так, один адвокат-учасник угруповання отримував від керівництва Верховного Суду вказівку, щодо розподілу неправомірно вигоди. Тобто, певне адвокатське об'єднання виступало посередником між керівництвом суду і особами, які бажали за неправомірну вигоду вирішити свої питання у суді. Це стосувалось не лише Верховного Суду, а й більшості судів на території України» [304].

Вважаємо, що з числа основних форм «високорівневої» корупції в судових органах, які до того ж відрізняють останню від нижчих рівнів корупції, необхідно виокремити: а) корупційний лобізм; б) корупційний протекціонізм і фаворитизм; в) домовленість про перехід суддів на керівні посади в судовій гілці влади; г) поєднання суддівської діяльності з комерційною тощо.

2. Корупція в середній ланці системи судових органів (на рівні апеляційних інстанцій). Дуже подібна до корупції «елітарної». У зв'язку з меншим рівнем суддівських повноважень, відрізняється меншими можливостями корупціонерів використовувати надані їм повноваження у своїх особистих цілях. Звичайно, що в цій категорії фігурують і менші розміри неправомірної вигоди. Але, шкода від корупціонерів зазначеного рівня, навряд чи менша. До прикладу, *прокурори САП повідомили про підозру чотирьом суддям Київського апеляційного суду, яких напередодні викрили на одержанні хабаря за ухвалення «потрібного» рішення. За даними слідства, суддя Київського апеляційного суду запропонував одній зі сторін у справі задовольнити скаргу про скасування арешту майна приватного*

товариства. За це він вимагав \$35 000: для себе і ще трьох суддів [303].

3. Корупція «низова» (на рівні місцевих судів). Теж має свою кількісну та якісну характеристику (ознаки). Специфіка її поширення полягає в тому, що це місцевий (локальний) рівень, де, зазвичай, не вирішуються питання остаточного правосудного характеру, але тим не менш, вона, теж підвладна дії корупційного впливу. Наприклад, за даними слідства, суддя одержав грошову винагороду від представника однієї зі сторін у цивільній справі про повернення боргу. За це він начебто обіцяв ухвалити вигідне для позивача рішення. Неправомірну вигоду суддя отримувал дві тисячі доларів за рішення, що зобов'язало іншу сторону шукати додаткові докази у справі. Ще 3 тис. дол. «коштувало» рішення про стягнення боргу на користь позивач [502]. Крім цього, суддю Дніпровського суду Києва затримали на хабарі у розмірі \$150 тис. – таку суму просив за «правильне» рішення у кримінальному провадженні, пов'язаному із розповсюдженням наркотиків. Також, затримали голову Господарського суду Сумської області: вимагав від підприємця неправомірну вигоду у сумі \$26,6 тис. за «вирішення» земельної суперечки у господарській справі [475] тощо.

Отже, наведена класифікація прив'язана до судоустрою та статусу суддів (в окремих, визначених законом випадках, до присяжних в рамках відповідних судових процедур). Крім зазначеної, пропонуємо поділяти корупцію в судових органах за: *часом вчинення*: 1) епізодична; 2) корупція на постійній основі, коли остання стає регулярним способом незаконного збагачення судді. Також однією із особливостей корупції в судових органах є її *латентний характер*. Інша риса судової корупції – *завчасне планування*. Практично виключається ситуація, коли суддя сам особисто натякає на необхідність надання неправомірної вигоди, а тим більше бере її від

зацікавленої особи. За оцінками деяких з експертів, в чистому вигляді хабарі беруть не більше 2-5 % суддів [160].

В умовах зростаючого правового нігілізму нерідко у адвокатів головним інструментом захисту клієнтів, особливо у кримінальних провадженнях, є не їх професіоналізм, а зв'язки у правоохоронних органах та в судах. Передусім це стосується тих адвокатів, які раніше працювали в органах поліції, прокуратурі або в судовій системі. За останні декілька років адвокатський корпус значно розширився за рахунок колишніх співробітників цих органів. Багато хто з них не втратив зв'язки із своїми колишніми колегами і користується цим. Даний факт суттєво вплинув на характер адвокатської практики – з'явилась можливість використовувати неправомірні важелі впливу, або як головний, або як один з додаткових засобів захисту інтересів клієнтів.

Наприклад, Вищий антикорупційний суд узяв під варту адвоката з Одеси, якому НАБУ і САП повідомили про підозру у підбуренні військовослужбовця до надання 2000 доларів неправомірної вигоди судді Приморського районного суду міста Одеси [464]. Або, як у столиці за підозрою в шахрайстві затримали адвоката. За даними правоохоронців, він переконав клієнта дати хабар судді за «вирішення справи» і присвоїв передані йому 10 тис. доларів США [321]. Також досудовим розслідуванням було встановлено, як адвокат схилив обвинуваченого у вчиненні злочинів, пов'язаних з обігом наркотичних засобів, до надання неправомірної вигоди судді Вінницького міського суду, яка розглядає його справу. Зокрема, за умови передачі правозахиснику грошових коштів у сумі 15 тис доларів США, він обіцяв забезпечити винесення суддею Вінницького міського суду рішення, згідно з яким обвинувачений не буде відбувати покарання у виді позбавлення волі реально, а буде звільнений від відбування покарання з випробуванням [302].

Окрім суто групового характеру вчинення, наступною ознакою корупції в судових органах є її зв'язок із транснаціональною та міжнародною злочинністю, оскільки, зацікавлені представники злочинного світу спеціально прагнуть до залучення у своє коло корисних злочинному товариству осіб – корумпованих суддів, які забезпечують: 1) створення умов, що перешкоджають організації боротьби правоохоронних органів зі злочинністю (типовими прикладами цього є суддівські відмови в застосуванні запобіжних та інших заходів забезпечення кримінального провадження, або заборони на проведення процесуальних дій тощо); 2) вжиття заходів щодо звільнення представників злочинного світу від кримінальної відповідальності, або пом'якшення їм покарання; 3) консультації з правових питань тощо. Перелік проаналізованих кримінологічних ознак цього деструктивного явища не є вичерпним, однак їх цілком достатньо для того, щоб отримати уявлення про цей феномен, як складну кримінологічну категорію, що включає структурний і функціональний виміри, які мають свої компоненти, сегменти та механізми відтворення (детермінаційний комплекс). За таких умов існування лише покаранням неможливо досягнути мети запобіжного впливу.

Узагальнюючи викладене вище, а також ураховуючи положення чинного законодавства, варто сформулювати такий висновок: *корупція в судових органах як один із різновидів девіантності, залежно від конкретних умов та обставин, може виявлятися у вигляді як делінквентної (адміністративні та дисциплінарні корупційні правопорушення), так і злочинної (корупційні кримінальні правопорушення) поведінки, яка суттєво перешкоджає ефективній реалізації задекларованих стратегічних напрямів та завдань держави* («Про Стратегію національної безпеки України» [415], «Про Стратегію Економічної безпеки України» [414], «Про засади

державної антикорупційної політики на 2021-2025 роки» [383], «Про Національну стратегію у сфері прав людини» [396] тощо).

Разом із цим, в Україні відсутня ефективна стратегія, концепція, програма чи план запобігання та протидії корупції в судових органах, яка б дала змогу завчасно реагувати на проблему, не виводячи корупційні ризики на рівень кримінальних загроз. При цьому неналежна поведінка і корупція в судовій владі – це не лише поведінка, за яку передбачено кримінальну відповідальність. І справді, як визначено у міжнародних стандартах, а також в Законі України «Про судоустрій і статус суддів» в описі категорії неналежної суддівської поведінки, за яку передбачено дисциплінарну відповідальність, сюди й входять випадки нерівного, або несправедливого ставлення до відвідувачів суду, недотримання законних процедур, незабезпечення прозорості проваджень і доступу до інформації для відвідувачів суду і громадськості, відсутність участі у програмах освіти, надмірний формалізм чи, навпаки, надмірна неформальність, довільне використання суддівського розсуду, обструкціонізм і некомпетентність. У цьому контексті, доречно пригадати поширений у міжнародному антикорупційному законодавстві термін «integrity», який перекладається, як доброчесність, але має й інше (не менш важливе) значення – цілісність [329, с. 26]. Саме цілісність є ознакою «здорової», вільної від корупції організації, яка системно та послідовно розбудовує мережу антикорупційного менеджменту, має чітку антикорупційну політику та дієві запобіжники будь-яким корупційним проявам (детальніше про розбудову такої системи саме в судових органах йтиметься у наступних розділах монографічного дослідження).

Корупційні кримінальні правопорушення в судових органах України (як основний об'єкт кримінологічного вивчення та аналізу) – *це крайнє негативний вид криміногенної дійсності в системі*

судоустрою, що полягає у використанні суддями, наданих їм службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди суддям, або на їх вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей, й відображає протиправні явища, тенденції і чинники, на стику економічної та політичної злочинності та негативно позначається на організації судової влади й здійснення правосуддя в Україні, яке зобов'язане функціонувати на засадах верховенства права відповідно до європейських стандартів і забезпечувати право кожного на справедливий суд.

Таким чином, корупція в судових органах України, беззаперечно, є однією із загроз національній безпеці та суперечить національним інтересам, зокрема: 1) гальмує соціальний прогрес щодо становлення демократичного суспільства; 2) заважає повноцінній реалізації прав і свобод громадян; 3) заперечує принцип верховенства права, а її швидке поширення й надалі обумовлене недосконалістю як правових норм, так і моральних якостей вітчизняного суспільства; 4) породжує недовіру громадян до влади через зневіру населення в справедливість у розв'язанні наявних проблем і потреб; 5) призводить до падіння міжнародних рейтингів України й небажання закордонних інвесторів вкладати свої капітали в її розвиток. Наслідками подальшого впливу корупції в судових органах України цілком можуть стати: зростання соціально-політичної напруги; девальвація моральних цінностей; падіння загального іміджу країни, погіршення політичних, економічних, соціальних і правових позицій на світовій арені та міжнародна політична й економічна ізоляція [193, с. 88].

1.3. Генезис становлення та розвитку антикорупційного законодавства України

Теоретико-методологічну основу відповідного історичного пошуку склали наукові погляди вчених на проблематику дослідження генезису того чи іншого соціально-правового феномену. Незважаючи на значну кількість доктринальних праць з проблем корупції в Україні, зазвичай, вони стосуються функціональної діяльності правоохоронних й судових органів, виявлення прогалин та недоліків, які ускладнюють належне виконання ними своїх завдань тощо. Дотепер відсутні єдині підходи не тільки до періодизації кримінальної відповідальності й запобігання та протидії корупційним діям (злочинам) [343, с. 182–183], але й щодо класифікації етапів історії розвитку власне кримінального законодавства України [220, с. 96–97]. Найбільші розбіжності існують щодо критеріїв, кількості періодів та початкового етапу відповідної періодизації. При цьому за суттю нині немає єдиної обґрунтованої наукової класифікації, яка б послідовно відбивала найбільш знакові етапи періодизації розвитку кримінальної відповідальності й запобігання корупційним діям (злочинам), зокрема, в судових органах України, та яку можна було б зіставити з аналогічною класифікацією генезису відповідних корупційних феноменів за кордоном [53, с. 118–124].

На нашу думку, ретроспективний огляд антикорупційного законодавства, нормами якого в той чи інший період здійснювалося запобігання та протидія корупції в судових органах, дасть змогу проаналізувати, як видозмінювалася система заборон та видів покарань, виявити історичні передумови криміналізації тих чи інших видів корупційних діянь й запропонувати шляхи вирішення низки

проблемних питань в реалізації антикорупційної політики, з урахуванням вже набутого досвіду, реалій сьогодення та євроінтеграційних перспектив України. Як зазначає А. В. Савченко, використовуючи знання про історію законодавства, можна дослідити особливості генезису різноманітних кримінально-правових явищ та інститутів у кожній державі світу, простежити як виникли, розвивалися й удосконалювалися (трансформувалися) норми права, які позитивні й негативні риси були у минулому, від чого треба відмовитися та на що потрібно звернути увагу в майбутньому [441, с. 38–39].

У багатьох наукових розробках зазначається, що корупційна злочинність – давня хвороба суспільства, оскільки бере свої корені ще з утворення держави та її апарату і має всі ознаки «самодетермінування» у прагненні людей до здобуття значних матеріальних благ протиправним шляхом [53, с. 118–124]. Наприклад, С. Б. Яковенко не випадково підкреслює, що корупція фактично народилася разом із державним апаратом, кастою управлінців, які швидко побачили змогу використовувати державну владу в особистих корисливих цілях, про що свідчать релігійні пам'ятки, висловлювання відомих мислителів та історичні факти [520, с. 59].

Як наслідок, це призвело до виникнення «білокомірцевої» злочинності, тобто сукупності кримінальних правопорушень, учинених особами із числа представників влади. Незважаючи на те, що термін «white-collar crime» (злочин, учинений у процесі професійної діяльності особою, яка має високий соціальний статус) уперше було введено у науковий обіг американським кримінологом Е. Сатерлендом лише у 1939 р. [547, с. 132–139; 548; 549, с. 1–12], з історії держави та права як України, так і зарубіжних країн стає відомо, що корупція, а так само і боротьба з нею, бере свої початки ще з часів античного періоду та по мірі того, як корупційні

прояви набували ознак протиправних діянь (злочинів, проступків, правопорушень), відповідальність за вчинення яких закріплювалася у відповідних нормативно-правових актах, вони переслідувалися державою, котра намагалася створювати механізми щодо їх протидії та запобігання [53, с. 118–124].

Наприклад, у Стародавньому Римі та Афінах така боротьба була справою гуртової моралі та суспільного контролю. Жорстка реакція на корупційні прояви обумовлювалася вимогами часу, а серед основних переважаючих видів покарань, які застосовувались до корупціонерів, було вигнання, смертна кара чи заслання на острів [179, с. 70–71]. У державах-полісах теж вживалися певні заходи, що мали обмежити ризик таємних послуг та операцій. У тому числі, й для виборних посад встановлювалися короткі терміни перебування без права переобрання [15, с. 111].

Однак античному періоду розвитку соціальних інститутів як в окремих сферах соціальної інтеракції, зокрема в судових органах, так і в загальному, була притаманна істотна ратифікованість та сегрегація соціального середовища, що обумовлювало повну концентрацію соціальних свобод, а відтак і соціальних ініціатив, в межах континуума привілейованих осіб. Цензами ідентифікації приналежності до числа «повноправних» громадян, апріорі, виступали майновий стан, соціальне походження, посадовий статус, відтак йтись про рівноправність чи про інший характер залучення членів суспільства в процеси функціонування судів та різних публічних утворень не може. З огляду на цю модель соціальної організації, привілейовані члени суспільства одночасно виступали і ключовими учасниками публічно-правових процесів, в межах яких, і локалізувались корупційні прояви [143, с. 63; 141, с. 7–13].

Водночас Україна на всіх етапах державотворення також помітно відчула низку неоднозначних й місцями суперечливих

процесів, пов'язаних із вчиненням корупційних кримінальних правопорушень, зокрема, представниками судової гілки влади. Головна така небезпека теж виявлялась в явищі самодетермінації. Із розвитком державної форми організації суспільства на території нашої країни з'являються і перші девіації в забезпеченні її діяльності, які згодом набувають юридичну, зокрема, кримінально-правову оцінку. Тобто, відбувалася поступова криміналізація відповідних суспільно небезпечних діянь.

Як вже було зазначено у попередньому підрозділі дослідження, виступаючи соціальним явищем, корупційна злочинність має іманентний щодо судової гілки влади характер та є специфічним продуктом інституціональної взаємодії правосудних і кримінальних практик. До речі, у римському праві під терміном «*corruptere*» розумілось, у тому числі і підкуп представника суду (претора). Саме підкуп суддів, як проблема моралі вказується і в П'ятикнижжі Мойсеєвому, що лягло в основу двох світових релігій – іудаїзму і християнства – та вплинуло на третю світову релігію – іслам [482]. Тобто, поняття «корупція» в християнстві спочатку набуло значення «гріха» або «диявольської зваби». Унаслідок цього, зокрема, в Середні віки, склався принципово інший підхід до розуміння «корупції», як антисоціального явища, що просочується в усі державні і суспільні відносини від верху до низу, стаючи «підставою» відступу від наявних законодавчих норм [45, с. 33].

Основні уявлення про корупцію зазнали істотних змін у ранньофеодальний період на території Київської Русі, що пов'язано із зростанням ролі церковної влади, і частішим використанням нею певних неліберальних методів управління, в тому числі близьких до корупційних. У цей час в Західній Європі основним центром корупційних ризиків теж стає папський престол, у розпорядженні якого сконцентрувалися значні матеріальні та духовні ресурси.

Подальший розвиток суспільства (відокремлення світської влади від духовної і, як результат – держави від церкви) призвів до втрати церквою домінуючого положення, яке вона займала у феодальному суспільстві. Водночас, посилення держави не змогло послабити корупцію, а лише змістило центр її тяжіння: розростання бюрократичного апарату супроводжувалося фактами незаконного використання державної влади в особистих (корисливих) інтересах [500, с. 74].

Загалом запобігання та протидія корупції в Україні, зокрема в судових органах, здійснювалася протягом усієї її багатовікової історії, однак діяльність така була локальною, епізодичною, а не системною. До того ж, вона незмінно носила подвійний характер – з одного боку, влада намагалася заборонити незаконне збагачення чиновників, вводила різні заходи боротьби з проявами корупції, а з іншого – упродовж, наприклад, тривалого часу в Київській Русі існував період «годування» – направлення князем своїх воєвод, намісників у провінцію без грошової винагороди, з тим щоб «годувалися» (утримувалися) населенням відповідної території. Зазначений механізм у зв'язку з тривалістю існування закріпився як початковий негативний елемент культури управління [150, с. 180]. Разом з цим до корупційних діянь того часу необхідно зарахувати і зловживання з боку дружинників, які були зафіксовані у XI–XII ст., тоді як у період татарської орди хабарництво тимчасово було усунене силовими методами ханом Батиєм [196, с. 28–29].

За часів перебування українських земель під владою Речі Посполитої, корупційні прояви були незначними і мали такий собі «середньоевропейський» характер. В послідуєчому, на слушну думку О. М. Грудзура, генезу та еволюцію протидії хабарництву не варто розглядати у відриві від норм права російської імперії, які не тільки суттєво впливали на вітчизняне законодавство а й були значний

проміжок часу джерелами права на території нашої держави [24, с. 21]. Споконвічність проблеми розкрадань та зловживань імперських чиновників від рядового писаря до генерал-губернатора та міністра обумовлювала необхідність невідкладного регламентування комплексу антикорупційних заходів у вигляді спеціальних нормативних актів Імперії [143].

Зважаючи на це, сучасні дослідники констатували наступне: по-перше, вже у Двінській статутній грамоті 1397–1398 рр. з'являються офіційні згадки про обіцянку протиправної винагороди за виконання владних повноважень; по-друге, у Псковській Судній грамоті 1397 р. починає вживатися поняття обіцянки в значенні хабаря; по-третє, в Новгородській Судній грамоті та в Судебнику Іоанна III 1497 р. були встановлені подальші заборони брати хабарі [76, с. 10–11].

Отже, витоки правової регламентації антикорупційних заходів в російській імперії сягають XV ст. та у більшості асоціюються з політикою Івана III. Імператором в 1474 р. було видано декрет щодо неухильного та беззастережного звільнення службовця, якого було викрито у зловживанні владою у корисливих цілях [143, с. 63]. А вже в період з 1551 р. в російській імперії було започатковано розвиток установчої та частково нормотворчої ролі соціальних інститутів у запобіганні корупційним проявам. Заслуговує на увагу також і запровадження інституту народних присяжних, які залучались до процесу розгляду справ про кримінальні правопорушення (злочини) проти держави та государя (категорія, яка охоплювала службові злочини усіх типових форм: зловживання владою, підроблення документів тощо). Інституту народних присяжних відводилась роль колегіального суб'єкта, який здійснював підготовку узагальнених висновків за результатами участі у дослідженні доказів по справі з подальшим скеруванням на розгляд царя. Однак, зважаючи на самоврядний процес формування складу колегії народних присяжних,

цей інститут О. В. Заєць пропонує визнати в якості первинної інституційної форми залучення суспільства в процес запобігання корупції в державному апараті [143, с. 64].

У процесі складного історичного розвитку визначальною силою і формою духовного об'єднання українського суспільства стало козацтво. Наступна епоха сформувала глибоку багатогранну національну духовність, що стала вершиною української національної культури. Дійсно, в минулому важко знайти інші явища та процеси, які мають такий глибокий та різноманітний вплив на історичну долю всієї країни [175, с. 120]. У цей період, з історико-правової позиції, заслуговують на увагу певні нормативно-правові аспекти запобігання та протидії корупційним правопорушенням, які були передбачені в положеннях першої Конституції (1710 р.), а саме: заборони гетьману і посадовим особам козацько-гетьманської держави використовувати в особистих інтересах кошти військової скарбниці, привласнювати земельні угіддя, маєтності й вчиняти будь-які інші протиправні (корупційні) дії [179, с. 17].

Отже, з розвитком держави й права еволюції зазнала і антикорупційна політика – від звичайної норми у первісному суспільстві до ідеології нового часу XVIII ст., яка базувалася на ідеї «суспільного договору» – громадяни сплачують податки державі в обмін на те, що вона видає закони і суворо слідкує за їх дотриманням всіма без винятку членами суспільства [486]. Проте упродовж XVIII–XIX ст. вплив російського законодавства на кримінально-правові та процесуальні норми значно посилювався. Про факти корупції на державній службі, найбільше зазначено, в наукових й історико-публіцистичних творах вітчизняних та зарубіжних дослідників, що відносяться до часів правління Петра I. Із цих джерел стає відомо, що цар намагався протидіяти корупції заходами, доступними та прийнятними за цієї епохи. При цьому, за хабарництво і

казнокрадство, які вважалися злочинами проти вітчизни, були засуджені до різних видів покарань майже всі з високопосадовців. Поряд із цим, реформи Петра I, хоча і були спрямовані на створення однакової системи центральних і місцевих державних органів, сприяли боротьбі з хабарництвом, проте поклали початок становлення та розвитку могутнього бюрократичного апарату.

Катерина II в Указі від 18 червня 1762 р. писала про зловживання владою державної бюрократії. Україна, яка в той період входила до імперії, теж не була винятком [196, с. 29]. У цей час грошова платня закріпилася за всіма рангами службовців і чиновників. Будь-які інші надходження вважалися корупційними доходами, а викриті в хабарництві особи несли суворе покарання. Незважаючи на те, що постійна платня ознаменувалася кроком вперед щодо правопорядку, хабарництво не зникло, позаяк, але з ним боролися самі корумповані чиновники, ведення справ невинуватено затягувалося і, як наслідок, формувався один із складних криміногенних аспектів бюрократичного «управління» – кругова порука [58].

Надалі, перше структурне відокремлення кримінальних правопорушень, які зазіхають на інтереси центральних органів влади в контексті корупції, можна знайти в Уложенні про покарання кримінальні та виправні (1845 р.), яке діяло на теренах російської імперії (в тому числі на частині українських земель), розділ V якого (ст. ст. 358–539) іменувався «Про злочини і проступки по службі державній і суспільній». Розділ складався з 11 глав, а саме: глава I «Про невиконання указів, розпоряджень та законних по службі вимог» (ст. ст. 358–366); глава II «Про перевищення влади та протизаконну її бездіяльність» (ст. ст. 367–379); глава III «Про протизаконні вчинки посадових осіб при зберіганні та управлінні ввіреним їм по службі майном» (ст. ст. 380–389); глава IV «Про підроблення по службі» (ст. ст. 390–393); глава V «Про неправосуддя» (ст. ст. 394–400);

глава VI «Про хабарництво та лихварство» (ст. ст. 401–413); глава VII «Про порушення встановлених при вступі в посаду й залишенні її правил» (ст. ст. 414–418); глава VIII «Про порушення порядку при прийнятті на службу, призначенні на посади та при звільненні з них» (ст. ст. 419–422); глава IX «Про злочини та проступки у відносинах між начальниками і підлеглими»: відділення I «Про порушення обов’язку підлеглості» (ст. ст. 423–428); відділення II «Про порушення порядку у відношенні до підлеглих» (ст. ст. 429–434); відділення III «Про слабкий за підлеглими нагляд» (ст. ст. 435–440); глава X «Про повільність, недбалість та недотримання встановленого порядку при виконанні обов’язків за посадою» (ст. ст. 441–455); глава XI «Про злочини та проступки чиновників по деяким особливим родам служби»: відділення I «Про злочини та проступки чиновників при слідстві й суді» (ст. ст. 456–464); відділення II «Про злочини та проступки чиновників у справах межових» (ст. ст. 465–474); відділення III «Про злочини та проступки чиновників поліції» (ст. ст. 475–488); відділення IV «Про злочини та проступки чиновників кріпацьких справ та нотаріусів» (ст. ст. 489–498); відділення V «Про злочини та проступки скарбників і чиновників, яким ввірено зберігання грошових сум» (ст. ст. 499–513); відділення VI «Про протизаконні вчинки чиновників при укладенні підрядів і поставок, прийманні речей, що постачаються до скарбниці, та проведенні продажу» (ст. ст. 514–533) [107; 45, с. 37].

Отже, зазначене Уложення вперше закріпило цілу систему службових (посадових) злочинів, з певною диференціацією відповідальності. О. Ю. Бусол робить слушний висновок, що своєрідними заходами «протидії корупції», в цей період, можна вважати правові та каральні методи, а також соціальні заходи, які проводилися на рівні держави, хоча сам термін «протиція корупції» у той час не вживався [57, с. 70–75]. Натомість, наступний історичний

період ще більше позначився на антикорупційній політиці, з докорінними політичними, соціально-економічними та ідеологічними перетвореннями, десятиліттями тоталітаризму, репресій, насильницьких депортацій та безпрецедентним втручанням держави в особисте (приватне) життя.

Для ідентифікації хронологічних рамок досліджуваного періоду розвитку кримінальної відповідальності за вчинення корупційних дій в судових органах України, умовним орієнтиром слугуватимуть революційні події 1917–1918 рр. У цей період українського державотворення відповідальність за корупційні діяння, продовжувала ґрунтуватись на нормах Уложення про покарання кримінальні та виправні, при цьому: було посилено покарання за хабарництво, зловживання владою, привласнення та розтрату службового майна та грошей; по-друге, слідча та судова практика того часу знала багато кримінальних справ про звинувачення у службових злочинах і особливо гостро це питання стало в останні місяці існування уряду Директорії [170, с. 122–174]. Гетьманські органи влади фактично визнали увесь масив законодавства попереднього періоду та вносили лише зміни, пов'язані з урегулюванням діяльності військово-судових установ та їхньої компетенції [147, с. 14]. У період з 1918 по 1922 рр. кримінальне судочинство здійснювалося на основі Постанови «Про введення народного суду на Україні», затвердженої Центральним виконавчим комітетом рад робітничих, солдатських і селянських депутатів України 1918 р., Декретом Ради народних комісарів УРСР 1919 р. «Про суд», яким було затверджене й «Тимчасове положення про народний суд і революційні трибунали Української РСР» [449, с. 39].

Функціонування цих рад може бути розцінене, наряду з іншими формами організації суспільства, в якості самостійного алгоритму інтеграції соціальних інститутів у площину корекції публічного

управління в державі. Процедурно, механізм здійснення судових та правоохоронних функцій радами зводився до колегіального заслуховування виступу головуєчого на засіданні, пояснень особи, яка обвинувачувалась у вчиненні відповідного правопорушення, внесення пропозицій представником трудового колективу та публічного обговорення обставин справи, необхідних заходів соціального та правового впливу на порушника. Завершальним етапом муніципального судочинства виступало складення рішення ради та його подальша передача за підвідомчістю (у разі внесення рекомендації щодо засудження правопорушника). Варто відзначити, що більшість муніципальних процесів завершались пропозицією ради щодо пробації правопорушника чи внесенням до правоохоронних органів узгодженого з радою клопотання трудового колективу щодо передачі деліквента на поруки колективу із застосуванням заходів громадського впливу, як альтернативи накладення відповідного стягнення [143, с. 36].

Після встановлення в Україні радянської влади, остання пріоритетним завданням поставила вироблення заходів у боротьбі з контрреволюцією і бандитизмом. Зміна соціальної ієрархії призвела до інтеграції у правлячу верхівку соціального кластеру пролетаріату, відтак ті верстви населення, які в дореволюційний час займали в суспільстві домінуючі позиції перетворились у об'єкт соціальних репресій, зокрема, у контексті інкримінування їм варіативних форм злочинної, у тому числі, корупційної діяльності [143, с. 33]. Цікавою є пропозиція В. В. Сухоноса [465, с. 18–19] щодо розмежування усієї моделі судочинства післяреволюційної імперії на 2 процедурні компоненти: судовий розгляд та судову констатацію. Вказане розмежування автором запропоноване для акцентуації уваги на відмінності у тих підходах, які використовувались у ході здійснення судочинства щодо вихідців з пролетарського класу та колишньої еліти,

позаяк саме класова ознака виступала домінуючим критерієм для констатації факту винуватості у вчиненні злочину, беззастережно щодо інших обставин справи.

Варто додати, що одні з перших декретів радянської влади (декрети РНК від 8 травня 1918 р. «Про хабарництво», від 16 серпня 1921 р. «Про боротьбу з хабарництвом») були націлені виключно на боротьбу з корупцією. Надалі, в УРСР в різні часи діяли КК 1922 р. (передбачено главу II «Посадові (службові) злочини» (ст. ст. 105–118)), КК 1927 р. (наявний був розділ III «Посадові (службові) злочини» (ст. ст. 97–109)) та КК 1960 р. (містив главу VII «Службові (посадові) злочини» (ст. ст. 164–172) Особливої частини)). Наприклад, передусім, у КК 1922 р. було криміналізовано: а) зловживання владою (ст. 105), при цьому в ч. 3 згаданої статті давалося загальне визначення посадової особи; б) привласнення посадовою особою грошей чи інших цінностей, що перебували в її відомі через її службове положення (ст. 113); в) одержання або давання хабаря (ст. 114), у тому числі одержання (ч. 1), посередництво в хабарництві та приховування цього злочину (ч. 2), кваліфіковане одержання, тобто за обтяжуючих обставин (ч. 3) (каралися відповідні діяння від позбавлення волі на певний строк до смертної кари з конфіскацією майна). У дослідженні А. В. Гайдука наводиться витяг з кримінологічного обліку стану застосування кримінально-правових заходів впливу щодо осіб, які обвинувачувались у вчиненні злочинів, пов'язаних з використанням службового становища, злочинів проти інтересів соціалістичної держави, розкрадань, службового підроблення (які становлять основну частку корупційних деліктів) за період з 1919–1923 роки за даними по Волинській, Київській, Подільській та Полтавській губерніях. При цьому, автор відзначає, що лише 11,4 % від загальної кількості корупційних правопорушень розглядались судами, решта – перебувала у провадженні муніципальних органів. За результатами таких

проваджень по корупційним правопорушенням 62,3 % обвинувачених піддавались заходам громадського впливу (громадський осуд, випробувальні періоди пробації в трудовому колективі, публічне вибачення, залучення до виконання суспільно-корисних робіт на певний період), близько 17 % обвинувачених було виправдано та визнано такими, що не вчинили інкримінованих діянь, близько 3 % проваджень закривались з процесуальних причин (смерть обвинуваченого, зникнення особи, щодо якої було призначено муніципальний розгляд тощо), таким чином менш як 18 % муніципальних слухань по корупційним правопорушенням завершувались внесенням пропозиції відповідної ради до прокуратури щодо застосування заходів юридичного примусу до особи, яка обвинувачувалась у вчиненні корупційного правопорушення [79, с. 43–49].

Наведені дані свідчать про згубну динаміку – замість зменшення процесуального навантаження на державний апарат та підвищення превентивної ролі соціальних інститутів на свідомість населення відповідних територіальних одиниць простежувалось різке зростання загальної кількості корупційних деліктів, формування соціальної терпимості до корупційних проявів у соціальній свідомості. На думку автора, наведені показники практично демонструють неготовність соціальних інститутів ранньої радянської доби навіть до частково автономного функціонування в якості самостійного суб'єкта антикорупційної діяльності [143, с. 37; 142, с. 143–149].

Затверджені в 1958 р. «Основи кримінального законодавства СРСР і союзних республік» стали підґрунтям для уніфікації моделі кримінального законодавства радянських республік, яка реалізувалася в тексті КК УРСР 1960 р. У зазначеному КК, по-перше, відповідальність за корупційні діяння також (як і у попередніх радянських Кодексах) була пов'язана з «посадовими злочинами», які

розташовувалися у главі VII Особливої частини (насамперед, це зловживання владою або посадовим становищем (ст. 165), одержання хабаря (ст. 168), посередництво в хабарництві (ст. 169), дача хабаря (ст. 170)); по-друге, визначалися поняття «посадова особа», «істотна шкода», «великий розмір хабаря», «повторність», «вимагання хабаря» (ст. 164); по-третє, найбільш суворе покарання встановлювалося за особливо кваліфіковане одержання хабаря у виді позбавлення волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років із конфіскацією майна і позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до п'яти років). Тобто, відбулась гуманізація кримінального законодавства й смертна кара за такі діяння вже не призначалася [209; 45, с. 37].

Таким чином, радянськими термінами, які відображали антикорупційні заходи, були «боротьба» та «викорінення». Примітною була ще одна обставина, яка відрізняла КК УРСР 1922 та 1927 рр. від КК УРСР 1960 р. – це визнання службовими (посадовими) особами лише осіб, які займали постійні чи тимчасові посади в будь-якій державній установі, підприємстві, а також в організації або об'єднанні, і на яких законом були покладені певні права, обов'язки та повноваження у здійсненні господарських, адміністративних, професійних та інших загальнодержавних завдань [107].

Зі здобуттям Україною у 1991 р. незалежності відбулося як осучаснення, так і переформатування усіх державно-політичних і правових процесів, що були на той час у суспільстві. Не була винятком і система запобігання та протидії корупції в судових органах. Шлях боротьби з корупцією в незалежній Україні розпочався з прийняття Закону України «Про боротьбу з корупцією» (1995 р.). Означуваний нормативно-правовий акт визначив правові та організаційні засади запобігання корупції, виявлення та припинення її проявів, поновлення законних прав та інтересів фізичних і юридичних

осіб, усунення наслідків корупційних діянь. Корупція в цьому Законі тлумачилась як діяльність осіб, уповноважених на виконання функцій держави, яка спрямована на протиправне використання наданих їм повноважень для одержання матеріальних благ, послуг, пільг або інших переваг, а під корупційними діями розуміли: а) незаконне одержання особою, уповноваженою на виконання функцій держави, у зв'язку з виконанням таких функцій матеріальних благ, послуг, пільг або інших переваг, у тому числі прийняття чи одержання предметів (послуг) шляхом їх придбання за ціною (тарифом), яка є істотно нижчою від їх фактичної (дійсної) вартості; б) одержання особою, уповноваженою на виконання функцій держави, кредитів або позичок, придбання цінних паперів, нерухомості або іншого майна з використанням при цьому пільг чи переваг, не передбачених чинним законодавством. Закон передбачав настання як кримінальної відповідальності за корупцію, так і адміністративну, за вчинення корупційних діянь, які не містять складу злочину.

Поряд з цим підґрунтям інституційного забезпечення антикорупційної діяльності мав стати виданий Президентом України Указ «Про Національну програму боротьби з корупцією» (1997). Однак дещо формальний урядовий контроль за реалізацією заходів цієї Програми і відсутність належної політичної волі не дозволили досягти визначеної мети. Надалі увага Уряду щодо проблем корупції концентрувалась навколо забезпечення гласності і відкритості. Основні нормативно-правові акти в цьому напрямі були прийняті в 2001–2002 рр. Це – Укази Президента України [403; 397; 378] та постанови Кабінету Міністрів України [404]. Однак робота щодо боротьби з корупцією і організованою злочинністю після цього не покращилась. Відмітимо також, що тривалий час особливе місце в удосконаленні антикорупційного законодавства, займав спеціальний державний орган – Координаційний комітет по боротьбі з корупцією і

організованою злочинністю створений відповідно до Указу Президента України «Про Координаційний комітет по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю» (втратив чинність згідно з Указом Президента від 8 лютого 2005 р. № 208) [377]. Відповідний орган здійснював координацію діяльності всіх правоохоронних та інших органів з виконання Законів України, указів і розпоряджень Президента, Уряду та власних рішень щодо боротьби з корупцією і організованою злочинністю, розробляв стратегічні й тактичні заходи протидії корупції.

У досліджуваному часовому періоді набрав чинності і новий КК України (2001 р.) [208], у розділі XVII Особливої частини якого була встановлена відповідальність за «Злочини у сфері службової діяльності», куди на той час було зараховано й відповідні корупційні діяння (зокрема, зловживання владою або службовим становищем (ст. 364), одержання хабаря (ст. 368), давання хабаря (ст. 369)). При цьому на початку антикорупційні норми КК України (за аналогією чинності усіх радянських КК) поширювалися винятково на державний сектор. У подальшому склади цих та інших корупційних діянь зазнали численних законодавчих змін і доповнень. Паралельно із модернізацією кримінального законодавства вдосконалювалося й національне антикорупційне законодавство, приймалися нові антикорупційні закони, програми та інші нормативно-правові акти, орієнтиром для яких слугували міжнародні та європейські стандарти [58; 402].

Так, наступний крок з формування антикорупційної політики зроблено у вересні 2006 р. за участі Президента України, яким на розгляд Верховної Ради України було подано антикорупційний пакет законопроектів, який включав в себе законодавчі пропозиції щодо ратифікації Конвенції ООН проти корупції, Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією і Додаткового протоколу до цієї Конвенції,

проекти законів України «Про засади запобігання та протидії корупції», «Про відповідальність юридичних осіб за вчинення корупційних правопорушень та про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення» [130, с. 274].

Однак, незважаючи на вжиті заходи, міжнародні зобов'язання України у сфері протидії корупції виконувалися повільно [456], а тому вже наприкінці 2011 р. керівництво держави визначило боротьбу з корупцією одним із стратегічних завдань влади. Відтак, на зміну Закону України «Про боротьбу з корупцією» було прийнято Закон «Про засади запобігання і протидії корупції» (2011 р.) [384]. Цей нормативно-правовий акт визначав основні засади запобігання і протидії корупції в публічній і приватній сферах суспільних відносин, відшкодування завданої внаслідок вчинення корупційних правопорушень збитків, поновлення порушених прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав чи інтересів юридичних осіб, інтересів держави. Крім цього, відповідний закон визначив низку термінів, яких не було в попередньому, а саме: безпосереднє підпорядкування, близькі особи, конфлікт інтересів, корупційне правопорушення, по іншому тлумачилось і поняття корупції, зокрема, як – використання особою, зазначеною в ч. 1 ст. 4 цього Закону, наданих їй службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній в ч. 1 ст. 4 цього Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей. Також в цьому Законі було розширено коло суб'єктів відповідальності за корупційні правопорушення та передбачено органи і щодо запобігання, і щодо

протидії корупції. Для порівняння, в Законі України «Про боротьбу з корупцією» (1995 р.) в ст. 5 були висвітлені без деталізації спеціальні обмеження на попередження корупції [364], а в Законі України «Про засади запобігання і протидії корупції» визначено 13 заходів, спрямованих на запобігання та протидію корупції [384]. Також з'явився новий розділ «Обмеження щодо осіб, які звільнились з посад або припинили діяльність, пов'язану з виконанням функцій держави, місцевого самоврядування», де було виділено два механізми запобігання корупції, а саме: фінансовий контроль та спеціальна перевірка осіб, які претендують на зайняття посад. Також регулювалися питання щодо антикорупційної експертизи проектів нормативно-правових актів та участі громадськості в заходах щодо запобігання та протидії корупції [384]. Радикальними кроками в цьому напрямі, крім прийняття нових антикорупційних законів, також стало схвалення Указом Президента України Національної антикорупційної стратегії на 2011–2015 рр. [394] та розробка, відповідно до її положень, Державної програми щодо запобігання та протидії корупції на 2011–2015 рр. [385].

Проте, упродовж квітня–травня 2013 р. Верховною Радою України було прийнято новий пакет антикорупційних законів: «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реалізації державної антикорупційної політики», «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України стосовно виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб» [370; 372]. Також 18 травня 2013 р. набув чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення національного

законодавства у відповідність із стандартами Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією» [371]. Згідно з цим Законом всі корупційні правопорушення, які пов'язані з отриманням неправомірної вигоди, належать виключно до злочинів. Крім того, термін «хабар» замінений поняттям «неправомірна вигода». Поряд із цим, з КУпАП [174] були виключені ст. 172-2 (порушення обмежень щодо використання службового становища) і ст. 172-3 (пропозиція або надання неправомірної вигоди). Таким чином, у Законі були криміналізовані всі елементи активного і пасивного «хабарництва», у тому числі обіцянка неправомірної вигоди, а також відбулось встановлення кримінальної відповідальності за прийняття пропозиції або обіцянки неправомірної вигоди.

Варто додати, що аналогом вищезгаданого Координаційного Комітету по боротьбі з корупцією, в означуваний період, був Національний антикорупційний комітет – консультативно-дорадчий орган при Президенті України, утворений відповідно до Указу «Про утворення Національного антикорупційного комітету» від 26 лютого 2010 р. № 275 [420]. У подальшому комітет було ліквідовано й створено Національну раду з питань антикорупційної політики, а також згідно із Законом України від 14 жовтня 2014 р. № 1698-VII – НАБУ [393], а постановою Кабінету Міністрів України від 18 березня 2015 р. № 118 утворено НАЗК [419].

Варто додати, що детективи НАБУ здійснюють досудове розслідування кримінальних правопорушень, зокрема, передбачених ст. ст. 364, 366-2, 366-3, 368, 368-5, 369, 369-2 КК України, якщо їх було вчинено: суддею (крім суддів Вищого антикорупційного суду), суддею КСУ, присяжним (під час виконання ним обов'язків у суді), Головою, заступником Голови, членом, інспектором Вищої ради правосуддя, Головою, заступником Голови, членом, інспектором Вищої кваліфікаційної комісії суддів України [210].

Сьогодні головним актом у системі антикорупційного законодавства, що визначає спеціальні антикорупційні положення, є Закон України «Про запобігання корупції». Сутність цього Закону полягає у визначенні правових та організаційних засад функціонування системи запобігання корупції в Україні, змісту та порядку застосування превентивних антикорупційних механізмів, правил щодо усунення наслідків корупційних правопорушень [381]. Важливими положеннями нового Закону, порівняно із Законом України «Про засади запобігання і протидії корупції», є: уточнення специфічної термінології; зміна переліку суб'єктів, до яких застосовуються заходи юридичної відповідальності за вчинення корупційних правопорушень та правопорушень, пов'язаних з корупцією, а також переліку спеціально уповноважених суб'єктів у сфері запобігання корупції; зміна умов проведення спеціальної перевірки, відповідно до чого перевірка не проводиться щодо осіб, які призначаються за переведенням; внесення змін щодо проведення заходів фінансового контролю, відповідно до чого інформація щодо змісту декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, має з'являтися у вільному доступі і в повному обсязі на офіційному веб-сайті НАЗК; удосконалення системи запобігання та врегулювання конфлікту інтересів: розмежування понять «потенційний конфлікт інтересів» (той, який може виникнути у майбутньому) та «реальний конфлікт інтересів» (наявний).

Поряд з цим знаковим у контексті запобігання та протидії корупції в судових органах, стало прийняття Закону України «Про засади державної антикорупційної політики на 2021–2025 роки» [383]. У цій Антикорупційній стратегії корупція розглядається як ключова перешкода стабільному економічному зростанню і розбудові ефективних й інклюзивних демократичних інститутів, а також

зазначається, що в суспільстві спостерігається тенденція щодо збільшення рівня недовіри до органів у системі правосуддя. Своєю чергою, на цьому позначилось наявність корупційних ризиків, обумовлених прогалинами та недосконалістю чинного законодавства в системі правосуддя (детальніше про це буде зазначено в наступному розділі монографічного дослідження).

Аналіз генези розвитку національного антикорупційного законодавства, свідчить, що за останні десятки років на державному рівні приймалися закони, видавались укази, розпорядження, розроблялись і затверджувались концепції та програми боротьби з корупційною злочинністю. Утім, порівняно з попередніми історичними періодами, на початку XXI ст. відбулося стрімке еволюціонування превентивних заходів протидії корупції і їх застосування вимагає значно менших фінансових, ресурсних, трудових та інших витрат. Одним із таких превентивних антикорупційних інститутів, стрімкий розвиток якого можна було спостерігати в останнє десятиріччя, є інститут викривачів. Його введення в національну правову систему можна вважати логічним продовженням процесу побудови цілісного антикорупційного механізму, в основі якого лежить принцип консолідації зусиль державних і громадських інституцій з метою протидії корупції як «суспільної проблеми, що паразитує» [194, с. 34].

Отже, згідно з характеристикою формування вітчизняної антикорупційної політики потрібно виокремити основні історичні періоди та етапи становлення кримінальної відповідальності за вчинення корупційних діянь в судових органах: 1) від IX ст. – початку XIV ст. (період існування Київської Русі та феодальної роздробленості на українських земель); 2) XIV–XVI ст. (період перебування українських земель у складі Речі Посполитої); 3) з XVI ст. по XVIII ст. (період існування Козацько-

гетьманської держави); 4) з середини XVIII ст. по початок XX ст. (період перебування українських земель під владою російської імперії); 5) з початку XX ст. по 1991 р. (період перебування України у складі СРСР); 6) з 24 серпня 1991 р. по теперішній час (період незалежної України), який складається із наступних етапів: а) з 1991 по 1995 р. (етап становлення нормативно-правових засад антикорупційного законодавства та формування структури системи запобігання та протидії корупції в судових органах; б) з 1995 по 2011 р. (формування основ антикорупційної політики й наближення її до міжнародних стандартів; в) з 2011 по 2014 р. – прийняття нового антикорупційного пакету законів й формування зовнішніх критеріїв і методології зовнішнього оцінювання стану корумпованості судових органів влади; г) з 2014 р. по теперішній час (розвиток антикорупційного законодавства в контексті положень Угоди про асоціацію України та ЄС, створення нових антикорупційних органів й перехід до нового виміру формування антикорупційної політики).

Поряд з цим у розрізі аналізу положень чинного КК України [208], зазначимо, що предмет дослідження запобігання та протидії корупції в судових органах обумовлює узагальнення сучасних корупційних кримінальних правопорушень, які вчиняються суддями та іншими працівниками судової гілки влади у зв'язку із здійсненням ними повноважень. Відповідно до ст. 45 КК України корупційними кримінальними правопорушеннями вважаються кримінальні правопорушення, передбачені ст. ст. 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410, у випадку їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем, а також кримінальні правопорушення, передбачені ст. ст. 210, 354, 364, 364-1, 365-2, 368-369-2. Водночас кримінальними правопорушеннями, пов'язаними з корупцією, відповідно до цього Кодексу вважаються кримінальні правопорушення, передбачені ст. ст. 366-2, 366-3 цього Кодексу [208].

В юридичній літературі загалом пропонується здійснювати їх поділ на безумовно та умовно корупційні. Першими визнаються лише ті кримінальні правопорушення, всі ознаки яких вказують на їх корупційний характер. До другої категорії належать ті кримінальні правопорушення, склад яких має не всі ознаки корупційності, зокрема, суб'єктивна сторона не завжди може передбачати корисливі мотиви і цілі [59, с. 119–121]. Переважна більшість з таких кримінальних правопорушень належать до безумовно корупційних, оскільки, вони, зазвичай, вчиняються з метою одержання неправомірної вигоди, службовими особами, які належать до працівників судових органів України.

До таких злочинних деліктів пропонуємо віднести: зловживання владою та службовим становищем (ст. 364 КК України), зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги (ст. 365-2 КК України), прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368 КК України), підкуп особи, яка надає публічні послуги (ст. 368-4 КК України), незаконне збагачення (ст. 368-5 КК України), пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі (ст. 369 КК України), зловживання впливом (ст. 369-2 КК України) [208].

Щодо кримінально-правових ознак цих кримінальних правопорушень, то, на переконання І. Є. Мезенцевої, безпосередньо під корупційним кримінальним правопорушенням законодавець розуміє передбачене в Особливій частині КК України суспільно небезпечне діяння, яке містить, як ознаки корупції, так і корупційного правопорушення [271, с. 76–82]. Розвиваючи це твердження, варто уточнити, що, типовими кримінально-правовими ознаками корупційних кримінальних правопорушень, учинених у судових органах, є:

- 1) *суспільна небезпечність* (за ступенем суспільної небезпеки

корупційне кримінальне правопорушення в судових органах відрізняється від інших, у тому числі корупційних правопорушень, адже його вчинення завжди створює загрозу заподіяння істотної шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі, або фактично заподіює таку шкоду);

2) *протиправність* (передбачення корупційного діяння виключно КК України);

3) *наявність діяння, що містить ознаки корупції*, зміст якої розкрито у ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції» (вчинення корупційного кримінального правопорушення завжди пов'язано з використанням особою влади, службового становища чи можливостей, які з такого службового становища випливають, при цьому варто уточнити, що для такого злочинного делікту характерно не лише використання службового становища, а зловживання таким становищем, тобто, діяння, що містить ознаки корупції: а) може вчинятися шляхом як дії, так і бездіяльності; б) полягає у використанні особою влади чи своїх службових повноважень; в) суперечить інтересам служби) [207, с. 394];

4) *вчинення спеціальним суб'єктом* – особою, зазначеною у п. п. г) п. 1 ч. 1 ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції»;

5) *наявність умисної форми вини*. Однак звернемо увагу на те, що для корупційних кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 364 та 365-2 КК України, ставлення до наслідків може виражатися як у формі умислу, так і у формі необережності. Також варто зазначити, що мотиви й мета цих кримінальних правопорушень можуть бути різними (переважно такими, що мають корисливу спрямованість й передбачають одержання неправомірної вигоди);

6) *караність*. Утім, покарання за корупційні кримінальні правопорушення суттєво варіюється – від штрафу до позбавлення волі

з конфіскацією майна). Особа, яка запропонувала, пообіцяла або надала неправомірну вигоду, може бути звільнена від кримінальної відповідальності (а отже й від покарання) за наявності додержання умов і підстав, зазначених у ч. 5 ст. 354 КК України [191, с. 84–85].

Разом з тим, злочинна поведінка службових осіб в судових органах влади в певних випадках полягає у вчиненні кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією. Вони виступають способом реалізації останніх, та/або створюють для цього необхідні умови і охоплюються єдиним злочинним задумом. Саме тому, ми підтримуємо позиції тих науковців, які вважають, що з кримінологічної точки зору, такі діяння доцільно відносити до групи умовно корупційних, а саме: службове підроблення (ст. 366 КК України); декларування недостовірної інформації (ст. 366-2 КК України), неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування (ст. 366-3 КК України), службова недбалість (ст. 367 КК України), завідомо незаконні затримання, привід, домашній арешт або тримання під вартою (ст. 371 КК України), притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності (ст. 372 КК України), втручання в діяльність судових органів (ст. 376 КК України), незаконне втручання в роботу автоматизованих систем в органах та установах системи правосуддя (ст. 376-1 КК України), погроза або насильство щодо судді, народного засідателя чи присяжного (ст. 377 КК України), умисне знищення або пошкодження майна судді, народного засідателя чи присяжного (ст. 378 КК України), посягання на життя судді, народного засідателя чи присяжного у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя (ст. 379 КК України), розголошення відомостей про заходи безпеки щодо особи, взятої під захист (ст. 381 КК України) [208].

Водночас специфікою КК України є те, що в ньому не зазначається про відповідальність за корупційні кримінальні

правопорушення, зокрема, в судових органах, лише в межах якогось окремого розділу Особливої частини. Саме тому розмежувати такі діяння можливо за родовим об'єктом посягання, зокрема, корупційні кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та кримінальні правопорушення проти журналістів; у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг; проти правосуддя.

Також розмежувати корупційні кримінальні правопорушення можливо й за іншими критеріями, зокрема: за *предметом* (предметні та безпредметні); за *метою* (наприклад, ті, що передбачають мету одержання неправомірної вигоди, та ті, що її не передбачають), а також за іншими ознаками складів корупційних кримінальних правопорушень чи іншими критеріями [439, с. 162–167].

Наприклад, за критерієм *підслідності*, про яку зазначається в ст. 216 КПК України [210], варто виокремити такі види корупційних кримінальних правопорушень: ті, досудове розслідування по яким здійснюють слідчі органів Національної поліції; досудове розслідування по яким здійснюють слідчі органів безпеки; досудове розслідування по яким здійснюють слідчі ДБР; досудове розслідування по яким здійснюють детективи НАБУ [210].

Отже, наведена диференціація системи кримінально караних виявів в судових органах має вагоме кримінологічне значення, оскільки дає змогу в подальшому повно визначити причини й умови, які сприяють учиненню таких кримінальних правопорушень, оцінити характер і масштаби наслідків, які ними заподіюються, сформулювати характеристику особи, схильної до злочинної поведінки; запропонувати диференційовані засоби, спрямовані на профілактику й запобігання кримінальної протиправності тощо. Водночас теорії та практиці потрібно визначитися з єдиним підходом до тлумачення

ключових кримінально-правових термінів, які стосуються ознак конкретних корупційних кримінальних правопорушень («істотна шкода», «тяжкі наслідки», «неправомірна вигода», «підкуп», «зловживання», «використання», «повноваження», «пропозиція», «обіцянка», «одержання неправомірної вигоди», «надання неправомірної вигоди» тощо), а законодавцю варто зберегти норми про відповідальність за корупційні кримінальні правопорушення в єдиній главі за умови реформування кримінального законодавства у майбутньому. Проте лише одного законодавчого забезпечення недостатньо, як для ефективної антикорупційної політики, так і для запобігання та протидії корупції в судових органах, оскільки необхідно вжити й інших надзвичайно важливих заходів, зокрема, організаційних, управлінських політичних тощо.

Висновки до розділу 1

1. З'ясовано, що більшість фундаментальних розроблень представників західноєвропейської та американської кримінологічних наукових шкіл щодо проблематики запобігання й протидії корупції з'явились у другій половині ХХ ст., активне ж дослідження вітчизняних кримінологів – тільки в останнє десятиріччя, з моменту прийняття Закону України «Про запобігання корупції», що окрім кримінологічного виміру стосується комплексу питань запобігання та протидії корупції в межах кримінального, адміністративного, кримінального процесуального права, криміналістики та інших галузей знань.

2. Проведений аналіз наявних на сьогодні наукових джерел засвідчив, що комплексного дослідження, пов'язаного із розробленням теоретико-правових та організаційно-прикладних засад запобігання та протидії корупції в судових органах України, у жодному з них здійснено

не було, й тому за браком стратегічних орієнтирів та систематизації наукових здобутків у досліджуваній сфері, державна діяльність щодо запобігання та протидії корупції, як у системі судоустрою, так і під час здійснення правосуддя, залишається безсистемною й неузгодженою, а відтак, в умовах реальної війни, докорінних змін законодавства та правозастосовної практики, розроблення сучасних науково-обґрунтованих концептуальних засад запобігання та протидії цьому негативному явищу, з визначенням низки шляхів вирішення суміжних фундаментальних і прикладних проблем, характеризується особливим безпековим значенням.

3. Аргументовано, що методологію вивчення проблеми запобігання та протидії корупції в судових органах України становить сукупність способів наукового пізнання, зокрема, кримінологічної характеристики корупції в системі судоустрою, засад організації запобігання їй та протидії, самих кримінологічних заходів спрямованих на зменшення криміногенного рівня, шляхом використання загальнонаукових (діалектичний, формально-логічний тощо) та спеціальних (історико-правовий, контент-аналізу, статистичний та ін.) методів. Представлена методологічна основа розглядається тривимірно: як система наукового пізнання; процес, завдяки якому здобуваються нові кримінологічні знання, і як отриманий результат – практична реалізація знань зі спеціальною метою.

4. Наведено основні наукові, міжнародні й нормативно-правові підходи до визначення корупції в судових органах України, зокрема: *доктринальний* – проаналізовано наукові позиції вчених у галузі соціології, права, економіки, публічного управління, політології, психології тощо (у розрізі цього підходу, доведено, що формування універсальної термінології є неможливим у зв'язку з тим, що змістовне наповнення поняття «корупція» залежить від сфери, де його застосовують); *законодавчий* – основоположний в правозастосовній та

іншій антикорупційній діяльності; *міжнародний* – передбачає врахування приписів міжнародних документів антикорупційного спрямування під час конструювання поняття «корупція», що в умовах глобалізації та інтеграції України в європейську спільноту, набуває особливого значення; *історичний* – формування того чи іншого поняття повинне враховувати особливості розвитку явища, що позначає це поняття, та підходів до окреслення його сутності.

5. Зосереджено увагу на корупційній складовій кожного окремо взятого рівня судової інстанції. До основних форм «високорівневої», яка створює корупційну мережу в третій гілці влади віднесено: а) корупційний лобізм; б) корупційний протекціонізм і фаворитизм; в) домовленість про перехід суддів на керівні посади в судовій гілці влади; г) поєднання суддівської діяльності з комерційною тощо. Охарактеризовано кримінологічні ознаки явища криміногенної дійсності, зокрема: 1) несе загрозу національній безпеці; 2) складність й багатоаспектність (існує у різних формах, маючи політичний, соціально-економічний, морально-правовий та інші аспекти); 3) соціальна обумовленість (включає певні історичні передумови, є продуктом соціального життя та суттєво впливає на основні соціальні процеси); 4) сприймається третиною населення вже як звичне явище, а можливість її подолання породжує дедалі більші сумніви у суспільстві; 5) має нерозривний зв'язок із здійсненням правосуддя; 6) конфлікт приватного та публічного інтересів (метою суддівської корупційної діяльності завжди є задоволення особистих інтересів чи інтересів третіх осіб у супереч інтересам судової гілки влади, суспільства та держави); 7) пов'язана із організованою, транснаціональною та міжнародною злочинністю; 8) заперечує існування в державі принципу верховенства права.

6. Враховуючи комплексний характер дослідження, а також з метою деталізації окремих кримінологічних методик та запобіжних

алгоритмів дій запропоновано під антикорупційною діяльністю в судових органах України, розуміти систему заходів запобігання та протидії корупції, які реалізуються в межах єдиної антикорупційної політики держави та які, сукупно, заохочують до правомірної поведінки суддів та інших працівників судової системи, усувають причини й умови вчинення ними корупційних та інших пов'язаних з корупцією правопорушень і забезпечують невідворотність відповідальності у разі такого порушення законодавства.

7. Доведено, що криміналізація корупційних діянь учинених в судових органах певною мірою слугує правовим інструментом захисту верховенства права та належного здійснення правосуддя, у тому числі завдяки диференціації профілактичних і примусових заходів впливу. На основі історико-правового аналізу виокремлено основні періоди й етапи розвитку антикорупційної політики та відповідного законодавства, зокрема, інституту кримінальної відповідальності за прояви вказаної категорії суспільно-небезпечних діянь на теренах України: Київська Русь, Річ Посполита; козацько-гетьманська держава; російська імперія; Радянська Україна. Вже з набуттям Україною незалежності, в оновленій країні під впливом докорінних соціальних перетворень було ратифіковано ряд міжнародних Конвенцій та прийнято низку національних законодавчих актів з вихідними засадами запобігання та протидії корупції, у тому числі, в судових органах, а саме: Укази Президента України, зокрема, «Про Національну програму боротьби з корупцією» (1997 р.), а також закони України «Про боротьбу з корупцією» (1995 р.), «Про засади запобігання і протидії корупції» (2011 р.). Активізована робота на початку 2014 р.: Закон України «Про запобігання корупції», створення НАБУ, НАЗК та ін., а також прийняття Закону України «Про засади державної антикорупційної політики на 2021–2025 роки».

Однак наголошено, що лише законодавчого забезпечення недостатньо, як, в цілому, для антикорупційної політики, так і для запобігання та протидії корупції в судових органах, оскільки необхідно вжити ряд інших важливих інституційних заходів, зокрема, організаційного, управлінського, економічного, політичного, характерів тощо.

РОЗДІЛ 2

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА КОРУПЦІЇ В СУДОВИХ ОРГАНАХ УКРАЇНИ

2.1. Стан і тенденції корупції в судових органах

Дослідження стану та тенденцій корупції в судових органах передбачає отримання всебічної та об'єктивної інформації про рівень, структуру та динаміку відповідних кримінальних правопорушень. На думку Є. М. Блажівського, для того, щоб організувати ефективну систему запобігання і протидії злочинності в рамках державної політики, необхідним є кримінологічний моніторинг. Тільки повне розуміння того, що відбувається з поширенням злочинності та протидією їй у сучасних умовах, дасть змогу знайти вихід зі становища, котре утворилося. Без дослідження усіх проблем, що супроводжують злочинність, вивчення наявного досвіду, аналізу минулих помилок неможливо побудувати майбутню систему захисту від кримінальних загроз. Необхідним є всебічний і об'єктивний моніторинг криміногенної ситуації як у країні в цілому, так і в окремих особливо неблагополучних за рівнем злочинності регіонах, конкретних районах [39, с. 150]. Окрім цього, подоланням злочинності є не одноразові компанії щодо її ліквідації як такої чи окремих її різновидів, не утворення грандіозних загальнодержавних планів, не оголошення війни злочинності та проголошення гучних, однак марних гасел, а кропітка, повсякденна робота усіх систем держави та суспільства [14].

Актуальність вирішення зазначеного завдання пов'язана, насамперед, з двома групами взаємозумовлених чинників. Перша полягає у наявності вкрай негативних тенденцій злочинності в Україні, що супроводжується певним наростанням фактичного

відставання можливостей правоохоронної системи протидіяти їй. Останнє відбувається як через об'єктивні закономірності розвитку суспільства, так і через недоліки та прорахунки систем забезпечення діяльності правоохоронних органів, що зумовлює високий рівень латентності кримінальних правопорушень та безкарність винних осіб у їх вчиненні. Друга, відповідно, полягає у необхідності розроблення нової концепції запобігання та протидії злочинності, що враховує високий рівень криміналізації, можливості держави, недоліки попередніх концептуальних підходів тощо. Саме тому вивчення та кримінологічний аналіз кількісних та якісних показників злочинності є першою передумовою в реалізації кримінологічного забезпечення [31, с. 207], що включає розроблення й впровадження законодавчих та інших дієвих заходів запобігання та протидії цьому негативному явищу органами і підрозділами кримінальної юстиції. Злочинність спотворює суспільну свідомість та перешкоджає реалізації природного позитивного потенціалу людини, у чому й знаходить своє вираження суспільна небезпечність кримінальних правопорушень [217, с. 97]. Внутрішніми її характеристиками є стійкість, активність та організованість. Ці ознаки спільно з показниками кримінальних правопорушень щодо конкретних осіб дозволяють комплексно дослідити основні закономірності злочинності, вивчити її стан й розробити належні рекомендації щодо запобігання. Як відомо, злочинність є соціальною тому, що в її основі лежать соціально-економічні закони, зумовлені сукупністю сформованих виробничих відносин і характером продуктивних сил. Крім того, злочинність загалом породжується причинами та умовами, що мають соціальний характер [214, с. 25], і це вимагає аналіз злочинності на рівні міста, району тощо здійснювати шляхом вивчення кримінологічної ситуації, а не оперативної обстановки, оскільки останнє є лише елементом (частиною), що складає зміст першого поняття [62, с. 202].

Під поняттям «рівень» злочинності розуміється визначена в абсолютних числах загальна кількість кримінальних правопорушень та осіб, які їх вчинили на певній території (країна, місто, район) за певний проміжок часу [135, с. 156]. *Структура* злочинності розкриває її склад та співвідношення між складовими видами злочинних проявів [135, с. 161]. *Динаміка* злочинності – це показник, що відображає зміни рівня, структури, елементів останньої та будь-яких інших її ознак протягом певного періоду. До основних показників динаміки відносять: а) рівень ряду – це показник абсолютної величини рівня певного періоду, що відображений у конкретному ряді; б) абсолютний приріст (зниження) – це різниця між рівнями минулого та попереднього періодів, яка відображена в абсолютних показниках; в) темп росту (зниження) – відсотковий показник рівня минулого періоду до рівня попереднього, що береться як базовий (ланцюговий спосіб); г) темп приросту (зниження) – відсотковий показник відношення приросту (зниження) всіх наступних рівнів ряду до першого, що визначений як нерухомий базовий [135, с. 169; 153]. Необхідно також погодитися із зауваженням О. М. Джужі стосовно того, що на динаміку злочинності як на соціально-правове явище впливають дві групи факторів. Перша – це причини та умови злочинності, демографічна структура населення й інші соціальні процеси, що впливають на злочинність. Друга – зміни кримінального законодавства, що розширюють або звужують сферу злочинних діянь. Диференціація соціальних і правових факторів впливає на статистичну криву злочинності, необхідну для об'єктивної оцінки реальних змін у її динаміці та прогнозі [153, с. 67].

Ураховуючи той факт, що злочинність, як і антикорупційне законодавство, є динамічними категоріями, що постійно змінюються, питання щодо існуючих тенденцій корупції весь час перебуває у необхідності постійного вивчення та аналізування. Тим паче, що

постійно приймаються нові нормативно-правові акти антикорупційного спрямування, з'являються нові суб'єкти протидії корупційній злочинності, відтак розробка відміченого питання вимагає постійної наукової уваги. У цьому контексті варто підтримати позицію Ю. В. Нікітіна, С. Ф. Денисова та Є. Л. Стрельцова, які зауважують, що вирішуючи задачу безпеки людини, суспільства і держави, потрібно постійно робити моніторинг криміногенного стану у державі, виявляти й аналізувати фактори, що детермінують злочинність, визначати їх вплив на існуючі в злочинності взаємозв'язки, саме з точки зору їхньої значущості для впровадження ефективних кримінально-правових заходів суб'єктами безпеки. Тому декриміналізація чи криміналізація тих чи інших діянь суттєво впливають на стан, динаміку та структуру злочинності. На переконання науковців, діяльність, націлена на кримінологічну безпеку людини, суспільства, повинна ґрунтуватися на дослідженні: сукупності кримінально-правових діянь, що посягають на людину, суспільство; факторів впливу на злочинність і безпеку людини, суспільства; особи злочинця, що посягає на інтереси людини, суспільства; заходів запобігання та протидії злочинності в системі забезпечення безпеки [216, с. 380].

Як зазначає М. І. Мельник, зазвичай з'ясування стану й тенденцій розвитку будь-якого різновиду злочинів або інших правопорушень реалізується, перш за все, завдяки офіційним даним щодо вчинених правопорушень, осіб, котрими їх вчинено, сфери розповсюдження наведених діянь тощо. Проте по відношенню до корупційних правопорушень це не так легко зробити, передусім через те, що офіційною статистикою фіксуються певні показники щодо тільки відповідної частини правопорушень корупційного характеру [273, с. 152–153].

У процесі проведення цього дослідження ми переконалися в тому, що дуже важко повністю уявити масштаби корупційної злочинності в судових органах. Зважаючи на це, окрім офіційної статистичної звітності, нами додатково було піддано аналізу соціологічні опитування, з тим щоб відповідна кримінологічна характеристика була реальною і виявити фактичні процеси кримінального характеру, які відбуваються в судовій гілці влади. Перед тим як висвітлити відповідні показники, потрібно зауважити, що дослідження стану корупції й практики застосування антикорупційного законодавства покладається на незалежні спеціалізовані органи із залученням інститутів громадянського суспільства. Такими є НАЗК та Національна рада з питань антикорупційної політики. Проте, як слушно зазначає М. І. Хавронюк, щорічні дослідження стану відповідно до загальнонаціональної методики оцінки рівня корупції на основі стандартів ООН, Кабінетом Міністрів України не організовано і не проведено [490].

В Альтернативному звіті з оцінки ефективності впровадження державної антикорупційної політики наголошується, що Україна повністю не виконала рекомендацію Третього раунду Стамбульського плану дій з протидії корупції Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) щодо регулярних досліджень корупції з метою забезпечення аналітичної бази для моніторингу реалізації Антикорупційної стратегії та розробки її подальших поновлень. Відсутній уніфікований інструментарій дослідження проблеми корупції, а також єдиний аналітичний центр по вивченню ситуації з корупцією та підвищенню ефективності антикорупційної політики держави [4, с. 58].

На наш погляд, сьогодні основними показниками, які характеризують тенденції корупції в судових органах України, є дані щодо кількості учинених: а) кримінальних правопорушень,

передбачених розділом XV Особливої частини КК України, а також щодо інших кримінальних правопорушень пов'язаних із корупцією; б) адміністративних правопорушень (Глава 13-А КУпАП); в) оцінки громадськості. Перш ніж перейти до статистичного аналізу показників корупції в судових органах варто зробити декілька застережень щодо об'єктивності і достовірності вихідної інформації такого аналізу.

По-перше, корупція в судових органах – це досить складна сукупність десятка складів кримінальних правопорушень. У зв'язку з цим джерелом кримінологічної інформації стали оприлюднені звіти Верховного Суду, Офісу Генерального прокурора, НАБУ, ДБР, а також публікації в медіа та результати тематичних досліджень інших авторів.

По-друге, кримінологічний аналіз корупції в судових органах вирізняється надзвичайною складністю через багатofакторну структуру детермінації злочинної діяльності.

По-третє, низький науковий інтерес до досліджуваної проблематики призводить до різного підходу правозастосовних органів і дослідників щодо оцінки окремих видів корупційних кримінальних правопорушень, зазвичай, які вчиняються в судових органах України, а це практично затрудняє та уповільнює проведення порівняльного аналізу і розробку спільних заходів запобігання та протидії.

З набуттям чинності КПК України 2012 р. [210], порівняно з КПК України 1960 р. дізнання й досудове слідство як форми досудового розслідування набули оновленого змісту. Досудове розслідування сьогодні розпочинається з моменту надходження інформації про вчинене кримінальне правопорушення (або про таке, що готується), та внесенням її до ЄРДР [360]. Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення затверджуються Офісом Генерального прокурора за погодженням

з Міністерством внутрішніх справ України, СБУ, НАБУ, ДБР. Відповідно до п. 1.3 Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань, ЄРДР ведеться з метою забезпечення: реєстрації кримінальних правопорушень (проваджень) та обліку прийнятих під час досудового розслідування рішень, осіб, які їх учинили, та результатів судового провадження; оперативного контролю за додержанням законів під час проведення досудового розслідування; аналізу стану та структури кримінальних правопорушень, вчинених у державі; інформаційно-аналітичного забезпечення правоохоронних органів [387]. Утім, у процесі розслідування щодо частини діянь з ознаками кримінального правопорушення, зареєстрованих в ЄРДР, встановлюється відсутність події, складу кримінального правопорушення або інші реабілітуючі обставини. Відповідно, утворюються два основних масиви: обліковані кримінальні правопорушення, які закінчуються провадженням і розглядаються як показник обсягу кримінально караних діянь, та діяння, кримінальні провадження за якими закриті за реабілітуючими обставинами. Дані щодо останніх виключаються з Єдиного звіту про кримінальні правопорушення (форма № 1) [205, с. 79–80].

Якщо взяти до розгляду в загальному кримінальні правопорушення у сфері службової та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, то варто констатувати, що після трирічного періоду зниження з 16 856 у 2013 р. до 14 820 у 2016 р. (–10,6 %) чисельність посягань зазначеної спрямованості в наступні три роки збільшилася до 20 069 у 2019 р. (+35,4 % до рівня 2016 р.). У 2020–2021 рр. вона скоротилася на 5,3 % та 3,5 % до 18 330. У 2022 р. виявлення кримінальних правопорушень зазначеної спрямованості скоротилося одразу у 1,6 рази та було встановлено 11 617 таких вчинків. Відсоток цих діянь серед усіх облікованих кримінальних правопорушень збільшився за період

аналізу з 2,9 % до 5,7 % у 2021 р., а в 2022 році знизився до 3,2 % [205]. Протягом розглядуваного періоду судді притягувалися до кримінальної відповідальності здебільшого кілька разів за рік. На слушне переконання О. Ю. Бусол, упродовж останніх десяти років рівень корумпованості судової гілки влади та суспільної підтримки діяльності судів загалом демонстрував тенденцію до постійного зростання [58]. Помітне збільшення їх чисельності спостерігалось у 2015 р. (10) та 2018 р. (17) і ймовірно було пов'язане з розслідуванням корупційних кримінальних правопорушень у сфері судочинства. У 2022 р. було виявлено 3 судді-правопорушники [205, с. 179], а за 2013–2024 рр. таких осіб було обліковано 86. Тобто, динаміка корупційних кримінальних правопорушень в судових органах, є хвилеподібною: від стрімкого падіння (2013–2014 рр.), до стрімкого зростання (2015-го та 2024 р.), що обумовлено певними суспільно-політичними процесами, у тому числі, пов'язаними зі частковим скасуванням, відновленням і тимчасовим «призупиненням» підстав кримінальної відповідальності за їх вчинення.

Незважаючи на незначну частку таких кримінальних правопорушень у структурі всієї злочинності, уявляється вкрай важкою недооцінка негативного впливу корупції в судових органах на економічний розвиток держави і навіть на сам факт її подальшого існування. За домінуванням у структурі злочинності у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, варто відразу виокремити три найбільш характерні блоки корупційних та пов'язаних із корупцією кримінальних правопорушень, які вчиняються в судових органах:

– перший (питома вага 8,5 %) – включає склади кримінальних правопорушень, передбачені ст. ст. 364, 365-2, 366 КК України, зокрема: зловживання владою та службовим становищем,

зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги, службове підроблення;

– другий (питома вага 15,2 %) – включає склади кримінальних правопорушень, передбачені ст. ст. 368, 368-4, 368-5, 369, 369-2 КК України, зокрема: прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою, підкуп особи, яка надає публічні послуги, незаконне збагачення, пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі, зловживання впливом;

– третій (питома вага 10 %) – включає склади кримінальних правопорушень, передбачені ст. ст. 366-2, 366-3, 367 КК України, зокрема: декларування недостовірної інформації, неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, службова недбалість. При цьому, питома вага особливо тяжких злочинів корупційної спрямованості збільшилась у чотири рази (з 0,1 % до 0,4 %), а тяжких – відповідно з 12,3 % до 18,6 %.

Проте, впродовж 2014–2024 рр. кількість кримінальних правопорушень проти правосуддя постійно змінювалася то в бік зростання, то зниження, але несуттєво. У 2014 р. вона знизилася (8640; -15,9 %), у 2015 р. зросла (9693; +12,2 %), у 2016–2017рр. скоротилася до 8589 (-11,4 %), у наступні два роки знову збільшилася до 10 310 (+20,0 %). У 2020 р. спостерігалось суттєвіше зменшення кількості цих діянь до 8 325 (-19,3 %), у 2021 р. вона ще скоротилася на 13,5 % до 7198, а в 2022 р. – вже на 49,5 % та дорівнювала 3636. Питома вага таких посягань серед усіх облікованих кримінальних правопорушень становила в середньому 2 %, а в 2022 р. скоротилася до 1 %. Серед кримінальних правопорушень розглядуваної спрямованості у 2022 р. 2159 (59,4 %) були злочинами та 1477 (40,6 %) кримінальними проступками. Зазначимо, що в попередні роки відсоток злочинів був більшим (76,9 % та 63,9 %). У 2023–2024 рр., як і в два попередніх

роки, скорочення було характерно для всіх поширених видів посягань цієї групи, але його темп був значно більшим. Так, зменшилося число встановлених фактів незаконних дій щодо майна, на яке накладено арешт, заставленого майна або майна, яке описано чи підлягає конфіскації (ст. 388 КК України) – до 183 (-45,2 %) (2014–2016 рр. – зростання на 27,3 % з 686 до 873; 2017–2021 рр. – скорочення у 2,6 рази до 334); втручання в діяльність судових органів (ст. 376 КК України) – до 64 (-47,5 %) (2014–2018 рр. – зростання у 10 разів з 21 до 202; 2019–2024 рр. – скорочення на 32 % до 165).

Необхідно зупинитися ще на кількох видах кримінальних діянь, які можуть бути пов'язані з корупцією в судових органах і спрямованих на порушення прав обвинувачених, – завдання шкоди суб'єктам кримінального судочинства та порушення порядку роботи установ виконання покарання. До першої групи належать випадки завідомо незаконного затримання, приводу, домашнього арешту або тримання під вартою (ст. 371 КК України), які скоротилися до 50 (-46,8 %) (2019 р.: 60; 2020 р.: 120; 2021 р.: 142; 2022 р.: 165; 2023 р.: 107; 2024 р.: 94); притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності (ст. 372 КК України) – до 48 (-62,5 %) (2019 р.: 37; 2020 р.: 91; 2021 р.: 113; 2022 р.: 185; 2023 р.: 133; 2024 р.: 128); примушування давати показання (ст. 373 КК України) до 3 (-83,3 %) (2019 р.: 20; 2020 р.: 31; 2021 р.: 45; 2022 р.: 58; 2023 р.: 54; 2024 р.: 18); порушення права на захист (ст. 374 КК України) до 26 (-51,9 %) (2019 р.: 37; 2020 р.: 84; 2021 р.: 90; 2022 р.: 120; 2023 р.: 96; 2024 р.: 54); постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови (ст. 375) – до 3 (-25,0 %) (2019 р.: 174; 2020 р.: 285; 2021 р.: 295; 2022 р.: 408; 2023 р.: 67; 2024 р.: 4). Отже, до 2019 р. включно кількість фактів порушення прав

обвинувачених майже постійно суттєво зростала [205, с. 154–155], але в останні чотири роки скоротилася.

Типовим часом вчинення перелічених вище кримінальних правопорушень є години роботи судових установ, тобто вони вчиняються, переважно, у будні дні з 09.00 до 19.00 години з різною метою та за різними мотивами корисливої спрямованості. В аспекті зазначеного, важливого значення може набувати також і спосіб вчинення таких діянь, що має безпосереднє відношення до злочинної поведінки. Наприклад, це може бути одержання неправомірної вигоди, поєднане з вимаганням. Більшість (34 %) із тих, хто давав неправомірну вигоду, зробили це на основі інформації, отриманої від працівників судової установи, до якої звертались: 26 % отримали натяк про такі дії, а у 18 % неправомірну вигоду відкрито вимагали. Ще 30 % дали неправомірну вигоду тому, що були самі переконані в її необхідності. Третина з тих, хто протягом останнього року давав неправомірну вигоду, робили це тому, що, на їхню думку, без таких дій їхнє питання в судовому порядку не вирішилося б, натомість близько 37 % робили це з метою пришвидшити вирішення своїх проблем в судовому процесі (тобто без неправомірної вигоди проблема все одно б вирішилася, але не так швидко, як хотілося б). При цьому мають місце чималі регіональні відмінності: з прямою вимогою значно частіше стикалися мешканці Сходу України, найрідше ж з такою ситуацією стикалися мешканці Півдня (7 %).

Науковці й практичні працівники постійно звертають увагу на потребу в регіональному підході до дослідження злочинності та боротьби з нею. Зазвичай, це є закономірним процесом, оскільки злочинність виникає саме під впливом явищ та процесів, що мають свої особливості в кожному регіоні і їх аналіз сприяє розробці ефективніших заходів профілактики. Аналіз особливостей злочинності в регіональному розрізі передбачає дослідження та вивчення

специфіки місцевих економічних, політичних, соціальних та інших умов, які так чи інакше впливають на спосіб життєдіяльності людини, а також тих, що впливають на вчинення різного роду кримінальних правопорушень і на практику боротьби з ними, яка склалася в певних регіонах. Цей аналіз є тією фактологічною базою, спираючись на яку кримінологи можуть запропонувати як окремим регіонам, так і країні в цілому досить ефективну та економічно виправдану комплексно – цільову програму дій [191, с. 144–145].

Якщо розглядати вчинені корупційні кримінальні правопорушення в судових органах України за територіальним розподілом, то протягом 2013–2024 рр. найвищий рівень зазначених злочинних деліктів утримується у двох областях – Київська, та Одеська; середній рівень – Закарпатська, Чернігівська, Сумська, Харківська, Черкаська; низький рівень – Волинська, Івано-Франківська, Житомирська область. Загалом аналіз інформації отриманої від правоохоронних органів, а також результати цього дослідження дозволяють стверджувати наступне: а) корупція в судах не знає географічного обмеження, а існує у всіх областях держави; б) найбільше таких кримінальних правопорушень вчиняється у містах, де зосереджується основний фінансово-економічний потенціал держави й найбільша популяція та густота населення. Звісно, що найбільшій кримінологічній уваги потребує м. Київ, яке увібрало в собі спектр політичних процесів, характерних для держави в умовах воєнного стану й відрізняється особливою специфікою, що визначається його роллю як столиці держави та центру правосудного, соціально-політичного та економічного життя країни. До того ж, чого лише варті гучні затримання у столиці суддів Верховного Суду [89].

Очевидно, що корупція в судах має значно вищі кримінологічні показники й відповідно більшу поширеність, які важко виявити через

високу латентність. Відмітимо, що під латентною (від лат. *latens* (*latentis*) – прихований) злочинністю у кримінології розуміють сукупність злочинних діянь, що були реально вчинені, але не були відображені в державній статистичній звітності щодо злочинності, і не розслідувалися у встановленому законодавством порядку. По суті, це загальне визначення, яке побудоване на основі ознаки, притаманної всім кримінальним правопорушенням [212, с. 36]. У криміналістиці – це сукупність невиявлених та нерозкритих кримінальних правопорушень. У процесуальному – це сукупність кримінальних правопорушень, учинення яких не спричинило юридичних наслідків – внесення відомостей до ЄРДР у порядку кримінального судочинства [214; 136; 217, с. 44–45; 152, с. 52; 223; 224, с. 18].

Безумовно, що латентність має негативні наслідки, такі як: спотворення уявлення про фактичний стан та структуру злочинності, розмір завданої шкоди, порушення принципу невідворотності відповідальності й створення обстановки безкарності, сприяє новим кримінальним правопорушенням, перешкоджає виявленню причин злочинності та розроблення на цій основі більш ефективних засобів і методів боротьби з нею. Крім цього, наявність латентної злочинності послаблює зусилля суспільства у боротьбі зі злочинністю в цілому – неповнота інформації веде до половинчастого реагування на негативні явища, зменшує почуття відповідальності, створює обстановку лібералізму та вседозволеності [20, с. 9–19; 21, с. 6–13; 32; 134; 235; 326].

На нашу думку, у поле зору правоохоронних органів потрапляє не більше 15 % корупційних кримінальних правопорушень, які вчиняються в судових органах України, а від так, залишається дуже низьким відсоток виявлення таких діянь, зокрема, учинених організованими групами та злочинними організаціями. Нині в нашій державі функціонує розгалужена система антикорупційного

спрямування. Однак недоліки у роботі відповідних органів на початковому етапі їх існування, а також високий рівень обережності корупціонерів пояснюється й тим, що зазвичай корупційні кримінальні правопорушення вчинюються службовими особами із владними повноваженнями. Істотний об'єм відмічених повноважень дозволяє особі корупціонера не тільки використовувати службові можливості задля незаконного збагачення, а й вчинювати певні дії, направлені на захист своєї діяльності, прикриваючи її досить якісно. Тут спостерігається очевидна геометрична прогресія – чим вище посада в корупціонера, тим більше в нього службових можливостей захистити свої незаконні дії від уповноважених антикорупційних органів й, згідно з цим, тим більше в нього можливостей прикриття своєї діяльності, чим дедалі більше розвивається латентність корупційної злочинності [211, с. 185].

Дослідження наявної інформації, що характеризує суб'єктів корупційних кримінальних правопорушень учинених в судових органах, засвідчило ситуацію щодо переважної спрямованості зусиль правоохоронних органів на притягнення до відповідальності суддів перших судових інстанцій. Науковці справедливо наголошують на тому, що корупційна злочинність в Україні відрізняється очевидно низьким рівнем розслідування та тривалим судовим розглядом. Згідно із статистикою, менше половини кримінальних проваджень доводиться до судового вироку (який далеко не завжди засуджує корупціонера при очевидній його винуватості) [169, с. 71–72]. У тому числі й через це продовжує існувати певна різниця між офіційно зафіксованою інформацією щодо кількості виявлених кримінальних корупційних правопорушень і їхнім реальним розповсюдженням. Враховуючи означуване становище, значна кількість дослідників не вважають за доцільне при кримінологічному аналізі корупції використовувати лише дані офіційної статистичної звітності надаючи

перевагу, зокрема, «аналітичному скринінгу» [59]. На наш погляд, з метою отримання найбільш репрезентативної інформації щодо реального стану корупції в судових органах, дані з офіційної статистичної звітності теж повинні бути доповнені альтернативними видами кримінологічної інформації, зокрема соціологічними дослідженнями громадської думки, контент-аналізом матеріалів медіа та ін.

Згідно з отриманими результатами, досвід спілкування з представниками судових органів за останніх 10 років мали 30,5 % опитаних громадян, що суттєво вище зафіксованого раніше показника (19,8 %). Відповідні результати показують зростання соціальної ролі суду. Однак з числа тих, хто мав досвід судових звернень, лише 58 % стверджують, що при цьому не виникало жодних ситуацій, коли прямо чи опосередковано формулювалась певна вимога щодо необхідності здійснення неправомірних внесків як умови позитивного вирішення справи.

За результатами інших досліджень, індекс судової корупції становить 4,47, що є найвищим показником серед усіх інститутів. Заслуговує на увагу така обставина – цей показник майже не залежить від наявності, або відсутності особистого судового досвіду. Якщо респонденти із судовим досвідом оцінюють поширеність корупції на рівні 4,44, то без такого досвіду – 4,48. Одним із пояснень цього може бути поширеність і усталеність стереотипу про суд як найбільш корумпований інститут [194, с. 18].

З іншого боку, відповідні дані дають інтегральну характеристику корупції в судовій системі на рівні реальної практики контактів населення із судами. Аналогічний підхід було використано ще у дослідженнях 2011 р., де був зроблений висновок про те, що корупційна складова є в 12 % ситуацій судового розгляду. Досить складно пояснити детермінанти збільшення таких практик до

щонайменше 20 %, як це фіксується вже у дослідженнях, наприклад, 2017 р. Єдине твердження, що буде переконливим та обґрунтованим, навіть за умови врахування обмеження вибірки дослідження, – це відсутність очікуваного суспільством зниження рівня корупції в судах [194, с. 17]. Також показовою є статистика звернень громадян до ВККСУ. В середньому на 10 тис. скарг щодо дії суддів припадає лише близько 100 рішень про притягнення їх до дисциплінарної відповідальності, тобто 0,85 % від усіх скарг, які надходять до ВККСУ [58].

Варто додати, що в умовах воєнного стану, серед ситуацій, в яких відбувався контакт, зокрема, підприємства із судовою системою, «лідером» за корупційною навантаженістю залишається судовий розгляд господарських справ, стороною в яких є підприємство: 17,1 % респондентів з тих, хто стикався із судовою системою, заявили про наявність ознак корупції саме у такій ситуації (у 2021 р. – 16,2 %). Друге місце зайняли послуги, пов'язані із судовим розглядом справ щодо визнання протиправними актів чи дій органів влади. Частка респондентів, які заявили про наявність ознак корупції у таких випадках, зросла на 5,8 %, порівняно з 2021 р., і становить до 14,1 % (проте зростання не є статистично значущим). З пропозицією чи вимаганням хабарів за послуги з виконання судового рішення на користь підприємства стикались 9,1 % опитаних (у 2021 р. – 9,4 %). Натомість корупційні ситуації, пов'язані з невиконанням судових рішень, стали менш поширеними. Про наявність такого досвіду заявили лише 4,2 % опитаних представників підприємств, у той час як минулого року ця частка становила 9,4 % (проте зниження не є статистично значущим). Загалом 5,8 % підприємців виступили ініціаторами корупційних відносин бодай в одній ситуації у цій сфері (4,7 % у 2021 р.). Серед тих, хто перебував у контактних корупційних ситуаціях, ініціаторами виступили 26,3 % (цей показник більше, ніж у

2021 р., утім, статистичної значущості не зафіксовано). У 2022 р. різниця в ініціативі щодо створення корупційних ситуацій між підприємцями та службовцями дещо скоротилась. Про ініціативу зі сторони працівників судових органів цього року повідомили лише 7,6 % респондентів, які контактували із судовою сферою, або 34,7 %, серед тих, хто перебував у корупційних ситуаціях [192].

При цьому результати проведеного на умовах анонімності опитування пересічних громадян засвідчили, що практично кожний четвертий респондент не має наміру звертатися до правоохоронних органів, якщо йому або його близьким доведеться дати «хабар» за позитивне вирішення судової справи, тим більше, якщо ініціатива виходить від нього. Тобто, фактично частина осіб, які знають про корупцію в судових органах та могли би стати потенційними викривачами, не звертаються до уповноважених органів. Вони у тому числі й не вірять, що правоохоронці зможуть притягнути до кримінальної відповідальності винних, а також побоюються проблем, які можуть у них виникнути у зв'язку з викриттям корупційного кримінального правопорушення. Звідси й випливає, що на рівні суб'єктивного сприйняття ситуації рівень корупційності судових органів не суттєво різниться з оцінками ситуації, наприклад, в митних органах, які звичайно в масовій свідомості сприймаються як «корумповані».

Щодо перспектив подолання корупції в судових органах, думки опитаних громадян розділилися: 32 % вважають, що це реально, 46 % – що ні, і ще 22 % не змогли дати якоїсь ствердної відповіді. Найбільш песимістично щодо перспектив подолання корупції налаштовані мешканці Сходу (серед них майже половина не бачить таких перспектив), але водночас в усіх регіонах частка песимістів та тих, хто сумнівається, суттєво переважає частку оптимістів. Найбільш ефективними заходами запобігання та протидії корупції в судових

органах, за результатами зведеного опитування правоохоронців та пересічних громадян, визначено посилення кримінального покарання за корупцію, роботи спеціалізованих антикорупційних органів, введення юридичної експертизи всіх нормативно-правових актів. Натомість найменш ефективними респонденти вважають проведення регулярних атестацій для суддів чи різного роду підвищення їх кваліфікації, а так само і заробітної платні. Водночас, із виведених показників випливає, що оцінка респондентами ефективності всіх заходів перебуває приблизно на середньому рівні: жоден із заходів не вважається ані достатньо ефективним, ані дуже неефективним.

Розкриваючи кримінологічну характеристику корупції в судових органах, варто вказати про *ціну* таких злочинних діянь. У цьому аспекті йдеться не тільки про національні інтереси, погіршення інвестиційного клімату, міжнародного іміджу, чи про безпосередню шкоду, яка була завдана певним кримінальним правопорушенням конкретним суспільним відносинам (як про це було зазначено у попередньому розділі монографічного дослідження). Позаяк, але своєрідним наслідком корупції в судових органах України може бути детермінація одним кримінальним правопорушенням іншого, що найбільш наочно відображається на прикладі неправомірної вигоди – так, пропозиція (ст. 369 КК України) нерідко спричиняє її одержання (ст. 368 КК України), у тому числі службове підроблення (ст. 366 КК України); декларування недостовірної інформації (ст. 366-2 КК України), незаконне втручання в роботу автоматизованих систем в органах та установах системи правосуддя (ст. 376-1 КК України) тощо.

Поряд з цим відносно корупційної злочинності може йтися і про непрямі збитки, а саме про кошти, які були витрачені державою на протидію корупційним кримінальним правопорушенням [264, с. 31–36]. Як відзначає І. М. Даньшин [213], корупційні кримінальні правопорушення сприяють криміналізації та тінізації економічних

відносин, живлять організовану злочинність та нищать духовні та моральні цінності.

Отже, доцільно виокремити існуючі тенденції (порівнюючи з періодом, що передував проведенню антикорупційних реформ (до 2013–2014 рр.)), вчинення корупційних кримінальних правопорушень в судових органах у період реалізації нової антикорупційної політики.

По-перше, структура судового досвіду населення за видами проваджень зберігає домінування справ цивільної юрисдикції при суттєвому зменшенні питомої ваги кримінальних та адміністративних проваджень.

По-друге, зростання корупції в умовах соціальної й економічної кризи та воєнного стану (у тому числі й збільшення рівня їх латентності);

По-третє, за корупційні кримінальні правопорушення стали притягувати осіб, які займають посади в найвищих судових органах (серед них, зокрема, і судді Верховного Суду). Водночас, виправдувальні вироки, або затягування в розгляді судових справ також здебільшого стосуються високопосадовців судової гілки влади.

По-четверте, значно удосконалено процес виявлення зазначених деліктів за рахунок суттєвого покращення механізмів взаємодії між працівниками НАЗК, САП та НАБУ, і налагодження роботи викривачів;

По-п'яте, фактів умисного неподання декларації та декларування недостовірної інформації серед суддів стало значно менше через здобуття суб'єктами декларування певного досвіду електронного декларування, а також значне покращення роботи суб'єктів запобігання та протидії корупційним і пов'язаним з корупцією кримінальним правопорушенням.

По-шосте, загальне удосконалення процесу виявлення корупційних кримінальних правопорушень, ускладнило їх маскування

злочинцями, а також обумовило необхідність здійснення суб'єктами корупційних діянь окремих заходів щодо приховування предметів здобутих злочинним шляхом.

2.2. Детермінанти, що впливають на вчинення корупції в судових органах

Корупція є і, очевидно, буде (принаймні в найближчому майбутньому) однією з найбільш масштабних і глобальних проблем в Україні. Попри те, що протягом останніх років вжито низку системних заходів запобігання та протидії їй, вона залишається широко розповсюдженою в різних сферах суспільного життя. Закономірно, що виявлення, мінімізація та нейтралізація криміногенних чинників корупційних кримінальних правопорушень, що зумовлюють корупційну злочинність як явище та спричиняють її конкретні прояви, виступають головними напрямками запобігання [40, с. 445]. Водночас вивчення, а також дослідження питань взаємодії детермінантів, ранжування їх за ступенем значущості і впливу на саму злочинність є необхідною передумовою наукового забезпечення діяльності з протидії суспільно-небезпечним діям [288, с. 159].

Своєчасне виявлення й усунення детермінантів має не тільки правове, але й позитивне соціальне значення, оскільки виявлені і усунуті причини та умови, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень, не можуть сприяти аналогічному або іншому кримінальному протиправному діянню в майбутньому [309, с. 19]. З позиції загально-філософського розуміння, детермінізм – це поняття, що відбиває залежність речей (властивостей речей і відносин між ними, подій, процесів, станів) у їх існуванні і їх зміни від будь-яких факторів. В якості останніх також можуть виступати інші речі (події,

процеси тощо). При цьому зазначене відношення детермінації пов'язане з уявленням про закономірний характер існування і зміни дійсності, тому що поняття закономірності саме і відбиває ту думку, що все існуюче і все виникаюче у світі визначено деякими стійко діючими факторами [346, с. 100].

Як слушно зауважує С. А. Шалгунова, між етапами вивчення кримінальних правопорушень та організацією діяльності щодо запобігання їм, завжди буде присутнім обов'язковий етап виявлення причинності [504, с. 224]. Проблема причинності в кримінології важлива не тільки для теорії, а і для практики, оскільки дає змогу вести боротьбу зі злочинністю не тільки силами правоохоронних органів, а також використовуючи економічні, соціальні та інші важелі, якими суспільство і держава можуть розпорядитись. Своєю чергою, умови як явища об'єктивної дійсності загалом можна поділити на такі, що сприяють злочинності та вчиненню конкретних кримінальних правопорушень, а також такі, що, навпаки, перешкоджають процесу продукування причинного наслідку. Названі умови, на відміну від причин, самі по собі не мають генетичної властивості, а слугують тільки їхніми фоновими обставинами [36, с. 32–36; 506, с. 99].

Наскільки складним і спірним явищем є сама корупція, настільки ж неоднозначні й складні причини та умови, що її обумовлюють. При цьому їх оцінка, аналіз впливу на ступінь корумпованості суспільства значно ускладнені у зв'язку з обмеженістю показників, які можуть бути використані для їхньої характеристики. Крім того, «вигляд» корупції визначається не якимось окремим фактором, а є наслідком складного комплексу причин. При цьому виділити й оцінити ступінь впливу кожного надзвичайно важко. Водночас, ряд факторів, що впливають на корупцію, тією чи іншою мірою, є її наслідком. Наприклад, низький рівень економічного розвитку певною мірою сприяє збільшенню корупції, яка, своєю

чергою, є серйозним бар'єром для нормального економічного росту; політична нестабільність, як правило, провокує корупцію, однак корупція сама може стати причиною порушення суспільної стабільності [503, с. 83].

Крім цього, акцентуємо увагу на тому, що умови корупційної злочинності не лише впливають на розвиток причин корупційної злочинності, але й до того можуть їх формувати. По-перше, зауважимо, що властивістю умов злочинності як соціально-правового явища є те, що вони переломлюються у свідомості особи і в залежності від особливостей її психіки можуть або проявитись формуванням причини, або ні. Вказане пояснює, чому одні особи за однакових соціально-економічних, політичних й правових умов вчиняють корупційні кримінальні правопорушення, тоді як щодо інших дані умови не впливають у достатній мірі на формування причинного комплексу. Водночас за відсутності умови причина може бути блокована. По-друге, потрібно зважати й на те, що серед детермінантів корупційної злочинності, крім криміногенних причин і умов, виділяються також і криміногенні ситуації, фактор яких також варто враховувати при дослідженні причинного комплексу корупційної злочинності. Зокрема, під криміногенною ситуацією розуміють ту конкретну життєву ситуацію, яка склалася в момент вчинення кримінального правопорушення, або незадовго до нього і у взаємодії з його причинами та умовами викликає остаточну рішучість особи вчинити суспільно-небезпечне діяння [213].

Відтак, у дослідженні причинного комплексу корупційної злочинності потребує виявлення впливу умов злочинності на криміногенну ситуацію, а також впливу самої криміногенної ситуації на умови відповідного корупційного кримінального правопорушення, тим більше, що, на думку А. Ф. Волобуєва, умови, які сприяють

вчиненню кримінального правопорушення (пасивні фактори), складають його навколишню обстановку [75, с. 288–289].

Своєю чергою, І. Б. Медицький пропонує поняття «фактор» розуміти як родове поняття, що включає всі види криміногенної детермінації, тобто певну чисельність причин, умов чи інших чинників конкретного явища, що об'єднуються як за своїм змістом, значенням, так і за іншими критеріями [270, с. 13]. Натомість, як зазначає А. П. Закалюк, детермінація злочинності – це вся сукупність явищ, процесів, фактів, проявів, з якими вона взаємопов'язана та якими вона обумовлена. Завданням сучасної кримінології є не лише визначення і подання теоретичних положень процесу детермінації злочинів і злочинності, а й оптимальне розкриття застосування цих положень у практичній діяльності, насамперед, у діяльності щодо аналізу злочинності та організації запобігання її проявам [135, с. 187].

Типологія детермінації за формами заснована на ступені (силі) залежності: 1) жорстка детермінація (однозначний зв'язок); 2) кореляційні зв'язки; 3) імовірнісні зв'язки; 4) розпливчасті зв'язки. За часом розрізняється детермінація минулого, сьогодення й майбутнього. За способами – детермінація динамічна (однозначна) і статистична (багатозначна, імовірнісна), інформаційна та фізична. За природою: матеріальна й ідеальна (цільова) [310, с. 23].

До цього варто додати, що Н. Ю. Цвіркун [495, с. 190] за сферами поширення та змістом фактори корупції поділяє на: 1) політичні; 2) економічні; 3) організаційно-управлінські; 4) правові; 5) ідеологічні; 6) морально-психологічні. Проте О. В. Шевченко класифікує причини та умови корупції на [508, с. 128]: політичні, правові, організаційно-управлінські, соціально-психологічні чинники. Схожої позиції дотримується і Я. С. Остапенко та виділяє правові, економічні, організаційні, соціально-політичні, моральні причини та умови корупції [332, с. 117]. Проте, на вдале переконання А. М. Бойка,

незважаючи на сформований понятійно-категоріальний апарат й науково-методологічну базу проведення досліджень, теорія детермінації злочинності не становить на сучасному етапі цілісного вчення, охоплюючи найрізноманітніші концепції про детермінацію злочинності. На думку науковця, можливим визнається їх групування в шість основних підходів: 1) факторний; 2) соціально-психологічний (теорії, в яких у структурі детермінації злочинності причинами вважають лише соціально-психологічні чинники); 3) підхід, який ґрунтується на позиції, згідно з якою причиною злочинності є соціальні суперечності; 4) комбінований підхід, який поєднує концептуальні положення кількох підходів, зокрема багатфакторного, соціальних суперечностей і частково – соціально-психологічного; 5) інтеракціоністський – підхід до причинності з позицій взаємодії – злочинність є наслідком взаємодії соціального середовища та людини (людей); 6) підхід до розуміння детермінації злочинності, який ґрунтується на теорії універсального натуралізму (О. М. Костенко)

[49, с. 113–121; 200; 198, с. 31–38].

Водночас А. С. Петрова зазначає, що детермінанти виникнення корупції в судовій системі можна узагальнити й систематизувати як антропосоціокультурні чинники і як недоліки законодавства (прогалини, колізії, дискреції). Наявність антропосоціокультурних детермінантів корупції в судовій системі зумовлено недостатнім рівнем кваліфікації й компетентності представників цієї системи, підвищення якого має здійснюватись у таких напрямках: а) удосконалення, розширення й належне тлумачення змісту кваліфікаційних вимог до кандидатів на посади, у тому числі до їх морально-етичних якостей; б) трансформація фахової вищої юридичної освіти для майбутніх представників судової системи; в) поліпшення рівня їх професійної культури і правосвідомості; г)

удосконалення програм і встановлення періодичності підвищення кваліфікації, розвиток, накопичення й покращення застосування ними практичного досвіду, запровадження обов'язкової атестації [344, с. 15–16].

Суспільство як певна система структурно складається з людства загалом (макрорівень), соціальних спільнот з утвореними ними соціальними інститутами (мезорівень) та індивідів (мікрорівень) [498, с. 149–151]. Остання концепція, на наш погляд, диктує поділ і системи причин та умов (криміногенних детермінант), які обумовлюють корупцію в судових органах на 3 рівні. Залежно від змістовної характеристики у структурі кожного рівня нами пропонується виокремити декілька їх основних груп.

І. *Державний* (макрорівень) – передбачає події, явища і процеси, що обумовлюють корупцію в судових органах та є похідними від причин і умов злочинності загалом у країні. Серед таких детермінант корупційної злочинності О. В. Шевченко виокремлює: правовий нігілізм, відсутність політичної та правової культури, проблеми правового регулювання публічної служби, нестабільність політичного режиму та кримінальної політики, недоліки у підборі керівних кадрів, практику лобіювання інтересів окремих соціальних груп, відмежування більшості населення від участі у публічному управлінні, нерозвиненість інститутів громадянського суспільства, а також бюрократизацію та корумпованість управлінського апарату і системи правосуддя [507, с. 129–130].

На думку Ю. Лавренюка, основними перешкодами протидії корупції в судах є: відсутність єдиного розуміння існуючих проблем у судовій сфері, що заважають становленню справедливого правосуддя в країні. На сучасному етапі ці питання масово використовуються відповідними політичними силами чи окремими політиками в якості

передвиборчої компанії, політичної діяльності задля отримання громадської прихильності та підняття свого рейтингу [230, с. 88].

На нашу думку, до числа основних *політичних* факторів корупції в судових органах належить: політична нестабільність, що має прояв у нестабільності існуючих політичних інститутів; розгалуженість політичної системи; дисбаланс функцій та повноважень влади, який породжує викривлення суспільних відносин у функціонуванні владних структур, що не може не позначитися негативно на виконанні владними інститутами своїх функцій, а зрештою – і на результатах їх діяльності. Наприклад, не своєчасно, або взагалі не організовуються проведення щорічних досліджень стану корупції відповідно до загальнонаціональної методики оцінки рівня корупції на основі стандартів ООН Кабінетом Міністрів України. Основні причини корупції загалом та конкретні найбільш поширені корупційні схеми і далі намагаються приховати від суспільства. Така ситуація, серед іншого, створює сприятливі умови для зловживання владою, прийняття незаконних рішень; непослідовність і пасивність у проведенні значущих перетворень, хаотичне і нерішуче впровадження демократичних засад у різні сфери суспільного життя. Варто також зазначити і про відсутність ефективного парламентського та громадського контролю за діяльністю вищих посадових осіб виконавчої та судової гілки влади. Процес настільки заполітизований, що суспільству доводиться тривалий час чекати на Національну доповідь з виконання Державної програми запобігання корупції, не відбуваються парламентські слухання, тобто фактично не виконується Закон України «Про запобігання корупції» у частині антикорупційної політики. До того ж, можна помітити відсутність належної політичної волі, як щодо профілактики кримінальним правопорушенням, так, і, зокрема, корупційній злочинності, що полягає, приміром, у безсистемному підході до створення законодавчої бази й допущенні

недоліків у формуванні та реалізації кримінологічної політики [100, с. 319]. Політична воля вищого державного керівництва є обов'язковим й одним з основних елементів системної протидії корупції в судових органах, а її відсутність зводить таку протидію нанівець. За цих умов, навіть, якщо уявити про найдосконаліше антикорупційне законодавство, то воно відразу приречене на декларативне функціонування, а діяльність спеціальних правоохоронних структур – на імітацію боротьби із корупцією [273, с. 374].

Політична воля щодо протидії корупції в судових органах – це не просто власна воля політичного лідера (глави держави) як особистості, а й воля осіб, які входять до складу вищого керівництва держави. Лише політична воля здатна забезпечити ефективність решти необхідних складових протидії корупції. Якщо немає політичної волі керівництва держави, то ні інші політичні умови, ні економічні, соціальні чи законодавчі важелі не забезпечать успіху в зниженні рівня корупції та корупційної злочинності [165, с. 363].

Військові. Війна стала довгостроковим чинником впливу на національну безпеку країни в усіх її сферах [108, с. 98]. Розпочата збройна агресія РФ проти України у 2014 р. та продовжена війною на всій території нашої держави у лютому 2022 р. негативно вплинуло на політичну, економічну, соціальну сфери України і запустили додаткові руйнівні тенденції, порушивши міжнародно-правові засади світового порядку. Живильним джерелом для корупції в Україні є дії, що мають на меті ще більше дестабілізувати соціально-політичну та криміногенну ситуацію в державі, поширити невдоволення діяльністю владних структур, сформувати у громадян відчуття нездатності правоохоронних та судових органів забезпечити надійний захист їх конституційних прав і свобод. Не позбавившись корупції, важко виграти війну, тому реформувати неprozору систему треба, адже без цього не повернути довіри громадян, необхідної для успішної

боротьби з цим негативним явищем. Питанням національної безпеки наразі є прозорість на усіх рівнях, що дасть змогу досягти істотного зменшення рівня корупції у державі [100, с. 318–319].

Організаційно-правові. Один із загальних та комплексних детермінантів вчинення корупції в судових органах полягає в прорахунках стратегії і тактики запобігання кримінальним правопорушенням. Правовими детермінантами, які можуть бути як загальними причинами й умовами корупції, так і безпосередніми причинами й умовами корупційних діянь, зокрема, є: недоліки нормативно-правової бази, яка не узгоджена з вимогами Конституції України; відсутність на нормативному рівні цілісної системи засобів запобіжного впливу на причини й умови, що сприяють корупції; правова неврегульованість здійснення контролю за діяльністю службових осіб публічної сфери, їх доходами та витратами; прогалини й нечіткість законодавства, що передбачає відповідальність за корупційні правопорушення та регламентує діяльність державних органів, які здійснюють боротьбу з корупцією; неправильне, передусім через вибірковий підхід, застосування правових норм, що: стимулює розвиток службової злочинності; призводить до того, що виявляють переважно вияви «дрібної» корупції; породжує великомасштабну корупцію, яка «прикривається» неправомірними за суттю, але відповідними за формою офіційними рішеннями; обумовлює корупцію в правоохоронних органах, судах [273, с. 200–201].

Також до суто правових причин та умов корупційних проявів в Україні потрібно віднести [308; 495, с. 190–191]: необґрунтовану зміну законодавства (велику кількість та заплутаність нормативно-правових актів, які регулюють різні сфери життєдіяльності), яке покликане регулювати управлінську та іншу розпорядчу діяльність; поширений правовий нігілізм, як з боку публічних службових осіб, так і з боку інших суб'єктів правовідносин, включаючи громадян [288, с. 167].

Нинішня антикорупційна діяльність вищих посадових осіб держави зводиться до маніпулювання змінами в законодавстві (що має вигляд його вдосконалення) та хаотичних дій із «вдосконалення» інституцій кримінальної юстиції (правоохоронних органів). Невипадково в Антикорупційній стратегії на 2021–2025 роки увагу акцентовано на деяких проблемах, які безпосередньо стосуються якості законодавства: 1) безсистемні зміни до законодавства у сфері запобігання та протидії корупції негативно позначаються на ефективності правозастосування (2.1.2); 2) положення нормативно-правових актів та їх проєктів потребують подальшого вдосконалення для усунення можливих корупціогенних факторів (2.1.3) [383].

Уже тривалий досвід запобігання та протидії корупції в Україні свідчить про низьку результативність цієї діяльності. Аналіз практики показує, що вона не відповідає уявленням про основні причини поширення корупції та можливі напрями запобігання їй та протидії [437, с. 71]. Зокрема, наразі недостатньо використовуються правоохоронними органами запобіжні заходи, спрямовані на усунення детермінант, а саме суб'єкти профілактики стикаються з низкою проблем, пов'язаних з: 1) співвідношенням діяльності з виявлення причин і умов, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень, з діяльністю, пов'язаною з виявленням фактів кримінальних правопорушень; 2) виявленням і визначенням кола об'єктивних і суб'єктивних причин і умов, що сприяють і (або) породжують вчинення кримінальних правопорушень, впливаючи на які, реалізується мета їх ефективного попередження; 3) визначенням джерела інформації про причини і умови, що сприяють правопорушенням. При цьому не забезпечена належним чином невідворотність юридичної відповідальності за корупцію й до мінімуму зведено розслідування її серйозних фактів. Позаяк, але заплутано визначена підслідність корупційних кримінальних

правопорушень, тобто закріплення їх за певними органами досудового розслідування. Це дозволяє одним безпідставно відмовлятися вести кримінальне провадження, іншим – створювати докази з порушенням закону, які суд потім визнає недопустимими.

Ситуація на прикладі зазначених детермінантів вимагає впровадження багаторівневої системи стратегічного планування запобігання та протидії корупції в судових органах, яка функціонувала б на засадах міжгалузевої та міжрегіональної координації, ґрунтувалася на стрункій єдності прогностичних, планових і програмних документів та передбачала можливість комплексної оцінки результатів кримінологічної діяльності.

Соціально-економічні. Держава, з метою приведення до стабільної роботи всіх своїх інституцій постійно намагається впроваджувати заходи, спрямовані на побудову цивілізованих економічних відносин, удосконалення відповідних відносин, які б забезпечували нормальне функціонування інститутів економіки, сплату податків до бюджету тощо. Проте, незважаючи на низку чинників, що висвітлюють показники позитивних зрушень в останні роки, все ж таки її стан залишається таким, що зумовлює досить складну тенденцію [23; 494, с. 208]. І хоча, авантюристична спрага до збагачування спостерігається з найдавніших часів, проте, тільки за умов капіталістичного ладу складається відношення до матеріальних благ, як до закономірного результату суспільної діяльності [228, с. 4]. Своєю чергою, глибина диференціації населення за рівнем доходів додатково впливає на рівень соціально-економічної напруженості в суспільстві і відповідно на рівень стабільності криміногенної ситуації [241, с. 191]. При цьому варто відзначити, що дещо меншою мірою порівняно з соціально-економічними детермінантами у причинно-умовному комплексі корупції в судових органах виявляється дія факторів соціально-демографічного характеру. На

переконання О. В. Шевченка, з яким ми погоджуємось, фактори соціально-демографічного характеру потрібно розглядати переважно в аспекті умов корупційної злочинності, що безпосередньо не призводять до вчинення конкретних кримінальних правопорушень, а лише сприяють їм, позначаються на формуванні особливостей психіки особи злочинця [507, с. 129].

II. *Галузевий* (мезорівень) – охоплює безпосередні причини та умови вчинення корупції в судових органах.

Організаційно-управлінські. Стандарт авторитету суду дає змогу належно оцінити ступінь розвинутості інститутів громадянського суспільства та рівень забезпеченості верховенства права в державі. Сприйняття суду як незалежного, самостійного інституту з розв'язання правових конфліктів, усвідомлення обов'язковості виконання судових рішень сприятиме становленню й утвердженню в Україні дійсно ефективної судової влади. В умовах активного становлення інформаційного суспільства в Україні судовій владі належить займатись управлінням, а саме: а) розробляти принципи інформаційної політики й реалізовувати її; б) конструювати позитивний імідж суду і суддів; в) виявляти підвищену увагу до прояву публічності й до очікувань населення [299, с. 23].

Неефективність в управлінській діяльності вже давно виділяється як один з основних факторів криміналізації, що стимулює службові зловживання та різного роду корупційні прояви [273, с. 98]. До числа організаційних факторів, які сприяють корупційній злочинності, Л. С. Анохіна [10, с. 73–76] пропонує відносити порушення в доборі й розстановці кадрів, відсутність вимогливості з боку вищих службових осіб стосовно дотримання підлеглими правових норм службової діяльності, неналежні умови для виконання службових обов'язків на окремих ділянках тощо. Зважаючи на організаційний характер даних факторів злочинності, вони мають

усуватись, передусім, на рівні організаційних форм діяльності відповідних інституцій.

На переконання В. М. Соловійова та Б. Л. Розвадовського, передумовами виникнення і підґрунтям для існування у судовій системі корупції є дисбаланс між законодавчо закріпленою незалежністю суддів і залежністю суду від впливу з боку представників законодавчої, виконавчої влади і бізнесу з метою отримання контролю, лобіювання вузькокорпоративних цілей; матеріально-фінансова залежність судової влади від інших органів державної влади; неналежне кадрове забезпечення та недофінансування судів з боку держави [454, с. 129].

В Антикорупційній стратегії на 2021–2025 роки слушно акцентовано на тому, що інститут уповноважених підрозділів (осіб) з питань запобігання корупції не цілком реалізує свій потенціал у зв'язку з недостатніми гарантіями автономності (проблема 2.1.4). Інша проблема полягає в тому, що попередня діяльність із проведення контролю та перевірки декларацій, моніторингу способу життя була недостатньо дієвою (проблема 2.4.3) [383]. Декілька проблем, порушених у Стратегії, стосуються безпосередньо захисту викривачів: 1) відсутність поваги до викривачів корупції в суспільстві, а також відсутність в осіб, які хочуть повідомити про корупцію, необхідних знань щодо правових гарантій захисту їхніх порушених прав (проблема 2.6.1); 2) брак необхідних знань для належного повідомлення про випадки корупції, суб'єктів, уповноважених їх розглядати, а також механізму ефективного розгляду таких повідомлень (проблема 2.6.2); 3) захист викривачів не здійснюють на належному рівні через недостатню інституційну спроможність уповноважених на це органів і недоліки в законодавчому регулюванні (проблема 2.6.3) [383].

Варто також звернути увагу на невизначеність механізму

забезпечення безперервності діяльності ВРП і звільнення її членів, позаяк судова влада виявилася неготовою до втрати повноважності ВРП. Як наслідок, з лютого 2022 р. по січень 2023 р. реалізація повноважень колегіального, незалежного конституційного органу державної влади та суддівського врядування, який має діяти в Україні на постійній основі, не здійснювалася.

Неповноважність ВРП (навіть з урахуванням внесення законодавчих змін у 2022–2023 рр.) унеможливила виконання покладених функцій забезпечення засад функціонування судової влади, зокрема через неможливість формування Служби дисциплінарних інспекторів, здійснення дисциплінарних проваджень стосовно суддів, внесення подань про призначення суддів на посаду, тимчасового відсторонення їх від здійснення правосуддя та звільнення з посад, припинення відставки суддів, надання згоди на їх затримання, утримання під вартою чи арештом, тимчасового відсторонення від здійснення правосуддя у зв'язку з притягненням останніх до кримінальної відповідальності.

До того ж, неповноважність ВРП, зокрема й у поєднанні з неповноважністю ВККСУ, унеможливила забезпечення засад функціонування судової влади в частинах:

формування високопрофесійного та добросовісного корпусу суддів шляхом призначення суддів на посаду, тимчасового відсторонення їх від здійснення правосуддя та звільнення з посад, припинення відставки суддів, надання згоди на їх затримання, утримання під вартою чи арештом, тимчасового відсторонення від здійснення правосуддя у зв'язку з притягненням останніх до кримінальної відповідальності. Як наслідок, повноваження щодо добору і внесення подання про призначення судді на посаду не здійснювалися, що спричинило брак кадрів у судах (на 31 грудня 2023 р. кількість вакантних посад суддів становила 2246, або 33,6 %);

брак суддів призвів до зростання судового навантаження та збільшення кількості нерозглянутих справ (на 31 грудня 2023 р. кількість нерозглянутих справ у судах порівняно з 2022 р. збільшилася на 95 384 та становила 813 155 справ); зростання кількості нерозглянутих справ призвело до відтермінування доступу до правосуддя, збільшення скарг на дії суддів, порушення принципу верховенства права, передбаченого ст. 8 Конституції України;

відповідальності судової влади та підзвітності перед суспільством через несформованість Служби дисциплінарних інспекторів, а також здійснення дисциплінарних проваджень стосовно суддів. Як наслідок, розгляд скарг та здійснення дисциплінарного провадження стосовно суддів тривалий час не проводилися (на листопад 2023 р. кількість нерозглянутих скарг на дії суддів становила понад 14 тис.); протягом листопада – грудня 2023 р. ВРП розглянула лише 2125 дисциплінарних скарг, або 14,9 % загальної кількості (станом на 31 грудня 2023 р. нерозглянутими залишалися 12 106 дисциплінарних скарг, для розгляду яких, розрахунково, знадобиться не менше двох років); через несвоєчасний розгляд дисциплінарних скарг потенційно уникнули дисциплінарної відповідальності щонайменше 569 суддів; наявний ризик безпідставного отримання 311 суддями, яких було звільнено у зв'язку з поданням заяви про відставку, щомісячного довічного грошового утримання; додаткові видатки бюджету на виплату щомісячного довічного грошового утримання окремим суддям, стосовно яких було припинено відставку зі значним запізненням, становили 976,3 тис. грн; тривалий час не ухвалювалися рішення про звільнення п'яťох суддів за порушення присяги, подання щодо яких були внесені ще у 2015–2016 рр.; здійснення дисциплінарного провадження стосовно суддів за участі передбаченої законом Служби дисциплінарних інспекторів може відбуватиметься не раніше вересня 2024 р. [145].

На нашу думку, однією із головних проблем залишається незавершеність судової реформи її несистемність та брак лідерства у цій сфері. У суспільстві спостерігається тенденція щодо збільшення рівня недовіри до органів у системі правосуддя. Досі не визначено доброчесність як кваліфікаційну вимогу до членів Вищої ради правосуддя і Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. До того ж процедури кваліфікаційного оцінювання суддів та конкурсні процедури потребують удосконалення та розробки чітких і передбачуваних критеріїв (індикаторів) доброчесності та професійної етики. Доброчесність та професійна етика як стандартні вимоги до суддів недостатньо впроваджені на практиці, а оцінювання цих вимог не завжди є прозорим та передбачуваним. На цьому також позначається відсутність дієвих механізмів підтримання доброчесності суддівського корпусу та реагування на встановлені факти впливу, тиску на суддів та втручання в їх діяльність [383].

Правові. На запобігання корупції в судових органах України впливає чимало безпосередніх правових та інших пов'язаних із правовими чинниками умов. Приміром, варто зауважити про рішення КСУ № 13-р/2020 від 27 жовтня 2020 р. про визнання ст. 366-1 КК України неконституційною, прийняття якого пов'язують з учиненням правопорушень, пов'язаних із корупцією, окремими суддями цього суду. У листі президентів GRECO та Венеційської комісії до Голови Верховної Ради стосовно конституційної кризи в Україні зазначено, що, приймаючи рішення, судді діяли у власних інтересах. За скасованими положеннями антикорупційного законодавства тривала процедура притягнення до адміністративної та кримінальної відповідальності трьох суддів КСУ. Про цей факт вони були обізнані, однак не заявили про відвід, а скасували відповідні норми [517]. Унаслідок прийняття рішення КСУ про визнання ст. 366-1 КК України неконституційною відбулося припинення на певний час протидії

кримінальним правопорушенням, пов'язаним з корупцією в судових органах. Слушно зауважив К. П. Задоя, що це рішення на певний час створило лакуну в системі заходів протидії корупції [133, с. 100]. Водночас чимало вчених висловили позицію про його необґрунтованість [70, с. 20–31; 73, с. 61–65; 133, с. 99–104; 296, с. 74–78; 432, с. 330–333; 552, с. 133–145], як і попереднього рішення, яке стосувалося незаконного збагачення [71, с. 130–135; 72, с. 84–90; 117, с. 77–99; 132, с. 70–74].

Поряд з цим сьогодні наявна потреба внесення змін до Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» щодо врегулювання окремих правових питань організації та діяльності цього правоохоронного органу: особливості набору та реалізації повноважень працівників, які здійснюють ОРД; конкретизація положень в частині критеріїв недопуску осіб до участі у конкурсах на зайняття вакантних посад; чітке визначення повноважень НАБУ в частині забезпечення протидії корупційним правопорушенням, у тому числі в питаннях міжнародного співробітництва; врегулювання питань представницьких функцій НАБУ під час реалізації повноважень в частині визнання правочинів недійсними; врегулювання правових основ діяльності НАБУ під час реалізації повноважень в частині вилучення майна, здобутого злочинним шляхом; вирішення правових питань матеріально-технічного забезпечення НАБУ [334].

Фінансово-технічні. Проблеми зовнішнього фінансового контролю. Поки що неефективним є контроль за достовірністю даних про доходи і видатки, що відображаються в деклараціях про майновий стан суддів, на предмет того, чи відповідають вони реальному стану речей. Зокрема, основними порушеннями порядку декларування, які виявлено в судових органах, є несвоєчасність подачі декларацій (порушення строків), зазначення в них недостовірних даних та неподання їх при звільненні тощо. Як зазначає Н. А. Никифоренко,

через технічні проблеми суб'єкти декларування можуть припуститися помилок або не встигнути подати вчасно декларацію [313, с. 151]. На практиці трапляються випадки, коли «зависає» реєстр декларацій, не працює ключ, неможливо його отримати через заміну паспорта, система не зберігає зміни до декларації тощо. Інтерфейс і наповнення декларації є занадто складним, громіздким, необхідно ознайомлюватися із сотнями сторінок тексту, розтлумачити певні положення антикорупційного законодавства в частині декларування. В Антикорупційній стратегії на 2021–2025 роки слушно зазначено, що процес подання інформації до Єдиного державного реєстру декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, є обтяжливим через недостатню обізнаність суб'єктів декларування з вимогами до заповнення декларацій; періодичні проблеми у функціонуванні цього реєстру, неналежну якість законодавства (проблема 2.4.2) [383].

Водночас, незважаючи на суттєве покращення, на практиці продовжують існувати проблеми з належним фінансуванням судових органів. До прикладу, В. М. Кравчук з посиланням на результати антикорупційного тренінгу, до причин корупції в судах, з погляду самих суддів, відносить, зокрема: відсутність належного матеріально-технічного забезпечення; декларативність соціальних гарантій; низький рівень суддівської винагороди; корпоративність; вільний доступ сторін до кабінету судді тощо [203, с. 23–24].

З іншого боку, депутати місцевих рад та посадовці виконавчих органів приймають рішення щодо виділення бюджетних коштів у тому числі щодо забезпечення службовим житлом, автомобільною, комп'ютерною технікою, здійсненням ремонтів службових приміщень керівництва органів правопорядку та суду. Таким чином, виникає взаємозалежність суб'єктів та вплив один на одного задля отримання

преференцій щодо матеріального забезпечення з одного боку та дій правоохоронних органів й суду з іншого. На практиці це зводиться до того, що керівники правоохоронних органів не помічають правопорушень з боку місцевого керівництва органів публічної влади. У такому випадку фактично йдеться про те, що органи місцевого самоврядування можуть допускати корупційні правопорушення щодо коштів та майна громади, які не стають об'єктом уваги правоохоронних органів та не мають судових перспектив. Тобто, за своєю природою таке фінансування основної діяльності правоохоронних та судових органів часто має ознаки подвійного фінансування. Відповідно такі рішення місцевої влади та депутатів місцевих рад мають бути зупинені як неналежні під тиском громадськості та/або самого депутатського корпусу [461].

Акцентуємо увагу й на тому, що у зв'язку з недоотриманням коштів судового збору та збройною агресією рф проти України у 2023 р. не вдалося реалізувати капітальні видатки для завершення проєктів, розпочатих у попередні роки. Фактично станом на кінець минулого року надходження судового збору становили 456 млн грн (лише 61 % від плану) [78]. Як наслідок, судові інстанції не отримують в повній мірі коштів, у тому числі, на звичайні канцтовари, без яких вони не можуть виконувати обов'язки. Корупція серед окремих працівників не в останню чергу зумовлена невідповідністю низької заробітної плати значним обсягам роботи та відповідальності. Останнє свідчить про повторення помилок минулих років. Саме тому підвищення заробітної плати помічникам суддів, секретарям судових засідань та іншим працівникам судової системи є методом їхньої мотивації до доброчесності.

Сприяє послабленню здійснення правосуддя і надмірне навантаження на суддів. Сьогодні в одного судді на розгляді в середньому декілька сотень судових справ. Приміром, у 2023 р. судова

влада функціонувала в умовах воєнного стану, енергетичної кризи, ракетних обстрілів, перебоїв із фінансуванням, надмірного навантаження та кадрового голоду. Втім, попри війну, тимчасову окупацію частини території України, виїзд громадян за кордон, переміщення осіб усередині країни, релокацію бізнесу попит на суд у другий рік війни відповідає попиту на суд у довоєнний рік. Так, торік на розгляд судів надійшло майже 4,5 млн справ і матеріалів. Це на 55 % більше, ніж у 2022 р., та дещо навіть перевищує показники 2021 р. Надходження справ до місцевих судів становило 3,8 млн справ у 2023 році, що на 55 % перевищує показники 2022 р. та за деякими показниками перевищує дані за 2021 р. Надходження справ до судів апеляційної інстанції також зросло на 62 % порівняно з попереднім 2022 роком і перевищило показники 2021 року [78].

III. *Індивідуальний* (мікрорівень) – безпосередні причини та умови злочинної поведінки особи.

Фахівці вітчизняної кримінології дотримуються соціально-психологічного підходу, основою якого вважається причина злочинності в деформації суспільної психології, яка породжує вплив на злочинність економічних, політичних та інших криміногенних факторів [227, с. 306–314]. В. В. Голіна та Б. М. Головкін теж стверджують про криміногенно-деформовану суспільну свідомість, яка обумовлює масову (колективну) злочинну діяльність [217, с. 11]. Суб'єктивною передумовою існування корупції в усіх країнах є психологічна допустимість (схильність) людей задовольняти життєві потреби в протиправний спосіб, зокрема, шляхом неправомірного використання влади чи службових повноважень. Така допустимість (схильність) може мати різні ступені вираження: від цілеспрямованого проникнення у владні структури з метою досягнення відповідної мети шляхом зловживання владою – до виявів ситуативного використання влади в особистих чи групових інтересах [273, с. 189].

Викладені у попередньому підрозділі роботи відповіді пересічних громадян свідчать про невисоку морально-психологічну готовність населення до рішучої протидії як корупції взагалі, так і корупційним кримінальним правопорушенням в судових органах, тобто, суспільство певним чином не тільки змиралося з існуючою ситуацією, пристосовувавши до неї правила поведінки, але й певним чином визнає корупційні відносини припустимими з точки зору моралі й ефективними – з позиції досягнення результату. Відповідно, окреме значення у причинному комплексі корупційної злочинності, має менталітет населення, що, на думку І. Б. Медицького [270], в Україні досить виразно характеризується схильністю до корупції і нейтрально-позитивним ставленням й толерантністю громадян до такого способу вирішення власних потреб.

Невипадково в Антикорупційній стратегії на 2021–2025 роки слушно зауважено, що корупційні практики на побутовому рівні є усталеною нормою поведінки й не сприймаються як порушення моральних чи правових норм. З боку населення немає стійкого запиту (вимоги) до публічних осіб щодо дотримання ними визначених правил етичної поведінки й доброчесності (проблема 2.2.1). Відсутність об'єктивного висвітлення ситуації із запобігання та протидії корупції в Україні призводить до викривленого сприйняття населенням її реальних причин, а також рівня та ефективності антикорупційних інституцій (проблема 2.2.2) [383].

Морально-психологічні фактори значного поширення корупції в Україні пов'язані з такими основними моментами, як: втрата моральних засад свого колишнього статусу і значення у функціонуванні суспільства та регулюванні суспільних відносин; соціально-економічна і політична нестабільність суспільства; послаблення імунітету суспільства до корупції та антикорупційної мотивації суспільства; корінні зміни світогляду,

ідеологічних орієнтацій громадян; поширення корисливої спрямованості у діяльності працівників публічної сфери [193]. Зазначені фактори не є сталими і вичерпними, вони лише є частиною основних детермінант, які обумовлюють існування корупції в судових органах України. Але і вони свідчать про те, що даний перелік обставин є породженням не однієї чи кількох, а цілої системи різних за характером, силою детермінуючого впливу та сфер прояву соціальних передумов, корупції.

Звернемо увагу й на те, що професійна діяльність суддів характеризується негативним впливом чинників зовнішнього середовища, дефіцитом часу, відповідальністю за прийняття рішення, пов'язана з реалізацією наданих повноважень, протікає в психологічно напружених умовах, що призводить до виникнення нервово-психічних перевантажень, погіршення функціонального стану і зниження працездатності. Тому до цієї діяльності пред'являються високі вимоги до особистості: до рівня розвитку самосвідомості та психічних процесів (уваги, мислення, пам'яті, мовлення, емоційно-вольової регуляції тощо). Зважаючи на це, варто підтримати позицію О. М. Михальченко, оскільки, на думку науковця, до індивідуальних причин та умов вчинення корупційних злочинів належать такі [266, с. 362]:

- морально-психологічний стан особистості особи – суб'єкта вчинення корупційних діянь (спотворена ієрархія моральних цінностей, жадібність, заздрість, моральна нестійкість);

- наявність обставин, які спонукають особу до вчинення протиправної дії (ініціативний підкуп з одночасним шантажем особи, яку провокують; залежність від особи, яка дає хабар чи спонукає до вчинення протиправних дій; шантаж; загальна обстановка в організації, де працює особа; провокування вчинення протиправних дій) [288, с. 149–150].

Схематично ланцюг причинно-наслідкових індивідуальних зв'язків, що обумовлюють вчинення корупційного кримінального правопорушення, можна представити в такому вигляді: умови антисуспільного формування особистості, наявність антисуспільної спрямованості особи, внутрішні психофізіологічні чинники, зовнішні обставини, мотиви вчинення, життєва ситуація, досягнення відповідного результату [191, с. 219]. Насамперед особа, яка оформлює судові рішення з певним корупційним підтекстом, мимоволі доходить висновку, що дотримання закону не має особливої цінності, а його порушення не спричиняє відповідальності. Це спонукає до наступних дій з отримання незаконного прибутку і породжує зневагу до цінностей професійної (суддівської) діяльності.

У результаті формується тип особистості, описаний в науці як «ринковий». Його характерні риси: залежність самооцінки від думки інших; відсутність чіткої самоідентифікації; пред'явлення якостей особистості, затребуваних в даний час в даному місці, незалежно від їх відповідності нормам моралі та закону тощо [427, с. 46–47]. Поряд з цим відбувається і спотворення світосприйняття – і такі судді-корупціонери викликають у осіб, які звертаються до судових органів України, презирство і певне цинічне ставлення, що потім поширюються на всю систему судової гілки влади.

Таким чином, причини вчинення корупційних діянь в судових органах на індивідуальному рівні, можна звести до корисливої орієнтації особистості, а також конформізму та схильності діяти під впливом інших осіб. Корислива мотиваційна сфера пов'язується із зневагою до вимог законодавства, присяги та суддівської етики, що поєднується зі стійкою переконаністю у прийнятності і доцільності задоволення власних інтересів корупційним шляхом.

Отже, описані вище детермінанти в комплексі й обумовлюють виникнення та стрімке поширення, як корупційних кримінальних, так і

інших пов'язаних із корупцією правопорушень, в судових органах України, що потребує системного підходу до їх усунення з урахуванням специфіки їх формування та дії, а також рівня взаємозв'язку з іншими факторами злочинності.

2.3. Характеристика осіб, які вчиняють корупційні дії в судових органах

Під час вивчення проблематики запобігання та протидії корупції в судах, неможливо не з'ясувати ознаки й властивості особи, яка вчиняє корупційні та інші пов'язані із корупцією правопорушення в судових органах влади. Одним із важливих аспектів дослідження особи корупціонера є вивчення кримінологічно значимих ознак, які притаманні всій сукупності осіб, що вчинили відповідні діяння [225, с. 98]. Цілком слушною є позиція Д. Г. Михайленка, який зазначає, що проблема особи злочинця у кримінології є однією з ключових. Її значущість визначається тим, що кримінальне правопорушення, будучи актом поведінки, значною мірою зумовлюється сутністю і особливостями особи, яка обирає таку форму поведінки [283, с. 237].

У сучасній кримінологічній науці особа злочинця досліджується не як уроджена людина з певною генетично закладеною злочинною програмою, а як продукт недостатньої соціалізації і негативного впливу. Так, фундаментальним у вітчизняній та й світовій кримінології є положення, що майбутнім злочинцем особа стає внаслідок слабкої позитивної соціалізації [217, с. 15]. Поведінка слугує своєрідним критерієм, за яким, як правило, визначають ступінь соціалізації, тобто відповідність вчинків особи наявним у конкретний період часу в певному соціальному середовищі звичаям, традиціям,

релігійним нормам, уявленням про моральність, честь і гідність, а також закріпленим на офіційному рівні правовим заборонам. Водночас у кримінологічній літературі продовжує існувати багато точок зору щодо базового поняття «особи злочинця».

Наприклад, на думку І. М. Даньшина, особа злочинця – це сукупність істотних і стійких соціальних рис і ознак, соціально значущих біопсихологічних особливостей індивіда, які об'єктивно реалізуючись у конкретному вчиненому злочині, надають вчиненому діянню характеру суспільної небезпечності, а винній у цьому особі – ознак суспільної небезпечності, у зв'язку із чим вона і притягається до відповідальності, передбаченої кримінальним законом [212, с. 65].

А. П. Закалюк визначив «особистість злочинця» як сукупність соціально-типових ознак, які сформувалися в процесі неблагополучного соціального розвитку особи, відрізняються своєю суспільною неприйнятністю та крайньою формою останньої – суспільною небезпечністю, обумовлюють криміногенну мотивацію та кримінальну активність особи, безпосередньо спричиняють учинення злочину. При цьому, вчений наголошує на вживанні термінів «особа» і «особистість» у різних значеннях. Останній визначає соціальну складову особи. Перший же – це «обличчя» людини, яким вона постає в суспільних відносинах. В особи, крім соціальних, є й інші якості, що також беруть участь у детермінації її активності та діяльності. На переконання вченого, не можна ототожнювати (як це часто робиться), у тому числі й у кримінології, поняття особи й особистості [260, с. 195; 135, с. 253].

У будь-якому випадку, як вдало зазначає В. І. Тимошенко: «...якщо особистість злочинця має специфічні особистісні особливості, які послугували однією з детермінант злочину, то чому наявність цих особливостей обґрунтовується фактом учинення

злочину? Ці якості мають існувати до моменту вчинення злочину та бути відомими кримінологам» [470, с. 139].

Не вдаючись детально до існуючих дискусій, нами пропонується вживати стале поняття «особа», яким послуговується й більшість авторів. Установлення характеристики досліджуваного суб'єкта має за мету, з одного боку, визначити ступінь суспільної небезпеки вчинених ним дій, а від так вдосконалити шляхи перевиховання (у тому числі й оцінити ефективність відбутого покарання), а з іншого – з'ясувати додаткові можливі причини й умови, що сприяють учиненню кримінальних правопорушень, намітити і провести профілактичні заходи щодо їх усунення. На нашу думку, будь-яка особа має індивідуальні ознаки (стать, вік, освіта тощо), а також специфічні, які визначають і виражають характер і ступінь її суспільної небезпеки. С. А. Шалгунова, теж відмічає, що характеристика особи злочинця вирізняється різноманіттям ознак, зокрема: демографічних (статтю, віком, станом здоров'я), моральних (світоглядом, інтересами, спрямованістю), соціальних (трудових, сімейно-побутових) та психологічних (емоціями, темпераментом, вольовими якостями тощо) [504, с. 128–129].

Відповідно до вищевказаного, кримінологічну характеристику особи, яка вчиняє корупційні дії в судових органах України пропонуємо розглянути за такими критеріями:

- 1) соціально-демографічні дані (стать, національність, вік, освіта, ролі та статуси);
- 2) кримінально-правові ознаки (наявність судимостей, рецидив тощо);
- 3) морально-психологічні якості (риса характеру, темперамент, відомості про патологічні відхилення тощо);

Соціально-демографічні. Насамперед, черговий раз звернемо увагу на те, що ці ознаки характерні будь-якій особі і самі по собі не

мають кримінологічного значення. Але взяті у великій сукупності на рівні злочинності взагалі, або на рівні окремого виду кримінальних правопорушень і піддані статистичній обробці у порівнянні з даними офіційної демографічної статистики, вони містять цінну кримінологічну інформацію про особу злочинців [213, с. 97].

На думку багатьох науковців, жінки менш корумповані, ніж чоловіки [524], і значно рідше погоджуються на неправомірну вигоду [550, с. 25–55]. Зазначений висновок підтверджується і отриманими в ході цього дослідження емпіричними даними, оскільки, частка осіб, які вчиняють корупційні кримінальні правопорушення в судових органах України, свідчить про домінування представників *чоловічої статі* (68 %). Таке співвідношення відсоткових показників серед осіб замішаних в корупційній складовій, є усталеним і спостерігається з 2014 р. Їх середні частки за останні 10 років дорівнювали 62 % та 70 % відповідно, і відхилення від цих значень за вказаний період були незначними.

Водночас гендерні відмінності в ставленні до корупції теж не суттєві [77, с. 21–25]. Наприклад, дані проведених соціологічних досліджень підтверджують неоднозначність зв'язку статі та досвіду корупції: за словами респондентів, такий досвід мають 66,7 % чоловіків і 64,6 % жінок. Натомість, неофіційні платежі трохи частіше дають жінки (42 %), аніж чоловіки (39,1 %). Зазначається також, що жінки відносно толерантніші до корупції – найбільший розрив між чоловіками та жінками спостерігається для найстаршої вікової когорти (60 років і старших). У цій групі неприйнятною вважають корупцію 42,4 % чоловіків та 38,1 % жінок. Відзначається також дещо вища готовність чоловіків до активних дій у протидії корупції: серед них більше готових повідомляти про випадки корупції, які стали їм відомі (48 % проти 43,5 % серед жінок), та готових приєднатися до

колективних протестів проти місцевих корупціонерів (47,8 % проти 42,1 % серед жінок) [457].

Тільки із суддівською посадою та прийняттям судового рішення пов'язана майже вся корупційна практика в судових органах. Як відомо, суддею може бути призначений тільки громадянин України. Саме тому, очевидним є той факт, що найбільшу кількість виявлених корупційних кримінальних правопорушень в судових органах було учинено *громадянами України* (91 %).

Відповідна посада вимагає від особи усвідомлення вагомості здійснення правосуддя, знань і навичок, які ґрунтуються у тому числі й на набутому досвіді. У зв'язку з чим, законодавцем визначено й певний віковий ценз для професійної суддівської діяльності. В загальному, *вік* суттєво впливає на поведінку людей (зокрема, злочинну), оскільки, обумовлює потреби й інтереси конкретної особи. З часом змінюються соціальні функції, звички, характер, способи реагування на конфліктні та складні ситуації.

Вікова характеристика у досліджуваній категорії злочинців відзначається зміщенням до старших вікових категорій порівняно із загальною злочинністю. Основну групу становлять особи віком від 40 до 55 років (становлять 82 % від усіх виявлених осіб, які вчинили корупційні кримінальні правопорушення в судових органах), що теж частково пояснюється вимогами, які законотворцем висунуті до ключових осіб за своєю суттю і роллю у системі правосуддя, – до суддів [417]. Акцентує на собі увагу певне зростання в останні роки коефіцієнта кримінальної активності осіб у віці 40–50 років (+16 %) і, навпаки, суттєве зниження цього показника серед осіб молодших 30 річного віку (-22 %). Найменші коефіцієнти протиправної активності мають найстарші вікові групи. Серед осіб 60–65 років цей показник в середньому становить 7 %.

Складність та важливість здійснення правосуддя вимагає наявності в особи високого освітнього й інтелектуального рівнів. Як відомо, обіймати посаду судді, може лише та особа, яка має вищу юридичну освіту. Законодавчо встановлені вимоги аналогічно пояснюють виявлені нами чергові закономірності, оскільки, 90 % від загального числа засуджених за вчинення корупційних кримінальних правопорушень в судових органах мали вищу *освіту*. Такий відсоток суттєво відрізняється від наявного в типовій характеристиці особи загальнокримінальної спрямованості (орієнтовно 20–30 %).

Варто додати, що високий рівень освіти корупціонерів є одним з елементів, що суттєво ускладнює протидію корупції, адже в більшості випадків кримінальні правопорушення є заздалегідь ретельно спланованими, маскуються під правомірні транзакції, а потенційні ризики викриття і засудження враховані, що ускладнює їх розслідування та судове доказування таких фактів [479, с. 189]. В даному аспекті, як бачимо, спірною є теза про те, що «чим вищий освітній і культурний рівень населення, тим нижчий рівень злочинності» [191, с. 184].

Хоча слушно зазначає А. В. Андрушко, про те, що вища освіта в багатьох засуджених є формальністю, тобто свідчить лише про наявність відповідного диплома, а не підтверджує фактичний високий рівень у них культури, світогляду, моральних принципів і ціннісних орієнтирів. Окреслений стан речей, вочевидь, можна пояснити зниженням якості освіти, що відбувається в Україні протягом останніх десятиліть [6, с. 123]. Водночас з огляду на те, що суб'єкти корупції мають високий рівень освіти (вища освіта), інтелекту та культури, а перебування на відповідних посадах вимагає не лише такого рівня знань, а й постійного його вдосконалення, досить часто їх називають «білокомірцевими злочинцями» [417].

Сімейний стан є важливим регулятором поведінки особи [7, с. 374]. У розрізі цього дослідження він є надзвичайно значущим, оскільки до корупційної діяльності можуть бути причетні члени сім'ї підозрюваного, на яких у численних випадках і оформлюють незаконні активи. Переважаюча більшість засуджених на час вчинення корупційного кримінального правопорушення була одружена (74,6 %), неодружені та незаміжні (13,4 %), ще у 69 % осіб були діти, з них, у 44,1 % одна дитина, у 50,5 % дві дитини, у 2 % три і більше.

На думку О. М. Михальченко, особливістю більшості корупційних злочинів є те, що суб'єктами їх вчинення можуть бути лише службові особи [288, с. 109]. Зважаючи на це, переважну кількість злочинців у досліджуваній категорії становлять працездатні особи. Ролі засуджених розподілились наступним чином: службовці (посадові особи) судових органів становлять близько 71 %, адвокати (23 %); підприємці (15 %), юрисконсульти (6 %), працівники правоохоронних органів (3 %).

Кримінологічний інтерес становить і *стаж роботи*, зокрема, більшість із засуджених працювали в судових органах понад 5 років, таким чином, знали свої обов'язки, рух документообігу, й, в цілому, процес здійснення правосуддя тощо. По вивчених статистичних даних безперервний трудовий стаж обвинувачених визначився таким чином: менше одного року – 2 %, від 1 до 3 років – 8 %, від 3 до 5 років – 17 %, вище 5 років – 47 %, не встановлено – 26 %.

Кримінально-правові. У науковій літературі відзначається, що спеціальний статус кожного корупціонера (службова особа) породжує визначені проблеми у застосуванні кримінальної відповідальності за вчиненні діяння, оскільки особа, наділена владними повноваженнями, має можливість не лише зловживати ними для задоволення своїх потреб, а й використовувати їх для захисту від дії закону. При цьому чим вищу посаду вона займає, тим більше можливостей у неї є для

нейтралізації заходів соціального контролю [283, с. 239; 358, с. 149–154].

Майже абсолютна більшість обвинувачених (87 %) вчинили корупційні кримінальні правопорушення умисно та з корисливих мотивів. Були повністю психічно здоровими, а тому згідно з матеріалів кримінальних проваджень не виявлено жодну особу, яка б перебувала на психіатричному чи наркологічному обліках (100 %).

Проте, можна припустити, що в частини осіб, які пов'язані із корупцією в судових органах, формується залежність. Слушно зауважує А. А. Вознюк, що корупційна поведінка певних індивідів, яка має систематичний характер, може перетворитися на психічну залежність від неправомірної вигоди, яку в психології називають хабароманією. Це прагнення службової особи постійно одержувати неправомірну вигоду, що приносить задоволення (у разі позитивного результату) або пригнічення чи психологічний дискомфорт (у разі негативного результату). Так в особі виникає нагальна потреба в постійному одержанні неправомірної вигоди [74, с. 8].

Рішення про вчинення кримінального правопорушення у 90 % осіб було заздалегідь обдуманим; 44 % – постійно готові до вчинення кримінальних правопорушень; 6 % – прийняли рішення раптово, без участі ситуації. У 83 % вивчених кримінальних провадженнях підготовка до вчинення кримінального правопорушення полягала у попередньому плануванні особою своєї злочинної діяльності. Підготовка способу, у тому числі й місця отримання неправомірної вигоди спостерігалася приблизно в 65 % вивчених кримінальних провадженнях. Намір щодо вчинення суспільно небезпечних діянь виник під впливом оточення у 22 % осіб; самостійно – у 53,5 %.

До одного року злочинна діяльність тривала у 37 % засуджених. При цьому один епізод кримінальних правопорушень мав місце у 60 %, два епізоди – 22 %, три і більше – 18 %. З іншого боку,

зважаючи на високий рівень латентності корупційних кримінальних правопорушень, можна припустити, що ці цифри є сумнівними, оскільки, за деякими даними кожний засуджений за такого роду діяння був викритий в середньому лише на двадцятому випадку одержання неправомірної вигоди.

Для цієї категорії кримінальних правопорушень не характерний рецидив, що пояснюється перевітками та обмеженнями щодо працевлаштування осіб на посади в судових органах, які мають непогашену чи не зняту в установлену законом порядком судимість. Проте, необхідно мати на увазі, що рецидивісти залишаються соціальною групою з високою кримінальною активністю, і їх протиправні дії суттєво впливають на кримінальну ситуацію в країні [206, с. 70].

Загальний обсяг збитків по кримінальних провадженнях становив до 100 000 грн. (35,3 %); до 1 000 000 грн. (52,2 %); понад 5 000 000 грн. (у 12,5 % випадків). Для виведення із країни доходів отриманих незаконним шляхом широко використовуються «офшорні зони», що є компонентом процесу відмивання коштів. Тобто, сучасна корупційна діяльність, зазвичай, пов'язана із фіктивними фірмами та конвертаційними центрами. Такі протиправні структури об'єднані єдиною метою та здійснюють тіньові операції за певною злочинною технологією. Однак, труднощі, що постають перед правоохоронцями, зазвичай пояснюються тим, що зарубіжні країни проводять політику неухильного захисту іноземних інвесторів від будь-якого втручання з боку правоохоронних органів інших держав.

Вивчення судових рішень засвідчило, що особи, які обвинувачуються у вчиненні корупційних кримінальних правопорушень, свою вину, зазвичай, не визнають. Лише 15 % обвинувачених вину повністю визнали; частково визнали (в цьому випадку зазвичай визнається сам факт вчинення діяння, але не його

злочинний характер) – 24 %; визнали вину у процесі досудового розслідування, але відмовилися в суді (найчастіше з вигаданого мотиву) – 12 %, та ще 49 % послідовно заперечували свою вину на всіх стадіях кримінального провадження. Щиро розкаялися у вчиненні корупційного кримінального правопорушення та активно сприяли правоохоронним органам у процесі розслідування – 13 % осіб.

Як вже було неодноразово зазначено у попередніх підрозділах монографічного дослідження, корупційним кримінальним правопорушенням, що вчиняються в судових органах притаманний груповий характер злочинної активності. Так, у 86 % випадків кримінальні правопорушення було вчинено: групою за попередньою змовою (49,7 %), організованою групою (38,7 %) та злочинною організацією (11,6 %).

Варто пам'ятати, що організовані форми злочинності є складним явищем, чинником політичної й економічної нестабільності в суспільстві, які постійно модернізуються, змінюють свої види [446, с. 311]. Кожне організоване злочинне формування має певну структуру як сукупність зовнішніх і внутрішніх характеристик, за якими і можна визначити наявність злочинної спільноти. Дослідниками організованої злочинності неодноразово приділялася увага структурній побудові злочинних угруповань, наголошувалося на наявності загальної схеми, що може корегуватися певними особливостями, наводилися приклади існування спільнот, у яких ватажок прямо пов'язаний з членами групи, та таких, що складаються з кількох спільнот, які діють у різних містах [260, с. 34], підкреслювалася залежність рівня організованості та віддалення організаційних, управлінських функцій від безпосередньо виконавських [268, с. 12], при характеристиці шляхів діяльності таких угруповань вказувалося на організацію в них структури управління злочинною діяльністю, яка звільняє його керівників від необхідності безпосередньої організації конкретних діянь чи від участі у їх

вчиненні, гіпотетична модель злочинного угруповання подавалася у вигляді своєрідної піраміди, яка включала функціональні групи виконавців, забезпечення та безпеки, а також елітарну групу, яка здійснює управлінські, організаційні та ідеологічні функції [325, с. 32–36]. Мова також велася про складний механізм організованої злочинності, який вбирає в себе певні групи, перетворюючи їх на свої структурні елементи [521, с. 51].

Однак, варто зауважити, що відсоток розслідуваних злочинних організацій у досліджуваній категорії за останні декілька років помітно зменшився (-25 %), що може бути пов'язано зі зменшенням активності працівників правоохоронних органів щодо виявлення всіх учасників кримінальних правопорушень. Цими факторами не в останню чергу зумовлюється і висока її латентність (у груповій діяльності вищі можливості для приховування слідів кримінальних правопорушень, забезпечення їх прикриття, у тому числі й через корупційні зв'язки), і невисокий рівень їх розкриття.

Наведені вище емпіричні дані дослідження, ще не можуть претендувати на вичерпність і формують характеристику особи-корупціонера в судових органах тільки в загальних рисах, однак є важливою запорукою глибшого розуміння причин корупції та механізмів, що виступають внутрішніми мотиваторами до участі в корупційних відносинах.

За результатами аналізу вивчених матеріалів кримінальних проваджень можна виділити два основних внутрішніх проява корисливих мотивів у вчиненні корупційних кримінальних правопорушень в судових органах: 1) бажання «простого» (епізодичного) отримання неправомірної вигоди задля особистого збагачення; 2) внутрішньо-вольове «злиття» корумпованих зв'язків службових осіб в судових органах з окремими особами, комерційними

та іншими, зокрема, злочинними структурами та спільнотами, задля систематичного задоволення особистих корисливих інтересів.

Морально-психологічні. Зміст морально-психологічних ознак особи, що вчиняє корупційні та інші пов'язані із корупцією кримінальні правопорушення в судових органах України розкривається через її внутрішнє ставлення до держави, суспільства, колективу, службових обов'язків, присяги, а також до самого себе, своєї честі та гідності.

Зазвичай, дії службових осіб судових органів влади характеризуються такими психологічними ознаками: 1) усвідомленням того, що на них покладено виконання обов'язків представника влади; 2) усвідомленням того, що на нього покладено виконання специфічних повноважень щодо здійснення правосуддя; 3) усвідомлення того, що будь-які порушення при виконанні своїх професійних обов'язків недопустимі внаслідок прийняття присяги; 4) усвідомлення того, що допущені порушення можуть потягти за собою притягнення до дисциплінарної, адміністративної чи кримінальної відповідальності.

Варто відмітити, що більшість корупціонерів за місцем роботи, а також за місцем постійного проживання характеризуються позитивно. Утім, за нашим спостереженням, такі характеристики в матеріалах кримінальних проваджень здебільшого мають формальний характер і не містять реальних відомостей, але, на відміну від осіб, які вчиняють, наприклад, кримінальні правопорушення загальнокримінальної спрямованості, корупціонери значно рідше зловживають спиртними напоями, не вживають наркотичні засоби та не схильні до порушення громадського порядку.

У цьому контексті слушно зазначила І. Є. Мезенцева, що на формуванні морально-психологічних і соціально-рольових рис особистості службовців корупціонерів істотно позначаються:

1) початкова налаштованість їх на використання роботи в особистих корисливих інтересах (може бути кримінальна мотивація такого типу: «інші брали і беруть хабарі, їх не викривали, то чому б і мені не спробувати»);

2) наявність у їхньому середовищі осіб з високим рівнем матеріального добробуту, досягнутого за рахунок службово-кримінальної діяльності;

3) певне зниження вже досягнутого раніше рівня матеріальної забезпеченості особи й бажання підняти його за допомогою вчинення кримінальних правопорушень;

4) орієнтованість на високі стандарти життя за рахунок служби;

5) наявність дорогих звичок й інтересів;

6) бажання відшкодувати витрати на здобуття освіти, влаштування на роботу, а також долучитися до загального процесу корупції [272, с. 69].

Водночас, відзначимо той факт, що вказані особи є комунікабельними, встановлюють соціальні контакти, контролюють поведінку, їм не притаманні імпульсивність, агресивність чи будь-яка емоційна нестабільність. Доцільно відзначити і завищений рівень самооцінки, а ризик пов'язаний із систематичним учиненням корупційних кримінальних правопорушень, є, на їх думку, доказом наявності у них виняткових якостей, таких як сміливість, цілеспрямованість, організаторські здібності тощо. Проте справжня активність таких осіб свідчить про руйнацію нормальних вольових якостей, зокрема, виявлено такі деформації, як підлабузництво, догоджання та місцями боягузтво.

Згадувана вище І. Є. Мезенцева пропонує виділити кілька видів злочинців, які вчиняють корупційні кримінальні правопорушення, зокрема:

1. Особи, які займають високі посади у державних органах та відповідальне становище. Велика сфера повноважень надає їм відчуття вседозволеності та впливовості на суспільні відносини. Насамперед такі особи зловживають владою або службовим становищем, одержують неправомірну вигоду тощо. Вольові якості таких осіб дають їм можливість розглядати свою посаду не як обов'язок виконання покладених на них повноважень, а як засіб до незаконного збагачення.

2. Злочинці, які працювали на користь підприємства, установи, організації. Для цих суб'єктів необов'язкове зайняття високої посади в органах державної влади, але, виконуючи посадові обов'язки, вони також можуть вчиняти корупційні правопорушення. Це сфера медицини, освітніх, комунальних послуг тощо.

3. Особи, які надають публічні послуги – аудитори, нотаріуси, оцінювачі, інші особи, які не є державними службовцями, посадовими особами місцевого самоврядування, але які здійснюють професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, у тому числі послуг експерта, арбітражного керуючого, незалежного посередника, члена трудового арбітражу, третейського судді (підчас виконання цих функцій). Їхня діяльність зазвичай відрізняється від тих посадових осіб, які виконують свої повноваження на постійній чи тимчасовій основі в органах державної влади чи місцевого самоврядування, але особливості їх діяльності також передбачають можливість зловживання ними для отримання неправомірної вигоди.

4. Особи, які не обов'язково займають відповідальне становище чи посаду, але в силу свого матеріального становища можуть набути для себе певні переваги, блага або послуги, які за законом їм не належать, через надання неправомірної вигоди тим особам, до компетенції яких належать такі питання.

5. Суб'єкти корупційних кримінальних правопорушень, яким притаманний правовий нігілізм. У таких осіб виробилося хибне розуміння щодо залагодження своїх проблем. Як правило, їм легше надати неправомірну вигоду для отримання певного результату, ніж виконати усі обов'язкові, передбачені законом процедури для цього [272, с. 70].

Своєю чергою, осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності, В. В. Голіна запропонував поділити за спрямованістю на декілька умовних типів:

1. Посадовці, які розглядають своє службове становище головним чином з корисливих позицій або інших особистих вигод; упевнені у владі грошей; одержують особисті матеріальні вигоди за рахунок державних, громадських організацій чи окремих громадян; знають справу, вмілі організатори, але ігнорують інтереси служби, цікавляться ними лише для того, щоб залишатися на посаді, яку він обіймає. Звичайно приховують кримінальні правопорушення, які вчиняють підлегли, чим зміцнюють своє становище серед них.

2. Службові особи господарського і адміністративного апарату, в яких домінуючим мотивом злочинних зловживань є кар'єризм. Такі особи стають на злочинний шлях, маючи на меті у першу чергу особисті інтереси, що виявляються у бажанні репрезентувати себе як працівника, який заслуговує на подальше просування по службі.

3. Службові особи низової або середньої ланки, які не мають достатньої кваліфікації. Мотиви службових кримінальних правопорушень – забезпечення нібито інтересів підприємства, вузьковідомчий підхід до вирішення службових завдань. Нерідко такі посадовці керуються порочною практикою протиставлення доцільності і законності. Не вміючи організувати роботу, долати труднощі законним шляхом, вони легко йдуть на правопорушення.

4. Серед суб'єктів службових кримінальних правопорушень певне місце посідають особи, які дали згоду на виконання службових обов'язків, але є недостатньо компетентними для успішного їх виконання. Вони від самого початку виявляють самовпевненість, не підкріплену необхідними знаннями, навичками і здібностями для виконання відповідних організаційно-розпорядчих, або адміністративно-господарських обов'язків. Для них характерний мотив безвідповідального, легковажного, недисциплінованого ставлення до служби.

Зважаючи на розроблені в науці диференціації корупційних злочинців, а також відштовхуючись від результатів вивчення слідчої та судової практики, осіб, що вчиняють корупційні кримінальні правопорушення в судових органах, пропонуємо класифікувати наступним чином:

I. Суддя. У зазначену класифікаційну групу входить: а) суддя-утриманець – який отримує щомісячно певні кошти або інші блага від певної особи на випадок допомоги при виникненні проблем, що потребують судового «втручання»; б) ситуативний суддя (здійснює корупційні практики у зв'язку із наявністю конфлікту інтересів, певних ситуаційних обставин, у тому числі і скрутного становища, або інших тимчасових негативних обставин); в) суддя-садженець – якому посприяли в проходженні на посаду окремі особи, які в подальшому і впливають на прийняття «потрібних» судових рішень. Кар'єра таких суддів може бути достатньо швидкою, а дії із захисту інтересів осіб, що забезпечили їх службову кар'єру – доволі активні. У цьому контексті, цікавою є позиція В. Реклесс, який класифікує злочинців на три групи: звичайні злочинці, організовані злочинці та професійні злочинці. Причому до категорії останніх він відносить, крім професійних злочинців, в традиційному розумінні, і тих осіб, для яких корупційна діяльність є одним з основних джерел доходу [543, с.

249–250]. Дійсно, існує певна категорія осіб, які прагнуть зайняти ту чи іншу відповідальну посаду в судових органах лише в надії отримання доходу від неправомірної вигоди та інших службових зловживань.

II. Посередник. Ними, зазвичай, є працівники судових органів (помічники суддів, секретарі судових засідань тощо) – 71 %; адвокати – 23 %; підприємці – 15 %; юрисконсульти – 6 %; працівники правоохоронних органів – 3 % та інші особи з близького оточення суддів. Варто додати, що діяльність осіб із цієї класифікаційної групи, у тому числі, тісно пов'язана з діяльністю фіктивних підприємств, зокрема, різного роду юридичних фірм чи конвертаційних центрів, про що нами зазначалося вище. Кадровій структурі такого центру властива чітка ієрархія, яка побудована на конспіраційній основі, обмеження інформації про організаційну та функціональну структуру; учасники схем можуть знати лише безпосередніх функціональних партнерів. Така конспірація супроводжується чітким розмежуванням, знанням і виконанням визначених функціональних обов'язків усіма членами фіктивного утворення. Відповідні заходи надають їм можливість не лише впродовж тривалого часу функціонувати, а й оперативно перереєстровуватися та відновлювати свою протиправну діяльність в разі їх виявлення.

III. Лобіст (політик). Від інших корупціонерів вони відрізняється обсягами і масштабністю владних можливостей для самозбагачення та отримання інших неправомірних вигод. Завдяки офіційному статусу, політичному, владному і фінансовому впливу цих осіб нейтралізується діяльність правоохоронних органів із виявлення їх кримінальних правопорушень, більш того, вони активно використовують останні, а також суди у своїх протиправних цілях (наприклад, у політичній боротьбі за владу, фальсифікуючи результати виборів), а також для прийняття лобістських рішень в інтересах певних замовників

(олігархів, зарубіжних суб'єктів тощо). Інтереси осіб, які сприяли призначенню (обранню) його на посаду та/або які «спонсорують» його діяльність, такий корупціонер свідомо ставить вище інтересів держави і країни.

Під час здійснення типологізації було виокремлено основні типи осіб, які зустрічаються в кожній класифікаційній групі, а саме:

- нейтрально-ситуаційний – особа, що здійснює корупційні практики в період скрутного матеріального становища, або інших тимчасових негативних обставин. Припиняє корупційні дії в разі усунення зовнішніх мотивів до їх вчинення. Переважно ніколи не вимагає неправомірну вигоду, не створює умисно умов, що змушують до формування пропозиції, проте прихильно розглядає таку пропозицію, в разі її надходження;

- послідовно-корисливий – для них характерна активна і тривала злочинна діяльність, яка наклала негативний відбиток на весь морально-психологічний стан особи, де домінує «корисливість» поєднана з витонченими і цинічними формами соціально однорідних злочинних порушень закону. Найчастіше це досить досвідчені та послідовні організатори груп та організацій корупціонерів, або активні учасники таких угруповувань. Їх ставлення до вчиненого хоча і має ті чи інші психологічні відтінки, але все ж пов'язане, головним чином, з пошуками самовиправдання і морального обґрунтування своїх дій;

- ініціативний – сам створює криміногенну корупційну ситуацію та має сталу мотивацію до отримання неправомірної вигоди. Особи, які належать до цього підтипу, постійно вишукують можливості для одержання неправомірної вигоди або «продажу» своїх повноважень, чи можливостей впливу. Такі особи прагнуть за будь-яку ціну одержати посади, є жорстокими кар'єристами. Саме вони створюють корупційні мережі і керують ними, активно просувають родичів, близьких осіб на керівні посади. Діють зазвичай через посередників.

Як було зазначено, важливою рисою характеру корупціонера є здатність без особливих труднощів встановлювати міжособистісні контакти, адже участь у корупційних практиках потребує, по-перше, взаємної довіри і, по-друге, розгалуженої мережі знайомств. До того ж випадки вирішення питань шляхом використання особистих зв'язків, кумівства і протекціонізму, хоча і є більш рідкісними, ніж отримання неправомірної вигоди, однак зустрічаються частіше ніж пропонування такої вигоди. Тобто, перш ніж щось пропонувати, громадяни намагаються знайти корисне знайомство у потрібній сфері [457].

Таким чином, особа, яка вчиняє корупційні дії в судових органах України це: *особа чоловічої статі (68 %), віком від 40 до 55 років (79,6 %), українець (91 %), одружений (74,6 %), має на утриманні дітей (69 %), з повною вищою освітою (90 %), й достатньо високим рівнем інтелекту, володіє знаннями і навичками, необхідними для використання прогалин і колізій (недоліків) законодавства в інтересах третіх осіб, зі стажем роботи в судових органах влади понад 5 років (17 %), позитивно характеризуються у середовищі правників і в суспільстві загалом, не належать до політичних партій, а його ціннісні орієнтації спрямовані на меркантильний спосіб життя, не зловживає спиртними напоями та наркотичними засобами, не схильний до порушення публічного порядку, не судимий.*

Висновки до розділу 2

1. Корупція в судових органах – це досить складна сукупність складів кримінальних правопорушень. Відтак джерелом кримінологічної інформації стали оприлюднені звіти Верховного Суду, Офісу Генерального прокурора, НАБУ, ДБР, а також публікації

в медіа та результати тематичних досліджень інших авторів. Кримінологічний аналіз корупції в судових органах вирізняється надзвичайною складністю через багатofакторну структуру детермінації злочинної діяльності. Низький науковий інтерес до досліджуваної проблематики призводить до різного підходу правозастосовних органів і дослідників щодо оцінки видів корупційних кримінальних правопорушень, зазвичай, які вчиняються в судових органах України, а це практично затрудняє та уповільнює проведення порівняльного аналізу і розробку спільних заходів запобігання та протидії.

2. Встановлено, що основними показниками, які характеризують стан корупції в судових органах України, є дані щодо кількості учинених: 1) кримінальних правопорушень, передбачених розділом XVII Особливої частини КК України, а також щодо інших кримінальних правопорушень пов'язаних із корупцією. У структурі злочинності у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, виокремлено три блоки корупційних та пов'язаних із корупцією кримінальних правопорушень, які вчиняються в судових органах: а) ст. ст. 364, 365-2, 366 КК України, зокрема: зловживання владою та службовим становищем, зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги, службове підроблення (питома вага – 8,5 %); б) ст. ст. 368, 368-4, 368-5, 369, 369-2 КК України, зокрема: прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою, підкуп особи, яка надає публічні послуги, незаконне збагачення, пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі, зловживання впливом (15,2 %); в) ст. ст. 366-2, 366-3, 367 КК України, зокрема: декларування недостовірної інформації, неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування,

службова недбалість (10 %). При цьому, питома вага особливо тяжких злочинів корупційної спрямованості збільшилась у чотири рази (з 0,1 % до 0,4 %), а тяжких – відповідно з 12,3 % до 18,6 %. Типовим часом вчинення цих кримінальних правопорушень є години роботи судових установ, тобто вони вчиняються, переважно, у будні дні з корисливим мотивом та метою; 2) адміністративних правопорушень (глава 13-А КУпАП); 3) оцінки громадськості.

3. Проведений аналіз суб'єктного складу корупційних кримінальних правопорушень учинених в судових органах України засвідчив про переважну спрямованість зусиль правоохоронних органів на притягнення до відповідальності суддів перших інстанцій. При цьому, результати опитування громадян засвідчили, що практично кожний четвертий респондент не має наміру звертатися до правоохоронних органів, якщо йому або його близьким доведеться дати «хабар» за позитивне вирішення судової справи. Тобто, фактично частина осіб, які знають про корупцію в судових органах та могли би стати потенційними викривачами, не звертаються до уповноважених органів. Сприяє також цьому й зневіра в те, що правоохоронці зможуть притягнути до кримінальної відповідальності винних, а також громадяни побоюються проблем, які можуть у них виникнути у зв'язку з викриттям корупційного кримінального правопорушення. Тому доведено, що на рівні суб'єктивного сприйняття ситуації рівень корупційності судових органів не суттєво різниться з оцінками ситуації, наприклад, в митних органах, які звичайно в масовій свідомості сприймаються як «корумповані». Однак, щодо перспектив подолання корупції в судових органах, думки опитаних громадян розділилися: 32 % вважають, що це реально, 46 % – що ні, і ще 22 % не змогли дати ствердної відповіді (при цьому в усіх регіонах частка песимістів та тих, хто сумнівається, суттєво переважає частку оптимістів).

4. Виокремлені тенденції (порівнюючи з періодом, що передував проведенню антикорупційних реформ (до 2013–2014 рр.)), вчинення корупційних кримінальних правопорушень в судових органах в період реалізації нової антикорупційної політики, а саме: 1) структура судового досвіду населення за видами проваджень зберігає домінування справ цивільної юрисдикції при суттєвому зменшенні питомої ваги кримінальних та адміністративних проваджень; 2) зростання корупції в умовах соціальної й економічної кризи та воєнного стану (у тому числі й збільшення рівня їх латентності); 3) за корупційні кримінальні правопорушення стали притягувати осіб, які займають посади в найвищих судових органах (серед них, зокрема, і судді Верховного Суду). Водночас, виправдувальні вироки, або затягування в розгляді судових справ також здебільшого стосуються високопосадовців судової гілки влади; 4) значно удосконалено процес виявлення зазначених деліктів за рахунок суттєвого покращення механізмів взаємодії між працівниками НАЗК, САП та НАБУ, і налагодження роботи викривачів; 5) фактів умисного неподання декларації та декларування недостовірної інформації серед суддів стало значно менше через здобуття суб'єктами декларування певного досвіду електронного декларування, а також значне покращення роботи суб'єктів запобігання та протидії корупційним і пов'язаним з корупцією кримінальним правопорушенням; 6) загальне удосконалення процесу виявлення корупційних кримінальних правопорушень, ускладнило їх маскуванню злочинцями, а також обумовило необхідність здійснення суб'єктами корупційних діянь окремих заходів щодо приховування предметів здобутих злочинним шляхом.

5. Визначено детермінанти, що обумовлюють корупцію в судових органах, зокрема, на державному (макрорівні) рівні: політичні (відсутність ефективного парламентського та громадського контролю

за діяльністю вищих посадових осіб виконавчої та судової гілки влади, не своєчасно, або взагалі не організовуються проведення щорічних досліджень стану корупції відповідно до загальнонаціональної методики оцінки рівня корупції на основі стандартів ООН Кабінетом Міністрів України, суспільству доводиться тривалий час чекати на Національну доповідь з виконання Державної програми запобігання корупції, не відбуваються парламентські слухання, тобто фактично не виконується Закон України «Про запобігання корупції» у частині антикорупційної політики, до цього переліку зараховано й непослідовність і пасивність у проведенні значущих перетворень, хаотичне і нерішуче впровадження демократичних засад у різні сфери суспільного життя); воєнні (розпочата збройна агресія РФ проти України у 2014 р. та продовжена війною на всій території нашої держави у лютому 2022 р. негативно вплинуло на політичну, економічну, соціальну та інші сфери України, зокрема, судова влада вже декілька років функціонує в умовах воєнного стану, енергетичної кризи, ракетних обстрілів, перебоїв із фінансуванням, надмірного навантаження та кадрового голоду, але при цьому, надходження справ до місцевих судів становило 3,8 млн справ у 2023 р., що на 55 % перевищує показники 2022 р. та за деякими показниками перевищує дані за 2021 р.; організаційно-правові (відсутність системи стратегічного планування запобігання та протидії корупції в судових органах, яка функціонувала б на засадах міжгалузевої та міжрегіональної координації, ґрунтувалася на стрункій єдності прогностичних, планових і програмних документів та передбачала можливість комплексної оцінки результатів кримінологічної діяльності; соціально-економічні (нестабільна економічна ситуація, диференціація населення за рівнем доходів, тінізація економіки розбалансованість податкової системи; монополізація тощо); на галузевому (мезорівні) рівні: організаційно-управлінські

(незавершеність судової реформи та її непослідовність, зокрема, не визначено доброчесність як кваліфікаційну вимогу до членів Вищої ради правосуддя, у тому числі і процедури кваліфікаційного оцінювання суддів та конкурсні процедури потребують удосконалення та розробки чітких і передбачуваних критеріїв (індикаторів) доброчесності, поряд із цим, доброчесність та професійна етика як стандартні вимоги до суддів недостатньо впроваджені на практиці, а оцінювання цих вимог не завжди є прозорим та передбачуваним); правові (приміром, рішення КСУ № 13-р/2020 від 27 жовтня 2020 р. про визнання ст. 366-1 КК України неконституційною, прийняття якого пов'язують з учиненням правопорушень, пов'язаних із корупцією, окремими суддями цього суду, призвело до різкої зміни динаміки вчинення досліджуваних діянь, а також звернута увага на недосконалість Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» в частині врегулювання окремих правових питань організації та діяльності цього правоохоронного органу); фінансові-технічні (у зв'язку з недоотриманням коштів судового збору та збройною агресією РФ проти України у 2023-му не вдалося реалізувати капітальні видатки для завершення проєктів, розпочатих у попередні роки, проблеми із здійсненням зовнішнього фінансового контролю, а також взаємозалежність суб'єктів та вплив один на одного задля отримання преференцій щодо матеріального забезпечення з одного боку та дій правоохоронних органів й суду з іншого, яка виникає через дії депутатів місцевих рад та посадовці виконавчих органів які приймають рішення щодо виділення бюджетних коштів у тому числі щодо забезпечення службовим житлом, автомобільною, комп'ютерною технікою, здійсненням ремонтів службових приміщень керівництва органів правопорядку та суду); на індивідуальному (мікрорівні) рівні приділено увагу надмірному навантаженні на суддів

та корисливій мотивації, яка поєднана з індивідуально-психологічною особливістю винних осіб.

6. Аналіз наукових диференціації особи-корупціонера, слідчої та судової практики, дозволив класифікувати осіб, що вчиняють корупційні кримінальні правопорушення в судових органах: 1) «суддя»: а) суддя-утриманець (отримує щомісячно певні кошти або інші блага від певної особи на випадок допомоги при виникненні проблем, що потребують судового «втручання»); б) ситуативний суддя (здійснює корупційні практики у зв'язку із наявністю конфлікту інтересів, певних ситуаційних обставин, у тому числі і скрутного становища, або інших тимчасових негативних обставин); в) суддя-садженець (особа, якій посприяли в проходженні на посаду інші особи, які в подальшому і впливають на прийняття «потрібних» судових рішень, тому кар'єра таких суддів, зазвичай, є достатньо швидкою, а дії із захисту інтересів осіб, що забезпечили їх службову кар'єру – доволі активні; 2) «посередник» – ними часто, є працівники судових органів (помічники суддів, секретарі судових засідань тощо) – 71 %; адвокати – 23 %; підприємці – 15 %; юрисконсультанти – 6 %; працівники правоохоронних органів – 3 % та інші особи з близького оточення суддів; 3) «лобіст» (політик) – від інших корупціонерів відрізняється обсягами і масштабністю владних можливостей для самозбагачення та отримання інших неправомірних вигод, у тому числі й завдяки офіційному статусу, політичному, владному, фінансовому та іншому впливу цих осіб нейтралізується діяльність правоохоронних органів із виявлення їх кримінальних правопорушень, більш того, вони активно використовують останні, а також суди у своїх протиправних цілях (наприклад, у політичній боротьбі за владу, фальсифікуючи результати виборів), а також для прийняття лобістських рішень в інтересах певних замовників (олігархів, зарубіжних суб'єктів тощо).

РОЗДІЛ 3

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ В СУДОВИХ ОРГАНАХ УКРАЇНИ

3.1. Суб'єкти запобігання та протидії корупції в судових органах

Традиційно суб'єкти запобігання й протидії, їх компетенція, а також форми й методи діяльності, поряд із іншими елементами є складовими кримінологічної практики. Для забезпечення дієвості та ефективності антикорупційної політики держави, досягнення поставленої мети та виконання основних завдань, на думку вчених, надзвичайно важливим є чітке визначення відповідних суб'єктів та засад її реалізації [191, с. 248].

Суб'єкти запобігання та протидії корупції в судових органах утворюють у функціональному й організаційному відношенні систему, об'єднану спільністю мети. Така система є складною будовою, оскільки, групи суб'єктів утворюють відносно самостійні формування. Кожне з таких є підсистемою більш великої ланки й, водночас, складається зі своїх підсистем, що зумовлено багатогранністю поставлених завдань. До прикладу, Б. М. Головкін, з числа основних суб'єктів антикорупційного менеджменту, яких держава уповноважує вживати заходи із запобігання корупції та щодо яких вона окреслює загальні напрями здійснення їхніх повноважень, виділяє чотири категорії: 1) суб'єкти із загальними повноваженнями у сфері протидії корупції; 2) суб'єкти зі спеціальними повноваженнями у сфері протидії корупції; 3) суб'єкти, що протидіють корупції в межах основних функцій; 4) суб'єкти, що беруть участь у здійсненні заходів запобігання і протидії корупції [138, с. 143–144].

огляду, на сфери діяльності та функціональні обов'язки, усю сукупність суб'єктів запобігання та протидії корупції в судових органах України нами пропонується поділити на два рівня:

I. *Загальний* (макростратегічний) рівень – до нього відносяться суб'єкти, що відповідають за формування та реалізацію державної антикорупційної політики взагалі, та щодо запобігання корупційним кримінальним правопорушенням, зокрема (Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України та ін.);

Розкриваючи відповідну систему та повноваження, передусім, зазначимо, що віднесення Президента України, Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України до загальних суб'єктів запобігання та протидії корупції в судових органах пов'язане із тим, що саме ці суб'єкти наділені повноваженнями щодо формування державної антикорупційної політики, визначення її основних напрямків та загальної стратегії розвитку.

Відповідно до ст. 128 Конституції України призначення на посаду судді здійснюється *Президентом України* за поданням Вищої ради правосуддя в порядку, встановленому законом [184]. Глава держави, як гарант додержання Конституції України, прав і свобод людини та громадянина повинен усіляко дбати про забезпечення їх додержання і захисту, у тому числі засобами запобігання злочинності. Певною мірою відповідні повноваження виконувалися, зокрема, глава держави неодноразово затверджував Комплексну програму боротьби зі злочинністю (1999, 2001, 2005 рр.). Впроваджувались й інші концептуальні та стратегічні документи з питань протидії деяким виявам злочинності, зокрема корупційній [142]. Проте однією із суттєвих прогалин був, і залишається недостатній контроль за виконанням указів та розпоряджень Президента України, а також відсутність належної відповідальності тих, хто допускає їх невиконання.

Президент України очолює *Раду національної безпеки і оборони України*, яка в межах повноважень, визначених Конституцією України: 1) розробляє та розглядає на своїх засіданнях питання, які відповідно до Конституції та законів України, Стратегії національної безпеки України, Воєнної доктрини України належать до сфери національної безпеки і оборони, та подає пропозиції Президентові України, приймає відповідні рішення; 2) координує виконання прийнятих Радою національної безпеки і оборони України рішень, введених у дію указами Президента України, і здійснює поточний контроль діяльності органів виконавчої влади у сфері національної безпеки і оборони, подає Президентові України відповідні висновки та пропозиції; 3) залучає до аналізу інформації посадових осіб та фахівців органів виконавчої влади, державних установ, наукових закладів, підприємств та організацій усіх форм власності; 4) ініціює розроблення нормативних актів та документів з питань національної безпеки і оборони, узагальнює практику їх застосування та результати перевірок їх виконання; 5) координує і контролює переведення центральних і місцевих органів виконавчої влади, а також економіки країни на роботу в умовах воєнного чи надзвичайного стану; 6) координує і контролює діяльність органів місцевого самоврядування в межах наданих повноважень під час введення воєнного чи надзвичайного стану; 7) координує та контролює діяльність органів виконавчої влади по відбиттю збройної агресії, організації захисту населення та забезпеченню його життєдіяльності, охороні життя, здоров'я, конституційних прав, свобод і законних інтересів громадян, підтриманню громадського порядку в умовах воєнного та надзвичайного стану та при виникненні кризових ситуацій, що загрожують національній безпеці України; 8) координує і контролює діяльність органів виконавчої влади з протидії корупції,

забезпечення громадської безпеки та боротьби із злочинністю з питань національної безпеки і оборони [407].

Національна рада з питань антикорупційної політики створена Указом Президента від 14 жовтня 2014 р. № 808/2014. [395]. Це консультативно-дорадчий орган при Президентові України, до завдань якого входить: 1) підготовка та подання Президентові України пропозицій щодо визначення, актуалізації та вдосконалення антикорупційної стратегії; 2) здійснення системного аналізу стану запобігання і протидії корупції в Україні, ефективності реалізації антикорупційної стратегії, заходів, що вживаються для запобігання і протидії корупції; 3) підготовка та надання Президентові України узгоджених пропозицій щодо поліпшення координації та взаємодії між суб'єктами, які здійснюють заходи у сфері запобігання і протидії корупції; 4) оцінка стану та сприяння реалізації рекомендацій Групи держав проти корупції (GRECO), Організації економічної співпраці і розвитку (OECD), інших провідних міжнародних організацій щодо запобігання і протидії корупції, підвищення ефективності міжнародного співробітництва України у цій сфері; 5) сприяння науково-методичному забезпеченню з питань запобігання і протидії корупції.

Національна рада відповідно до покладених на неї основних завдань: 1) здійснює комплексну оцінку ситуації і тенденцій у сфері запобігання і протидії корупції в Україні, аналізує національне антикорупційне законодавство та заходи щодо його виконання; 2) здійснює моніторинг та аналіз ефективності реалізації антикорупційної стратегії, вносить пропозиції щодо поліпшення взаємодії органів, відповідальних за її імплементацію; 3) бере участь у підготовці для внесення Президентом України на розгляд Верховної Ради України законопроектів у сфері запобігання і протидії корупції; 4) готує пропозиції щодо законопроектів, проектів інших нормативно-

правових актів у сфері запобігання і протидії корупції; 5) бере участь у підготовці послань Президента України до народу, щорічних і позачергових послань до Верховної Ради України про внутрішнє і зовнішнє становище України в частині реалізації антикорупційної політики; 6) організовує вивчення громадської думки з питань, що розглядаються Національною радою, забезпечує висвітлення у засобах масової інформації результатів своєї роботи; 7) сприяє науково-методичному забезпеченню з питань запобігання і протидії корупції, проведенню аналітичних досліджень, розробленню методичних рекомендацій у цій сфері; 8) готує пропозиції щодо підвищення ефективності міжнародного співробітництва України у сфері запобігання і протидії корупції [395].

Верховна Рада України визначає основоположні правила поведінки, що є обов'язковими для виконання всіма суб'єктами, незалежно від їх правового статусу. Її повноваження свідчать про те, що запобігання кримінальним правопорушенням законодавчим органом держави здійснюється шляхом: прийняття законів, контролю за виконанням бюджету, прийняття рішення щодо звіту про його виконання; визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики; затвердження загальнодержавних програм економічного, науково-технічного розвитку тощо; розгляду і прийняття рішення щодо схвалення Програми діяльності Кабінету Міністрів України; призначення низки вищих посадових осіб у державі тощо [184; 90, с. 6].

Кабінет Міністрів України є вищим органом у системі органів виконавчої влади, відповідальний перед Президентом України і Верховною Радою України, підконтрольний і підзвітний Верховній Раді, що керується у своїй діяльності Конституцією, законами України, указами Президента України та постановами Верховної Ради України [353].

До головних завдань і функцій Кабінету Міністрів України належать: 1) забезпечення державного суверенітету та економічної самостійності України, здійснення внутрішньої і зовнішньої політики держави, виконання Конституції та законів України, актів Президента України; 2) ужиття заходів щодо забезпечення прав і свобод людини та громадянина, створення сприятливих умов для вільного й усебічного розвитку особистості; 3) забезпечення проведення бюджетної, фінансової, цінової, інвестиційної, у тому числі амортизаційної, податкової, структурно-галузевої політики; політики у сферах праці та зайнятості населення, соціального захисту, охорони здоров'я, освіти, науки і культури, охорони природи, екологічної безпеки і природокористування; 4) розроблення і виконання загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального, культурного розвитку, охорони довкілля, а також розроблення, затвердження і виконання інших державних цільових програм; 5) забезпечення розвитку і державної підтримки науково-технічного та інноваційного потенціалу держави; 6) здійснення заходів щодо забезпечення обороноздатності та національної безпеки України, громадського порядку, боротьби зі злочинністю, ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій; 7) організація і забезпечення провадження зовнішньоекономічної діяльності, митної справи; 8) спрямування та координація роботи міністерств, інших органів виконавчої влади, здійснення контролю за їх діяльністю.

Згідно з Положенням про *Міністерство юстиції України*, в межах виконання основних функцій і його територіальні органи вживають загальних і спеціальних заходів щодо запобігання корупції в судових органах. Зокрема, Міністерство забезпечує формування та реалізацію державної правової політики, а також державної політики у сфері правової освіти, правової обізнаності, інформування населення, доступу громадян до джерел правової інформації; здійснює

антикорупційну експертизу нормативно-правових актів та проєктів нормативно-правових актів, а також розробляє за її результатами рекомендації щодо усунення виявлених факторів, що спричиняють або можуть спричинити вчинення корупційних та пов'язаних з корупцією правопорушень; здійснює міжнародно-правове співробітництво, забезпечує дотримання і виконання зобов'язань, узятих за міжнародними договорами України з правових питань; забезпечує ведення Єдиного державного реєстру осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення; здійснює науково-експертне, аналітичне, інформаційне та методологічне забезпечення виконання першого етапу реалізації Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства ЄС; здійснює заходи протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму (щодо нотаріусів, адвокатів та інших осіб, які надають юридичні послуги) [13, с. 56–57].

II. *Тактичний* (мікростратегічний) рівень – об'єднує цільових суб'єктів з реалізації заходів спрямованих на запобігання та протидію корупції в судових органах.

Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК) відповідно до положень Закону України «Про запобігання корупції» [381] є центральним органом виконавчої влади зі спеціальним статусом, який забезпечує формування та реалізує державну антикорупційну політику.

Утворене на підставі постанови Кабінету Міністрів України від 18 березня 2015 р. № 118 [419], НАЗК притаманно низка спеціальних ознак, які визначають його правовий статус, місце в системі суб'єктів запобігання та протидії корупції, а також специфіку діяльності [151, с. 250].

Основними функціями Національного агентства є такі:

- аналіз ситуації з корупцією в Україні та розроблення на його основі Антикорупційної стратегії та державної програми з її реалізації, моніторинг їх виконання;

- виявлення корупційних норм у законодавстві та проектах актів;

- контроль за дотриманням правил етичної поведінки, законодавства щодо запобігання конфлікту інтересів у діяльності публічних службовців;

- координація й надання методичної допомоги державним органам та органам місцевого самоврядування у виявленні й усуненні корупціогенних ризиків у їх діяльності, погодження та контроль виконання антикорупційних програм у цих органах;

- контроль та перевірка декларацій публічних службовців (е-декларацій), проведення моніторингу способу їх життя, ведення Єдиного державного реєстру таких декларацій;

- державний контроль за дотриманням обмежень щодо фінансування політичних партій, законним і цільовим використанням партіями виділених з державного бюджету коштів, своєчасністю подання партіями відповідних звітів та достовірністю включених до них відомостей, затвердження розподілу виділених із державного бюджету коштів на фінансування статутної діяльності політичних партій;

- співпраця з викривачами корупції, їх правовий та інший захист [360; 443, с. 204].

Відповідно до ст. 13 Закону України «Про запобігання корупції» уповноваженими особами НАЗК є Голова та члени НАЗК, а також уповноважені НАЗК посадові особи. Уповноважені особи НАЗК мають право:

- безперешкодно входити до приміщень державних органів, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого

самоврядування, юридичних осіб публічного права та юридичних осіб, зазначених у частині другій ст. 62 Закону України «Про запобігання корупції», за службовим посвідченням та мати доступ до документів та інших матеріалів, необхідних для проведення перевірки;

- вимагати необхідні документи та іншу інформацію, у тому числі з обмеженим доступом, у зв'язку з реалізацією своїх повноважень;

- отримувати в межах своєї компетенції письмові пояснення від посадових осіб та службових осіб державних органів, органів Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, суб'єктів господарювання незалежно від форми власності та їх посадових осіб, громадян та їх об'єднань;

- відповідно до розподілу обов'язків складати протоколи про адміністративні правопорушення у справах, що належать до компетенції Національного агентства;

- представляти НАЗК в судах у порядку, встановленому законом;

- проводити перевірки з питань, які Законом України «Про запобігання корупції» віднесено до повноважень НАЗК. Розподіл обов'язків з проведення перевірок між уповноваженими особами НАЗК здійснюється автоматизовано відповідно до порядку, визначеного Головою НАЗК [381].

З огляду на правову природу та обсяг компетенції НАЗК, на спеціальному рівні суб'єктів запобігання та протидії корупції в судових органах України, цьому центральному органу виконавчої влади відведено роль превентивної антикорупційної інституції, відповідальної за формування та моніторинг реалізації антикорупційної політики, врегулювання конфлікту інтересів, здійснення фінансового контролю за майновим станом службовців та моніторингу їхнього способу життя, а також здійснення інших

превентивних антикорупційних механізмів, у тому числі забезпечення ведення Єдиного державного реєстру декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та Єдиного державного реєстру осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення [144].

У випадках виявлення порушення вимог Закону України «Про запобігання корупції» щодо етичної поведінки, запобігання та врегулювання конфлікту інтересів у діяльності осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та прирівняних до них осіб, захисту викривачів або іншого порушення Закону України «Про запобігання корупції» НАЗК вносить керівнику відповідного органу, підприємства, установи, організації припис щодо усунення порушень законодавства, проведення службового розслідування, притягнення винної особи до встановленої законом відповідальності [381].

Припис НАЗК є обов'язковим для виконання. Про результати виконання посадова особа, якій його адресовано, інформує НАЗК упродовж десяти робочих днів з дня одержання припису. У разі виявлення ознак адміністративного правопорушення, пов'язаного з корупцією, уповноважені особи НАЗК складають протокол про таке правопорушення, який направляється до суду в порядку, визначеному НАЗК. У разі виявлення ознак іншого корупційного або пов'язаного з корупцією правопорушення, НАЗК затверджує обґрунтований висновок та надсилає його іншим спеціально уповноваженим суб'єктам у сфері протидії корупції. Висновок НАЗК є обов'язковим для розгляду, про результати якого воно повідомляється не пізніше п'яти днів після отримання повідомлення про вчинене правопорушення [13, с. 53].

Уповноважені підрозділи (уповноважені особи) з питань запобігання та виявлення корупції, відповідно до ст. 13-1 Закону

України «Про запобігання корупції» утворюються (визначаються) в: апаратах Верховного Суду, Вищого антикорупційного суду, КСУ, секретаріатах Вищої ради правосуддя, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України [381].

Основними завданнями уповноважених підрозділів (уповноваженої особи) є:

1) розроблення, організація та контроль за проведенням заходів щодо запобігання корупційним правопорушенням та правопорушенням, пов'язаним з корупцією;

2) організація роботи з оцінки корупційних ризиків у діяльності відповідного органу, підготовки заходів щодо їх усунення, внесення керівнику такого органу відповідних пропозицій;

3) надання методичної та консультаційної допомоги з питань додержання законодавства щодо запобігання корупції;

4) здійснення заходів з виявлення конфлікту інтересів, сприяння його врегулюванню, інформування керівника відповідного органу та Національного агентства про виявлення конфлікту інтересів та заходи, вжиті для його врегулювання;

5) перевірка факту подання суб'єктами декларування декларацій та повідомлення Національного агентства про випадки неподання чи несвоєчасного подання таких декларацій у визначеному відповідно до цього Закону порядку;

6) здійснення контролю за дотриманням антикорупційного законодавства, у тому числі розгляд повідомлень про порушення вимог цього Закону, у тому числі на підвідомчих підприємствах, в установах та організаціях;

7) забезпечення захисту працівників, які повідомили про порушення вимог цього Закону, від застосування негативних заходів впливу з боку керівника або роботодавця відповідно до законодавства щодо захисту викривачів;

8) інформування керівника відповідного органу, Національного агентства або інших спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції про факти порушення законодавства у сфері запобігання і протидії корупції [381].

З аналізу наведених законодавчих приписів відразу постає питання, як керівник уповноваженого підрозділу (уповноважена особа) може здійснювати контроль за проведенням заходів щодо запобігання та протидії кримінальним правопорушенням, пов'язаним з корупцією, щодо керівника відповідного державного органу або органу місцевого самоврядування, якщо він йому підзвітний і підконтрольний. Зазначене є прямим порушенням заборони щодо недопущення реального чи потенційного конфлікту інтересів [313, с. 167].

Важливо зазначити, що в 2015 році було створено *Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів* (АРМА). Для впровадження центрального органу виконавчої влади із спеціальним статусом, що забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері виявлення та розшуку активів, на які може бути накладено арешт у кримінальному провадженні чи у справі про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави, та/або з управління активами, на які накладено арешт у кримінальному провадженні чи у справі про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави або які конфісковано у кримінальному провадженні чи стягнуто за рішенням суду в дохід держави внаслідок визнання їх необґрунтованими існували такі внутрішні та зовнішні передумови:

– потреба у вдосконаленні механізмів виявлення та розшуку активів, які було незаконно виведено за межі України внаслідок вчинення корупційних та інших злочинів, а також необхідність

запровадження прозорих та ефективних механізмів управління арештованими активами;

– зобов'язання України в межах виконання Плану дій щодо лібералізації ЄС візового режиму для України, обов'язкові для України рекомендації Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) та інші міжнародні зобов'язання України.

Для виконання покладених завдань АРМА наділене широким спектром повноважень, до основних з яких належать: 1) витребування та одержання в установленому законом порядку від державних органів, органів місцевого самоврядування інформації, необхідної для виконання його обов'язків; 2) доступ до Єдиного реєстру досудових розслідувань, автоматизованих інформаційних і довідкових систем, реєстрів та банків даних, держателем яких є державні органи або органи місцевого самоврядування тощо; 3) укладання міжвідомчих міжнародних угод про співробітництво з органами іноземних держав, до компетенції яких належать питання щодо виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів; 4) звернення до суду з позовами (заявами) щодо визнання незаконними нормативно-правових актів, індивідуальних рішень, виданих (прийнятих) з порушенням встановлених вимог та обмежень, визнання недійсними правочинів; 5) приймання рішень, що належать до його компетенції, обов'язкових для виконання нормативно-правових актів; 6) ініціювання проведення службового розслідування, вжиття заходів із притягнення до відповідальності осіб, винних у порушенні норм закону, надсилення до правоохоронних органів матеріалів, що свідчать про факти таких правопорушень; 7) здійснення інших повноважень, передбачених законодавством (ст. 10 Закону «Про Національне агентство з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів») [392].

Державна служба фінансового моніторингу України забезпечує реалізацію державної політики у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, у тому числі від вчинення корупційних кримінальних правопорушень в судових органах. Відповідно до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення» серед завдань цієї служби, що мають відношення до запобігання проявам корупції в судових органах, варто назвати такі: збирання, оброблення та аналіз інформації про фінансові операції, що може свідчити про легалізацію доходів, одержаних злочинним шляхом; забезпечення функціонування та розвитку єдиної інформаційної системи у вказаній сфері; проведення національної оцінки ризиків; міжнародна співпраця та інформаційний обмін з державними органами, компетентними органами іноземних держав та міжнародними організаціями у сфері запобігання та протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом; забезпечення представництва України в міжнародних організаціях з питань запобігання та протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом [13, с. 56–57].

Вища рада правосуддя. ВРП є колегіальним, незалежним конституційним органом державної влади та суддівського врядування, який діє в Україні на постійній основі для забезпечення незалежності судової влади, її функціонування на засадах відповідальності, підзвітності перед суспільством, формування доброчесного та високопрофесійного корпусу суддів, додержання норм Конституції і законів України, а також професійної етики в діяльності суддів і прокурорів [368].

Реалізуючи визначені повноваження, ВРП:

вносить подання про призначення судді на посаду;

забезпечує здійснення дисциплінарним органом дисциплінарного провадження щодо судді;

утворює органи для розгляду справ щодо дисциплінарної відповідальності суддів;

розглядає скарги на рішення відповідних органів про притягнення до дисциплінарної відповідальності судді чи прокурора;

ухвалює рішення про звільнення судді з посади;

надає згоду на затримання судді чи утримання його під вартою чи арештом;

ухвалює рішення про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя;

вживає заходів щодо забезпечення авторитету правосуддя та незалежності суддів;

ухвалює рішення про припинення відставки судді;

визначає кількість суддів у суді в порядку, визначеному Законом України «Про судоустрій і статус суддів»;

здійснює функції головного розпорядника коштів державного бюджету щодо фінансового забезпечення своєї діяльності;

бере участь у визначенні видатків державного бюджету на утримання судів, органів та установ системи правосуддя відповідно до Бюджетного кодексу України;

затверджує за поданням Державної судової адміністрації нормативи кадрового, фінансового, матеріально-технічного та іншого забезпечення судів;

погоджує в установленому порядку перерозподіл бюджетних видатків між судами, крім Верховного Суду;

узагальнює практику здійснення дисциплінарних проваджень стосовно суддів та ухвалення рішень про притягнення або відмову у притягненні судді до дисциплінарної відповідальності;

затверджує Єдині показники для оцінки доброчесності та професійної етики судді (кандидата на посаду судді) після необхідних консультацій, а також здійснює інші повноваження [368].

Для удосконалення системи правосуддя, подальшого утвердження в Україні правопорядку на засадах верховенства права, затверджено Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки [463], реалізацію окремих положень якої мала б забезпечувати ВРП. Стратегія визначала основні засади та напрями подальшого сталого функціонування та розвитку системи правосуддя з урахуванням кращих міжнародних стандартів та практик. Результатом реалізації Стратегії мало стати ефективне функціонування системи судоустрою України, органів суддівського врядування і самоврядування, подальше впровадження принципу верховенства права, забезпечення незалежності інститутів правосуддя від будь-якого політичного впливу та їх підзвітність суспільству, продовження впровадження міжнародних стандартів і кращих практик Ради Європи й Європейського Союзу. По завершенню дії Стратегії залишилися нереалізованими заходи з: удосконалення організаційного та фінансового забезпечення діяльності органів судової влади; розроблення та запровадження регламентів прозорого планування та розподілу бюджетних ресурсів у судовій системі, включаючи видатки розвитку, на основі визначених критеріїв; удосконалення законодавчого регулювання особливостей проходження публічної служби в органах судової влади; перегляду повноважень Державної судової адміністрації України, зокрема з питань організаційного, фінансового та кадрового забезпечення діяльності органів судової влади; розвитку комплексної системи комунікації; розроблення єдиного стандарту якості роботи суду, удосконалення процедур дисциплінарного провадження. Тому і висновок такий: протягом

2022–2023 років ВРП вживалося недостатньо заходів для забезпечення незалежності судової влади та функціонування її на засадах відповідальності, підзвітності перед суспільством, формування доброчесного та високопрофесійного корпусу суддів, додержання норм Конституції і законів України, а також професійної етики в діяльності суддів [145].

Втім, серед всіх суб'єктів, які цілеспрямовано здійснюють заходи щодо запобігання та протидії корупції в судових органах, необхідно виокремити викривачів та правоохоронні органи.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції», викривач – це фізична особа, яка за наявності переконання, що інформація є достовірною, повідомила про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень цього Закону, вчинених іншою особою, якщо означувана інформація стала їй відома у зв'язку з її трудовою, професійною, господарською, громадською, науковою діяльністю, проходженням нею служби чи навчання або її участю у передбачених законодавством процедурах, які є обов'язковими для початку такої діяльності, проходження служби чи навчання [381].

Викривачі можуть реалізувати своє право щодо повідомлення про можливі факти пов'язаних із корупцією правопорушень в судових органах через:

1) внутрішні канали повідомлення – способи захищеного (зокрема анонімного) повідомлення інформації викривачем керівнику або уповноваженому підрозділу (особі) органу, юридичної особи, у яких викривач працює, проходить службу чи навчання або на замовлення яких виконує роботу, а так само до органу вищого рівня, уповноважена особа якого здійснює контроль за дотриманням антикорупційного законодавства на підвідомчих підприємствах, в установах та організаціях;

2) зовнішні канали повідомлення – шляхи повідомлення інформації викривачем через фізичних чи юридичних осіб, зокрема через медіа, журналістів, громадські об'єднання, професійні спілки та ін.;

3) регулярні канали повідомлення – способи захищеного (зокрема, анонімного) повідомлення інформації викривачем органам прокуратури, поліції, НАБУ, ДБР, НАЗК [381].

Однак, як свідчать висновки «Transparency International Україна», щоб викривач корупції в Україні працював ефективно, спершу необхідно створити безпечні канали для розкриття інформації (зокрема, санкції за порушення анонімності й конфіденційності викривачів, переслідування викривачів тощо). Важливо поширити захист викривачів на розкриття інформації про корупцію не лише та супутні кримінальні правопорушення, а й про всю незаконну діяльність; реформувати судову та правоохоронну системи; створити дійсно політично незалежний орган для розслідування для розслідування повідомлень викривачів; розробити реальні захисні механізми в законодавстві, що зроблять чинні правові норми дієвими, а не показовими [52, с. 227].

При цьому, аналіз законодавства України дозволив зробити висновок про те, що у державі наявні суттєві суперечності щодо функцій і повноважень *органів прокуратури*. Так, у положенні Конституції (ст. 131-1 у Розділі «Правосуддя») однією з функцій прокуратури визначено «організацію і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку» [184].

Проте в Основному законі відсутня така функція як прокурорський нагляд за діяльністю органів досудового розслідування. Водночас у Законі України «Про прокуратуру» (ст. 2)

однією з функцій прокуратури визначено «нагляд за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство». Натомість згадка про процесуальне керівництво досудовим розслідуванням міститься лише в ч. 3 ст. 43 цього Закону [406]. А згідно з КПК України (ч. 2 ст. 36) прокурор «...здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням...» [210].

Тобто, різні нормативно-правові акти, які регламентують організацію діяльності прокуратури в Україні, по-різному визначають її функції та повноваження, що безумовно потребує негайного законодавчого узгодження. Тим більше, що в Законі України «Про прокуратуру» (2014 р.) [406] було вилучено спеціальну норму щодо діяльності прокуратури як суб'єкта запобігання кримінальним правопорушенням. Однак це не означає, що правових підстав для такої діяльності не існує. Фактично вся діяльність органів прокуратури пронизана запобіжним змістом і обов'язок виявляти причини й умови вчинення кримінальних правопорушень притаманний усім без винятку прокурорським напрямом [294, с. 14–15]. Але наявність цієї норми все-таки, значно підняла б престиж органів прокуратури як одного із основних суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням [124, с. 229–230].

Аналіз законодавчої бази свідчить, що нині:

відповідно до КПК України прокурор, здійснюючи свої повноваження, є самостійним у своїй процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, які не мають на те законних повноважень, забороняється. Органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, службові та інші фізичні особи зобов'язані виконувати законні вимоги та процесуальні рішення прокурора (ст. 36) [210]. Однак, в КПК України

[210] теж немає спеціальної норми, яка передбачала б обов'язок органу досудового розслідування, прокурора виявляти причини й умови вчинення кримінального правопорушення і реагувати на них відповідним поданням (на зразок ст. 23 і ст. 23-1 у КПК України 1960 року). Це пов'язано з позицією Європейського суду з прав людини у справі «Дактарас проти Литви» [489] щодо необхідності суворого дотримання принципу презумпції невинуватості як однієї зі складових вимог справедливого судового розгляду. Зокрема, на думку Суду, виявлення причин і умов вчинення кримінального правопорушення й реагування на це відповідним процесуальним документом – поданням слідчого або прокурора, є достатньою підставою для припущення, що посадова особа може вважати підозрюваного або обвинуваченого винним у вчиненні кримінального правопорушення і це може бути свого роду тиском на суд, який постановляє вирок;

відповідно до Закону України «Про прокуратуру» органи прокуратури здійснюють нагляд за додержанням законів органами, що провадять ОРД, дізнання, досудове слідство; нагляд за додержанням законів під час виконання судових рішень у кримінальних провадженнях, а також під час застосування інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян (ст. 2); нагляд за додержанням законів органами, що провадять ОРД, дізнання, досудове слідство. Письмові вказівки прокурора органам, що провадять ОРД, дізнання та досудове слідство, надані в межах повноважень, є обов'язковими для цих органів і підлягають негайному виконанню (ст. 25) [406];

відповідно до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» нагляд за додержанням законів під час проведення ОРД здійснюється Генеральним прокурором України, його заступниками, керівниками регіональних прокуратур, їх першими заступниками та заступниками, а також уповноваженими наказом Генерального

прокурора прокурорами Генеральної прокуратури України та уповноваженими наказом керівника регіональної прокуратури прокурорами відповідних регіональних прокуратур. У межах своєї компетенції прокурор: безперешкодно входить в усі приміщення органів, які проводять ОРД; вимагає для перевірки розпорядження, інструкції, накази та інші акти щодо ОРД, оперативно-розшукові справи, реєстраційні, облікові, звітні, статистичні, аналітичні документи та інші відомості щодо здійснення оперативно-розшукових заходів; доручає керівникам відповідних органів проведення у підвідомчих їм підрозділах перевірок для усунення порушень закону; дає письмові вказівки про проведення оперативно-розшукових заходів з метою попередження та виявлення злочинів, про розшук осіб, які переховуються від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду, ухиляються від відбування кримінального покарання; дає згоду на продовження строку проведення ОРД; отримує пояснення щодо порушень вимог закону від посадових осіб органів, які проводять ОРД; скасовує незаконні постанови про заведення або закриття оперативно-розшукових справ, зупинення або поновлення ОРД чи про інші рішення, що суперечать закону; вживає заходів щодо усунення порушень законності під час проведення ОРД та щодо притягнення винних до встановленої законом відповідальності; опротестовує незаконну постанову суду про дозвіл або відмову на проведення оперативно-розшукових заходів [399].

Отже, головними напрями діяльності органів прокуратури у запобіганні та протидії корупції є: а) реалізація запобіжних функцій в процесі проведення ОРД; б) реалізація запобіжних функцій в процесі досудового розслідування та судового кримінального провадження; в) реалізація запобіжних функцій прокуратури в процесі нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень та виконанням покарань.

Відповідно до ст. 7 Закону України «Про прокуратуру» [406] САП входить до системи прокуратури України як окремий її елемент. Автономний характер діяльності САП виявляється у тому, що прокурори у функціональному відношенні є незалежними від керівництва Офісу Генерального прокурора, оскільки Генеральний прокурор, його перший заступник та заступники не мають права давати вказівки прокурорам САП та здійснювати інші дії, які прямо стосуються реалізації прокурорами САП їхніх повноважень. В організаційному відношенні прокурори САП є відносно самостійними. Генеральний прокурор не позбавляється повноважень прокурора вищого рівня стосовно керівника САП та інших її прокурорів, однак застосування повноважень Генеральним прокурором як прокурора вищого рівня відносно прокурорів САП можливо лише опосередковано через керівника САП [278, с. 175].

Основними напрямками діяльності САП, відповідно до покладених на неї функцій, передбачених ч. 3 ст. 8-1 Закону України «Про прокуратуру», визначаються:

1) здійснення нагляду за додержанням законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування НАБУ;

2) підтримання державного обвинувачення у відповідних провадженнях;

3) представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, передбачених Законом України «Про прокуратуру» і пов'язаних із корупційними або пов'язаними з корупцією правопорушеннями, а також представництво у межах своєї компетенції інтересів держави у справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави [406].

Відповідно до законодавчо визначеної моделі системи протидії корупції діяльність САП може бути ефективною лише за умови тісної

взаємодії з НАБУ. Це передбачає синхронізацію ресурсів САП і НАБУ, спільну політику пріоритетів, розроблення і реалізацію спільної системи стратегічного планування та аналітики, визначення та впровадження ключових показників оцінки роботи, поширення кращих практик, чітке розмежування ролі та функцій прокурора і детектива під час досудового розслідування [479, с. 327–328].

Законом України «Про Національне антикорупційне бюро України» передбачено, що НАБУ виконує такі обов’язки:

1) здійснює оперативно-розшукові заходи з метою запобігання, виявлення, припинення та розкриття кримінальних правопорушень, віднесених законом до його підслідності, а також в оперативно-розшукових справах, витребуваних від інших правоохоронних органів;

2) здійснює досудове розслідування кримінальних правопорушень, віднесених законом до його підслідності, а також проводить досудове розслідування інших кримінальних правопорушень у випадках, визначених законом;

3) вживає заходів щодо розшуку та арешту коштів та іншого майна, які можуть бути предметом конфіскації або спеціальної конфіскації у кримінальних правопорушеннях, віднесених до підслідності НАБУ, здійснює діяльність щодо зберігання коштів та іншого майна, на яке накладено арешт;

4) взаємодіє з іншими державними органами, органами місцевого самоврядування та іншими суб’єктами для виконання своїх обов’язків;

5) здійснює інформаційно-аналітичну роботу з метою виявлення та усунення причин і умов, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень, віднесених до підслідності НАБУ;

6) забезпечує особисту безпеку працівників НАБУ та інших визначених законом осіб, захист від протиправних посягань на осіб,

які беруть участь у кримінальному судочинстві, у підслідних йому кримінальних правопорушеннях;

7) забезпечує на умовах конфіденційності та добровільності співпрацю з особами, які повідомляють про корупційні правопорушення;

8) звітує про свою діяльність у порядку, визначеному Законом України «Про Національне антикорупційне бюро України», та інформує суспільство про результати своєї роботи;

9) здійснює міжнародне співробітництво у межах своєї компетенції відповідно до законодавства України та міжнародних договорів України [393].

Таким чином, НАБУ як правоохоронний орган, що не входить до будь-якої з гілок влади (законодавчої, виконавчої, судової) [450, с. 39], наділений адміністративно-правовими, кримінальними процесуальними, оперативно-розшуковими, інформаційно-аналітичними, профілактичними, контрольними та іншими повноваженнями щодо протидії корупції в судових органах [191, с. 259].

НАБУ та його працівникам для виконання покладених на них обов'язків надається право:

1) заводити оперативно-розшукові справи на підставі постанови, що затверджується начальником відповідного підрозділу НАБУ, та здійснювати на підставах і в порядку, установлених законом, гласні та негласні оперативно-розшукові заходи;

2) за рішенням директора НАБУ, погодженим із прокурором, витребувати від інших правоохоронних органів оперативно-розшукові справи та кримінальні провадження, що стосуються кримінальних правопорушень, віднесених законом до підслідності НАБУ, та інших кримінальних правопорушень, які не належать до його підслідності, але можуть бути використані з метою

попередження, виявлення, припинення та розкриття кримінальних правопорушень, віднесених законом до його підслідності;

3) витребувати за рішенням керівника структурного підрозділу НАБУ та одержувати в установленому законом порядку у вказаному в запиті вигляді та формі від інших правоохоронних та державних органів, органів місцевого самоврядування інформацію, необхідну для виконання обов'язків НАБУ, у тому числі відомості про майно, доходи, видатки, фінансові зобов'язання осіб, які ними декларуються у встановленому законом порядку, відомості про використання коштів Державного бюджету України, розпорядження державним або комунальним майном;

4) залучати на добровільній основі, у тому числі на договірних засадах, кваліфікованих спеціалістів та експертів, у тому числі іноземців, з будь-яких установ, організацій, контрольних і фінансових органів для забезпечення виконання повноважень НАБУ;

5) здійснювати співробітництво з фізичними особами, у тому числі на договірних засадах, дотримуючись умов добровільності та конфіденційності цих відносин, матеріально і морально заохочувати осіб, які надають допомогу в попередженні, виявленні, припиненні й розслідуванні кримінальних правопорушень;

6) зберігати, носити та застосовувати вогнепальну зброю і спеціальні засоби, а також застосовувати заходи фізичного впливу на підставах і в порядку, передбачених Законом України «Про Національну поліцію»;

7) бути представником інтересів держави під час розгляду у закордонних юрисдикційних органах справ про розшук, арешт, конфіскацію та повернення в Україну відповідного майна, захист прав та інтересів держави з питань, які стосуються виконання обов'язків НАБУ, а також залучати з цією метою юридичних радників, зокрема іноземних тощо [393; 138, с. 47].

У розрізі цього правоохоронного органу, необхідно зазначити, що Вищий антикорупційний суд – розглядає виключно справи топ-корупціонерів, які розслідує НАБУ. Діяльність цього органу регулюється відповідним Законом [367], який визначає засади організації та діяльності, спеціальні вимоги до суддів цього суду та гарантії їх діяльності.

Створення Вищого антикорупційного суду було однією з головних вимог від Міжнародного валютного фонду для продовження співпраці з Україною. Суддів суду відбирали на відкритому конкурсі за участі міжнародних експертів. Однією з ключових особливостей є його незалежність від інших гілок влади та автономність у прийнятті рішень. Унаслідок свого спеціалізованого статусу спроможний розглядати провадження швидко, що є критично важливим у ході протидії корупції. Від так, негайне реагування на корупційні випадки допомагає попереджати їх поширення та покарання винних осіб. Вищий антикорупційний суд активно взаємодіє з міжнародними агенціями та отримує підтримку, втілену в найкращих зарубіжних практиках з протидії корупції. Ця співпраця дозволяє впроваджувати ефективні методи роботи та підвищує рівень професіоналізму суддів цього Суду

[429, с. 435–443]. Зважаючи на зазначене, ми погоджуємось із думкою О. В. Гречка щодо того, що Вищий антикорупційний суд є ключовим суб'єктом у протидії корупції в Україні з огляду на незалежність, спеціалізовані знання, прозорість, швидкість та ефективність у роботі, а його роль у формуванні правової держави та зміцненні демократії надзвичайно важлива [91, с. 54].

Державне бюро розслідувань теж частково можна розглядати і як суб'єкта запобігання та протидії корупції в судових органах [369], оскільки його уповноважені особи з метою виконання покладених на них завдань:

– здійснюють на підставах і в порядку, встановлених законом, гласні та негласні оперативно-розшукові, ОРД, слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії з метою запобігання, виявлення, припинення, розкриття і розслідування кримінальних правопорушень, віднесених до підслідності ДБР;

– безоплатно одержують в порядку, передбаченому КПК, за письмовими запитами Директора ДБР, його уповноваженого заступника, директорів територіальних управлінь ДБР або їхніх уповноважених заступників інформацію, необхідну у справах про кримінальні правопорушення, що знаходяться у провадженні ДБР, у тому числі з автоматизованих інформаційних і довідкових систем, реєстрів та банків даних, держателем (адміністратором) яких є органи державної влади або органи місцевого самоврядування, у тому числі інформацію з обмеженим доступом;

– здійснюють співпрацю з фізичними особами, у тому числі на договірних засадах, дотримуючись умов добровільності і конфіденційності цих відносин, матеріально та морально заохочують осіб, які надають допомогу в запобіганні, виявленні, припиненні і розслідуванні кримінальних правопорушень, віднесених до підслідності ДБР;

– у цілях оперативно-розшукової та слідчої діяльності створюють інформаційні системи та ведуть оперативний облік в обсязі і порядку, передбачених законодавством;

– вживають заходів щодо розшуку та арешту коштів та іншого майна, що можуть бути предметом конфіскації або спеціальної конфіскації у кримінальних правопорушеннях, віднесених до підслідності ДБР, або мають ознаки необґрунтованості та можуть бути стягнуті в дохід держави – у межах компетенції ДБР, провадять діяльність із зберігання коштів та іншого майна, на яке накладено арешт;

– реалізують інші повноваження, які передбачені Законом України «Про Державне бюро розслідувань» [373].

Своєю чергою, органи і підрозділи *Національної поліції* протидіють проявам корупції в судових органах в межах реалізації їх основної функції протидії злочинності. Для цього уповноважені особи органів і підрозділів Національної поліції в межах своєї компетенції здійснюють превентивну та профілактичну діяльність, спрямовану на запобігання вчиненню правопорушень (у тому числі правопорушень, пов'язаних з корупцією); здійснюють своєчасне реагування на заяви та повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події; вживають заходів щодо виявлення і припинення кримінальних, адміністративних правопорушень; розшукують осіб, які переховуються від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду, ухиляються від виконання кримінального покарання [13].

Водночас запровадження Указом Президента України 24 лютого 2022 р. [366] правового режиму воєнного стану у зв'язку з початком військової агресії РФ проти України супроводжувалося акумулюванням сил та засобів, наявних у напрямі запобігання злочинності, зокрема, в судових органах, захисту безпеки населення та життєво важливих інтересів держави загалом. Чималу кількість завдань було відведено СБУ, яка є державним органом спеціального призначення з правоохоронними функціями [30, с. 11].

Як орган кримінальної юстиції СБУ провадить свою діяльність на підставі, в межах повноважень та у спосіб, визначених Конституцією й законами України (ч. 2 ст. 19 Конституції України) [184]. Межі компетенції спеціальних підрозділів СБУ визначаються законами України «Про Службу безпеки України» [413], «Про оперативно-розшукову діяльність» [399], «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» [400], КПК України [210] та іншими законодавчими актами України. Так, СБУ визначена:

спеціально уповноваженим державним органом у сфері забезпечення охорони державної таємниці (ч. 5 ст. 5 Закону України «Про державну таємницю») [376];

інституцією, у складі якої функціонують спеціальні підрозділи по боротьбі з корупцією та ОЗ, котрі мають статус «державних органів, спеціально створених для боротьби з ОЗ», а інші органи та підрозділи є такими, що беруть участь у боротьбі з ОЗ у межах виконання покладених на них інших основних функцій (ст. 5 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю») [400];

головним органом у загальнодержавній системі боротьби з терористичною діяльністю (ч. 4 ст. 4 Закону України «Про боротьбу з тероризмом») [365].

Служба безпеки України входить також до обмеженого кола інституційних груп, завданням яких є провадження та реалізація ефективної безпекової політики. Так, СБУ:

є військовим формуванням, а отже бере участь у забезпеченні державної безпеки й захисті державного кордону України (ч. 3 ст. 17 Конституції України [184]), здійснює відсіч агресії (ст. 4 Закону України «Про оборону України» [398]);

є суб'єктом: забезпечення безпеки осіб, котрі беруть участь у кримінальному судочинстві (ст. 3 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» [380], п. 9 ч. 1 ст. 24 Закону України «Про Службу безпеки України» [413]); державного захисту співробітників суду і правоохоронних органів (ст. ст. 14, 15 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» [374]); участі в державній охороні вищих посадових осіб та органів державної влади (ч. 2 ст. 10 Закону України «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб» [375]);

належить до державних органів, які мають право виносити на розгляд РНБО України пропозиції щодо застосування, скасування та внесення змін до санкцій як спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів з метою захисту національних інтересів (ч. 1 ст. 5 Закону України «Про санкції» [411]);

забезпечує міжнародне співробітництво у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, зокрема, в частині подання, за участю МЗС, пропозицій до комітетів Ради Безпеки ООН стосовно включення (виключення) фізичних або юридичних осіб до переліків осіб, пов'язаних із провадженням терористичної діяльності або стосовно яких застосовано міжнародні санкції (абз. 4 ч. 4 ст. 23 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» [382; 124, с. 246–247].

Зазначені повноваження так чи інакше, безпосередньо чи опосередковано використовуються під час запобігання та протидії корупції в судових органах. Також до цього процесу, дотичні й інші суб'єкти. Зокрема, Ю. В. Дем'янчук виокремлює неспеціалізованих суб'єктів, пов'язаних зі спеціалізованими суб'єктами спільною метою, а також інформаційними, координаційними та правовими зв'язками, зокрема: комерційні та некомерційні організації з різними формами власності, підприємства й установи, громадські, міжвідомчі та місцеві комісії, асоціації, фонди; політичні партії та масові громадські організації, що діють на підставі статутів і положень та мають вертикальну й горизонтальну структури на різних рівнях; медіа; об'єднання та молодіжні формування; профспілки; громадські

організації і формування, створювані на добровільних засадах [99, с. 95].

Наприклад, серед міжнародних організацій, що надають Україні допомогу в проведенні антикорупційної реформи, контролюють виконання міжнародних зобов'язань у сфері запобігання та протидії корупції, зокрема в судових органах, опікуються імплементацією міжнародних антикорупційних стандартів і кращих практик щодо боротьби з корупцією в публічній і приватній сфері, варто назвати такі: Групу держав ради Європи проти корупції (GRECO), Організацію економічного співробітництва та розвитку, антикорупційну мережу Організації економічної співпраці й розвитку (OECD), Європейське бюро по боротьбі із шахрайством (OLAF), Американську торговельну палату в Україні (ACC), Консультативну місію ЄС в Україні, Місію ЄС по прикордонній допомозі Молдові і Україні (EUBAM), Антикорупційну ініціативу ЄС в Україні (EUACI) та ін. [13, с. 66].

Також суттєвий вплив на запобігання корупції в судах мають *media* [391]. Будучи «інструментом цілеорієнтування» [298, с. 150–154] та «основним середовищем суспільної комунікації» [146, с. 385–388], вони виконують низку важливих функцій, зокрема: ідеологічну (формують громадську думку), комунікативну (забезпечують зворотній зв'язок між суспільством і державою), дорадчу (окреслюють шляхи вирішення проблемних ситуацій), організаційну (служать засобом легітимації управлінських рішень), мобілізуючу (дають імпульс державно-політичним процесам), консолідуючу (об'єднують громадськість навколо актуальних проблем) та ін. [356, с. 392–393].

Стосовно запобігання та протидії корупції в судових органах названі функції реалізуються шляхом: постійного інформування населення про стан і динаміку кримінальних правопорушень; висвітлення правових, організаційних, кадрових та інших проблем

запобігання та протидії; створення інформаційного простору для їх публічного обговорення; офіційного оприлюднення нормативно-правових актів, як необхідної умови набуття ними чинності. Тим паче, що саме матеріали розслідувань журналістів неодноразово давали змогу викрити топ-високопосадовців пов'язаних із корупцією в судових органах. Медіа також є вагомим стримувальним аргументом, який сприяє забезпеченню прозорості декларування та змушує в певних випадках задекларувати активи, які знаходяться у власності чи якими користується суб'єкт декларування. Невипадково розвинену й ефективну діяльність журналістів та медіа визнають одним із маркерів повноцінної демократичної держави [164, с. 6].

При цьому, зазначимо, що на думку В. А. Завгороднього, найбільш вагому роль у запобіганні корупції відіграють громадські організації, які взаємодіють із публічною адміністрацією на вертикальному та горизонтальному рівнях. Взаємодія правоохоронних органів та громадських організацій у сфері запобігання корупції має такі особливості: це відносини, пов'язані з виконанням правоохоронних функцій; існування двох суб'єктів, які не підпорядковані один одному; погодженість спільних заходів за метою, місцем та часом; спрямованість зусиль взаємодійних суб'єктів на протидію корупції на всіх рівнях публічної влади; урегулювання переважно нормами адміністративного права; урахування при організації взаємодії раціонального розподілу сил, засобів та можливостей кожного суб'єкта [129].

Антикорупційний вимір установчої функції громадянського суспільства у національній правовій системі України знаходить свій прояв у наступних формах: 1) заснування спеціалізованих громадських об'єднань, програмними цілями яких виступає моніторинг корупційної активності в органах публічного управління, консолідація відомостей про корупційні правопорушення та вжиття

заходів щодо забезпечення необхідного правового реагування на прояви корупції; 2) формування постійно-діючих інститутів при відповідних органах державної влади та місцевого самоврядування, до повноважень яких належить перевірка претендентів на заміщення вакантних посад публічної служби та надання відповідних рекомендацій щодо подальшого розгляду кандидатури претендента; в) делегування членів громадських організацій та асоціацій для їх участі у процесі формування суб'єктного складу інститутів публічної влади; 3) участь в організованих органами місцевого самоврядування пленарних заходах щодо колегіального міжінституційного відбору та подальшої рекомендації представників територіальних громад чи відповідних соціальних спільнот для їх призначення до складу постійно діючих комітетів консультативного типу при відповідних органах публічної влади; 4) внесення пропозицій до вищих органів виконавчої влади чи парламенту щодо необхідності створення профільних антикорупційних інститутів публічного підпорядкування [140, с. 22–29; 143, с. 63–65].

Згідно зі ст. 21 Закону України «Про запобігання корупції» громадські об'єднання, їх члени або уповноважені представники, а також окремі громадяни в діяльності щодо запобігання та протидії корупції, зокрема, в судових органах мають право:

1) повідомляти про виявлені факти вчинення корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, реальний, потенційний конфлікт інтересів спеціально уповноваженим суб'єктам у сфері протидії корупції, Національному агентству, керівництву чи іншим представникам органу, підприємства, установи чи організації, в яких були вчинені ці правопорушення або у працівників яких наявний конфлікт інтересів, а також громадськості;

2) запитувати та одержувати від державних органів, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого

самоврядування в порядку, передбаченому Законом України «Про доступ до публічної інформації», інформацію про діяльність щодо запобігання корупції;

3) проводити, замовляти проведення громадської антикорупційної експертизи нормативно-правових актів та проектів нормативно-правових актів, подавати за результатами експертизи пропозиції до відповідних органів, отримувати від відповідних органів інформацію про врахування поданих пропозицій;

4) брати участь у парламентських слуханнях та інших заходах з питань запобігання корупції;

5) вносити пропозиції суб'єктам права законодавчої ініціативи щодо вдосконалення законодавчого регулювання відносин, що виникають у сфері запобігання корупції;

6) проводити, замовляти проведення досліджень, у тому числі наукових, соціологічних тощо, з питань запобігання корупції;

7) проводити заходи щодо інформування населення з питань запобігання корупції;

8) здійснювати громадський контроль за виконанням законів у сфері запобігання корупції з використанням при цьому таких форм контролю, які не суперечать законодавству;

9) здійснювати інші не заборонені законом заходи щодо запобігання корупції [381].

Нині громадські організації є не лише ефективним інструментом взаємодії й конструктивного діалогу між громадськістю та органами державної влади та місцевого самоврядування, але й стали активними учасниками політичних процесів, впливають на формування та реалізацію державної політики в різних сферах суспільного життя [467, с. 79–83].

Однак, незважаючи на значну кількість антикорупційних громадських організацій, реальна ефективність їх діяльності й

можливості впливу на владу обмежені. Це пов'язано як із загальними умовами функціонування інститутів громадянського суспільства в Україні, так і з певними факторами. До таких факторів належать: обмеження доступу до інформації про діяльність органів влади й місцевого самоврядування; відсутність законодавчого механізму реагування влади на інформацію громадських організацій про виявлені корупційні прояви та дії; спроби певних органів влади (політичних сил) одержати контроль над громадськими організаціями. Цей контроль необхідний, щоб створити певні сфери, закриті для нагляду за корупцією, й використовувати їх як інструмент у політичній боротьбі [472, с. 296–303].

Для посилення ролі громадських організацій в антикорупційній діяльності необхідно їх кількісно і якісно розширити, зокрема, компетенцію, інституційний та ресурсний потенціал, вдосконалити комунікацію, пошук та застосовувати нові технології контролю й покращити спільні заходи [231]. Крім того, простежується й пряма взаємозалежність між підтримкою держави антикорупційних громадських організацій та їх продуктивністю, тому що саме збалансована взаємодія органів державної влади, спеціально уповноважених державних органів у сфері протидії корупції й таких громадських організацій є запорукою досягнення зазначеної мети [52, с. 234].

Таким чином, усі вищеперераховані суб'єкти запобігання та протидії корупції в судових органах утворюють єдину систему. Але для загальних суб'єктів макрорівня така діяльність не є профільною, тоді як спеціальні суб'єкти мікрорівня, реалізують специфічні цілі та завдання, безпосередньо спрямовані на забезпечення антикорупційної діяльності в судових органах, і вказана діяльність для них є спеціально обумовленою. Однак варто констатувати наявність суттєвих недоліків у реалізації суб'єктами покладених на них обов'язків. До таких можна

віднести розосередженість громіздкої мережі суб'єктів запобігання та протидії корупції в судових органах по різних відомствам, і відсутність чіткої взаємодії між ними, у тому числі, розмитість та неконкретність їх повноважень. Водночас досягнення позитивного результату в комплексній запобіжній діяльності неможливе без скоординованої діяльності всіх правоохоронних та інших органів як внутрішньо, так і зовнішньо.

3.2. Спеціальна перевірка як умова набуття правового статусу судді

Відповідно до ст. 69 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» [417], на посаду судді може бути призначений громадянин України, не молодший тридцяти та не старший шістдесяти п'яти років, який має вищу юридичну освіту і стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше п'ять років, є компетентним, доброчесним та володіє державною мовою відповідно до рівня, визначеного Національною комісією зі стандартів державної мови.

Не може бути призначений суддею громадянин, який: 1) визнаний судом обмежено дієздатним або недієздатним; 2) має хронічні психічні чи інші захворювання, що перешкоджають виконанню функцій із здійснення правосуддя; 3) має незняту чи непогашену судимість. Не може претендувати на посаду судді особа, до якої згідно із законом застосовується заборона обіймати відповідну посаду. Не може претендувати на посаду судді особа, яка обіймає посаду члена Вищої ради правосуддя, члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, протягом часу перебування на відповідній посаді та протягом одного року після звільнення або припинення

повноважень. Не може претендувати на посаду судді особа, яку було звільнено з посади судді за вчинення істотного дисциплінарного проступку, грубе чи систематичне нехтування обов'язками, що є несумісним із статусом судді або виявило його невідповідність займаній посаді, порушення вимог щодо несумісності, порушення обов'язку підтвердити законність джерела походження майна або у зв'язку із набранням законної сили обвинувальним вироком стосовно такої особи, крім випадків визнання в судовому порядку протиправним рішення про звільнення із зазначених підстав або скасування обвинувального вироку суду. Не може претендувати на посаду судді особа, яку було звільнено з посади судді за результатами кваліфікаційного оцінювання [417].

У механізмі з'ясування перелічених та інших відомостей щодо кандидатів на посаду судді, а від так і в ранньому запобіганні та протидії корупції в судових органах, одне з чільних місць посідає спеціальна перевірка, будучи одночасно спеціальним і комплексним засобом (формою) контролю. Термін «перевіряти» в загальній системі запобігання правопорушенням, пов'язаним з корупцією, є визначальним «коригувальним» інструментом стану та поведінки відповідного суб'єкта, адже «виявляючи відхилення та їх причини, працівники контролю визначають шляхи коригування організації об'єкта управління, способів впливу на об'єкт з метою подолання відхилень, усунення перешкод на шляху оптимального функціонування системи» [80, с. 28].

Досягнути цю мету можна, передусім, завдяки використанню можливостей контролю, адже його соціальне призначення полягає в тому, що він покликаний слугувати джерелом інформації про процеси, які відбуваються, умовою підтримання законності, дисципліни, порядку й організованості, охорони свободи та дотримання прав громадян. Контроль і нагляд за змістом та суттю є різними правовими

категоріями. Так, контроль – це організаційно-правовий спосіб забезпечення законності та дисципліни, що характеризується спостереженням і перевіркою правомірності діяльності об'єкта контролю та фактичної відповідності тих чи інших дій вимогам чинного законодавства з можливістю втручатися в оперативно-господарську діяльність для усунення виявлених недоліків і з можливістю притягнення порушників до відповідальності. Нагляд також є організаційно-правовим способом забезпечення законності та дисципліни, проте для нього характерним є виявлення та попередження правопорушень стосовно організаційно не підпорядкованих об'єктів [280].

Стосовно контролю в правничій літературі закономірно стверджують, що він найчастіше розглядається як система спостереження й перевірки процесу функціонування та фактичного стану керованого об'єкта з метою оцінки обґрунтованості й ефективності прийнятих ним управлінських рішень і результатів їх виконання, виявлення відхилень від вимог, сформульованих у цих рішеннях, усунення несприятливих наслідків їх виконання та інформування про них компетентних органів [238, с. 106–107; 262].

Згідно з дослідженнями зарубіжних експертів, в розрізі запобігання та протидії корупції, цю роботу часто називають «оцінка (оцінювання) корупційних ризиків» або «оцінка (оцінювання) доброчесності». Відповідне оцінювання корупційних ризиків складається з п'яти етапів, кожен з яких містить власні інструменти та техніки, необхідні для проведення комплексного аналізу та оцінювання. На першому етапі здійснюється загальний аналіз та оцінювання рівня корупції в державі та ступеня її розповсюдженості в системі державного управління. Метою цього етапу є отримання відповіді на запитання про те, наскільки поширеною є корупція та яких форм вона набирає, та наскільки міцні заходи, що покликані

забезпечити належне державне управління. Другий етап – оцінювання ефективності та дієвості вжитих заходів управління зі зниження (мінімізації) корупційних ризиків та рівня корупції в країні. На цьому етапі європейські експерти пропонують розглянути наявні в державі цільові антикорупційні програми та звіти про перебіг їхнього виконання, проаналізувати повноту та якість виконання рекомендацій міжнародних організацій, дотримання вимог європейських конвенцій. На цьому етапі проводиться визначення найбільш схильних до корупційної поведінки сфер державного управління або секторів економіки, де вжиті раніше запобіжні заходи не сприяли зміненню ситуації на краще. Під час третього етапу здійснюється безпосереднє оцінювання наявних корупційних ризиків та видів корупції. Головними завданнями такого оцінювання є виявлення інституціональних факторів, що сприяють або можуть сприяти корупції, а також підготовка рекомендацій з усунення або зменшення впливу цих факторів. Процес оцінювання, на думку європейських експертів, теж може мати кілька складових: оцінювання передумов; оцінювання корупційних ризиків як таких; підготовка рекомендацій з усунення та пом'якшення впливу корупційних ризиків (так звана підготовка планів розвитку доброчесності). Європейські експерти вказують на можливість проведення внутрішнього або зовнішнього оцінювання корупційних ризиків, а також можливості поєднання обох зазначених підходів. Четвертий етап полягає в розробленні та затвердженні антикорупційної стратегії та планів з її реалізації. Під час цієї роботи повинно бути визначено конкретні цілі та пріоритети, що досягаються при реалізації антикорупційної програми, а також встановлено чітку послідовність виконання заходів та коло осіб (органів), відповідальних за їхнє виконання. До участі в розробленні та обговоренні антикорупційної стратегії та програм в обов'язковому порядку повинно бути залучено неурядові організації та

громадськість. П'ятий етап характеризується вжиттям дієвих заходів щодо реалізації антикорупційної стратегії та розроблених на її підставі програм [13, с. 181–182; 104, с. 202–203].

Уповноваженому для того, щоб правильно розуміти, який організаційно-правовий спосіб застосовувати з метою забезпечення дотримання вимог антикорупційного законодавства, потрібно знати відмінності між зазначеними вище категоріями, а саме: 1) відомча підлеглість під час нагляду відсутня; 2) наявна можливість втручатися в оперативно-господарську діяльність для усунення виявлених вад (за контролю є, за нагляду немає); 3) контроль здійснюється з погляду відповідності ухвалених актів або вчинених дій законності й доцільності, нагляд – лише законності; 4) застосування заходів адміністративного примусу (під час контрольних заходів є досить імовірним, у здійсненні нагляду практично немає) [280].

Як відомо, добір на посаду судді здійснюється в порядку, визначеному Законом України «Про судоустрій та статус суддів» й включає такі етапи: 1) оголошення добору на посаду судді; 2) подання особами, які виявили намір стати суддею, заяви та документів для участі у доборі на посаду судді; 3) допуск до участі у доборі на посаду судді; 4) складання кваліфікаційного іспиту; 5) проведення спеціальної перевірки, передбаченої цим Законом; 6) проведення перевірки особистих морально-психологічних якостей кандидатів на посаду судді (у разі визначення Вищою кваліфікаційною комісією суддів України такої необхідності); 7) затвердження рейтингу кандидатів на посаду судді; 8) зарахування кандидатів на посаду судді до резерву на зайняття вакантних посад суддів [417].

Своєю чергою, під час добору на посади, інструменти контролю, відповідно до Закону України «Про запобігання корупції», використовують, у тому числі й для запобігання та врегулювання конфлікту інтересів шляхом застосування зовнішнього контролю за

виконанням особою відповідного завдання, учиненням нею певних дій чи прийняття рішень, здійснення повноважень під зовнішнім контролем, однією з форм якого є перевірка працівником, визначеним керівником органу, підприємства, установи, організації, стану й результатів виконання особою завдання, учинення нею дій, змісту рішень чи проєктів рішень, що приймаються або розробляються особою або відповідним колегіальним органом з питань, пов'язаних із предметом конфлікту інтересів [381].

Не меншу увагу в Законі України «Про запобігання корупції» приділяють фінансовому контролю в частині щорічного подання до 1 квітня заповненої на офіційному веб-сайті Національного агентства декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, за минулий рік, інформування суб'єктом декларування про відкриття ним або членами його сім'ї валютного рахунку в установі банку-нерезидента, обов'язкової перевірки своєчасності подання декларацій, правильності та повноти заповнення, а також здійснення логічного й арифметичного контролю.

Серед перелічених засобів яскраво виражений контрольний характер має спеціальна перевірка стосовно осіб, які претендують на зайняття посад, що передбачають зайняття відповідального або особливо відповідального становища, а також посад з підвищеним корупційним ризиком. Так, перевірка відомостей щодо претендента на посаду під час проведення спеціальної перевірки проводиться:

- 1) Державною судовою адміністрацією – щодо наявності в Єдиному державному реєстрі судових рішень відомостей про притягнення претендента на посаду до кримінальної відповідальності;
- 2) МВС – щодо наявності судимості, її зняття, погашення;
- 3) Мін'юстом – щодо наявності у претендента на посаду корпоративних прав;

4) Мін'юстом – щодо наявності в Єдиному державному реєстрі осіб, щодо яких застосовано положення Закону України «Про очищення влади», відомостей про претендента на посаду;

5) Національним агентством – щодо наявності в Єдиному державному реєстрі осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення, відомостей про претендента на посаду, а також щодо достовірності відомостей, зазначених претендентом на посаду у декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, за минулий рік;

6) Міністерством охорони здоров'я, відповідним органом виконавчої влади Автономної Республіки Крим, структурним підрозділом обласної, Київської та Севастопольської міської держадміністрації – щодо стану здоров'я претендента на посаду (в частині перебування на обліку в психоневрологічних або наркологічних закладах охорони здоров'я);

7) Міністерством освіти і науки України, відповідним органом виконавчої влади Автономної Республіки Крим, структурним підрозділом обласної, Київської та Севастопольської міської держадміністрації, центральним органом виконавчої влади, іншим державним органом, якому підпорядкований заклад освіти, керівником закладу освіти – щодо освіти, наявності у претендента на посаду наукового ступеня, вченого звання;

8) Службою безпеки України – щодо наявності у претендента на посаду допуску до державної таємниці (якщо такий допуск необхідний згідно з посадовими інструкціями (іншими документами, які визначають характер виконуваної працівниками роботи, пов'язаної з державною таємницею) до певної посади, внесеної до номенклатури посад працівників, перебування на яких потребує оформлення допуску та надання доступу до державної таємниці, що затверджена в установленому порядку), а також щодо відношення претендента на

посаду до виконання військового обов'язку (у разі перебування військовозобов'язаного, резервіста на персонально-якісному обліку в СБУ).

9) Міноборони – щодо відношення претендента на посаду до виконання військового обов'язку (стосовно військовослужбовців Збройних Сил), територіальними центрами комплектування та соціальної підтримки Автономної Республіки Крим, областей, м. Києва та Севастополя – щодо відношення претендента на посаду до виконання військового обов'язку (крім випадків персонально-якісного обліку військовозобов'язаних, резервістів СБУ та Служби зовнішньої розвідки);

10) Службою зовнішньої розвідки – щодо відношення претендента на посаду до виконання військового обов'язку (у разі перебування військовозобов'язаного, резервіста на персонально-якісному обліку в Службі зовнішньої розвідки) [390].

Означуваний превентивний захід запобігання корупції в судових органах – спеціальну перевірку, доцільно розглядати, як форму контролю, разом із моніторингом способу життя, антикорупційною експертизою нормативно-правових актів тощо. Про перевірку як одну з основних форм контролю йдеться також у працях переважної більшості вчених-правознавців [5, с. 24]. Наприклад, В. М. Гаращук зазначає, що контроль здійснюється переважно у формі перевірок (обстеження та вивчення певних напрямів фінансово-господарської діяльності) [81, с. 197]. Деякі автори взагалі визначають, що перевірки є основною правовою формою контролю; усе інше є явищами соціально-правової дійсності іншого порядку [333, с. 89]. Водночас окремі вчені стверджують, що інспектування, огляд, ревізія, інвентаризація взагалі є різновидами перевірки [496, с. 912].

Окрім зазначеного вище, потрібно додати, що джерелами отримання інформації для ідентифікації корупційних ризиків кандидатів на посаду судді є:

- інтерв'ювання (соціологічне опитування), анкетування (в тому числі анонімне) працівників юридичної особи, а також представників громадськості, які взаємодіяли (взаємодіють) з юридичною особою, зокрема з використанням електронної пошти, мережі Інтернет, телефону тощо;

- публікації в медіа та соціальних мережах;

- інформація з відкритих реєстрів;

Таким чином, перевірка як оціночна діяльність передбачає встановлення відповідності (невідповідності) об'єкта контролю певним критеріям. Відсутність перевірки, її результатів унеможлиблює застосування заходів контролю [512, с. 75]. Своєю чергою, юридична особа може визначати порядок здійснення планових і позапланових перевірок діяльності її працівників, порядок проведення експертизи документів, а також додаткові форми нагляду та контролю за дотриманням антикорупційної програми, зважаючи на специфіку своєї діяльності. Основними формами нагляду та контролю Уповноваженого відповідно до Типової антикорупційної програми є: 1) розгляд і реагування на повідомлення про порушення вимог антикорупційної програми, вчинення корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень; 2) здійснення планових і позапланових перевірок діяльності працівників юридичної особи щодо виконання (реалізації) антикорупційної програми; 3) проведення експертизи організаційно-розпорядчих, юридичних, виробничих і фінансових документів, а також їх проектів [280].

Аналіз чинного законодавства та правозастосовної практики свідчить про те, що практична реалізація контрольних повноважень органами й посадовими особами у сфері запобігання та протидії

корупції в судових органах України, здійснюється за допомогою різних форм, що визначаються як «регламентовані законодавством організаційні й тактичні прийоми з'ясування даних, які охоплюють гласні та негласні заходи, спрямовані на отримання первісної інформації про причетність особи до протиправних діянь, її перевірку, аналіз і прийняття відповідного рішення» [473].

В антикорупційному законодавстві спеціальну перевірку запроваджено не випадково, а з метою підвищення якості відбору кандидатів на зайняття посад, пов'язаних з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування. Виняток не становлять і судді, адже до цих осіб справедливо пред'являють підвищені моральні вимоги, що пояснюється особливою довірою до них з боку суспільства й відповідальним характером виконуваних ними функцій. Саме тому наявність повної, об'єктивної та правдивої інформації до претендента на відповідну посаду доречно розглядати як важливу передумову набуття такою особою статусу судді.

На жаль, ситуація в судових органах в цьому контексті є неоднозначною. Викорінити повністю корупцію серед працівників судових органів дотепер не вдалося, а вжиті антикорупційні заходи залишаються фрагментарними й епізодичними, що негативно позначається на іміджі всієї системи судових органів України. Позначається на цьому і недостатня увага як законодавця, так і суб'єктів правозастосування до належної організації й проведення спеціальних перевірок кандидатів на відповідні посади. Стосовно планових перевірок, то їх рекомендується проводити на основі затвердженого щорічного графіку, який може формуватися з урахуванням результатів оцінки ризиків і тих заходів, які були визначені в антикорупційній програмі для їх мінімізації. Головною метою таких перевірок є визначення через певні проміжки часу того, чи були такі заходи вчасно виконані та чи є вони достатніми для

мінімізації ризиків. Позапланові перевірки доцільно проводити за наявності обґрунтованих підстав для перевірки стану дотримання антикорупційних стандартів працівниками на постійній основі та як засіб реагування і перевірки інформації, яка надходить до Уповноваженого. Обов'язковими умовами проведення планових і позапланових перевірок є дотримання розумних строків та неперешкоджання нормальному режиму роботи структурних підрозділів юридичної особи [280].

Варто зазначити, що спеціальна перевірка кандидатів на посади, пов'язані з виконанням функцій держави, не є новелою українського законодавства. Такий антикорупційний захід було введено ще до прийняття Закону України «Про засади запобігання та протидії корупції» [384], тобто до 1 січня 2012 року подібна перевірка проводилася щодо значно меншої кількості посад, а саме відповідно до Порядку проведення обов'язкової спеціальної перевірки відомостей, що подають кандидати на зайняття посад державних службовців, який був затверджений Президентом України ще 2001 року, обов'язкова спеціальна перевірка проводилась стосовно кандидатів на зайняття посад державних службовців, призначення або погодження призначення на які здійснюється Президентом України або Кабінетом Міністрів України, Головою Адміністрації Президента України, Керівником Державного управління справами. Зокрема, перевірці підлягали відомості, повідомлені кандидатом на зайняття посади про себе, зазначені у деклараціях про доходи, зобов'язання фінансового характеру та майновий стан кандидата на зайняття посади щодо себе та членів своєї сім'ї, а також додержання кандидатом вимог, установлених законодавством про державну службу, боротьбу з корупцією, про державну таємницю [397; 238, с. 110].

З прийняттям Закону України «Про запобігання корупції» названий захід було вдосконалено та відповідно оновлено і розширено

переліки посад, які передбачають зайняття відповідального та особливо відповідального становища (примітка до ст. 56) і службових осіб, що займають відповідальне та особливо відповідальне становище (примітка до ст. 50) [381], зокрема, це стосується:

- члена, дисциплінарного інспектора Вищої ради правосуддя;
 - керівника служби дисциплінарних інспекторів Вищої ради правосуддя та його заступника;
 - члена, інспектора Вищої кваліфікаційної комісії суддів України;
 - суддів, прокурорів, слідчих і дізнавачів, керівників, заступників керівників державних органів, юрисдикція яких поширюється на всю територію України, їх апаратів та самостійних структурних підрозділів, керівників, заступників керівників державних органів, органів влади Автономної Республіки Крим, юрисдикція яких поширюється на територію однієї або кількох областей, Автономної Республіки Крим, міст Києва або Севастополя, керівників державних органів, органів влади Автономної Республіки Крим, юрисдикція яких поширюється на територію одного або кількох районів, міста республіканського в Автономній Республіці Крим або обласного значення, району в місті, міста районного значення [381].
- Інакше кажучи, можна виокремити дві категорії осіб, які підлягають спеціальній перевірці: 1) особи, які претендують на зайняття посад, що передбачають зайняття відповідального або особливо відповідального становища; 2) особи, які претендують на зайняття посад з підвищеним корупційним ризиком.

Непроведення спеціальної перевірки щодо претендентів, які перебувають на посадах в державних органах, органах влади АР Крим, органах місцевого самоврядування та призначаються в порядку переведення чи просування по службі (п. 3 та 4 абзацу 2 ч. 1 ст. 56 Закону України «Про запобігання корупції») є обґрунтованим з позиції

реалізації принципу рівності всіх перед законом: особа, на відміну від інших осіб, не має проходити спеціальну перевірку двічі. Саме тому в абзаці 2 ч. 3 ст. 56 цього самого Закону визначено, що кандидат на посаду, стосовно якого спеціальна перевірка вже проводилася, під час призначення в порядку переведення на посаду до іншого державного органу, органу влади АР Крим, органу місцевого самоврядування, повідомляє про це відповідний орган, який в установленому порядку запитує інформацію щодо її результатів [381].

Принципово важливим у спеціальній перевірці як передумові набуття суддями відповідного правового статусу є процедура її проведення, що визначається Законом України «Про судоустрій і статус суддів». Щодо кандидатів на посади члена Вищої ради правосуддя, члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, обрання яких здійснюється з'їздом суддів України, з'їздом адвокатів України, всеукраїнською конференцією прокурорів, з'їздом представників юридичних вищих навчальних закладів та наукових установ, організація проведення спеціальної перевірки покладається на секретаріат Вищої ради правосуддя, секретаріат Вищої кваліфікаційної комісії суддів України відповідно.

Вища кваліфікаційна комісія суддів України ухвалює рішення про допуск до спеціальної перевірки стосовно всіх кандидатів на посаду судді, які отримали прохідний бал кваліфікаційного іспиту. У разі якщо двоє і більше кандидатів отримали однакову кількість балів, до спеціальної перевірки допускаються всі такі кандидати. Після ухвалення рішення про допуск кандидатів на посаду судді до спеціальної перевірки Вища кваліфікаційна комісія суддів України надсилає до уповноважених державних органів запити про перевірку відомостей стосовно кандидатів щодо їх відповідності вимогам, визначеним цим Законом, та достовірності поданих документів. Перелік уповноважених державних органів, строки та вимоги до

інформації, що повинна бути надана або отримана, визначаються Вищою кваліфікаційною комісією суддів України з урахуванням інформації, що міститься в досьє кандидатів на посаду судді. У разі проведення Комісією перевірки відомостей шляхом електронної взаємодії з автоматизованими інформаційними і довідковими системами, реєстрами та банками даних, держателями (адміністраторами) яких є органи державної влади, інші державні органи або органи місцевого самоврядування, запити до відповідних органів не надсилаються. Для формування досьє кандидата на посаду судді та проведення спеціальної перевірки Вища кваліфікаційна комісія суддів України також має право безоплатно отримувати інформацію стосовно кандидата та членів його сім'ї або близьких осіб у порядку, передбаченому ст. 86 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» [417].

Подання в установленому законом порядку декларації до призначення або обрання є обов'язком особи, яка претендує на відповідну посаду в судових органах. Така декларація подається за минулий рік, причому з достовірними відомостями. Достовірністю останніх вважають відповідність дійсності відомостей, зазначених у декларації суб'єкта декларування, у разі невстановлення НАЗК недостовірності задекларованих відомостей у встановленому Законом України «Про запобігання корупції» порядку шляхом здійснення контролю та повної перевірки декларації. Водночас недостовірність задекларованих відомостей – невідповідність дійсності відомостей, зазначених у декларації суб'єкта декларування, що встановлюється на підставі відомостей, отриманих шляхом здійснення контролю та повної перевірки декларації [388].

У процедурі спеціальної перевірки кандидата на посаду судді важливим є об'єкти перевірки, що становлять відомості про особу, у тому числі і морально-психологічні якості. Для цього, Вища

кваліфікаційна комісія суддів України може додатково ухвалити рішення про проведення тестувань. Рішення Вищої кваліфікаційної комісії суддів України про проведення таких тестувань встановлюється стосовно всіх кандидатів на посаду судді. Комісія використовує результати таких тестувань як одне із джерел інформації, що підлягає оцінюванню разом з іншою сукупністю зібраної інформації і матеріалів стосовно кандидата на посаду судді. Результати таких тестувань є конфіденційними, не оприлюднюються та не впливають на рейтинг кандидата на посаду судді [417].

Водночас, Порядок проведення спеціальної перевірки відомостей щодо осіб, які претендують на зайняття посад, пов'язаних з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування, схвалений Указом Президента України від 25 січня 2012 року № 33 [405], утратив чинність. На зміну йому діє Порядок проведення спеціальної перевірки стосовно осіб, які претендують на зайняття посад, які передбачають зайняття відповідального або особливо відповідального становища, та посад з підвищеним корупційним ризиком, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 25 березня 2015 року № 171 [390]. Відповідно до зазначеного підзаконного нормативно-правового акту, для проведення спеціальної перевірки претендент на посаду подає до відповідного державного органу, органу влади Автономної Республіки Крим, органу місцевого самоврядування:

- 1) письмову згоду на проведення спеціальної перевірки;
- 2) автобіографію на дату надання згоди на проведення спеціальної перевірки, яка створена в електронній формі, роздрукована та підписана власноруч і містить, зокрема, відомості про: прізвище, ім'я та по батькові (за наявності), дату і місце народження, громадянство (зокрема громадянство (підданство) іноземної (іноземних) держави (держав), документи, які надають

претенденту на посаду право на постійне проживання на території іноземних держав (за наявності), а також факт подання документів, необхідних для оформлення громадянства (підданства) іноземної (іноземних) держави (держав); освіту (назва закладу вищої освіти (іншого закладу освіти), рік вступу та закінчення такого закладу, реквізити диплому, здобутий освітньо-кваліфікаційний рівень (ступінь освіти), спеціальність, кваліфікацію, науковий ступінь); наявність допуску до державної таємниці, а також факти скасування раніше наданого допуску за порушення законодавства про державну таємницю (або відмови у його наданні); відношення претендента на посаду до виконання військового обов'язку (призовник, військовозобов'язаний, резервіст); проходження військової служби (у разі її проходження) та/або перебування на військовому обліку військовозобов'язаних; останнє місце роботи (служби) та посаду;

3) копії сторінок паспорта громадянина України у формі книжечки з даними про прізвище, ім'я та по батькові (за наявності), видачу паспорта та адресу зареєстрованого місця проживання або лицьового і зворотного боків паспорта громадянина України у формі картки та витягу з реєстру територіальної громади для підтвердження інформації про місце проживання (перебування) або електронні копії е-паспорта і е-паспорта для виїзду за кордон (за наявності відповідної технічної можливості);

4) копії документів про освіту (з додатками), вчені звання та наукові ступені;

5) медичну довідку про стан здоров'я за формою, щодо перебування на обліку в психоневрологічних або наркологічних закладах охорони здоров'я;

6) копію військово-облікового документа:

для призовника

– посвідчення про приписку до призовної дільниці;

для військовозобов'язаного, резервіста

– військового квитка або тимчасового посвідчення
військовозобов'язаного;

для військовослужбовця

– військового квитка, посвідчення особи військовослужбовця;

7) довідку про наявність допуску до державної таємниці (у разі його наявності), складену за формою, визначеною законодавством про державну таємницю;

8) заяву, передбачену ч. 1 ст. 6 Закону України «Про очищення влади».

Згода на проведення спеціальної перевірки подається разом із заявою на призначення, а в разі призначення (обрання) чи затвердження на посаду місцевою радою або за результатами конкурсного добору – протягом трьох робочих днів з дня відповідного призначення (обрання) чи затвердження або одержання претендентом на посаду повідомлення про результати конкурсу [390].

Слід зауважити, що остаточне рішення про призначення (обрання) або про відмову в призначенні (обранні) на посаду, пов'язану з виконанням функцій держави чи місцевого самоврядування, не може бути прийняте до закінчення спеціальної перевірки. І це логічно, адже лише з'ясування всіх обставин, перевірка всіх відомостей, уточнення необхідних цих є підставою прийняття обґрунтованого рішення компетентним органом та, насамкінець, однієї з умов набуття суддями відповідного статусу. Звернемо увагу на те, що відомості щодо претендента на посаду є такими, що не відповідають встановленим законодавством вимогам для зайняття посади, у разі встановлення за результатами спеціальної перевірки фактів:

1) подання підроблених документів або неправдивих відомостей;

2) відображення у декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, недостовірних відомостей, якщо такі відомості стосуються майна або іншого об'єкта декларування, що має вартість, і можуть відрізнятися від достовірних на суму, яка дорівнює або перевищує 100 прожиткових мінімумів для працездатних осіб, установлених на день подання такої декларації;

3) належності претендента на посаду до переліку осіб, щодо яких застосовуються заборони, передбачені ч. 3 або 4 ст. 1 Закону України «Про очищення влади»;

4) неперебування на військовому обліку за місцем проживання (місцем реєстрації та фактичного проживання) претендента на посаду, який є призовником, військовозобов'язаним чи резервістом та підлягає взяттю на військовий облік, або ухилення від військового обліку претендента на посаду, який є призовником, військовозобов'язаним чи резервістом;

5) наявності у претендента на посаду громадянства іноземної (іноземних) держави (держав) [390].

Вища кваліфікаційна комісія суддів України встановлює результати спеціальної перевірки на засіданнях колегій. Будь-які особи з дня оприлюднення Вищою кваліфікаційною комісією суддів України рішення про допуск кандидатів на посаду судді до спеціальної перевірки мають право надавати до Комісії інформацію та матеріали щодо невідповідності певного кандидата вимогам, встановленим цим Законом. Вища кваліфікаційна комісія суддів України може врахувати таку інформацію та матеріали під час проведення добору на посаду судді. Інформація та матеріали, отримані від анонімних джерел, а також інформація та матеріали, джерела походження яких встановити неможливо, Вищою кваліфікаційною комісією суддів України не розглядаються. Якщо Вища кваліфікаційна

комісія суддів України отримала інформацію, що може свідчити про невідповідність кандидата на посаду судді вимогам, встановленим цим Законом, колегія Комісії проводить перевірку зазначеної інформації та розглядає її на засіданні із запрошенням такого кандидата. Кандидат має право ознайомитися з цією інформацією, надавати пояснення, докази на її спростування. У разі встановлення за результатами перевірки, що така інформація є обґрунтованою, колегія Вищої кваліфікаційної комісії суддів України ухвалює вмотивоване рішення про невідповідність кандидата на посаду судді встановленим цим Законом вимогам та припинення його подальшої участі у доборі на посаду судді [417].

Поряд і цим у разі встановлення за результатами спеціальної перевірки розбіжностей у поданих претендентом на посаду автобіографії та/або декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, за минулий рік претендентові на посаду повідомляється про такий факт та надається можливість протягом п'яти робочих днів надати письмове пояснення за таким фактом та/або виправити такі розбіжності [390].

Письмові пояснення претендента на посаду подаються посадовій особі (органу), яка (який) організовує проведення спеціальної перевірки, та повинні стосуватися обставин, які призвели до виявлених розбіжностей у поданих претендентом на посаду автобіографії та/або декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, за минулий рік. До таких пояснень додаються копії підтвердних документів [390].

Безперечно, із прийняттям Закону України «Про судоустрій і статус суддів» суттєвих змін зазнала не лише сучасна судова система, а й правовий статус судді. Наукова література містить багато підходів до визначення правового статусу особи. Учені вкладають у нього різний зміст, проте більш загальним є визначення статусу як

«становище однієї особи або групи осіб щодо іншої особи або групи, яке визначається за критеріями, що є важливими для такої соціальної групи» [315, с. 167–171; 455, с. 27].

Згідно з ст. 56 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» права судді, пов'язані зі здійсненням правосуддя, визначаються Конституцією України, процесуальним та іншими законами. Суддя має право брати участь у суддівському самоврядуванні. Судді можуть утворювати громадські об'єднання та брати участь у них з метою захисту своїх прав та інтересів, підвищення професійного рівня. Суддя може бути членом національних або міжнародних асоціацій та інших організацій, що мають на меті захист інтересів суддів, утвердження авторитету судової влади в суспільстві або розвиток юридичної професії та науки. Суддя має право підвищувати свій професійний рівень та проходити з цією метою відповідну підготовку [417].

Водночас, суддя повинен додержуватися присяги. Зважаючи на це, суддя зобов'язаний: 1) справедливо, безсторонньо та своєчасно розглядати і вирішувати судові справи відповідно до закону з дотриманням засад і правил судочинства; 2) дотримуватися правил суддівської етики, у тому числі виявляти та підтримувати високі стандарти поведінки у будь-якій діяльності з метою укріплення суспільної довіри до суду, забезпечення впевненості суспільства в чесності та непідкупності суддів; 3) подавати декларацію доброчесності судді та декларацію родинних зв'язків судді; 4) виявляти повагу до учасників процесу; 5) не розголошувати відомості, які становлять таємницю, що охороняється законом, у тому числі таємницю нарадчої кімнати і закритого судового засідання; 6) виконувати вимоги та дотримуватися обмежень, установлених законодавством у сфері запобігання корупції; 7) подавати декларацію особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого

самоврядування; 8) систематично розвивати професійні навички (уміння), підтримувати свою кваліфікацію на належному рівні, необхідному для виконання повноважень у суді, де він обіймає посаду; 9) звертатися з повідомленням про втручання в його діяльність як судді щодо здійснення правосуддя до Вищої ради правосуддя та до Генерального прокурора упродовж п'яти днів після того, як йому стало відомо про таке втручання; 10) підтверджувати законність джерела походження майна у зв'язку з проходженням кваліфікаційного оцінювання або в порядку дисциплінарного провадження щодо судді, якщо обставини, що можуть мати наслідком притягнення судді до дисциплінарної відповідальності, викликають сумнів у законності джерела походження майна або доброчесності поведінки судді [417].

Надалі, набуття відповідного статусу судді передбачає дотримання певних вимог щодо несумісності, а саме:

- перебування на посаді судді несумісне із зайняттям посади в будь-якому іншому органі державної влади, органі місцевого самоврядування та з представницьким мандатом, а також несумісне із наявністю заборони такій особі обіймати посади, щодо яких здійснюється очищення влади в порядку, визначеному Законом України «Про очищення влади»;

- суддя не може поєднувати свою діяльність із підприємницькою, адвокатською діяльністю, обіймати будь-які інші оплачувані посади, виконувати іншу оплачувану роботу (крім викладацької, наукової чи творчої), а також входити до складу керівного органу чи наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку;

- особи, які є власниками акцій або володіють іншими корпоративними правами чи мають інші майнові права або інший майновий інтерес у діяльності будь-якої юридичної особи, що має на

меті отримання прибутку, зобов'язані передати такі акції (корпоративні права) або інші відповідні права в управління незалежній третій особі (без права надання інструкцій такій особі щодо розпорядження такими акціями, корпоративними або іншими правами, або щодо реалізації прав, які з них виникають) на час перебування на посаді судді;

– суддя не може належати до політичної партії чи професійної спілки, виявляти прихильність до них, брати участь у політичних акціях, мітингах, страйках, у тому числі, перебуваючи на посаді, суддя не може бути кандидатом на виборні посади в органах державної влади (крім судової) та органах місцевого самоврядування, а також брати участь у передвиборчій агітації.

Суддя повинен дотримуватися вимог щодо несумісності, визначених законодавством у сфері запобігання корупції. Відрядження на роботу до Вищої ради правосуддя, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Національної школи суддів України, Ради суддів України не вважається сумісництвом [417].

Таким чином, узагальнюючи здійснену характеристику спеціальної перевірки як умови набуття правового статусу судді та одного з елементів раннього запобігання та протидії корупції в судових органах, з'ясовано, що метою спеціальної перевірки є комплексне вивчення інформації про особу, яка бажає обіймати відповідну посаду, та підвищення якості відбору кандидатів на зайняття посад у судових органах України.

Спеціальна перевірка, як один з інструментів запобігання корупційним діям проводиться з метою: комплексного вивчення достовірності інформації про особу, яка претендує на зайняття відповідної посади; виявлення обмежень, пов'язаних із суддівською діяльністю; підвищення якості відбору кандидатів на зайняття посад у судових органах; недопущення призначення на посади суддів осіб, які

систематично порушували правила професійної етики; встановлення відповідності рівня життя кандидатів наявному в них і членів їхньої сім'ї майну й одержаним ними, згідно з декларацією, доходам тощо.

На підставі аналізу чинного законодавства та з'ясування сутності спеціальної перевірки в зазначеній сфері *спеціальну перевірку кандидата на посаду судді визначено як особливий юридичний інструмент комплексного вивчення відомостей про особу, яка бажає обіймати відповідну посаду в судових органах, що слугує невід'ємною умовою набуття нею правового статусу судді.*

3.3. Інформаційно-аналітичне забезпечення запобігання та протидії корупції в судових органах

Значення інформації в сучасному світі важко переоцінити. Соціальне буття визначають її величезні масиви, володіння якими може впливати на різноманітні процеси локального та загальнодержавного значення. Разом з тим важливим аспектом постає й фільтрація інформаційних потоків, адже численні факти поширення недостовірних відомостей вже не викликають жодного здивування. У зв'язку з цим, в умовах глобального інформування, гостро постає питання необхідності здійснення аналітичних операцій. Виключно аналітичний підхід до інформаційних масивів може допомогти встановленню сумнівності чи необ'єктивності наявних даних після їх співставлення з іншими фактами та джерелами [169, с. 342].

Закономірно, що діяльність правоохоронців не може здійснюватися поза тими змінами, які відбуваються у суспільстві. Повною мірою прогнозувати загрози кримінального світу сьогодні неможливо без належного інформаційно-аналітичного забезпечення з

використанням сучасних інформаційних технологій [474, с. 218]. На думку С. А. Мозоля, відповідний комплекс дій може передбачати аналіз таких окремих складових, що вирішують більш вузькі завдання на пріоритетних напрямках, з яких складається характеристика всіх ознак ситуації.

1. Надання об'єктивної й повної оцінки сформованої криміногенної обстановки загалом у державі з огляду на особливості її характеристик в окремих найбільш кримінально уражених регіонах.

2. Дослідження всіх успішно реалізованих і «провальних» раніше діючих концепцій і програм державного, регіонального та місцевого рівнів, щоб проаналізувати їх характерні недоліки в історичній ретроспективі й у прив'язці до територіальних особливостей, які не дозволили свого часу домогтися позитивного результату.

3. Аналіз ефективності роботи законодавчої, правозастосовної та виконавчої систем державних органів, що здійснюють кримінально-правову боротьбу зі злочинністю та її наслідками, для того щоб розкрити найбільш типові й поширені помилки в цій сфері, які також впливають на загальний стан проблеми, адже багато поворотів державної політики в сфері боротьби зі злочинністю були прямо пов'язаними із законодавчими нововведеннями, змінами й доповненнями, внесеними в колишній і чинний кримінальні кодекси, різними підходами до притягнення до кримінальної відповідальності й покарання тощо.

4. Моніторинг можливостей та ефективності законодавчо передбаченого зараз кримінального покарання за злочини, застосовуваного у поєднанні зі згаданим комплексом заходів із ресоціалізації та соціально-психологічної адаптації до життя.

5. Моніторинг громадської думки, з'ясування ступеня готовності громадянського суспільства надавати допомогу в протидії злочинності

та профілактиці злочинів особливо серед підростаючого покоління, й можливості вибудовування громадськістю загороджувальних бар'єрів на шляху злочинців.

6. Оцінювання ефективності діяльності правоохоронних органів для того, щоб вчасно помічати й виправляти допущені помилки, вносити необхідні корективи з метою максимального досягнення виконання поставлених завдань [297, с. 368–369].

Одним з головних критеріїв розмежування інформаційного забезпечення та аналітичної роботи є те, що перше становить компетенцію спеціально уповноважених суб'єктів, а друга, крім таких суб'єктів, здійснюється кожним оперативним підрозділом чи окремим оперативним працівником. При здійсненні аналітичної роботи використовуються результати інформаційного забезпечення. Саме чітке визначення суб'єктів інформаційного забезпечення й аналітичної роботи та їх функцій (з визначенням співвідношення на різних рівнях) дає можливість виявити наявні проблеми та розробити шляхи їх вирішення при запобіганні та протидії кримінальним правопорушенням [124, с. 276–277]. Цікавою в усіх сенсах здається позиція О. В. Корнійчука, який розглядав інформаційно-аналітичне забезпечення через сукупність дій спеціально навчених фахівців, які здійснюють пошук, відбір, обробку, узагальнення та збереження інформаційних масивів й після аналітичного аналізу зібраних даних створюють нову інформацію, яка надає нові знання щодо конкретного об'єкта (коли мова йде про інформаційно-аналітичне забезпечення в сфері запобігання та протидії корупційній злочинності, таким об'єктом виступає корупція) [189, с. 332].

Державна кримінологічна політика як скоординована діяльність усіх гілок влади й інституцій громадянського суспільства, спрямована на виявлення та усунення причин та умов (детермінантів) кримінальних правопорушень, прогнозування можливих змін у

криміногенній ситуації, коригування стратегічних напрямів управління системою кримінальної юстиції. Водночас невизначеність цілей, завдань, принципів і засобів (зокрема правових, інформаційних, превентивних, репресивних, прогностичних) державного впливу на злочинність виявляє існуючі прогалини та породжує все нові проблеми доктринального, правового й організаційного характеру, які на практиці вимагають найскорішого їх ефективного розв'язання. Окрім кримінології та пов'язаних з нею наук, категорія інформаційно-аналітичного забезпечення часто зустрічається в публічному управлінні, банківській та економічній сфері, в соціології, війсьній сфері тощо. Природно, що при такій затребуваності питання інформаційно-аналітичної діяльності знайшли відображення в публікаціях, монографіях, а також інших науково-практичних виданнях.

Водночас, як слушно наголошує Ю. О. Саричев, серед науковців відсутня єдність в розумінні сутності інформаційно-аналітичного забезпечення. Більш того, непоодинокі випадки, коли інформаційно-аналітичне забезпечення помилково ототожнюється з іншими процесами, пов'язаними з отриманням та використанням інформації (наприклад інформаційно-довідковою діяльністю), через що створюється плутанина та ускладнюється процес реалізації інформаційно-аналітичних функцій в тій чи іншій галузі [445, с. 121–122].

Особливо гостро дана проблема стоїть в контексті розробки механізмів запобігання та протидії корупції в судових органах. Зокрема актуалізується проблема збору та обробки інформації та її обмін із взаємодіючими суб'єктами. Є. Д. Лук'янчиков справедливо наголошував на тому, що можливості сучасної злочинності у протидії органам розслідування вимагають удосконалення системи взаємодії правоохоронних органів, більш широкого застосування принципово

нових методик розслідування кримінальних проваджень взагалі та розширення кола засобів і методів встановлення і перевірки інформації як основи формування судових доказів у справі в процесі розкриття кримінальних правопорушень. Сучасні засоби збирання інформації про злочинну діяльність не можуть забезпечити підтримання рівноваги у протидії злочинності і сьогодні вже не задовольнити потреби практиків і законослухняних громадян [239, с. 162–163].

На переконання А. О. Юхно, науково-технічні здобутки не тільки можуть, а й повинні використовуватися в правоохоронній діяльності задля ефективного вирішення багатьох слідчих ситуацій, складність яких не дозволяє розв'язати їх за допомогою звичних методів [519, с. 103–104]. Як вірно зазначає Р. А. Коваль, відмічений процес являє собою максимальне задоволення інформаційних потреб низки уповноважених органів, що сприяє ефективній реалізації їх обов'язків. Завдяки наявності необхідних інформаційних ресурсів, уповноважені органи здатні приймати якісні управлінські рішення, націлені на досягнення результату [172, с. 8]. Привертає увагу й позиція В. М. Бесчастного, за твердженнями якого інформаційно-аналітичне забезпечення представляє собою систему заходів отримання стратегічно важливої інформації, яка прямо впливає на точність та правильність управлінських рішень, направлених на нейтралізацію криміногенних факторів. При цьому автор висловлює впевненість, що майбутнє всієї правоохоронної системи та ефективність її роботи перебуває в прямій залежності від якості інформаційно-аналітичного забезпечення. Визнаючи той факт, що сучасний світ характеризується стрімким розвитком інформаційних технологій, які успішно інтегруються в злочинному просторі, законодавець повинен проводити відповідні реформи органів, що забезпечують протидію злочинності, аби останні впроваджували

технологічні здобутки в рамках власної антизлочинної діяльності [332, с. 220].

Погоджуючись із зазначеними вище науковцями, вважаємо, що система інформаційно-аналітичного забезпечення запобігання й протидії корупції в судових органах має охоплювати усі рівня управління як в часовому (оперативне, тактичне, стратегічне) так і в просторовому напрямках, зокрема в контексті структурних рівнів системи управління. Адаптуючи до управління в цій сфері, просторовим напрямком є рівні управління за якими формується інформаційно-аналітичне забезпечення, а саме пропонуємо виділяти наступні: інституційний (безпосереднє управління діяльністю); міжгалузевий (між різними органами влади); міжнародний (між правоохоронними органами зарубіжних країн).

Згідно з цим, основними цілями інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності в запобіганні та протидії корупції в судових органах можна визнати:

1) забезпечення потреб суб'єктів запобігання та протидії в необхідній інформації;

2) інформування суспільства, й інших суб'єктів запобігання та протидії щодо наявного корупційного стану, а також стану протидії злочинності, останніх змін в законодавчій базі, фактів і явищ, що утворюють загрозу для суспільства чи держави, результатів функціонування підрозділів правоохоронних органів тощо;

3) передавання працівникам правоохоронних органів певних даних та потрібних документів, що мають відношення до запобіжної діяльності;

4) інформування органів влади та органів місцевого самоврядування щодо залучення додаткових сил та засобів аби забезпечити здійснення запобігання та протидії кримінальним правопорушенням.

На наш погляд, відповідно до визначених цілей і завдань, формування та реалізація інформаційно-аналітичного забезпечення запобігання та протидії корупції в судових органах має здійснюватися в межах загальних (описова, пояснювальна, перетворювальна) і спеціальних (інформаційна, запобіжна, репресивна) функцій. Загальні повинні реалізовуватись під час дослідження феноменології корупції на державному рівні (її загальної характеристики, класифікації, наслідків, за видами, взаємозв'язками, структурою, динамікою, географією на регіональному та всеукраїнському масштабах); з'ясування етіології корупційної злочинності, її соціальної та біологічної природи, причин й умов, психологічних та соціальних механізмів формування і реалізації корупційної поведінки; розроблення заходів запобігання (профілактика, відвернення та припинення) кримінальним правопорушенням, підготовки прогнозів, планів і програм реалізації превентивних заходів. Спеціальні ж функції мають визначатись за допомогою аналізу основних напрямів, форм і методів протидії злочинності, зокрема: інформаційна; превентивна; репресивна; програмно-методична.

Отже, завдяки інформаційно-аналітичному забезпеченню, громадськість та правоохоронні органи антикорупційного спрямування зможуть мати у своєму розпорядженні головне – обізнаність щодо реального стану корупції в судових органах. Проте проведене опитування працівників правоохоронних органів, показало, що якість, об'єм і своєчасність інформації про причини та умови вчинення корупційних кримінальних правопорушень в судових органах, задовольняє їх лише на 65 %. Така ситуація обумовлена насамперед недоліками наявного інформаційно-аналітичного забезпечення управління і її організації. Своєю чергою, наявність подібних даних, заснованих на об'єктивних показниках, дозволяє видозмінювати загальний вектор антикорупційної політики щодо

цього криміногенного явища та модернізувати антикорупційну діяльність відповідно до нагальних потреб суспільства.

Таким чином, у розрізі цього дослідження, варто констатувати, що *інформаційно-аналітичне забезпечення запобігання та протидії корупції в судових органах – це форма накопичення, систематизації та використання матеріалів необхідних для здійснення такої діяльності*. Єдиний інформаційний простір складається з таких компонентів: 1) інформаційні ресурси, що містять дані, відомості та знання, зафіксовані на відповідних носіях інформації; 2) організаційні структури, що забезпечують функціонування й розвиток єдиного інформаційного простору; 3) засоби інформаційної взаємодії громадян та організацій, які забезпечують їм доступ до інформаційних ресурсів на основі відповідних інформаційних технологій, що охоплюють програмно-технічні засоби та організаційно-нормативні документи. Останні два пункти утворюють інформаційну інфраструктуру [297, с. 375–376].

Важливо зазначити, що в Україні вже приймалися кілька нормативно-правових актів, які закріплювали необхідність створення єдиної інформаційної системи правоохоронних органів [379; 418]. Так, у Концепції Державної програми інформаційно-телекомунікаційного забезпечення правоохоронних органів, діяльність яких пов'язана з боротьбою зі злочинністю, встановлено, що основними проблемами в сфері інформаційного забезпечення правоохоронних органів є такі:

- недосконалість нормативно-правової бази, яка чітко не визначає обсяги, порядок, механізм, регламент і стандарти інформаційної взаємодії, у тому числі на міждержавному рівні;
- відсутність єдиного уповноваженого органу (підрозділу), який координував би інформаційну взаємодію всіх правоохоронних органів;
- відсутність у більшості правоохоронних органів підрозділів з організації міжвідомчої та міждержавної інформаційної взаємодії;

- відсутність достатньої за пропускнуою спроможністю захищеної мережі телекомунікаційного зв'язку між правоохоронними й іншими державними органами;
- відсутність єдиної технології обміну інформацією й типового програмного забезпечення;
- недостатність бюджетного фінансування розвитку інформаційних технологій для правоохоронних органів;
- недостатній рівень технічного та кадрового забезпечення [289, с. 163–171].

Більшість із означуваних питань і до цього часу потребують вирішення. Водночас варто звернути увагу й на те, що інформаційно-аналітичне забезпечення запобігання та протидії кримінальним правопорушенням пов'язане, у тому числі, з такими джерелами кримінологічної інформації як: кримінальні провадження, картки первинного обліку злочинців і кримінальних правопорушень; матеріали перевірок, кримінальна статистика, звіти правоохоронних органів та судів; б) статистика про супутні фактори; в) статистика про соціально-демографічні, соціально-економічні явища, інформаційно-аналітичні матеріали органів державної влади [32, с. 235–236]. Також великий обсяг інформації, щодо корупції в судових органах отримується з повідомлень, публікацій та виступів в медіа, а також висвітлена у всесвітній мережі Інтернет, однак необхідно мати на увазі ті обставини, що інформація, яка там розміщена і циркулює, переважно не потрапляє в поле зору правового регулювання, оскільки за розміщення і поширення таких даних практично відсутня відповідальність.

Своєю чергою, результативність інформаційно-аналітичного забезпечення запобігання та протидії корупції в судових органах знаходиться в прямій залежності від скоординованості дій щодо встановлення зв'язків та взаємообміну інформацією. Тому побудова

функціональної системи буде неможлива без відповідних заходів організаційного характеру, до яких можна віднести: оптимальне використання інформації; послідовність дій, пов'язаних з інформаційними ресурсами; здійснення регламентації операцій, яка забезпечить їх узгодженість між собою; застосування в загальній системі інформаційно-аналітичного забезпечення підсистем; впорядкування та консолідація інформаційних потоків; визначення головного суб'єкта, який в змозі ефективно використовувати інформаційні ресурси задля досягнення глобальної мети тощо [320, с. 248].

Відповідно до зазначеного, створення Єдиної комплексної інформаційної системи правоохоронних органів України може стати підґрунтям для формування потужного потенціалу інформаційно-аналітичного забезпечення запобігання та протидії корупції в судових органах. Повнота об'єктів обліку, склад передбаченої до збору інформації щодо системи повинні забезпечити можливість її спільного формування та застосування всіма зацікавленими суб'єктами з метою протидії злочинності.

А. М. Новицький [318, с. 17–22] відзначає, що інтеграція в єдину комплексну інформаційну систему всіх інформаційних ресурсів, які на сьогодні об'єднані в окремі ланки з того чи іншого напрямку, дала б змогу більш ефективно використовувати наявну в системі правоохоронних органів інформацію. Він пропонує відображати в зазначених системах такі елементи: 1) автоматизовані банки даних, що надають можливість накопичення, подальшого пошуку та використання необхідної інформації для проведення повноцінного аналізу; 2) автоматизовані системи обліку документообігу, їх систематизація, зберігання та накопичення; 3) системи нормативного підтримання діяльності державних органів, суб'єктів господарювання й загальноправові інформаційні системи; 4) автоматизовані системи

підтримки управлінських рішень; 5) спеціалізовані програми пошуку необхідної інформації; 6) забезпечення передачі необхідної інформації (електронної пошти).

Аналіз відкритих джерел інформації є однією з форм процесу організації та управління збором первинних даних, що включає їх пошук і відбір із публічних загальнодоступних джерел, добування та аналіз, формування певного резумуючого документу для прийняття відповідного рішення. Отримана інформація, незалежно від її типу чи виду (публікації в медіа, статті з Інтернет, коментарі тощо), має накопичуватися та формуватися працівникам аналітичних відділів. Проте, дослідження практичної діяльності суб'єктів запобігання та протидії свідчить, що робота підрозділів кримінального аналізу не базується на участі в розслідуванні корупції в судових органах.

Своєю чергою, ризики та загрози корупції можна аналізувати за допомогою як стандартних методик аналізу ризиків, так і спеціально розроблених саме для оцінювання загроз корупційної злочинності. На нашу думку, на сучасному етапі розвитку суспільства, держави в цілому і правоохоронних органів зокрема, необхідний інтегрований системний аналіз соціального розвитку, що дозволить простежити тенденції криміногенних процесів. Прогнозування та запобігання кримінальним правопорушенням, заради якого варто здійснювати моніторинг кримінальної ситуації, – одне з головних завдань правоохоронних органів загалом [471, с. 52–57]. У зв'язку з процесом розвитку і ущільнення структури злочинності, сьогодні необхідно враховувати виникаючі її нові особливості та своєчасно уточнюючи програмні цілі та завдання. Відповідно до системного підходу для ефективного програмування запобігання корупційній злочинності важливим є розуміння і облік наступних факторів:

– досягнення конкретних цілей запобігання корупційним кримінальним правопорушенням;

– підвищення рівня кримінологічної безпеки за допомогою координації та оптимального використання ресурсів правоохоронних органів.

Аналітична робота може здійснюватися з використанням аналітичних інструментів – спеціального програмного забезпечення з обробки інформації та перетворення її у форму, прийнятну для розуміння та використання. Це може бути інформація, що описує стан та характер зв'язку між об'єктами обліку, яка фіксується в спеціальних базах даних зв'язків, наприклад:

- зв'язки між двома фізичними особами (дружні, службові, кримінальні, родинні, невстановленого характеру);
- зв'язок між фізичною особою та адресою (місце реєстрації, помешкання, відвідування, колишнього помешкання);
- зв'язки між фізичною особою та організацією (засновник, керівник, співробітник тощо).

Нині, одним із програмних засобів, який на практиці дозволяє запровадити системний підхід до аналізу інформації, можна назвати відомому окремим підрозділам правоохоронних органів України Analyst's Notebook, частину інтелектуальної платформи i2. За допомогою цієї програми аналітики можуть легко виявляти зв'язки, форми та тенденції в різноманітних базах даних, що дозволяє своєчасно надавати інформацію щодо попередження дій організованих злочинних угруповань:

- завдяки забезпеченню потужного спектру програмних рішень для аналізу та візуалізації результатів досліджень;
- завдяки швидкому визначенню закономірностей масиву даних як наслідку єдиного аналітичного підходу;
- завдяки поглибленню дослідження для ефективного використання ресурсів [290, с. 78–80].

Результатом аналітичної роботи – є висновки та рекомендації, які створюються в електронному або письмовому вигляді, з обов’язковим зазначенням використаних аналітичних інструментів, баз даних, ухвал слідчого суді, дозволів прокурора або слідчого, якщо досліджувана інформація отримана в результаті проведення оперативно-розшукових заходів, слідчих (розшукових) чи інших процесуальних дій. Тобто, уся проблема аналітичної підготовки прийняття рішень у процесі досудового розслідування кримінального провадження розпочатого за фактом вчинення корупційних кримінальних правопорушень в судових органах має наступні аспекти:

- вилучення з багатьох інформаційних систем різномірних даних, поданих у різних форматах та приведення їх до єдиного формату та єдиної структури;
- організація зберігання та надання користувачам необхідної для прийняття рішень інформації;
- власне аналіз, у тому числі оперативний та інтелектуальний, підготовка планової або регулярної оцінки стану керованого об’єкта у вигляді паперових документів або екранних форм;
- підготовка результатів оперативного та інтелектуального аналізів і прийняття на основі адекватних рішень.

Як показує досвід розвинутих країн, впровадження кримінального аналізу призводить до появи нових форм правоохоронної діяльності. Так, у 90-х роках XX ст. кримінальною розвідкою США «Intelligence Led Policing» (ILP) була розроблена модель «поліцейська діяльність, керована аналітикою», яка була покладена в основу практичної діяльності поліції США та державах ЄС. З 2016 р. така модель застосовується в Україні. Модель розроблена як відповідь на зростаючі проблеми в умовах збройного конфлікту, на підставі та за допомогою ILP можна переорієнтувати правоохоронну діяльність з традиційного реагування на запобігання.

Основою застосування цієї моделі є аналіз великої кількості інформаційних та аналітичних джерел, власниками яких є державні органи та приватний сектор. Метою цієї моделі є перехід від реагування на фактично вчинені кримінальні правопорушення до дій на випередження з метою запобігання вчиненню протиправних діянь [430, с. 504].

Акцентуємо увагу на тому, що у 2010 р. ЄС розробив багаторічний цикл політики щодо реагування на тяжкі злочини [532] з метою послідовного та методологічного усунення найбільш важливих кримінальних загроз шляхом ефективного співробітництва між відповідними службами країн-членів, установами й органами ЄС, а також Третіми сторонами та організаціями.

Початком реалізації зазначеного циклу політики ЄС стало створення оцінки загроз тяжких злочинів та організованої злочинності (SOCTA – *Serious and Organized Crime Threat Assessment*), у межах якого Європол формує аналітичні висновки, які можна трансформувати в політичні пріоритети, стратегічні цілі та оперативні плани дій ЄС. Важливим є зв'язок між висновками Оцінки загроз тяжких злочинів та організованої злочинності (SOCTA) та визначенням цілей протидії злочинності Радою. Базуючись на даних розвідки, ця оцінка забезпечує безпосереднє інформування осіб, відповідальних за прийняття політичних рішень, та вирішення найнагальніших загроз та ризиків у ЄС [447, с. 136–138].

Аналіз SOCTA фокусує увагу на трьох елементах: організовані злочинні угруповання, SOC зони і середовище, яких вони стосуються і що полегшує їх діяльність. Оцінювання загрози кримінальних правопорушень є корисним з низки суміжних причин, серед них:

- більш ефективна державна стратегія та система запобігання злочинності, зокрема, організованій;

- інституціоналізація процедур, за допомогою яких інформація про тяжкі злочини може бути більш систематично зібрана, оцінена та опублікована;

- є важливим організаційно визначальним інструментом політики і управління для визначення пріоритетів та прийняття рішень щодо розподілу ресурсів;

- інструмент моніторингу;

- фундамент, на підставі якого можуть бути побудовані інші інформаційні і розвідувальні інструменти [311, с. 40–43].

Зазвичай SOCTA зосереджується на національному рівні. Водночас у багатьох країнах SOCTA розробляється на регіональному, місцевому рівнях, окремими установами для внутрішнього використання, а також на основі окремого напрямку (наприклад, досліджується вплив торгівлі наркотиками або корупція у країні). Ці більш конкретні оцінки є надзвичайно цінними, коли вони формують єдину картину SOCTA національного рівня [448, с. 61–63].

Методологія, презентована UNODC, передбачає реалізацію зазначеної послідовності дій (циклу) щодо SOCTA (планування і завдання, збір інформації, її обробка, аналіз та поширення) за 11 послідовних кроків:

Крок 1 – Мозковий штурм. Генерування ідей щодо змісту національної SOCTA, список ідей, їх логічне групування.

Крок 2 – Визначення завдання. Визначити первинні завдання, терміни виконання. Продовження мозкового штурму. Створення документа (звіту) щодо ситуації, пояснити підхід що забезпечить остаточне проведення SOCTA.

Крок 3 – Погодження плану та завдань. Узгодження із замовником SOCTA.

Крок 4 – План збору даних. Отримання інформації всього спектру завдань, з урахуванням типу інформації та доступних

джерела. Іноді відсутність інформації не є проблемою, а проблемою є занадто багато інформації.

Крок 5 – управління інформацією: обсяг даних, структуровані дані, неструктуровані дані; Спосіб реєстрації інформації при отриманні; Спосіб отримання відповідної інформації; Спосіб запису, класифікації та поширення інформації, Спосіб оцінки інформації, її достовірність (як правило використовується система 4x4).

Крок 6 – сканування середовища. Загальна характеристика середовища, в якому здійснюється правоохоронна діяльність. Вплив факторів: політичних, соціально-економічних тощо.

Крок 7 – SWOT-аналіз. SWOT-аналіз – система інтегрального аналізу, основним змістом якого є дослідження сильних і слабких сторін у площині окремих внутрішніх чинників, а також позитивного чи негативного впливу окремих зовнішніх чинників. Методологія SWOT-аналізу передбачає спочатку виявлення сильних (Strengths) і слабких (Weaknesses) сторін, можливостей (Opportunities) і загроз (Threats), після цього встановлення зв'язків між ними, які в подальшому можуть бути використані для формулювання стратегії.

Крок 8 – Аналіз ризику. Аналіз ризику досить складний процес, оскільки він вимагає певну форму кількісного вирішення, враховуючи використання даних, які не легко використовуються з цією метою. За умови, що ризик є кульмінацією всіх складових частин загрози та вразливості, випливає, що аналіз ризику є поєднанням усіх попередніх аналізів, проведених для визначення загрози та вразливості. Спроби вирахувати ризик, а надалі й пріоритети, зазвичай, робляться за допомогою матриці.

Крок 9 – Рекомендації щодо написання доповіді. Провівши аналітику ризиків, аналітик повинен дати письмові рекомендації. Вони будуть засновані на гіпотезах, які побудовані аналітиком під час аналізу ризиків та тих інформаційних ресурсів, що використовувались.

На цьому етапі буде корисним проведення консультації з іншими особами, зокрема експертами, які спеціалізуються з цих питань, оскільки вони можуть мати більш важливу інформацію щодо видів рекомендацій, які більш корисні.

Крок 10 – Поширення результатів

Крок 11 – Зворотній зв'язок [124, с. 280].

Особливу роль у цьому відіграють й інші сучасні інформаційні технології через необхідність одержувати в системі управління безпекою точні дані, швидко обробляти великі об'єми інформації, застосовувати складні алгоритми розрахунку. Наприклад:

BigDataPeople (Artelligence) – штучний інтелект відшукує та аналізує інформацію про людину з соціальних мереж та відкритих джерел. Виявляє фактори та взаємозв'язки, які можуть вказувати на потенційні ризики співпраці з цією людиною, а також дає її структуровану характеристику.

Vkursi – інформаційно-аналітичний онлайн сервіс, що містить функціонал та алгоритми для машинного аналізу бізнесових даних, моніторингу та візуалізації інформації з Державних реєстрів та іншої публічної інформації, а також інші суміжні технічні можливості та контент.

BriefCam – програмне забезпечення для швидкого перегляду та аналізу матеріалів з камер відеоспостереження за допомогою інноваційної технології обробки зображень – Video Synopsis. Video Synopsis – технологія обробки зображень для створення короткої версії оригінального повного відеозапису. Даний ресурс дозволяє швидко та якісно опрацьовувати великі масиви відеозапису. Використання цього продукту разом з інформаційними підсистемами відозаписів регіонів сприятиме швидкому розслідуванню кримінальних правопорушень.

Amped FIVE – це унікальне програмне забезпечення для дослідження зображень та відео. Програма була розроблена, щоб задовольнити потребу в наданні надійних, науково обґрунтованих поліпшень зображень і відео для правових систем у всьому світі. Найкращі аналітики зображень і відео внесли свій вклад в розробку програмного забезпечення, гарантуючи, що всі аспекти процесу розслідування можуть бути виконані в одному додатку.

Cobwebs – платформа, яка об'єднала чисельні методи пошуку та аналізу інформації шляхом відстеження та моніторингу джерел даних.

Anchain – розуміє складні розслідування криптовалют і час, необхідний для ручного сканування транзакцій. Функція автоматичного відстеження на основі штучного інтелекту дозволяє досліднику швидко встановити чіткий ланцюг контролю від точки походження до кількох кінцевих точок у блокчейні.

Необхідність швидкого впровадження новітніх інформаційних технологій визначається такими чинниками:

1. Підвищення «інтелектуальності» управління (оперативна наявність великих об'ємів об'єктивної інформації дозволяє ухвалити перспективне, попереджуваче рішення).

2. Оптимізація планування (своєчасний доступ усіх зацікавлених користувачів до важливої інформації, яка знаходиться в одній централізованій базі даних).

3. Удосконалення процесів ухвалення рішень. Рішення стають більш обґрунтованими, якщо вони підкріплені достовірною й оперативною інформацією. Крім того, економиться час, який раніше витрачався на аналіз другорядних деталей.

4. Розширення інформаційної компетентності – чим більша кількість фахівців має доступ до необхідних даних, тим ефективніше стає підсистема, яка управляє, у цілому [290, с. 78–80].

Протокол Берклі – рекомендаційний документ, який у 2020 році представили Центр прав людини Університету Берклі в Каліфорнії та Офіс Верховного комісара ООН з прав людини. Він окреслює мінімальні стандарти для пошуку, збирання, зберігання, перевірки та аналізу відкритих джерел, і може слугувати практичним посібником для адвокатів, журналістів та дослідників [535, с. 69–93]. Закріплені стандарти є основою будь-якого OSINT-проєкту, тобто розвідки на основі відкритих джерел. Протокол Берклі передбачає: 1) методи та процедури для збирання, аналізу та зберігання відкритих даних з дотриманням: професійних принципів (підзвітність, об'єктивність та компетентність, відповідність нормам права та заходам безпеки); методологічних принципів (точність, збереження та захист даних); етичних міркувань (захист гідності усіх осіб, залучених до розслідування, забезпечення скромності, інклюзивності, незалежності, прозорості); 2) потребу визначення правової рамки розслідування та рекомендації для цього; 3) безпекові застереження.

Доволі ефективним як допоміжний інструмент для збору інформації за допомогою методології OSINT, зокрема під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень, продемонстрував себе програмний продукт Maltego One Enterprise, до якого аналітики отримали ліцензований тестовий доступ в рамках програми «Цифровий детектив-2030», ініційованій КМЄС в Україні та Бюро з міжнародних питань у сфері боротьби з незаконним обігом наркотиків та правоохоронних питань США (INL) (основна мета Програми полягає у наближенні відомств сектору цивільної безпеки до практик застосування однакових підходів до аналітичної роботи, участі у стандартизованих навчальних програмах, створенні міжвідомчої мережі експертів з цифрових розслідувань для подальшого обміну кращими практиками аналітичної роботи та досвідом використання відповідних програмних рішень). Цей

програмний продукт фокусується на виявленні даних з відкритих джерел та візуалізації цієї інформації у графічному форматі, що підходить для ручного аналізу зв'язків у межах мережевого аналізу для оцінки відносин (зв'язків) між вузлами (об'єктами). Своєю чергою, такі відносини (зв'язки) можуть бути визначені для різних типів вузлів: людей, організацій (компаній), операцій (подій) тощо. Основна увага програмного продукту приділяється аналізу реальних відносин (соціальні мережі, OSINT API, метадані, самостійні вузли приватних даних та комп'ютерних мереж) між людьми, групами, веб-сторінками, доменами, мережами, інтернет-інфраструктурою та приналежністю соціальних мереж.

У зв'язку з тим, що впровадження нових інформаційних технологій почалось зі створення в кожному правоохоронному органі окремої бази даних, нині перед аналітиком постала проблема й формування численних запитів і дублювання роботи з видачі й узагальнення інформації. При цьому порушується основний принцип створення будь-якої бази даних – одноразовість запиту до неї. Крім того, відмінність підходів до створення баз та банків даних у різних органах ставить перед інформаційно-аналітичним працівником задачу обробки великих масивів неструктурованої інформації [290, с. 78–80].

Результати вивчення досвіду роботи правоохоронних органів України свідчать, що інформаційно-аналітичне забезпечення запобігання та протидії корупції в судових органах найчастіше використовується під час з'ясування та перевірки даних щодо можливого вчинення предикатних кримінальних правопорушень, зокрема, легалізації (відмивання) коштів одержаних злочинним шляхом. При цьому перед підрозділами постає двоєдине завдання: отримати не лише достатні фактичні дані щодо ознак легалізації, а й передусім підтвердити факт того, що дії з легалізації здійснено з коштами чи майном, котрі одержані саме в наслідок вчинення корупції

в судових органах, що відповідає вимогам ст. 209 КК України. Інформація, яка може вказувати на діяльність службових осіб щодо відмивання коштів, здобутих злочинним шляхом це: 1) фінансові операції, які не мають явного економічного сенсу, не відповідають характеру діяльності; 2) наявність нестандартних або значно складних інструкцій з порядку проведення розрахунків підприємства, установи, організації, що відрізняються від звичайної практики, яка використовується цим підприємством, або від звичайної ринкової практики; 3) внесення службовими особам до раніше узгодженої схеми проведення фінансово-господарської операції (операцій) безпосередньо перед початком її реалізації значних змін тощо [120, с. 212–218].

Отже, сьогодні підрозділи з аналізу інформації визначаються, переважно, як допоміжні та здійснюють свою діяльність, як при організації або плануванні кримінологічної діяльності в цілому, так і безпосередньо в роботі оперативних підрозділів. Відповідні аналітичні продукти стають все частіше визначальними в пріоритетних напрямках запобіжної роботи. Проте, як показала практика, за браком рівня інтелектуального впливу на цей процес, залучення передових технологій для збору, аналізу та зберігання даних, а також кримінологічного прогнозування, менш за все використовуються в запобіганні та протидії корупції в судових органах, але якщо й застосовуються, то лише в напрямках отримання інформації про особу в межах кримінального провадження.

3.4. Морально-етичне виховання суддів та інших працівників суду
як основа запобігання та протидії корупції в судових органах

Функціонування судової влади на засадах відповідальності та підзвітності перед суспільством, як і безпосереднє додержання суддями норм Конституції та законів України, має ключове значення для реалізації в Україні права на справедливе судочинство. Не менш важливим у правовій державі, до якої згідно зі ст. 1 Конституції належить Україна, є здійснення своєчасного судочинства та забезпечення доступу до правосуддя загалом, що неможливо без формування доброчесного та високопрофесійного корпусу суддів. Окреслене відповідає принципу верховенства права, який згідно зі ст. 8 Конституції визнається та діє в Україні [145].

Професійна діяльність судді має певну специфіку та стосується захисту прав, свобод й інтересів громадян. Це спонукає до аналізу окресленого питання з позиції моральної складової вказаної діяльності. Насамперед потрібно вказати, що професійна етика формулює й обґрунтовує систему моральних норм і принципів, які діють у специфічних умовах взаємовідносин людей у сфері визначеної професії, враховуючи очікування і запити суспільства щодо певної професії, а також окреслення меж професійної діяльності та професійної компетенції. Норми й принципи професійної етики публічної служби, як правило, виносяться на широке обговорення громадськості. Процес публічної дискусії сприяє не лише реалізації принципів, відкритості й прозорості професійної діяльності публічних службовців, формуванню критеріїв оцінки якості їх роботи, а також і виробленню уніфікованого понятійного апарату для всіх професій, зайнятих у сфері державної служби, що слугує створенню єдиного смислового простору соціальної дії та сприяє соціальній комунікації й порозумінню. Окреслення меж професійної діяльності та професійної компетенції працівника публічної служби необхідно для того, щоб чітко прописати його повноваження і відповідальність за ввірений йому обсяг роботи [13, с. 193].

Суддівські рішення стосуються прав, свобод та інтересів громадян. Тому така діяльність має відповідати принципам і нормам моралі, охороні авторитету державної влади. Відправлення правосуддя вимагає від представників третьої гілки влади підвищеного почуття обов'язку. У них має бути розвинене почуття відповідальності за свої рішення, дії та вчинки.

Правові норми й посадові обов'язки, що визначають зміст і характер взаємних відносин між представниками судової гілки влади та населенням, стосуються далеко не всіх аспектів цієї взаємодії. Поза межами правового поля залишаються чимало ситуацій, колізій, конфліктів, що не підлягають суто правовій регламентації. Це – сфера дії моральних норм, здорового глузду, сумлінності й розумності, тобто понять, які передбачають не лише правове регулювання.

Дії судді та його рішення за суттю та за формою мають чітко відповідати закону. Для суддівської професійної етики характерним є особливий тісний зв'язок правових і моральних норм, що регулюють його професійну діяльність. Реалізуючи правову і моральну вимогу справедливості, суддя має спиратися виключно на закон. У цій формулі доречно визначено співвідношення правового та морального в діяльності будь-якого судді. Будь-яке рішення чи дія судді, якщо вона відповідає закону, буде узгоджена з моральними нормами, на яких ґрунтується закон. Відступ від закону, обхід його, спотворене тлумачення та застосування тощо за своєю суттю аморальні. Вони суперечать не тільки правовим нормам, а й нормам моралі, професійної етики. Причому аморальними є як свідомі порушення закону, так і неправильні, протизаконні дії та рішення, обумовлені небажанням глибоко оволодіти необхідними знаннями, постійно їх удосконалювати, неохайністю, неорганізованістю, відсутністю внутрішньої дисципліни й належної поваги до права, його приписів.

Оскільки суддівська діяльність пов'язана з необхідністю розв'язання різноманітних конфліктних ситуацій, професійна діяльність судді стосується найважливіших інтересів людей, їхніх благ, а іноді й долі. Усе це накладає особливий тягар моральної відповідальності на суддів за результати своєї діяльності, вимагає від них особливих морально-психологічних і вольових якостей. Потрібно враховувати й те, що до суддів, як і до прокурорів, чи інших правоохоронців, наділених владними повноваженнями, ставлять підвищені моральні вимоги, як до представників держави, носіїв владних повноважень, охоронців закону [237, с. 13].

Таким чином, професійна суддівська етика ґрунтується на взаємозв'язку та взаємообумовленості правових і моральних принципів, норм. Проте специфічні моральні правила, адресовані суддям, не можуть і не повинні суперечити загальним для всіх принципам та нормам моралі. Вони лише доповнюють і конкретизують їх стосовно умов правозастосовної діяльності. Пов'язано це передусім з тим, що суддя не має використовувати надані повноваження для отримання додаткових (не передбачених законодавством) доходів, пільг або інших переваг як для себе, так і для сторонніх осіб. Причому неприпустимими є вияви корупції або будь-які інші дії, котрі можуть слугувати підґрунтям корупції.

Істотним корупційним ризиком є недоброчесність поведінки службових та посадових осіб. Етично-психологічні аспекти та соціально-правові фактори суттєво впливають на сумлінність осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, під час виконання останніми посадових обов'язків, оскільки службовець завжди приймає рішення передусім на підставі власного досвіду, психологічного ставлення до виконуваної роботи, а також ґрунтуючись на особистих переконаннях і персональному соціально-матеріальному становищі [13, с. 180].

Нині спостерігається тенденція до систематичного порушення суддями норм професійної етики, або вчинення інших службових зловживань. Причиною таких явищ є низка соціальних та інших чинників. Своєю чергою, корупційні загрози й ризики у діяльності професіонала виникають за наступних умов:

1) коли завдання професійної групи протистоять інтересам громадянського суспільства, що сприяє формуванню професійного егоїзму і групової поруки, спокусі протиставити себе як професіонала співгромадянам і мати зиск («неправомірну винагороду») від такого протиставлення.

2) неможливості самореалізації особи в професії:

- відсутність доступу до навчання і підвищення кваліфікації;
- недостатній рівень заробітної платні для задоволення базових життєвих потреб;
- закритість соціальних ліфтів, відсутність можливості просуватися по службі;
- невизнання і відсутність підтримки керівництвом професійної кваліфікації спеціаліста.

3) особистісні риси працівників, їх життєві орієнтири та цінності, егоїзм як крайня форма прояву індивідуалізму, що націлюють їх на задоволення своїх потреб шляхом оточення, – і, як наслідок, виявляє себе відсутність бажання співпраці, чуття солідарності та колективізму [13, с. 199–200].

Вища Рада правосуддя – колегіальний, незалежний конституційний орган державної влади та суддівського врядування, який діє в Україні на постійній основі для забезпечення незалежності судової влади, її функціонування на засадах відповідальності, підзвітності перед суспільством, формування доброчесного та високопрофесійного корпусу суддів, додержання норм Конституції і

законів України, а також професійної етики в діяльності суддів і прокурорів [145].

Втім, доводиться констатувати, що у 2022–2023 рр. нормативно-правова база була недостатньою для забезпечення Вищою радою правосуддя засад функціонування судової влади. Чинне законодавство лише певною мірою надавало їй можливість на постійній основі виконувати повноваження із забезпечення засад функціонування судової влади та тільки за умови повноважності Вищої ради правосуддя. Зокрема, аудитом встановлено, що через припинення за власним бажанням повноважень десяти членів Вищої ради правосуддя з лютого 2022 по січень 2023 р., рада була неповноважною. При цьому держава виявилася неготовою до втрати нею повноважності. Це зупинило з лютого 2022 по січень 2023 р. реалізацію повноважень колегіального, незалежного конституційного органу, який має діяти в Україні на постійній основі. Режим функціонування, який би гарантував інституційну безперервність роботи, чинним законодавством не передбачений. Внесені Верховною Радою України у 2022–2023 роках законодавчі зміни для врегулювання ситуації за умов неповноважності Вищої ради правосуддя лише частково виправили стан справ, що, звісно, не могло не позначитись на заходах, спрямованих на дотримання правил етичної поведінки суддями. Водночас навіть після внесення змін до законодавства, неповноважність Вищої ради правосуддя унеможливила виконання нею повноважень із забезпечення засад функціонування судової влади, у тому числі через неспроможність формування Служби дисциплінарних інспекторів, а також здійснення дисциплінарних проваджень стосовно суддів, внесення подань про призначення суддів на посаду, тимчасового відсторонення їх від здійснення правосуддя та звільнення з посад, припинення відставки судді, надання згоди на їх затримання, утримання під вартою чи арештом, тимчасового

відсторонення від здійснення правосуддя у зв'язку з притягненням останніх до кримінальної відповідальності тощо [145].

На формування становлення позитивного іміджу судових органів України впливають традиції професійної етики, моральні стандарти, а також вимоги, що ставляться до їх представників відповідно до чинного законодавства. Однак в українському суспільстві недостатньо уваги звертають саме на етичне та моральне виховання суддів, а відповідні вимоги залишаються, на жаль, лише декларативними.

Варто додати, що етична рада утворюється з метою сприяння органам, що обирають (призначають) членів Вищої ради правосуддя, у встановленні відповідності кандидата на посаду члена Вищої ради правосуддя критеріям професійної етики та доброчесності. Членами Етичної ради можуть бути особи, які мають бездоганну ділову репутацію, високі професійні та моральні якості, суспільний авторитет, відповідають критеріям професійної етики та доброчесності, мають досвід роботи не менше п'ятнадцяти років із здійснення судочинства або адвокатської чи прокурорської діяльності, або наукової діяльності у галузі права. До складу Етичної ради входять: 1) три особи з числа суддів або суддів у відставці, запропоновані Радою суддів України; 2) одна особа, запропонована Радою прокурорів України; 3) одна особа, запропонована Радою адвокатів України; 4) одна особа, запропонована Національною академією правових наук України в особі Президії. Кандидатами на посаду члена Етичної ради, які є суддями чи суддями у відставці, можуть бути судді чи судді у відставці, які успішно пройшли кваліфікаційне оцінювання. Суб'єкт формування Етичної ради надає до Вищої ради правосуддя список кандидатів до складу Етичної ради протягом тридцяти днів з дня надходження звернення Голови Вищої ради правосуддя разом з інформацією, що підтверджує відповідність

таких кандидатів вимогам частини другої цієї статті. Вимагати від суб'єкта формування Етичної ради чи кандидата до складу Етичної ради надання інших документів забороняється. Списки кандидатів до складу Етичної ради, подані суб'єктами формування Етичної ради, оприлюднюються на офіційному веб-сайті Вищої ради правосуддя та офіційному веб-порталі судової влади України на наступний робочий день із дня їх надходження. Голова Вищої ради правосуддя призначає членів Етичної ради не пізніше п'яти робочих днів після закінчення строку на подання списків рекомендованих кандидатів від усіх суб'єктів формування Етичної ради. Якщо Голова Вищої ради правосуддя не призначить членів Етичної ради у визначений строк, троє перших у списку кандидатів, поданому Радою суддів України, перший кандидат, запропонований Радою прокурорів України, перший кандидат, запропонований Радою адвокатів України, та перший кандидат, запропонований Національною академією правових наук України в особі Президії, вважаються призначеними. Етична рада вважається повноважною у разі затвердження у її складі не менше чотирьох членів. Строк повноважень члена Етичної ради становить шість років без права бути призначеним повторно. Повноваження члена Етичної ради припиняються достроково у разі: подання письмової заяви про припинення повноважень члена Етичної ради за власним бажанням; набрання законної сили обвинувальним вироком суду стосовно нього або притягнення до адміністративної відповідальності за корупційне правопорушення та/або адміністративне правопорушення, пов'язане з корупцією; набрання законної сили рішенням суду про визнання його недієздатним або обмеження його цивільної дієздатності, визнання його безвісно відсутнім чи оголошення його померлим; його смерті [368].

Водночас, етичні кодекси складають серцевину професійної етики та є визначальним елементом етичного інструментарію.

Етичний кодекс – це сукупність етичних правил, вимог, норм, що приписуються до виконання. В етичних кодексах фіксуються:

- норми й правила, що усвідомлюються та увійшли в практику більшості представників професії, є історичним завоюванням суспільства і професійного середовища;

- вимоги, приписи, які є раціонально та морально обґрунтованими, але часто порушуються [13, с. 200].

Необхідність забезпечення дотримання працівниками суду правил етичної поведінки під час виконання службових обов’язків не викликає сумнівів. У зв’язку з чим, нами пропонується віднести до організаційно-управлінських заходів запобігання та протидії корупції в судових органах осучаснення етичного кодексу працівника суду з урахуванням міжнародних стандартів, пропаганду дотримання у своїй діяльності працівниками судових органів норм моралі й етики поведінки тощо.

Існують галузеві кодекси чи стандарти етичної поведінки працівників. Так, крім офіційно затверджених етичних кодексів, окремі установи розробляють власні правила поведінки для співробітників. У таких кодексах, створених на основі загальних правил поведінки публічних службовців, особлива увага приділяється гострим етичним питанням та ризикам, з якими стикаються ці організації. Кодекси потребують постійного оновлення, адже вимоги, що в них фіксуються, мають зображати актуальні етичні проблеми. Наприклад, у сфері публічної служби у багатьох випадках моральна, професійно-етична регуляція замінюється регуляцією правовою. Такий підхід у застосуванні до кодексів є досить поширений й обґрунтовується дослідниками як більш дієвий в ієрархічній системі виконавчої влади. Хоча часто етичні кодекси публічних служб (або підзаконні нормативні акти) справді дієвими вони стають тоді, коли світоглядно усвідомлюються, входять до особистісного світу людини,

закріплюються внутрішньо та реалізуються на практиці, тобто набувають характеру моральних регуляторів. В іншому разі ці кодекси виконують функцію зовнішнього примусу, в їхній реалізації існує небезпека легалізації примусового «вдосконалення» і порушення моральної автономії особистості. Будь-який зовнішній контроль (а правові норми підтримуються саме зовнішнім стосовно індивіда контролем) не настільки ефективний, як добровільне регулювання поведінки. Варто враховувати й те, що крім формального кодексу, інституціонально-рольове поводження укладає цілий комплекс неписаних (утім відшліфований роками й ретельно підтримуваних професійною групою та широкою спільнотою) правил, обмежень, традицій. Такі неформальні настанови часто мають значний моральний потенціал, оскільки їхнім основним засобом є побудова гармонійних відносин в організаціях, упровадження морально обґрунтованих цінностей, вплив на переконанні працівників. Ефективне використання неформальних настанов зменшує необхідність у формальних контрольних механізмах і санкціях [63, с. 190–205].

Саме розвиток неформальних етичних норм, які виключають корупційну поведінку, є основою позитивного зарубіжного досвіду запобігання та протидії корупції [219, с. 155]. Вимоги до правил етичної поведінки суддів формуються як на національному, так і на міжнародному рівнях. Причому рівень міжнародних стандартів етичної поведінки суддів є одним із визначальних, оскільки закладає підвалини розвитку національного законодавства в цьому питанні. Його утворюють основоположні документи, які можна назвати деонтологічними засадами суддівської етики, оскільки вони містять, окрім іншого, безпосередньо етичні норми, тобто норми моральної поведінки працівників суду.

Так, на міжнародному рівні вже багато років діють стандарти поведінки суддів, які знайшли своє відображення у Бангалорських принципах, схвалених резолюцією Економічної та Соціальної Ради ООН. Зазначимо про ці принципи:

- незалежність (в міжнародних стандартах цей принцип означає не просто відсутність будь-якого впливу на суддю та виключення будь-яких зв'язків із ним, а й необхідність суддею відкрито дотримуватися незалежної позиції щодо суспільства в цілому);

- об'єктивність (цей принцип має виявлятися не тільки у відсутності у судді будь-якої упередженості, прихильностей та вподобань, а й в цілому у поведінці судді і за межами суду, яка має викликати довіру та підтримку суспільства);

- чесність та непідкупність (вони мають бути очевидними навіть сторонньому спостерігачу);

- дотримання етичних норм (на суддю покладаються більш обтяжливі обов'язки, ніж на пересічного громадянина, які суддя має повністю усвідомлювати та охоче приймати);

- рівність (однозначне та абсолютно рівне відношення до кожного учасника судового процесу);

- компетентність та старанність (суддя невпинно має вдосконалювати свій професійний рівень та особисті якості) [292].

З метою виокремлення вітчизняних загальних вимог до етичної поведінки працівників судових органів в Україні, передусім потрібно звернутися до вимог, які викладені в Правилах поведінки працівника суду, де в Розділі III міститься посилання щодо етики поведінки, а саме:

Законність, тобто:

- діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України;

- бути обізнаним з усіма вимогами законів і підзаконних нормативно-правових актів, правилами та процедурами щодо своїх посадових обов'язків і неухильно виконувати їх.

Професіоналізм. Працівник апарату суду під час виконання посадових обов'язків повинен:

- виконувати посадові обов'язки, передбачені посадовою інструкцією, сумлінно, на високому професійному рівні, своєчасно й ефективно;

- утримуватися від дій, що виходять за межі його посадових обов'язків і можуть вплинути на процес розгляду справ судом, а також від будь-яких дій, які можуть надавати перевагу одній із сторін судового процесу або створювати враження про те, що це можливо;

- виконувати завдання, пов'язані з посадовими обов'язками, проявляючи самостійність, ініціативність, високу організованість, вимогливість і принциповість;

- утримуватися від дій, що перешкоджають іншим працівникам суду виконувати їхні службові обов'язки;

- уникати висловлювання своїх оцінок та коментарів щодо судових рішень, публічних заяв по суті справ, які перебувають у провадженні суду, коментування судових рішень, якщо це не входить до посадових обов'язків та не здійснюється на виконання доручення керівництва у встановленому порядку;

- утримуватися від критики професійних дій суддів і працівників апарату суду, публічних висловлювань, що погіршують репутацію суду.

Неупередженість та толерантність. Першочергове значення для належного виконання працівником апарату суду службових чи посадових обов'язків має забезпечення рівного ставлення до кожного, зокрема сторін, інших учасників судового процесу та відвідувачів суду.

Виваженість та ввічливість. У процесі спілкування з відвідувачами суду, суддями й працівниками апарату суду, іншими особами, які виконують професійні (трудові, посадові, службові) обов'язки в приміщенні суду, працівник апарату суду повинен дотримуватися високої культури спілкування, бути привітним, ввічливим та доброзичливим, спілкуватися рівним, спокійним тоном голосу, уникати надмірної жестикуляції.

Розуміння та допомога. Працівник апарату суду під час спілкування з відвідувачами суду повинен використовувати доступну термінологію, прагнути допомогти у розумінні стандартних судових процедур, не надаючи при цьому порад юридичного характеру.

Зовнішній вигляд. Працівник апарату суду повинен бути охайним, дотримуватися ділового стилю в одязі, носити на видному місці бейдж із зазначенням прізвища, імені, по батькові та посади.

Поводження з інформацією та її конфіденційність. Працівник апарату суду повинен діяти на засадах забезпечення відкритості та прозорості судової влади за винятком поширення інформації з обмеженим доступом, яка стала відома у зв'язку з виконанням посадових обов'язків.

Політична нейтральність. Працівник апарату суду зобов'язаний під час виконання службових чи посадових обов'язків дотримуватися політичної нейтральності, не допускати впливу політичних поглядів на дії та рішення працівників апарату суду, уникати демонстрації у будь-якому вигляді власних політичних переконань або поглядів, не використовувати службові повноваження в інтересах політичних партій чи їх осередків або окремих політиків [361].

Згадані правила етичної поведінки поширюються на всіх працівників судових органів. Їх дотримання є обов'язком для кожного, незалежно від займаної посади та місцеперебування. Крім вищезазначеного, також зобов'язані:

- поважати права, свободи і законні інтереси людини;
- демонструвати повагу до цінностей та інтересів правосуддя;
- належним чином виконувати свої обов'язки;
- поважати досвід, професійну підготовку та ефективність роботи колег, професіоналізм працівників інших сфер;
- співпрацювати з колегами для підвищення якості роботи;
- уникати неконструктивної критики щодо колег;
- уникати поширення чуток, обговорення особистого або сімейного життя своїх колег, членів їх сімей та інших близьких осіб;
- не вживати невластивої ділового стилю лексики;
- прагнути отримувати нові професійні знання і досвід шляхом обміну інформацією з колегами та іншими фахівцями [361].

Правила етичної поведінки суддів та інших працівників судових органів спрямовані на врегулювання їх поведінки з дотриманням ними етичних норм, формування почуття відповідальності перед суспільством і законом за власні дії та бездіяльність, а також сприяння посиленню авторитету й довіри громадян до судових органів. За загальним правилом, керівники мають демонструвати й заохочувати етичну поведінку, зокрема шляхом створення адекватних умов роботи, надання дієвої оцінки показників роботи. Умови публічної служби та робота з кадрами також мають стимулювати етичну поведінку (умови прийняття на роботу, перспективи просування по службі, можливості підвищення кваліфікації, адекватна оплата праці та політика у сфері роботи з кадрами) [13, с. 180].

Нині перспективи розвитку кадрового потенціалу судових органів України є проблематичними не лише з огляду на сучасні тенденції, а й прогнозовані, що зумовлено факторами зовнішнього середовища, які впливають на кадрову політику, зміст конкретних програм і кадрових заходів з її реалізації.

Результатом реалізації цінності професіоналізму є формування довіри до себе і своєї професійної діяльності. Довіра— ставлення до іншої особи та до її дій, яка ґрунтується на впевненості в її правоті, вірності, добросовісності, чесності. Під довірою найчастіше мають на увазі:

- надійність виконання зобов’язань;
- передбачуваність;
- точність, ефективність виконання обов’язків [13, с. 194].

Отже, саме дотримання етичних норм під час здійснення правосуддя є запорукою обґрунтованих і неупереджених дій, прийняття об’єктивних рішень. Тому врегулювання професійної етики суддями та іншими працівниками судових органів є одним з дієвих елементів механізму запобігання та протидії корупції й формування професійного апарату. З іншого боку, одним із важливих чинників психологічної безпеки суддів є перебудова стереотипів соціальної поведінки та формування уміння протистояти провокаціям. Провокаційні дії в повсякденній суддівській діяльності варто оцінювати як цілком ймовірні. Для того, щоб зрозуміти, що становить собою провокація, як аспект суддівської діяльності, потрібно визначити її структуру.

Першим компонентом провокаційної дії є її мета, другим – засоби досягнення поставленої мети, третім – види провокаторів, і, нарешті, четвертим – психологічна характеристика жертви провокації.

За структурно-логічною схемою провокаційна дія виглядає наступним чином:

- по-перше: «Для чого?» – мета провокаційної дії;
- по-друге: «Яким чином?» – засоби досягнення мети провокації (ознаки провокаційних дій);
- по-третє: «Хто?» – види провокаторів, їх психологічний портрет;

по-четверте: «Стосовно кого?» – риси особистості «жертви» провокації.

За результатами проведеного нами анонімного опитування працівників судових органів, визначений наступний перелік найбільш поширених цілей провокативних дій. Це може бути:

- отримання кримінально-значущої інформації, зокрема, для уникнення відповідальності;
- отримання випереджаючої інформації пов'язаної із розголошенням суддівської таємниці, планування заходів певних напрямів, їх термінів та інтенсивності;
- можливість залучення до злочинної діяльності;
- невиконання прямих суддівських обов'язків;
- дискредитація за різними обставинами;
- використання з корисливими намірами.

Стосовно засобів досягнення мети провокації або ж ознак провокаційних дій, то в рейтинговому значенні вони виглядають наступним чином:

- вказівка на виконання незаконних дій з боку керівництва судової гілки влади;
- пропозиції просування по вертикалі роботи в судових органах;
- залякування і психологічний вплив (тиск);
- позичання в борг;
- спонсорська допомога;
- скидки й пільги при здійсненні торгівельних операцій;
- надання послуг з метою створення ситуації залежності;
- нав'язування інтимних стосунків;
- нав'язування дружніх стосунків;
- неправомірна вигода.

Скеровуючи увагу на типологію можливих суб'єктів провокуючого, дискредитуючого чи шантажуючого впливу, варто

зазначити, що їх перелік навряд чи може бути повним та вичерпним. Проте навіть орієнтовне їх визначення може сприяти підвищенню пильності при контакті з відповідними особами. До цих осіб, зокрема, можуть бути віднесені:

- корисливі чи несумлінні політичні і громадські діячі;
- керівники комерційних структур та представники їх спеціалізованих підрозділів (служб безпеки);
- особи з числа представників влади, які мають корисливі інтереси;
- безпосередні представники кримінальних структур та їх найближче оточення;
- особи, які мають безпосередні зв'язки з кримінальними структурами, антисоціальну спрямованість та особистісну залежність від кримінального середовища;
- знайомі та члени родини судді, які негативно ставляться до нього;
- працівники, звільнені за негативними мотивами.

Поряд із цим, вимоги до професійної етичної поведінки судді є складовою його правового статусу. Чіткі й зрозумілі етичні норми та принципи, якими судді мають керуватись під час здійснення правосуддя, письмове закріплення меж допустимої поведінки дає змогу досягти єдиного розуміння зазначених принципів і норм на всіх рівнях судової гілки влади. Етичні принципи й цінності дають суб'єкту здатність критично оцінювати ідеї, роблять професіонала морально чутливим, протидіють появі так званої «моральної сліпоти», почуттю безглуздості та втрати критеріїв (З. Бауман, Л. Донскіс) [25]. Власні ціннісні установки й ідейні концепти (цінності й цілі) професійної діяльності для людини можуть становити єдине ціле – тоді постає професіонал, той ідеал, до якого прагне кожен, але як ідеал він не є назавжди досягнутим звершенням, опанованим набуттям. Він

є результатом безперервного здійснення процесів самоосвіти й самовиховання. Проте збіг ціннісних установок та ідейно-раціоналістичних концептів може мати і ситуативний і/чи локальний характер, що також потрібно враховувати у теорії й практиці публічної служби [345, с. 329–332].

Своєю чергою, умови запобігання та протидії психологічному тиску на суддю та будь-якого іншого працівника суду різноманітні. Це і професійна підготовленість, і психологічна стійкість, і практичний досвід і, перш за все, – суворе дотримання закону. Саме ігнорування останнього, легковажність та нерозсудливість ставлення працівника до закону роблять його піддатним провокуючому впливові. У переліку цих умов можна визначити три, які складають певний «трикутник безпеки». Це – поінформованість, пильність і здоровий глузд працівника. Як зазначають інші дослідники, з чим необхідно погодитись, рекомендації, що стосуються прийомів запобігання психологічному тиску, можна звести до деяких дещо тривіальних, проте ефективних настанов, а саме:

- будь обачливим щодо випадкової вдачі, вона може бути невинуватою;
 - якщо тобі здається, що тебе провокують – добре обміркуй ситуацію;
 - уважно спостерігай за людьми – провокатори рідко бувають абсолютно спокійними;
 - запитай себе, чи насправді потрібно тобі те, що пропонують;
 - завжди пам’ятай про свої слабкості, напрямки вразливості;
 - вмій оцінювати неадекватність ситуації та поведінки людей
- [427, с. 111].

Дотримання правил етичної поведінки суддями та іншими працівниками судових органів, як свідчить правозастосовна практика та реалії суддівської діяльності, є складним завданням сучасності.

Необхідність удосконалення цього процесу не викликає сумнівів, та, на нашу думку, може бути забезпечена шляхом:

- визнання одним з основних критеріїв системи оцінки роботи дотримання правил етичної поведінки, що вже давно існує в країнах сталої демократії;

- формування корпоративної суддівської етичної культури, яка б встановлювала моральні критерії на рівні організації та впливала на формування професійних етичних норм, підвищувала рівень відповідальності кожного працівника судових органів;

- створення умов для розвитку самоконтролю як одного з основних елементів, що забезпечує дотримання правил етики;

- зниження корупційних ризиків на основі запровадження механізму ротації суддів;

- створення відповідних структур, які б надавали консультаційну підтримку щодо розв’язання конкретних етичних проблем, забезпечували проведення етичної перевірки (моніторингу, експертизи, аудиту тощо) професійної діяльності суддів, сприяли б здійсненню громадського контролю та висвітленню в медіа результатів перевірки тощо.

Водночас, справедливо зазначити про те, що було виконано низку заходів передбачених Стратегією розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки [145; 416], за напрямками «Зміцнення незалежності судової влади та підзвітності суспільству» і «Суддівська кар'єра та відповідальність суддів», однак в той же час, нині залишилися нереалізованими заходи з:

- удосконалення організаційного та фінансового забезпечення діяльності органів судової влади;

- розроблення та запровадження регламентів прозорого планування та розподілу бюджетних ресурсів у судовій системі, включаючи видатки розвитку, на основі визначених критеріїв;

- удосконалення законодавчого регулювання особливостей проходження публічної служби в органах судової влади;
- перегляду повноважень Державної судової адміністрації України, зокрема, з питань організаційного, фінансового та кадрового забезпечення діяльності органів судової влади;
- розвитку комплексної системи комунікації;
- розроблення єдиного стандарту якості роботи суду, удосконалення процедур дисциплінарного провадження.

Залишаючи осторонь організаційно-правові аспекти заходів, спрямованих на дотримання правил етичної поведінки суддями, зазначимо, що враховуючи суспільний характер діяльності суддів та інших працівників судових органів, у тому числі й тих, на яких покладено обов'язки з організації роботи щодо запобігання та протидії проявам корупції в судових органах, велику питому вагу спілкування при здійсненні кримінального провадження та правосуддя, варто дотримуватися наступних рекомендацій щодо безпечних станів у ситуаціях повсякденного спілкування. Зокрема, у професійному спілкуванні запорукою забезпечення корупційної безпеки суддів та інших працівників судових органів є дотримання ними певних правил.

- не згадувати в бесідах посадового статусу та прізвищ колег, не обговорювати зі сторонніми особами службових справ чи натякати на них;
- не відрізнятись від оточуючих людей незвичним зовнішнім виглядом (модель та колір одягу, манера його носіння, зачіска);
- дотримуватись загальноприйнятих стереотипів поведінки;
- не виявляти надлишкової допитливості чи обізнаності, не демонструвати своїх «ділових» можливостей;
- бути рівним та ввічливим, не виявляти грубощів, пихатості, зарозумілості, нетактовності;

- бути пильним при спробах незнайомих осіб зблизитися, надати неочікувану послугу тощо;

- не розкривати перед випадковими особами напрямів своєї вразливості (родина, діти, автотранспорт, помешкання);

- не виявляти своїх слабкостей (алкоголь, хобі, негативні риси характеру) [427, с. 110];

Отже, поведінка працівника апарату суду в позаробочий час не повинна негативно впливати на роботу чи репутацію суду та довіру громадян до суду. Працівник апарату суду повинен утриматися від розміщення інформації, коментарів чи реакцій, які можуть завдати шкоди його репутації чи авторитету судової влади, у соціальних мережах, на інтернет-форумах або за допомогою інших засобів комунікації. Працівник апарату суду зобов'язаний утримуватися від участі у публічних заходах, які можуть завдати репутаційної шкоди авторитету судової влади [361].

Певні перестороги повинні мати місце і в ситуаціях спілкування з колегами по роботі як у межах виконання професійних (службових) обов'язків, так і в неформальному спілкуванні, зокрема:

- не виявляти демонстративного незадоволення своєю посадою, заробітком, просуванням;

- не виявляти несанкціонованої чи неадекватної ініціативи в службових і особистих питаннях;

- повідомляти колегам лише загальні відомості, без подробиць щодо власного життя;

- не виявляти надлишкового інтересу щодо приватного життя колег;

Підсумовуючи вищевикладене, доцільно зазначити, що аналіз діяльності працівників суду, правоохоронних органів та матеріалів зарубіжних дослідників свідчить, що альтернативою провокативним діям є формування так званої «установки на виживання» працівника в

небезпечних ситуаціях, тобто конкретної орієнтації особистості на безпечну та ефективну діяльність. Визначається установка на виживання як свідомо готовність та схильність фахівця до цілеспрямованої, надійної та достатньо само захищеної діяльності в умовах виникнення, перебігу та вирішення штатних і позаштатних небезпечних службових ситуацій. Сенс установки на виживання полягає в засвоєнні відповідних професійно-поведінкових настанов, доведених до рівня їх автоматизованого використання. Основний зміст установки на виживання включає три елементи: пізнавальний («я усвідомлюю небезпечність конкретної службової ситуації»); емоційно-оцінний («я переконаний, що уникну шкоди в небезпечній ситуації»); поведінковий («за будь-яких обставин я буду передбачати небезпечні дії супротивника»). Формування цієї установки призводить до опрацювання розумного та виваженого ризику, обачливості та пильності в поведінці працівника, подолання почуття страху, ефективних та надійних професійних дій [427, с. 110–111].

Висновки до розділу 3

1. Наголошено, що здійснення заходів запобігання та протидії корупції в судових органах України – це взаємоузгоджена та нормативно визначена діяльність державних, громадських, правоохоронних та інших контролюючих органів щодо комплексу дій, спрямованих на виявлення потенційних корупційних ризиків, конфлікту інтересів, криміногенних чинників, корупційних та пов'язаних із корупцією кримінальних правопорушень й притягнення винних осіб до відповідальності. До інституцій, що здійснюють таку кримінологічну діяльність належить значна кількість суб'єктів як державної, так і недержавної форми управління, які беруть

безпосередню участь у цьому процесі, а їх діяльність покликана відповідати цілеспрямованій державній антикорупційній політиці, і потребує координації, яка нині відсутня.

2. На підставі аналізу положень чинного законодавства, а також сучасних доктринальних підходів систематизацію суб'єктів антикорупційного забезпечення за критеріями належності, характером й обсягом повноважень здійснено на двох стратегічних рівнях: I) *загальний* (макростратегічний) рівень – суб'єкти (Президент України, Національна рада з питань антикорупційної політики, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України та ін.), які відповідають за формування та реалізацію антикорупційної політики; II) *тактичний* (мікростратегічний) рівень – об'єднує цільових суб'єктів реалізації заходів спрямованих на запобігання та протидію корупції в судових органах (НАЗК, Вища рада правосуддя, Вища кваліфікаційна комісія суддів, САП, НАБУ, СБУ, АРМА та ін.).

3. Порівняльний аналіз повноважень кожного із суб'єктів запобігання та протидії корупції в судових органах, засвідчив про розосередженість громіздкої мережі суб'єктів запобігання та протидії корупції в судових органах по різних відомствах, і відсутність належної взаємодії між ними, а напрям роботи окремих структурних одиниць нормативно не визначений, містить недоліки, прогалини та протиріччя, а також переплітається в своїй компетенції одна з іншою, що дає можливість говорити про наявність проблеми дублювання повноважень та невизначеності функціоналу.

4. Встановлено, що неповноважність Вищої ради правосуддя у 2022–2024 рр., зокрема, й у поєднанні з неповноважністю Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, унеможливила забезпечення засад функціонування судової влади в частині формування високопрофесійного та доброчесного корпусу суддів шляхом їх призначення на посаду. Як наслідок, враховуючи не здійснення цими

органами спеціальної перевірки кандидатів на посаду судді, завдання стосовно забезпечення верховенства права та захисту прав і свобод людини через формування доброчесного, високопрофесійного та незалежного корпусу суддів – не досягнута.

5. Зазначено, що спеціальна перевірка як один з інструментів раннього запобігання корупції в судових органах проводиться з метою: комплексного вивчення достовірності інформації про особу, яка претендує на зайняття відповідної посади; виявлення обмежень, пов'язаних із суддівською діяльністю; підвищення якості відбору кандидатів на зайняття посад у судових органах; недопущення призначення на посади суддів осіб, які систематично порушували правила професійної етики; встановлення відповідності рівня життя кандидатів наявному в них і членів їхньої сім'ї майну й одержаним ними, згідно з декларацією, доходам тощо.

6. Виокремлено певні особливості, які притаманні процедурі проходження спеціальної перевірки кандидатами на посаду судді: зокрема, обов'язковість надання кандидатом при поданні заяви про участь у конкурсі письмової згоди на проведення спеціальної перевірки відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів»; не може бути суддею особа, яка відмовляється від процедури спеціальної перевірки під час проходження конкурсних процедур; є критерієм для прийняття остаточного рішення про призначення (обрання) або про відмову в призначенні (обранні) на посаду.

7. Звернута увага на проблеми аналітичної підготовки прийняття рішень у процесі досудового розслідування кримінального провадження розпочатого за фактом вчинення корупційних кримінальних правопорушень в судових органах: а) вилучення з багатьох інформаційних систем різнорідних даних, поданих у різних форматах та приведення їх до єдиного формату та єдиної структури; б) організація зберігання та надання користувачам необхідної для

прийняття рішень інформації; в) власне аналіз, у тому числі оперативний та інтелектуальний, підготовка оцінки стану керованого об'єкта у вигляді паперових документів; г) якість підготовки результатів оперативного та інтелектуального аналізів і прийняття на їх основі оптимальних рішень. Також, результати вивчення досвіду роботи правоохоронних органів України засвідчили, що інформаційно-аналітичне забезпечення запобігання та протидії корупції в судових органах найчастіше використовується під час з'ясування та перевірки даних щодо можливого вчинення предикатних кримінальних правопорушень, зокрема, легалізації (відмивання) коштів одержаних злочинним шляхом. При цьому перед підрозділами постає двоєдине завдання: отримати не лише достатні фактичні дані щодо ознак легалізації, а й передусім підтвердити факт того, що дії з легалізації здійснено з коштами чи майном, котрі одержані саме в наслідок вчинення корупції в судових органах. Основні індикатори такого наступні: 1) фінансові операції, які не мають явного економічного сенсу, не відповідають характеру діяльності; 2) наявність нестандартних або значно складних інструкцій з порядку проведення розрахунків підприємства, установи, організації, що відрізняються від звичайної практики, яка використовується цим підприємством, або від звичайної ринкової практики; 3) внесення службовими особам до раніше узгодженої схеми проведення фінансово-господарської операції (операцій) безпосередньо перед початком її реалізації значних змін тощо.

8. Визначений зміст інформаційно-аналітичного забезпечення запобігання та протидії корупції в судових органах, основними цілями такого визнано: а) забезпечення потреб суб'єктів запобігання та протидії в необхідній інформації; б) інформування суспільства, й інших суб'єктів запобігання та протидії щодо наявного корупційного стану, а також стану протидії злочинності, останніх змін

законодавства, фактів і явищ, що утворюють загрозу для особи, суспільства, держави, результатів функціонування підрозділів правоохоронних органів тощо; в) передавання працівникам правоохоронних органів певних даних та потрібних документів, що мають відношення до запобіжної діяльності; г) інформування органів влади та органів місцевого самоврядування щодо залучення додаткових сил та засобів аби забезпечити здійснення запобігання та протидії корупційним кримінальним та іншим пов'язаних із корупцією правопорушенням.

9. Наголошено, що у нинішніх умовах функціонування судової гілки влади, дотримання правил етичної поведінки суддями та іншими працівниками судових органів, як свідчить правозастосовна практика та реалії суддівської діяльності, є складним завданням сучасності. Необхідність удосконалення цього процесу не викликає сумнівів, та може бути забезпечена шляхом: визнання одним з основних критеріїв системи оцінки роботи суддів дотримання правил етичної поведінки, що вже давно існує в країнах сталої демократії; формування корпоративної суддівської етичної культури, яка б встановлювала моральні критерії на рівні організації та впливала на формування професійних етичних норм, підвищувала рівень відповідальності кожного працівника судових органів; створення умов для розвитку самоконтролю як одного з основних елементів, що забезпечує дотримання правил етики; зниження корупційних ризиків на основі запровадження механізму ротації суддів; створення відповідних структур, які б надавали консультаційну підтримку щодо розв'язання конкретних етичних проблем, забезпечували проведення етичної перевірки (моніторингу, експертизи, аудиту тощо) професійної діяльності суддів, сприяли б здійсненню громадського контролю та висвітленню в медіа результатів перевірки тощо.

РОЗДІЛ 4

КРИМІНОЛОГІЧНІ ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ В СУДОВИХ ОРГАНАХ

4.1. Міжнародний досвід і зарубіжна практика запобігання та протидії корупції в судових органах

Позитивний зарубіжний досвід запобігання й протидії корупції в судових органах має не тільки наукову, але й практичну значимість. Організація такої діяльності у кожній правовій державі має свою специфіку. Першочергово це залежить від історичного, ментального, економічного та культурного розвитку кожної з країн. Проте існують загальні підходи, які допомагають у певний спосіб знизити рівень корумпованості судових органів. Однак, навіть за наявності узагальнюючих підходів до врегулювання проблем цієї сфери кожна держава враховує свої особливості для створення ефективного механізму запобігання та протидії корупції.

Науковці, зокрема, позитивно сприймають дослідження та застосування міжнародного законодавств у національне. М. М. Пендюра вважає необхідним узагальнювати нагромаджений різними науками теоретичний та емпіричний матеріал, використовувати позитивний досвід цивілізованих країн світу, виявляти існуючі тенденції та обґрунтовувати на цій підставі способи розв'язання проблем державного управління, пов'язаних з протидією корупційним проявам у системі державної служби, удосконалювати систему антикорупційного законодавства [342, с. 200]. О. М. Джужа вказує, що ідея виокремлення антикорупційних програм, які довели на практиці свою ефективність, становить великі перспективи для запозичення позитивного зарубіжного досвіду, особливо в умовах практичної відсутності вітчизняного реально діючого механізму протидії

корупції, а також для вироблення єдиної міжнародної антикорупційної політики [102, с. 38].

Як зазначає Б. Г. Безгинський, для того щоб знизити рівень корупції в Україні потрібно частіше запроваджувати та реалізовувати програми обміну досвідом з міжнародними державами в яких рівень корупції перебуває на досить низькому рівні [27, с. 48–49]. Досвід та механізм впровадження зарубіжного антикорупційного законодавства може стати ваговим внеском для зниження рівня корупції в державі [28, с. 31]. Тобто, використання міжнародного досвіду та зарубіжної практики надає можливість визначити найбільш ефективні засоби впливу при визначенні системи заходів запобігання та протидії корупції в судових органах України. Як вказує С. А. Подоляка, аналізувати необхідно будь-який зарубіжний досвід як позитивний, так і негативний. Предметом дослідження мають бути не лише країни, в яких рівень корупції відносно низький, а й досвід країн, яким упродовж тривалої боротьби все ще не вдається подолати це негативне явище. Так, позитивний досвід дасть можливість запозичити його та впровадити в правову систему України, тоді як негативний – уникнути помилок та будувати ефективніші стратегії [354, с. 354].

Переходячи до аналізу запобігання та протидії корупції в судових органах в зарубіжних країнах, зауважимо, що згідно з позицією М. В. Кікалішвілі у кримінологічній науці сформувалися стійкі переконання, що у світі є дві базові моделі формування стратегії протидії корупційним правопорушенням. Це сінгапурська (азіатська) та шведська моделі (європейська/скандинавська) [167, с. 125]. Перша модель, яка отримала назву від найменш корумпованої азіатської країни Сінгапуру, характеризується швидким досягненням результату не через повне винищення корупційних проявів, а їх зведення до прийняттого для всіх членів суспільства рівня. Інакше зазначену модель можна назвати вертикальною (чіткий вплив на корупцію

зверху донизу). Горизонтальна, тобто шведська (скандинавська), передбачає тривалу антикорупційну діяльність, яка будується на певних антикорупційних заохоченнях. Хоча традиційно зазначену модель прийнято називати шведською чи скандинавською з огляду на той регіон, який дав їй поширення, ця модель є наразі загальноєвропейською, якою керується абсолютна більшість держав в Європі [47, с. 48].

Запобігання та протидія корупції в судових органах *Королівства Швеція* характеризується, передусім, вимогою щодо наявності високих етичних стандартів у працівників судової гілки влади. Супроводжується встановленням високої заробітної плати та соціальним забезпеченням. Питання, що пов'язані з корупцією, зокрема, відповідальністю, містяться у відповідному законодавстві, а саме: КК Королівства Швеції, Кодексі про судочинство, Акті про аудит та інших законодавчих і підзаконних актах. Кримінальним правопорушенням вчиненим службовими особами присвячено XX розділ КК Королівства Швеції. Наприклад у ст. 2 визначено, що службова особа, яка отримує приймає чи вимагає хабар, чи будь яку іншу незаконну винагороду за виконання своїх службових обов'язків, має бути засуджена до виплати штрафу, чи позбавлення волі на строк не більше двох років [531].

Особливу роль у протидії корупції в країні відіграє Омбудсмен – незалежна публічна особа, що розглядає скарги громадян на дії державних органів, під час виконання ними службових та професійних обов'язків. У Швеції аналіз ризику корупції в судових органах на постійній основі не здійснюють. Дослідження у сфері ризику корупції забезпечує Національна рада з протидії злочинності, яка збирає та аналізує дані про злочинність, окремі кримінальні правопорушення, а також розробляє заходи щодо підвищення ефективності протидії їм і поліпшення рівня безпеки суспільства. У межах цих досліджень

розробляють і публікують звіти, у яких надається огляд ситуації з різних напрямів протидії злочинній діяльності [110, с. 265]. Поряд із цим, прикладом антикорупційної установи є «Інститут проти хабарів», що діє при Стокгольмській торговій палаті. Частиною його основної діяльності є періодичне проведення тематичних освітніх бесід (у вигляді семінарів та лекцій), видання розрахованих на широке коло читачів різного роду інформаційних матеріалів, присвячених питанню боротьби з хабарництвом. При цьому, будь-які окремі урядові антикорупційні освітні програми в Швеції не практикуються.

Складовою антикорупційної політики, крім вищезазначеного, є наступне: 1) обмеження готівкових розрахунків (Швеція хоче позбавити від готівки інфраструктуру країни та туристичні об'єкти, крім того, малий бізнес Швеції повністю перейшов на безготівкові розрахунки і навіть у церквах приймають банківські картки); 2) заборона особистих контактів чиновника та громадянина (ключовим елементом в антикорупційному механізмі Швеції є ефективний громадський контроль за діяльністю як чиновників, так і підприємців; основну роль у здійсненні цього контролю відіграють медіа, які миттєво оприлюднюють будь-які випадки корупції, незважаючи на посади та становище в суспільстві причетних до них осіб); 3) обов'язкове декларування доходів (у Швеції обов'язок подавати декларацію про доходи поширюється на всіх громадян, зокрема державних службовців (без будь-яких винятків); 4) велику роль у протидії корупції відіграють церква й громадська думка, завдяки яким у цій країні з підозрою поставляться до будь-якого підприємця, який зумів за короткий період отримати дуже високий дохід, або до чиновника, доходи якого істотно нижчі за його витрати [86, с. 110–111]).

Вартим уваги є й досвід запобігання та протидії корупції в судових органах *Італії*. Потрібно зазначити, що ця держава протягом

тривалого періоду своєї історії потерпала від мафіозних кланів і окремі витoki цих процесів минулого мають місце й зараз, проте антикорупційна політика Італії є однією з найбільш дієвих. Стратегія протидії корупційним правопорушенням в Італії теж базується на скандинавській моделі, проте зі своїми особливостями [26, с. 18–19].

У Законі Італії про боротьбу з корупцією № 190, визначено низку заходів, спрямованих на протидію і боротьбу з корупцією та порушеннями в системі державного адміністрування. У цьому правовому акті відображено вимоги всіх міжнародних правових актів, які ратифікувала Італія. Під час розроблення проекту Закону про боротьбу з корупцією було враховано рекомендації, надані за результатами перевірок експертами таких міжнародних організацій, як Рада Європи та Організація економічного співробітництва та розвитку.

Національна антикорупційна установа з питань нагляду та прозорості державного адміністрування (ANAC) здійснює аналіз причин і факторів корупції з метою вжиття заходів з протидії їй та розслідування. До основних функцій ANAC належать такі:

- розроблення та затвердження Національного плану боротьби з корупцією;
- проведення аналізу причин і факторів корупції з метою встановлення заходів із протидії;
- моніторинг реалізації та ефективності Плану щодо протидії корупції в органах державного управління;
- контроль за належним виконанням планів щодо прозорості.

ANAC має право здійснювати перевірки, розслідування, на отримання доступу до необхідних їй документів, наглядати за виконанням правових актів, а також виявляти й мінімізувати негативний вплив поведінки, що суперечить вимогам прозорості. ANAC може надавати рекомендації державним установам у сфері відповідності дій службовців вимогам Кодексу службової етики.

Ґрунтуючись на вимогах, установлених у сфері службової етики Урядом, і враховуючи специфіку діяльності установи, ANAC установлює критерії, правила й стандарти для створення та розвитку кодексів службової етики, надає річні звіти Парламенту про дії щодо боротьби з корупцією та порушеннями в галузі публічного адміністрування й ефективності провадження антикорупційної політики. Водночас ANAC у межах компетенції співпрацює з міжнародними організаціями й антикорупційними установами зарубіжних держав, здійснює обмін інформацією та методологією у сфері реалізації державної антикорупційної стратегії. Зважаючи на положення правових актів у сфері протидії корупції, ANAC активно співпрацює з Фінансовою гвардією Італії для проведення перевірок і розслідувань. Водночас ANAC може дати вказівку провести перевірку й надати звіт про її результати Департаменту з державного адміністрування. Одним з основних партнерів ANAC у проведенні семінарів і навчань є Національна школа державного адміністрування, за активної підтримки якої розробляють і проводять навчання з питань службової етики, протидії корупції в державному секторі, аналіз ефективності результатів цієї діяльності. Також ANAC здійснює співробітництво на підставі підписаних договорів з іншими державними установами Італії у сфері розвитку та поліпшення системи протидії корупції [110, с. 237–238].

Комісія з протидії корупції Республіки *Словенія* є незалежним державним органом, який відповідає за протидію корупційним кримінальним правопорушенням і розслідування їх, а також фактів порушення службової етики й доброчесності в державному секторі. Хоча Комісія з протидії корупції і є державною установою, проте вона не підпорядковується жодному з міністерств чи відомств і не отримує від них прямих вказівок. Основними завданнями Комісії з протидії корупції є:

- проведення розслідувань на підставі отриманих повідомлень про корупцію в судових органах, конфлікт інтересів тощо;
- захист учасників кримінального провадження;
- моніторинг за допомогою системи декларування майна фінансового становища суддів та інших державних службовців;
- розроблення й координація виконання Національного плану антикорупційних заходів;
- надання підтримки державним установам у сфері розвитку планів із доброчесності на підставі використання методології ідентифікації та зниження ймовірності виявів ризиків корупції, а також моніторингу їх виконання;
- розроблення та реалізація різних заходів у сфері протидії корупції (поліпшення сприйняття, навчання, освіти тощо);
- діяльність національного підрозділу щодо систематичного міжнародного співробітництва у сфері запобігання та протидії корупції (Організація з безпеки і співробітництва в Європі, Європейський Союз, Організація Об'єднаних Націй тощо).

Головного комісара Комісії з протидії корупції та двох його заступників призначає на посаду президент Республіки Словенія на підставі результатів проведеного відкритого конкурсу. До конкурсної комісії входять представники уряду, парламенту, неурядових організацій, незалежної ради юстиції та незалежної ради державних службовців. Каденція головного комісара становить шість років, а його заступників – п'ять. Вони не можуть виконувати свої посадові обов'язки впродовж понад двох термінів. Адміністративні рішення Комісії з протидії корупції щодо порушень правил із протидії корупції, конфлікту інтересів, порушень правил регулювання лобістської діяльності можуть бути оскаржені в адміністративному суді. Також діяльність Комісії є об'єктом періодичного зовнішнього

аудиту, про результати яких повідомляють президенту, парламенту та громадськості [110, с. 258–259].

Для *Франції* характерна типова для багатьох країн Західної Європи структура спеціалізованих служб: Центральна рахункова Палата (лише виявляє порушення); Служба попередження корупції; Центральна дирекція юридичної поліції; Центральна дирекція загального інформування; Центральний офіс покарання порушень у фінансовій сфері.

На інституційному рівні протидію корупції в органах державної влади Франції очолюють: Комісія з фінансової гласності політичного життя, що контролює майнове становище парламентаріїв; Національна комісія з рахунків виборчих кампаній і фінансування політичних партій (наділена контрольними функціями); правоохоронні органи, такі як організація з боротьби проти відмивання грошей, Міністерство юстиції, Відділ з боротьби проти корупції (ВБК), а також Центральна служба запобігання корупції (ЦСЗК), яка співпрацює з вищенаведеними правоохоронними структурами.

Одночасно французькі фахівці вважають, що створення спеціалізованих служб і органів із запобігання та протидії корупції має розглядатися не як головна мета, а як засіб для досягнення мети. Окремо варто зазначити про ЦСЗК, враховуючи її центральну роль у протидії всім видам корупції. Основними її видами діяльності є збирання інформації та проведення консультацій незалежних експертів з питань, пов'язаних із виникненням ризику корупції та справами про корупцію, за якими проводиться розслідування. ЦСЗК активно здійснює інформаційно – просвітницьку діяльність і сприяє у прийнятті кодексів етики в організаціях державного і приватного секторів. Водночас, не має повноважень розглядати справи про адміністративні або кримінальні правопорушення. Проте, якщо в результаті збирання інформації з'ясовуються факти, що свідчать про

можливий злочин, служба негайно передає цю справу в органи прокуратури [468, с. 33].

Корупцію в *Австрії* розглядають як багаторівневий і комплексний феномен, боротьба з яким вимагає залучення та активної участі всього державного сектору. На підставі чинного законодавства здійснює діяльність у таких чотирьох напрямках: 1) протидія – здійснення аналізу феномену корупції, розроблення узгоджених і цілеспрямованих заходів із протидії корупції; 2) просвіта – роз'яснення та посилення неприйняття корупції за допомогою використання інформаційних каналів; 3) репресії – проведення кримінальних розслідувань; 4) співпраця з національними та міжнародними установами, які діють у сфері протидії та боротьби з корупцією, а також обмін передовим досвідом. Центральним органом, який відповідає за протидію корупції в Австрії, є Федеральне агентство з протидії та боротьби з корупцією (Bundesamt zur Korruptions prvention und Korruptions bekampfung). Завданнями зазначеної правоохоронної установи є: запобігання, нейтралізація та боротьба з корупцією; виконання функції центрального органу, відповідального за взаємодію із міжнародними антикорупційними установами та забезпечення співпраці під час проведення розслідувань кримінальних правопорушень корупційного характеру [110, с. 221].

У *Польщі* запобіганню та протидії корупції на усіх рівнях займаються три інституції: 1) Центральне антикорупційне бюро (ЦАБ); 2) Агенція внутрішньої безпеки (АВБ); 3) Центральне слідче бюро поліції (ЦСБП). Значна увага приділяється саме превентивній роботі, що стосується, насамперед, широкого інформування населення про шляхи уникнення корупційних діянь та залучення громадян до антикорупційної діяльності. Важливим елементом цього підходу є розробка та впровадження електронних систем, що спрощують процеси взаємодії між громадянами і владою. Польща успішно

використовує ці технології для підвищення прозорості державних закупівель і управління бюджетом. Ще однією важливою складовою успішної протидії корупції є незалежність судової системи. Польща вдосконалила свою систему правосуддя, створивши механізми для захисту суддів від політичного тиску [91, с. 120]. Як приклад можна навести і роботу навчального порталу «Антикорупція» та серію видань НАБ, серед яких варто виділити журнал «Przegląd antykorupcyjny» [533].

Аналіз *бельгійського* досвіду запобігання та протидії корупції в судових органах дає змогу стверджувати про зосередження державної антикорупційної політики не на каральних заходах стосовно корупційних правопорушень, а на попередженні формування корупційних уявлень у населення. Невід'ємною складовою державної антикорупційної політики є антикорупційна стратегія з реалізації фінансової програми «COPERNIC», якою передбачений тотальний контроль за доходами всіх представників державної влади та органів місцевого самоврядування в державі. Цей контроль серед іншого полягає в тому, що кожен державний службовець (у тому числі суддя та інший працівник судової гілки влади) має особистий кабінет у програмі, куди вносить усі відомості щодо своїх доходів, які проходять перевірку уповноваженими особами на предмет відповідності відповідним реєстрам. Якщо на основі наданих відомостей будуть виявлені ознаки корупційного правопорушення, особа, визнана винною у такому правопорушенні, позбавиться можливості в майбутньому обіймати будь-яку посаду в органах влади. Для кожного бельгійського службовця обов'язковим є слідування нормам кодексу етики, який був розроблений провідними науковцями-кримінологами країни. Гідні фінансові умови та ризик назавжди втратити посади в органах влади за корупційні діяння є дієвим запобіжним механізмом. Іншими складовими такого механізму є

ефективна робота органів кримінальної юстиції та аудит антикорупційних реформ, які впроваджуються в державі [91, с. 117–118].

До скандинавської моделі доречно віднести за характером заходів протидії корупції в судових органах, таку державу як *Нідерланди*, яка має високі рейтинги у цій сфері. Основні антикорупційні заходи у означуваній країні полягають у: 1) створені жорсткого громадського контролю за діяльністю суддів та чиновників; 2) вагому роль у боротьбі з корупцією відіграють медіа, котрі обнародують випадки корупції і часто проводять незалежні розслідування; 3) матеріали, пов'язані з корупційними діями в обов'язковому порядку стають відомі широкому загалу громадськості; 4) створення особливо типу спеціальної поліції, що має широкі повноваження у розкритті корупційних злочинів; 5) заборона займати посади на державній службі у випадках викриття у корупційних діяннях. Супроводжується це втратою всіх соціальних пільг, які гарантується на державній службі (пенсійного та соціального обслуговування) [191, с. 239–240].

Данія є лідером з мінімальним рівнем корупції в судових органах, що свідчить про фактичну її відсутність в цій країні. Характерним в зазначеній державі є те, що в ній не існує спеціалізованого органу, який здійснює діяльність із запобігання та протидії корупційним кримінальним правопорушенням, а вся антикорупційна діяльність переважно спрямована на превентивні заходи та створення культури «абсолютної нетерпимості» корупції [191, с. 237–238].

Згідно із данським законодавством, корупція визначається як зловживання довіреною владою для власної вигоди. При цьому, корупція не пов'язана винятково з переходом грошей із рук у руки; це також може включати надання послуг для отримання переваг, таких як

сприятливе ставлення, спеціальний захист, додаткові послуги або швидший розгляд справи. Укладення спеціальних антикорупційних трудових договорів – неухильна умова при працевлаштуванні. Згідно даного договору на працівника покладається обов’язок не приймати і не пропонувати хабарі іншим особам. За порушення цього договору роботодавець має право звільнити працівника, поставивши спеціальну позначку в особовій справі та характеристиці. Надалі ніхто не бажає вести справу з корумпованими партнерами. У Данії також існує гаряча лінія при Агентстві міжнародного розвитку, на яку можна залишити повідомлення про будь-яку особу, підозрювану у таких неправомірних діях. Такі повідомлення є підставою до проведення відповідного розслідування. Розвиток громадської та правової культури в Данії зводиться до осуду корупції і стимулювання чесності і відкритості функціонування публічних служб і чиновників [538].

Фінляндія, як член ЄС є учасником усіх основних нормативних документів Євросоюзу з питань боротьби з організованою злочинністю та корупцією. Однак імплементація європейських норм у національну правову систему здійснюється цією країною досить виважено та стримано. Головним принципом цього процесу є органічне поєднання національного законодавства із загальноєвропейським та мінімально можливими змінами першого. Як свідчить аналіз наукової зарубіжної літератури для фінської правової системи не є характерними використання терміну «боротьба» [476, с. 180]. До того ж, у Кримінальному кодексі Фінляндії поняття «корупція» відсутнє, лише зазначається про хабарництво чиновників, за яке передбачається покарання від штрафу до позбавлення волі на строк до 4 років залежно від тяжкості правопорушення. У Фінляндії ніколи не створювалося спеціального закону про корупцію [232, с. 187–188].

Одним із особливостей антикорупційної політики у Фінляндії є те, що фінське суспільство виховане в дусі поваги до законів, самоповаги й негативного сприйняття питань, пов'язаних з учиненням незаконних дій. Також велике значення має розвиток викривальної журналістики та громадян щодо викриття корупційних схем політиків і чиновників [339]. Державна (публічна) служба у Фінляндії характеризується високим ступенем професійності та постійністю її складу. Своєю чергою, в країні наявна гарантована система високого матеріального та соціального забезпечення суддів та інших чиновників. Водночас, Фінляндія належить до тих європейських країн, де відсутні й спеціальні антикорупційні органи. Їх роль виконують Канцлер юстиції та Омбудсмен, що наділені широкими процесуальними повноваженнями щодо розслідування та застосування заходів впливу [191, с. 238]. Незважаючи на відсутність спеціальних антикорупційних органів та законів, низку неоднозначних норм у законодавстві, що провокують ризик виникнення корупції в системі державної служби, загальні принципи відкритості, транспарентності й гласності державного управління вважаються головними в діяльності публічних служб у Фінляндії [171].

Цікавим є досвід *Норвегії* в якій законодавча база розроблена таким чином, що дає змогу удосконалювати органи, що запобігають та протидіють корупції, забезпечувати незалежність таких органів, щоб вони мали можливість діяти без будь-якого політичного впливу в країні. Важливим елементом є також гарантії фінансування та ефективний механізм відповідальності для забезпечення дієвості антикорупційних органів [91, с. 115].

Діяльність суб'єктів протидії корупції в судових органах в цій країні побудована на прозорості та доступності інформації для громадськості, постійному оприлюдненні інформації про діяльність, витрати та результати розслідувань. Норвегія визначається високими

стандартами професійної етики в судових та правоохоронних органах й ефективним механізмам контролю. Ще однією складовою успішної протидії корупції в судових органах в Норвегії є висока транспарентність у фінансовому секторі. Уряд та фінансові установи активно співпрацюють для виявлення та усунення потенційних ризиків корупції. Заходи, такі як публікація фінансової інформації та періодичні перевірки, роблять фінансовий сектор менш вразливим до корупційних втручань. Норвегія активно залучає громадськість до механізмів протидії корупції. Своєю чергою, неурядові організації відіграють ключову роль у спостереженні за діяльністю державних та інших, зокрема, судових інституцій. Медіа виконують важливу функцію у розкритті корупційних схем в судових органах та висвітленні подій, що можуть вказувати на можливі порушення етичних стандартів працівниками судової гілки влади. Так, відповідно до проміжного висновку, у вітчизняних реаліях на основі досвіду Норвегії у протидії корупції в судових органах доцільно: по-перше, активно впроваджувати електронні системи управління та забезпечувати високий рівень відкритості судових інституцій; по-друге, зосередитися на транспарентності у фінансовому секторі та забезпечити ефективний механізм виявлення й реагування на потенційні корупційні ризики; по-третє, активно залучати громадськість та медіа задля сприяння прозорості та відповідальності у владі [483, с. 24–26].

У цьому контексті, також *Ісландія* постає прикладом країни, яка протидіє корупції завдяки зазначеним вище систематичним заходам та прогресивним методам. Уряд Ісландії активно сприяє доступу до інформації, яка стосується його діяльності, що фактично унеможлиблює приховування будь-яких корупційних практик [91, с. 121]. Заходом, у реалізації якого ми вбачаємо значний потенціал і для України, може бути створення ефективного механізму вдосконалення

існуючого антикорупційного органу, аналогічного ісландському Офісу особливого обвинувача. Також відповідно до ісландських стандартів Україні варто активно впроваджувати електронні системи управління та надання послуг задля мінімізації будь яких можливостей в реалізації корупційних схем. Використання технологій може покращити прозорість управління та зменшити можливість виникнення корупційних випадків [190, с. 230–233].

Серед європейських держав *Німеччина* є прикладом європейської країни, яка має серйозні досягнення в запобіганні та протидії корупції в судових органах. Німецькі державні службовці, в тому числі і працівники суду, являють собою зразок чесності, непідкупності, а також відданості своїй справі. Початок формування антикорупційної політики в ФРН ознаменувався прийняттям Закону про боротьбу з корупцією, після чого були внесені зміни до Кримінального кодексу. В результаті істотно розширено перелік злочинів з ознаками корупції. Крім того, в федеральних міністерствах і відомствах німецького уряду були впроваджені антикорупційні заходи [45, с. 47], зокрема: 1) виявлення та аналіз сфер діяльності з високим рівнем корупції. Після встановлення таких сфер здійснено аналіз ризику корупції; 2) прозорість і принцип «чотирьох очей» (ідеться про вимогу участі в перевірках та інспекціях декількох співробітників або представників декількох організацій); 3) спеціальні вимоги до персоналу (вимогою є його ротація раз на п'ять років); 4) призначення в організації або установі особи, відповідальної за протидію корупції. Функціями цієї відповідальної особи є консультування персоналу, організація семінарів і лекцій, спостереження та виявлення ознак корупції. Ця особа зобов'язана негайно повідомити керівництву організації про підозри вчинення правопорушення корупційного характеру, надавши рекомендації щодо проведення внутрішнього розслідування; 5) реагування на дані аналізу ризику корупції. У разі

отримання під час аналізу ризику корупції даних про високу ймовірність корупції в підрозділах або за напрямками роботи установи чи організації, його керівник у межах своєї компетенції зобов'язаний негайно прийняти рішення та вжити заходи, спрямовані на зниження виявленого ризику корупції; 6) співробітники установи або організації мають бути інструктовані щодо ризиків корупції. З цією метою кожен співробітник повинен отримати й ознайомитися з Кодексом поведінки; 7) антикорупційне навчання, яке мають пройти, передусім, керівні кадри, особи, відповідальні за антикорупційні заходи, а також співробітники, що працюють у сферах із підвищеним ризиком корупції; 8) заходи з внутрішнього контролю персоналу з боку керівництва; 9) негайне передання даних про підозру в учиненні корупційного правопорушення до прокуратури або вищому начальству, а також здійснення внутрішнього розслідування; 10) суворий контроль державних закупівель, фактів надання спонсорської допомоги та пожертвувань [110, с. 228–229].

Німецьке антикорупційне законодавство передбачає, що на посадах, які характеризуються підвищеними корупційними ризиками, має відбуватися системна ротація кадрів. Характерним елементом антикорупційної системи Німеччини також є існування реєстру корумпованих юридичних осіб. У разі потрапляння до такого реєстру юридична особа позбавляється права виконувати будь-які державні замовлення, а правоохоронні органи здійснюють особливий нагляд за таким суб'єктом підприємницької діяльності. Подібний елемент антикорупційної політики було б доцільним запровадити в й Україні, адже відомі непоодинокі випадки корупційних схем за участю не лише посадових осіб, а й певних підприємств [349, с. 129].

Варто додати, що у багатьох європейських країнах діє анонімна система повідомлення про корупційні правопорушення та правопорушення, пов'язані з корупцією. Наприклад, Управління

кримінальної поліції Баден-Вюртемберг в Німеччині активізувало так звану анонімну систему повідомлень для всіх громадян. Контакт у цій інтернет-системі здійснюється через анонімні поштові скриньки. IP-адреси інформаторів не зберігаються. Причому можна звернутися до поліції через цю систему, зберігаючи свою анонімність у будь-який час [173, с. 96].

У Великобританії одночасно з набранням чинності Закону «Про боротьбу з хабарництвом», встановлено відповідальний Інститут за подолання корупції, а саме: Serious Fraud Office – Британське бюро з розслідування махінацій. Закон інтегрував в собі всі необхідні норми діючих законодавчих актів у даній сфері, додав ряд нових положень, закріпив принципи антикорупційної політики, такі як: своєчасність оцінки корупційних ризиків; систематична перевірка кадрів на предмет їх благонадійності; доступність інформації, що стосується корупційної складової; систематичний контроль і нагляд [468, с. 30–31; 476, с. 175].

Досить високо оцінюються і досягнення Південної *Кореї* у подоланні корупції в судових органах. Антикорупційна політика цієї держави ґрунтується на принципі відкритості інформації щодо здійснення правосуддя й про прийняття державними службовцями різного рівня управлінських рішень. Зокрема, в країні впроваджено антикорупційну програму «OPEN». Варто позитивно оцінити і погляд керівництва цієї держави на цілі антикорупційної політики, до яких віднесено: оптимізацію системи державних органів управління, забезпечення її прозорості та стійкості до проявів корупції; раціональну децентралізацію економіки та збалансований регіональний розвиток; широку участь і консолідацію народу під час здійснення політичних реформ [131, с. 133].

У *Сінгапурі* протидія корупції складалася з системи заходів, які можна визначити у два етапи. Перший стосувався зміни законодавства

– прийняття норм про запобігання корупції з чітким переліком корупційних діянь і встановленням відповідальності за їх вчинення, а також створення спеціального органу з протидії корупції – Бюро з розслідування випадків корупції з розширеними повноваженнями. Нині, основне антикорупційне законодавство Сінгапуру включає Кримінальний кодекс і Закон «Про запобігання корупції», які забороняють активний і пасивний підкуп, подарунки та винагороди за сприяння у державному та приватному секторах. Другий етап полягав у підвищенні якості підбору кадрового державного апарату. Реалізація таких заходів була також пов’язана із застосуванням репресивних методів у боротьбі з корупцією, що мало прояв у численних звільненнях працівників суду, митниць та інших державних служб. Сьогодні, у Сінгапурі незалежна судова влада забезпечує ізоляцію від політичного втручання. Верховного суддю призначає Президент за порадою Прем’єр-міністра та Ради радників Президента. Суддів і магістратів призначає Президент за порадою Верховного судді. Різні положення Конституції також гарантують незалежність судової влади. Під час розгляду корупційних справ, судова влада зберігає об’єктивність та прозорість і займає позицію стримування, призначаючи суворі штрафи й позбавлення волі щодо корупціонерів. Це важливо, тому що слідство та кримінальне переслідування, якими б ефективними вони не були, необхідно доповнювати шляхом подальшого засудження й відповідного покарання для утримання корупції. На переконання науковців, означуваний аспект доцільно запозичити у вітчизняне правозастосування, у якому нерідко корупційні справи закінчуються тим, що корупціонери не одержують належного або взагалі уникають покарання [52, с. 344–345]. Визначальна складова антикорупційної діяльності полягала у її спрямованості на мінімізацію впливу або нейтралізацію умов, що сприяють вчиненню корупційних правопорушень, зокрема, нею

передбачалось: 1) визначення оплати праці державних службовців формулою наближеною до показників середньої заробітної плати успішного працівника у приватному секторі; 2) щорічна звітність службовців про майно, їх активи і борги з наданням широких повноважень для перевірки [191, с. 233–234].

Антикорупційна стратегія країни орієнтована на три основні завдання: позбавлення державного апарату від корупціонерів; спрощення бюрократичних процедур та посилення правової регламентації повноважень чиновників; контроль за дотримання етичних стандартів службової діяльності. Водночас у державі чітко встановили, що заробітна плата чиновника, адвоката, судді, лікаря державної лікарні, наукового співробітника повинна бути тотожною з тією, що він може отримати за аналогічну роботу в приватній корпорації або займаючись приватною юридичною чи іншою професійною практикою. За таких умов чесність і порядність у міжособистісних стосунках швидко стають своєрідною звичкою та природним станом людини.

В Японії більше уваги приділяють саме запобіганню корупції, зокрема, захисту її викривачів, сприянню прозорості та підзвітності уряду, вихованню етики публічних службовців [541]. До того ж одним із найважливіших напрямів боротьби з корупцією вважається кадрова політика. Досвід запобігання корупції в Японії свідчить про те, що відсутність єдиного кодифікованого акта не перешкоджає ефективному вирішенню цієї проблеми. Антикорупційні норми містяться в багатьох національних законах [111]. Зокрема, тією чи іншою мірою заходи щодо запобігання корупції конкретизовані в законах «Про вибори на публічні посади», «Про парламент», «Про політичні фонди», «Про державних службовців», «Про місцеве самоврядування». Кожний із зазначених документів станом на

сьогоднішній день був оновленим відповідно до вимог міжнародних Конвенцій для підвищення ефективності протидії корупції.

Вагомим кроком у антикорупційній діяльності вважають прийняття Закону «Про розкриття інформації». Положення цього нормативно-правового акту гарантують громадянам доступ до публічної інформації, яка зберігається в органах влади. Державне адміністрування побудоване на принципі меритократії (принцип управління, згідно з яким керівні пости повинні займати найбільш здібні особи, незалежно від їхнього соціального чи економічного походження) та орієнтованої на службу. Гідний рівень матеріального забезпечення є складовою престижу державної служби в Японії. Крім цього, в Японії існує у відкритому доступі реєстр осіб, яким висунуто обвинувачення у корупції або причетні до організованої злочинності, що надає можливість громадськості здійснювати контроль за притягнення винних до відповідальності [191, с. 235].

В *Китаї* переважають репресивні методи, суть яких визначається на основі жорсткого антикорупційного кримінального законодавства. Санкції за вчинення корупційних злочинів передбачають вищу міру покарання (розстріл). При цьому, Китай за Індексом сприйняття корупції має орієнтовний показник 36, займаючи 100 місце із 175 держав, а це фактично доводить, що найжорсткіші заходи кримінально-правового впливу не можуть визнаватися абсолютним заходом викорінення корупційної злочинності. Водночас, ефективними заходами антикорупційної спрямованості у Китайській Народній Республіці визнаються: 1) удосконалення процедур взаємодії з громадянами і організаціями з метою виключення бюрократичних перепон; 2) забезпечення прозорості відомчого контролю у різних сферах; 3) проведення ротації чиновників для виключення формування стійких корумпованих зав'язків; 4) заборона для дітей і родичів займатися бізнесом у сфері, де особа займає керівні посади; 5)

оперативне реагування на виклики, що надходять на гарячу телефонну лінію для анонімного повідомлення про факти одержання-дачі хабара або зловживання службовим становищем [191, с. 236].

Вартий уваги і досвід запобігання та протидії корупції в судових органах *Канади*. Судова система Канади є прозорою й вільною від корупції. Бізнес повідомляє, що канадські суди демонструють високий рівень незалежності та пристойну впевненість держави в ефективності правової системи в разі оскарження нормативних актів і врегулювання суперечок [528, с. 98–108]. У системі заходів запобігання корупції істотну роль відіграє механізм забезпечення реального захисту осіб, які повідомляють про корупційні дії працівників судової гілки влади. При цьому, впроваджено парламентського уповноваженого з перевірки чесності та непідкупності співробітників урядових установ, який контролює виконання спеціального закону про захист державних службовців, які розкривають інформацію про корупційні дії (*Public Servants Disclosure Protection Act*). За цим законом передбачене створення спеціального незалежного суду для цієї категорії справ [156, с. 186–189]. Водночас, з метою профілактики правопорушень, пов'язаних з корупцією, тут функціонує спеціалізована система так званого раннього антикорупційного втручання, яка дає змогу визначати індивідуальну схильність конкретних працівників до вчинення таких дій та впливати на особу. Відповідна система повинна за спеціальними індикаторами, що відображають психофізіологічний стан людини, відстежувати динаміку її поведінки протягом усього часу (під час виконання службових обов'язків та поза роботою). У вказану систему включено такі оцінні дані: наявність скарг на дії, інформація про вчинені дисциплінарні проступки, про порушення правил користування транспортними засобами, результати роботи, рівень добробуту тощо [219, с. 115].

Найбільшу увагу у вітчизняній літературі приділено антикорупційній системі *США*. Багато дослідників вважають, що це найрозвиненіша система, яка потребує прямого копіювання. Проте, як зауважують, В. Дробишевський та Р. Романова, сьогодні поширені спрощені уявлення про американський досвід і невиправдані очікування швидкого вирішення наших проблем у результаті сліпого копіювання антикорупційного досвіду цієї держави [118, с. 12–21].

Специфікою корупційних кримінальних правопорушень на федеральному рівні у США є те, що: 1) корупція за законодавством США (на рівні федерації) розуміється дуже широко та охоплює різноманітні дії: одержання чи давання хабара, саму пропозицію чи обіцянку дати хабар, вимагання хабара, посередництво у даванні чи одержанні хабара, згоду на отримання хабара, давання чи одержання хабара діючими або колишніми посадовими особами тощо; 2) зловживання владою та службовим становищем у США також охоплює випадки перевищення влади або службових повноважень, оскільки спеціальних норм із цього приводу у законодавстві не наведено; 3) злочини, пов'язані з хабарництвом, є більш небезпечними і передбачають більш суворе покарання, ніж зловживання владою та службовим становищем; 4) федеральний закон розрізняє посягання, пов'язані з хабарництвом, та посягання, пов'язані з корупцією; 5) досить суворо урегульовано відповідальність за корупційні злочини стосовно виборчого процесу, функціонування виконавчої влади, фальсифікації державних записів та звітів; 6) чимало етичних стандартів поведінки на публічній службі у США визначено виконавчими наказами Президента США та регулятивними нормативно-правовими актами тощо [100]. Поряд із цим, у США вже майже півстоліття функціонують програми профілактики злочинності під назвою «Зупини злочинця» (Crime Stoppers). Вони передбачають грошове заохочення громадян, які надають відомості про латентні

злочини та осіб, причетних до їх вчинення. Інститут інформаторства щодо загальнокримінальної злочинності вдало адаптується до сфери запобігання корупційним злочинам у цій країні [177, с. 68].

Одним із найбільш дієвих інститутів запобігання корупції, що є атрибутом прозорості влади, необхідно визнати фінансову антикорупційну звітність службових осіб США. Крім того, у США державні чиновники високого рівня проходять обов'язкову перевірку на поліграфі. Щодо ролі медіа в запобіганні корупції в США, то Конституція прямо захищає свободу слова та преси. Більшість із медіа в приватній власності, що також забезпечує високий рівень незалежності інформації й створює сприятливі умови для антикорупційних розслідувань журналістів. Незважаючи на те, що в більшості штатів від журналістів не вимагають розголошувати свої конфіденційні джерела, іноді фіксують факти тиску на журналістів для розкриття їх інформаторів [52, с. 347; 551].

Сама ж система запобігання корупції в США ґрунтується у тому числі на впровадженні так званої «адміністративної моралі» – етичних та дисциплінарних норм. Управління службової етики розміщує на своєму веб-сайті інформацію щодо наявності необхідних моральних і моральних якостей у службовців в органах виконавчої влади. Практично у всіх федеральних органах влади США регулярно (зазвичай, раз на рік) проводяться тренінги з протидії корупції. У більшості відомств для виявлення зловживань створені спеціалізовані підрозділи, такі як Служба внутрішнього нагляду (Internal Revenue Service), на постійній основі працюють співробітники, що відповідають за питання службової відповідності [427, с. 163]. Ураховуючи позитивний досвід США, в Україні необхідно запровадити сувору дисциплінарну відповідальність за порушення правил етичної поведінки працівниками судової гілки влади.

Отже, дослідження зарубіжних практик (моделей) запобігання та протидії корупції в судових органах дозволило дійти висновку, що акцентувати увагу лише на репресивному підході у антикорупційній діяльності, посилюючи заходи кримінально-правового впливу є не виправданою одностороннім підходом. У зарубіжних країнах основні зусилля у протидії корупції в судових органах, як правило, зосереджені в реалізації адміністративно-правових, організаційних та соціальних заходах із широким залученням громадськості та підвищення рівня правової свідомості й правової культури населення спрямованих на: осуд корупції з боку суспільства; забезпечення високого рівня престижності професії судді та моральної відповідальності осіб, які перебувають на посадах в судовій гілці влади, перед суспільством та державою; створення умов для конкурсного відбору, підвищення якості перевірок кандидатів; надання суддям відповідного грошового утримання та соціальних пільг тощо). Україна, наслідуючи позитивний приклад багатьох зарубіжних країн та робить певні спроби щоб мінімізувати високий рівень корупції в судових органах, але при цьому застосовує, переважно такі заходи антикорупційної діяльності, що орієнтовані на досягнення швидких результатів, наслідками яких є не повна ліквідація корупції, а досягнення хоча б певного прийняттого для суспільства рівня.

4.2. Загальносоціальні заходи запобігання корупції в судових органах України

Завдання вчених кримінологів полягає в забезпеченні політичної системи та суспільство, ефективною стратегією впливу на злочинність, стратегією, яка дозволила б максимально з позитивним

результатом розподіляти ресурси в протистоянні таким негативним соціальним проявам. Головна мета цьому —, не допустити масового порушення кримінального закону шляхом впливу на процеси детермінації і причинності злочинності, а в разі його порушення — застосувати до винних примусові заходи для того, щоб домогтися їх відмови від злочинної поведінки [124, с. 210].

Не дивлячись на достатню кількість наукових доробок щодо проблем запобігання та протидії корупції, маємо констатувати відсутність чіткого розуміння форм такого виду діяльності, при чому як на глобальному (загальнодержавному) такі на локальному рівнях, зокрема в судових органах. Наприклад, В. Д. Гвоздецький, переймаючись питаннями трансформації адміністративно-правового механізму запобігання і протидії корупції в Україні з метою приведення його до відповідності з сучасними демократичними процесами в державі, наголошує на необхідності розроблення законодавчих актів, які сприяли б удосконаленню дисциплінарної практики, і формування режиму припинення корупції [83, с. 15].

Є. В. Невмержицький акцентує увагу на застосуванні такої форми діяльності як оптимізація штатів центральних апаратів органів державної влади [307, с. 132]. Відмітимо, що всі названі форми стосуються запобігання та протидії корупції як негативного явища, що руйнує державу ззовні, натомість форми запобігання та протидії корупції в судових органах, комплексно не вивчались. Зазначене можна зарахувати як додаткове підтвердження необхідності використання диференційованого підходу до антикорупційної діяльності, де важливо приділяти увагу як загальним, так і локальним антикорупційним заходам для досягнення найбільш ефективного результату.

У документах ООН підкреслюється, що у боротьбі з корупцією уряди держав мають акцентувати увагу не на каральних заходах проти

корупціонерів, а на запобіганні проявам корупції, недопущенні вчинення корупційних правопорушень. З огляду на це, першочергового значення набувають засоби регулювання не кримінально-правового, а конституційного, адміністративного права, які мають забезпечити належний порядок роботи державних органів та їх службовців [425, с. 182–183].

Очевидно, що проблема запобігання та протидії злочинності посідає особливе місце у становленні правової держави, створення якої неможливе без забезпечення активної наступальної діяльності у цьому напрямі та досягнення уповільнення темпів зростання злочинності на основі визначених пріоритетів, поступового нарощування зусиль, удосконалення законодавства, організації засобів і методів запобігання, виявлення та розслідування кримінальних правопорушень. Тим паче, ураховуючи, що Конституцією України поставлено завдання стосовно забезпечення безпеки суспільства, належного правопорядку, гарантованого захисту прав та інтересів громадян, державних організацій та установ, громадських формувань, усіх приватних структур [184]. Цей процес становить собою комплекс дуже різноманітних за характером і цілями, але органічно пов'язаних між собою соціальних заходів.

Запобігання та протидія корупції в судових органах беззаперечно має складну та специфічну структуру, яка охоплює різноманітні за своїм характером та змістом заходи. Вивчення міжнародного досвіду дозволяє констатувати, що жодна із соціально-економічних систем не мала і не має повного імунітету від корупції – змінюються лише її обсяги та прояви. Відтак, корупційні кримінальні правопорушення неможливо ліквідувати в якійсь конкретній державі чи на якомусь етапі історичного розвитку. Максимум, чого можна досягти, це: а) зменшити їх рівень та локалізувати сфери розповсюдження; б) знизити рівень небезпеки корупційних проявів та

їх вплив на різні соціальні процеси. У ЄС та в США це називають контролем над корупцією [215, с. 215], що варто взяти за основу при реалізації заходів запобігання в Україні. Різноманітний характер відповідних заходів обумовлює потребу в їх класифікації, яка, своєю чергою, дозволяє правильно підібрати методи, способи, прийоми, засоби, характерні для кожного її рівня, а також визначити суб'єктів, відповідальних за їх реалізацію.

Алгоритм з розробки заходів запобігання корупційній злочинності О. М. Бандурка [19] розділяє на декілька взаємопов'язаних етапів, а саме: збір та аналіз кримінологічної інформації, постановка мети та визначення засобів її досягнення, підготовка та прийняття відповідного нормативно-правового забезпечення, доведення відповідних рішень у сфері запобігання корупції до їхніх безпосередніх виконавців. Поряд із цим, як і багато інших науковців, І. Г. Богатирьов [42] та А. М. Бабенко [16] пропонують декілька рівнів запобігання злочинності:

загальносоціальне запобігання – це соціальна реакція держави і суспільства на злочинність, запобіжний потенціал якого передбачає протидію негативним явищам і процесам, які сприяють виникненню злочинності, стимулюють законослухняну поведінку населення країни. Загальносоціальне запобігання містить комплекс політичних, соціально-економічних і культурно-виховних заходів;

спеціально-кримінологічне запобігання – це сукупність запобіжних заходів, які використовує держава та громадські інституції у соціальних групах і колективах. Уважається, що спеціально-кримінологічне запобігання потрібно розглядати в площині кримінологічної профілактики, відвернення кримінальних правопорушень і припинення злочинної поведінки;

індивідуальне запобігання злочинності – це заходи, спрямовані на конкретну особу, вони можуть перебувати на ранній і

безпосередній стадіях виникнення у такої особи злочинного наміру щодо вчинення кримінального правопорушення. Індивідуальне запобігання передбачає вивчення поведінки та способу життя осіб з високою імовірністю вчинення кримінального правопорушення, виявлення несприятливих умов оточуючого середовища на особу, схильну до вчинення кримінального правопорушення, визначення криміногенної ситуації, яка полегшує вчинення кримінального правопорушення;

регіональне запобігання злочинності (розгалужена система, яка обіймає своїм впливом усі види злочинності в містах, областях, районах, селищах, поселеннях міського типу) охоплює: територіальну схожість та відмінність злочинності; класифікацію регіонів за рівнем кримінальної враженості території; функціонування регіональної системи запобігання злочинності [42, с. 114–116].

За характером здійснюваних заходів запобігання корупційній злочинності, О. М. Литвинов [235] пропонує вирізнити суб'єктів загальносоціального запобігання, суб'єктів спеціально-кримінологічного запобігання та суб'єктів індивідуальної профілактики корупційної злочинності.

На переконання О. В. Шевченко, такий підхід з позицій спрямованості заходів протидії та запобігання корупційній злочинності має не лише теоретичне, але й також важливе практичне значення, дозволяючи при цьому спеціалізувати антикорупційну діяльність. Разом із тим, науковець зауважує, що будь-яка класифікація суб'єктів запобігання корупційній злочинності не позбавлена певною мірою умовності, зважаючи на можливість поєднання ознак різних суб'єктів в одній інституції [506, с. 147–148].

Своє чергою, Г. З. Яремко та Н. І. Устрицька визначають вужчі однак схожі за змістом рівні запобігання, а саме: 1) загальносуспільне – щодо причин і умов злочинності загальносуспільного рівня;

2) спеціально-кримінологічне – щодо причин і умов конкретних видів злочинності; 3) індивідуальне – щодо причин і умов конкретного злочинного вияву [522, с. 12]. Натомість, Ю. Ф. Іванов та О. М. Джужа [152, с. 84], залежно від ієрархії причин і умов злочинності розрізняють три основних рівні: загальносоціальний, спеціально-кримінологічний та індивідуальний.

Також виділяють загальні та спеціальні напрямки боротьби з корупцією. До загальних В. В. Кривенко відносить ті механізми, які використовуються при боротьбі з корупцією, загалом у всіх сферах, зокрема:

- формування активної громадської позиції із запобігання корупції. Мова йде насамперед про залучення громади до протидії корупції та запровадження дієвого механізму зворотного зв'язку з громадськістю щодо вчинення посадовими особами корупційних правопорушень. Крім того, більшість громадських організацій діють саме на місцевому рівні, що повинно забезпечити більшу їх ефективність;

- удосконалення законодавства у сфері боротьби з корупцією відповідно до міжнародних стандартів. Україна вже давно приєдналася до міжнародного антикорупційного руху, ратифікувавши низку міжнародно-правових документів, однак як показує практика, донедавна законодавчі акти носили скоріше не превентивний, а репресивний характер, оскільки були спрямовані на боротьбу з корупцією, а не на запобігання корупційними проявам;

- підвищення правової культури громадян та формування у них моральної нетерпимості до будь-яких корупційних проявів.

До спеціальних напрямків автор відносить ті, які будуть ефективними лише щодо окремих органів, а саме:

- підвищення зарплатні посадовим особам, у контексті державної реформи приватного сектору, аби у посадових осіб не виникало потреби у збагаченні незаконними шляхами;

- забезпечення відкритості та прозорості, усунення умов для безконтрольного та довільного прийняття рішень посадовими особами, шляхом інформування громадян про проведену роботу. Якість нормативно-правової бази та вільний доступ громадян до інформації є головними чинниками відкритості;

- розроблення антикорупційних програм на місцевому рівні та створення системи моніторингу за їх дотриманням;

- запровадження позитивної практики антикорупційної експертизи нормативно-правових актів [204, с. 142–143].

Аналіз наукової літератури доводить, що нині в кримінологічній теорії обґрунтовано різні, іноді діаметрально протилежні, позиції щодо класифікації заходів запобігання. Їх аналіз та узагальнення дає змогу констатувати, що для цілей цього дослідження прийнятною є структура запобіжної діяльності, у межах якої необхідно чітко виокремити заходи загальносоціального та спеціально-кримінологічного характеру.

Як доречно зауважує М. І. Мельник [276], заходи загальносоціального і спеціально-кримінологічного характеру мають розроблятися і здійснюватися в поєднанні, в рамках реалізації єдиної системи запобігання корупції. Д. С. Машлякевич, дослідивши кримінологічні засади формування та реалізації стратегії запобігання і протидії корупції, дійшов до висновку, що систему заходів запобігання та протидії корупції, відносно службових та посадових осіб органів влади та місцевого самоврядування складають дві групи: 1) заходи, що стосуються діяльності, поведінки та життя службових осіб; 2) заходи спеціально уповноважених органів по відношенню до службових осіб. Ці заходи зазнали розширення: встановлено обов'язки

службових осіб, спрямовані на запобігання одержанню неправомірної вигоди або подарунка та поводження з ними; зазнало розширення регулювання запобігання та врегулювання конфлікту інтересів; правила етичної поведінки чітко встановлюють основні вимоги до службових осіб; чітко врегульовано захист викривачів корупції (саме даний захід є суттєвим кроком із залучення кожного громадянина до запобігання проявам корупції та його захисту з боку держави) [269, с. 211–212]. Водночас, кримінологами, у тому числі О. М. Литваком [233, с. 136–145], загальносоціальне запобігання відмежовується від кримінологічних програм, що, певним чином, суперечить вихідному принципу комплексного організованого впливу на різні чинники корупційної злочинності.

Так, першочерговим є загальносоціальне запобігання корупції в судових органах. У цьому зв'язку звертає на себе увагу позиція академіка О. М. Костенка, який зазначає, що згідно з концепцією «антикорупційних лещат», спроби одним лише вдосконаленням антикорупційного законодавства і антикорупційних органів (НАБУ тощо) подолати кризовий тип корупції є безперспективними. Не можна створити такий закон чи такий антикорупційний орган, яким би не можна було б зловживати, якщо у суспільства має місце соціальна аномалія, за якої жити і працювати чесно і по закону не вигідно. До того ж, за цієї умови можливим стає формування так званої «поліцейської держави» [106, с. 399; 201, с. 158].

Ураховуючи зазначене, варто додати, що соціально-психологічна та ідеологічна сфери загальносоціального запобігання корупційній злочинності пересікаються у площині забезпечення високої моральної свідомості членів суспільства, сприйняття ними суспільних цінностей та вироблення позитивних установок. Перед подібними заходами, як відмічає М. І. Мельник [257], ставиться складна задача укріплення моральних і психологічних засад

законослухняних громадян, перешкоджання розвитку корупційного мислення осіб, які схильні до вчинення корупційних злочинів, а також зміна кримінального способу мислення осіб, які вже вчиняли корупційні злочини. Відтак, специфікою соціально-психологічних заходів запобігання корупційній злочинності є направленість їхнього впливу не тільки на об'єктивні умови суспільного життя, але й на суб'єктивні ознаки та властивості особистості. Проте, вплив цієї групи антикорупційних заходів на суб'єктивні чинники в рамках загальноспеціального запобігання має здійснюватись опосередковано через позитивні зміни у рівні правосвідомості населення. Своєю чергою, це передбачає, як вже було зазначено, виховання у громадян високих моральних цінностей і соціально орієнтованих психологічних установок й виправлення існуючих моральних деформацій. При цьому, більш складним завданням для таких заходів вбачається забезпечення перегляду відношення суспільства до корупції, що певною мірою ускладнюється особливостями суспільного менталітету, зокрема, здебільшого позитивним, або ж нейтральним ставленням населення до корупції [506, с. 153–154].

З іншого боку, однією з найбільших проблем сучасної України є наявність у свідомості громадян глибоко вкоріненої зневаги до суду. Для вирішення цієї проблеми важливо вжити як моральних, так і виховних заходів, переформатувавши рівень правової культури громадян, а також ухваливши примусові заходи, що відповідають ступеню втручання й важливості правосуддя для держави. Відтак, форми неповаги до суду повинні бути криміналізованими. Кримінально протиправним діянням потрібно визнати неповагу до суду, що виражатиметься в тих діях чи бездіяльності, які можуть становити значну суспільну небезпеку для суду, тому що вони супроводжуються надзвичайним цинізмом, призводять до

систематичного невиконання судових рішень і порушення судового порядку [514, с. 203–205].

Акцентуючи увагу на загальносоціальному запобіганні, О. Г. Колб визначив цю діяльність, як систему науково обґрунтованих та реалізованих на правовому і практичному рівнях суб'єктами заходів, що спрямована на усунення причин і умов, а також на стабілізацію, щонайперше, політичної обстановки в Україні, реформування економічних відносин, вирішення інших соціальних проблем населення, які негативно впливають на ефективність забезпечення та реалізації конституційних прав та свобод людини і громадянина [176, с. 34–36].

Щоправда, на думку інших науковців (О. В. Шевченко), загальносоціальне запобігання – це не тільки сам комплекс певних заходів, але й взагалі діяльність по розробці та реалізації таких заходів, спектр яких не обмежується виключно соціально-економічними і культурно-виховними заходами, включаючи також заходи політико-ідеологічного, організаційно-управлінського та іншого характеру [506, с. 150].

Беззаперечно, загальносоціальне запобігання злочинності – це не просто соціальна реакція держави і суспільства на злочинність, а, як і слушно зауважив О. М. Джужа, заходи цього виду запобігання злочинності переслідують мету здійснювати позитивний вплив на формування особистості у всіх членів суспільства [103, с. 62]. Такий рівень запобігання характеризується тим, що його складові є невід'ємною частиною соціально-економічного розвитку, поліпшення морально-психічної і духовної сфер [214, с. 53–54].

На переконання В. В. Голіни, основною метою зазначеного запобіжного напрямку є подолання або обмеження криміногенно небезпечних суперечностей у суспільстві, поступове викорінення негативних явищ, створених політичними, економічними,

ідеологічними та іншими чинниками виникнення кримінального потенціалу в суспільстві (економічні й політичні кризи, майнове розшарування населення, безробіття, затримка заробітної плати, занепад моралі тощо) [88, с. 19].

Однією з ознак корупційної злочинності є її корислива спрямованість, з огляду на це, питання реформування економічної системи, спрощення та детінізація економічних відносин в аспекті послаблення економічного підґрунтя корупції набувають актуальності. Саме на відзначену детінізацію економіки особлива увага звертається у дослідженні В. М. Поповича [359], який розглядає її позитивний вплив на стан і показники злочинності економічного характеру, зокрема, корисливого, у невідривному зв'язку із створенням належних умов для природної конкуренції, демонополізації економіки та законної приватизації.

Виходячи із зазначених наукових підходів, на нашу думку, В. В. Василевич обґрунтовано зробив висновок про те, що загальносоціальне запобігання злочинам – це позитивний ефект продуманої соціальної політики, яка здійснюється не тільки з метою безпосереднього запобігання злочинам, а спрямована передусім на вирішення загальних економічних і соціальних завдань держави [426, с. 20].

В. П. Хоменко вказує на те, що загальносоціальне запобігання пов'язане практично з усіма соціально-економічними перетвореннями в нашій державі на сучасному етапі розвитку. Реформування економіко-господарського механізму, формування ринкових відносин як засад ефективної економіки, забезпечення соціального та правового захисту є передумовою ліквідації, обмеження, нейтралізації криміногенних факторів, що слугують підґрунтям учинення кримінальних правопорушень [493, с. 37–47].

Окремо варто звернути увагу на те, що часом вченими-кримінологами до загальносоціальних заходів запобігання корупційній злочинності включаються заходи, що, хоч і мають відношення до запобіжної діяльності, але безпосередньо не впливають на об'єкт такого запобігання. Наприклад, йдеться про забезпечення безпеки самих осіб, які здійснюють запобігання корупційним кримінальним правопорушенням, а також членам їхніх сімей. Так, з одного боку, з огляду на дедалі частіші випадки поєднання із корупцією такого особливо небезпечного виду злочинності як організована злочинність, як вказує В. В. Сташис [459, с. 163–168], забезпечення безпеки вказаних осіб дійсно є мотивованим, однак, з іншого боку, подібні аспекти організації діяльності правоохоронних та інших уповноважених органів, що переважно не диференціюються в залежності від напрямків запобіжної діяльності, необхідно вирішувати поза межами комплексу заходів загальносоціального запобігання корупційній злочинності.

Водночас варто підтримати і О. М. Литвинова щодо розуміння заходів загальносоціального (державного) характеру як сукупності заходів соціально-економічного, правового, ідеологічного, організаційно-управлінського, культурно-виховного змісту, спрямованих на подальший розвиток та вдосконалення суспільних відносин й усунення чи нейтралізацію детермінант злочинності [234, с. 114]. Також М. Г. Колодяжний акцентує (і це є цілком прийнятним) на тому, що загальносоціальне запобігання злочинності є першим фундаментальним напрямом, покликаним удосконалити суспільні відносини в соціально-економічній, політичній, ідеологічній, правовій, морально-психологічній та інших сферах [178, с. 163].

Разом з тим ефективність і результативність запобігання злочинності прямо залежить в рівня її організації, забезпечення критерію комплексності, а також збалансованості здійснюваних

заходів загальносоціального характеру. Як зазначає О. В. Шевченко, усе це вказує на потребу розробки концептуальних основ цієї запобіжної діяльності, а також дослідження й вироблення прийнятних заходів запобігання корупції на основі кримінологічної характеристики корупційної злочинності, її детермінант й осіб, які вчиняють корупційні злочини [506, с. 140; 314, с. 153].

Сучасні виклики і загрози, які постали перед антикорупційною сферою, актуалізують передусім необхідність посилити заходи щодо запобігання та протидії корупції, злагодженої та системної антикорупційної діяльності у всіх сферах, послідовного втілення принципу доброчесності для працівників усіх структур. Основним завданням профілактики корупції є створення такої системи соціальних зв'язків, за якої істотно (до мінімуму) зменшується імовірність виникнення ситуацій корумпування службовців. Іншими словами, йдеться про створення сприятливих умов для чесного і законного виконання службовцями своїх службових обов'язків і несприятливих умов для зловживання цими особами своїми службовими повноваженнями. Результатом виконання такого має стати створення системи, яка, з одної боку, передбачає дієві стимули до правомірної поведінки, з іншого – істотно обмежує для осіб, уповноважених на виконання функцій держави, можливість зловживати владними повноваженнями в корисливих та інших особистих чи корпоративних інтересах. Вона робить корумповану поведінку соціально не вигідною [100, с. 322].

Важливим у цьому контексті є заходи і організаційного характеру, а саме: 1) дотримання правил підходу та розміщення кадрів, що ґрунтується на конкурсній основі; 2) введення обов'язкових спеціальних перевірок кандидатів на заняття відповідальних посад в органах державної влади та управління; 3) удосконалення системи спеціальних обмежень, встановлених для державних службовців, з

метою запобігання конфлікту інтересів; 4) введення практики обов'язкової ротації керівництва; 5) чітка регламентація процедури прийняття у правлінських рішень; 6) обов'язків розгляд на засіданнях міністерств і відомств питань щодо виконання законодавства про державну службу та боротьбу з корупцією; 7) встановлення адміністративної відповідальності посадових осіб органів державної влади та місцевого самоврядування за ухилення від реагування на критичні виступи засобів масової інформації; 8) врегулювання на законодавчому рівні механізму політичного й управлінського лобізму [423, с. 207].

Проаналізувавши обґрунтовані в літературі наукові підходи до розуміння змісту загальносоціального запобігання кримінальним правопорушенням, а також урахувавши специфічний характер корупції в судових органах, ми дійшли висновку, що в найбільш загальному значенні загальносоціальним запобіганням корупції в судових органах варто вважати діяльність спеціально уповноважених суб'єктів з розробки та реалізації заходів, спрямованих на виявлення, усунення та нейтралізацію негативних факторів політичного, економічного, соціального, ідеологічного, культурно-виховного, організаційно-управлінського та правового характеру, які загострюють соціальні протиріччя і гальмують антикорупційний розвиток суспільства.

Усі складові елементи профілактики корупції, а також рівні реалізації запобіжних заходів, повинні об'єднуватися загальною стратегією, що охоплює тривалий період часу, як спосіб досягнення окремої складної мети – мінімізації корупції в судових органах. Так, згідно з методикою стратегічного планування на першому етапі необхідно розробити концепцію, а потім – програму та план з реалізації програмних заходів. Останнім кроком є розроблення та прийняття програм і планів на регіональному й місцевому рівнях (на

прикладі саме цього дослідження на рівні першої та апеляційних інстанцій). Нагадаємо, що за роки незалежності в Україні прийнято та реалізовано чотири державні програми, спрямовані на боротьбу зі злочинністю та профілактику правопорушень (1993, 1996, 2000, 2006). Головними недоліками зазначених документів вважається декларативний характер більшості їх положень, відсутність державного ресурсного забезпечення та механізму відповідальності за невиконання конкретних заходів, невідповідність реальній кримінологічній ситуації в країні, регіонах [62, с. 75]. З метою уникнення минулих помилок, необхідно виділити два основні стратегічні напрями (з можливістю прийняття Стратегії запобігання корупції в судових органах).

Перший – спрямований на визначення природи корупції в судових органах, тобто на виявлення причин і умов, які детермінують таке явище, для вироблення шляхів їх ліквідації або мінімізації, усунення наслідків. За таким напрямом мають бути реалізовані загальносоціальні заходи у системі економічних, соціальних, правових програм, а також програм, спрямованих на розвиток духовно-морального потенціалу суспільства.

Насамперед, необхідно:

- 1) забезпечення неухильного виконання Закону України «Про запобігання корупції», шляхом акцентування всіх зусиль як державних, так і недержавних інституцій на запобіганні та протидії цьому суспільно небезпечному явищу;

- 2) належне фінансування судової та правоохоронної системи з Державного бюджету України. Звернемо увагу й на те, що забезпечення належної заробітної плати, як вже було зазначено, є дієвим заходом загальносоціального запобігання корупційним і пов'язаним з корупцією кримінальним правопорушенням, адже гідна оплата праці працівників зменшує стимул до вчинення корупційних

діянь, зокрема отримання неправомірної вигоди, незаконного збагачення, і як результат – порушення вимог фінансового контролю, пов'язаних із декларуванням. Однак встановлення належної матеріальної винагороди за виконання професійних обов'язків – не єдина передумова формування чесного, компетентного та дисциплінованого апарату. До таких умов можна також віднести: дотримання принципу відбору й просування кадрів на основі об'єктивної оцінки їх професійної придатності, стабільність правових норм, які регламентують відносини, пов'язані з просуванням особи кар'єрними сходами (у службовій або іншій діяльності), надання соціального пакету, а також моральних винагород за результатами виконання професійних обов'язків. Це надає особі можливість планувати кар'єру, підвищувати кваліфікацію, створювати позитивний імідж як для себе, так і для місця роботи загалом [97, с. 41–42].

3) прийняття спеціальної Національної програми, затвердженої Верховною Радою України на рівні відповідної постанови, з питань реалізації державної політики у відповідному напрямі;

4) створення належних правових, організаційних та інших умов для здійснення ефективного громадського контролю за діяльністю правоохоронних органів щодо запобігання та протидії корупції в судових органах.

Серед організаційно-управлінських заходів передусім потрібно забезпечити і належну реалізацію вже наявної Державної антикорупційної програми з виконання Антикорупційної стратегії, що містить чіткі переліки заходів, яких варто вжити з метою мінімізації корупційних і пов'язаних із корупцією правопорушень [313, с. 187]. Коли йдеться про організаційно-управлінські заходи запобігання кримінальним правопорушенням, пов'язаним з корупцією в судових органах, необхідно зазначити про наявну в Україні систему суб'єктів запобігання і протидії корупції. Ідеться не лише про спеціалізовані

антикорупційні інституції, такі як НАЗК, НАБУ, САП, ВАКС, а й інші судові та правоохоронні інституції, які відіграють важливу роль у протидії кримінальним правопорушенням, пов'язаним з корупцією, – зокрема, суди загальної юрисдикції. Саме оптимізація та координація діяльності всієї системи органів, задіяних у справі запобігання та протидії зазначеним деліктам, дасть змогу досягти бажаних результатів. Наразі необхідно розв'язати наявні проблеми, що перешкоджають ефективному функціонуванню системи суб'єктів запобігання та протидії корупції та пов'язаних з корупцією кримінальних правопорушень у судових органах. На деяких із них акцентують і міжнародні інституції. Наприклад, Єврокомісія у відповідному звіті за 2023 рік у контексті посилення боротьби з корупцією в Україні рекомендує усунути необґрунтовані правові обмеження повноважень НАЗК з перевірки декларацій з метою забезпечення ефективності системи електронного декларування активів без шкоди для правил, які застосовують для захисту національної безпеки під час збройного конфлікту [529].

У контексті реалізації організаційно-управлінських заходів потрібно орієнтуватися на такі основні принципи антикорупційної політики на 2021–2025 роки:

а) оптимізація функцій держави й місцевого самоврядування, реалізація чого передусім передбачає: усунення дублювання повноважень різними органами; тимчасове припинення реалізації малоефективних повноважень, що супроводжуються високим рівнем корупції, до запровадження належних процедур, які мінімізуватимуть відповідні корупційні ризики; усунення випадків реалізації одним і тим самим органом повноважень, поєднання яких створює додаткові корупційні ризики;

б) цифрова трансформація реалізації повноважень органами державної влади й органами місцевого самоврядування, прозорість діяльності та відкриття даних як основа для мінімізації корупційних ризиків у їх діяльності;

в) створення на противагу наявним корупційним практикам зручніших і законних способів задоволення потреб фізичних та юридичних осіб [383].

5) введення в школах, а також інших навчальних закладах обов'язкового спеціального предмету з метою виховання у дітей та дорослих відчуття нульової толерантності до корупції й, в цілому, необхідне загальне поліпшення системи морального і правового виховання;

б) посилення відповідальності для медіа, у випадках, систематичної пропаганди зловживання впливом та можливості вирішення питань поза правовим полем тощо;

7) здійснення інших заходів, передусім, задля економічної стабілізації у суспільстві, а саме:

- визначення чітких критеріїв державного фінансування економіки;

- встановлення реальних механізмів обмеження легалізації «брудних» коштів;

- запровадження ефективної системи контролю за доходами і видатками державних службовців та інших осіб через систему оподаткування.

У цьому контексті М. Б. Бучко [61] вказує на доцільність запровадження певних загальносоціальних заходів стимулювання правомірної діяльності громадян, зокрема, таких як створення сприятливих умов для внутрішнього інвестування, інтенсифікація державного фінансування економіки та забезпечення цільового використання таких коштів, розвиток зовнішньоекономічних зв'язків,

удосконалення системи оподаткування, розширення практики надання податкових пільг та ін.

Своєю чергою, загальносоціальні заходи політичного характеру зводяться до програмованості та предметності у впровадженні демократичних засад у різних сферах суспільної організації, зокрема:

- утвердженні у громадській свідомості розуміння, що корупційна злочинність підриває авторитет і силу держави, етичні основи суспільства;

- послідовності та активізації проведення антикорупційної політики у державі [100, с. 327].

Крім цього, варто додати, що актуальність відповідних заходів пояснюється використанням під час здійснення корупційних кримінальних правопорушень влади, що безпосередньо пов'язується з політичною системою та питаннями організації діяльності державних і політичних інститутів. До того ж, запобіжні заходи політичного характеру у будь-якому разі позитивним чином позначаються на формуванні правової держави та громадянського суспільства як певного рівня розвитку соціуму, за якого існуюча політична система не допускає корупції у системі публічної влади й управління. Тому одним із першочергових напрямків модернізації політичної системи постає і впорядкування практики політичного лобізму, що, на думку Є. В. Невмержицького [307], є живильною середою корупції. На переконання науковця, запровадження дієвої системи контролю у цій сфері спроможні не тільки попередити виникнення політичних криз, але й знизити показники корупційної злочинності, забезпечуючи легальне здійснення політичного лобізму.

У цьому контексті, варто зосередити увагу і на прийнятті Закону України про регулювання лобістської діяльності, як частини плану дій з деолігархізації, який повинен відповідати європейським стандартам, бути результатом відкритої та інклюзивної дискусії з широким

спектром зацікавлених сторін (зокрема, організацій громадянського суспільства). Такі заходи, серед іншого мають забезпечувати інтеграцію в державний механізм і систему державного врядування сучасних демократичних принципів організації та реалізації публічної влади, а саме відкритості, гласності, прозорості, публічності, гуманності, дієвості, об'єктивності, професійності та політичної нейтральності. Більшість дослідників зазначає, що ці базові засади сприятимуть, з одного боку, зменшенню рівня латентності корупційної злочинності, а з іншого – доступності та підконтрольності суспільству процесу виконання особами уповноваженими на виконання функцій держави наданих їм повноважень, що виступатиме додатковою перешкодою можливої реалізації протиправного наміру вчинення корупційного кримінального правопорушення [506, с. 154–155].

О. О. Кваша слушно акцентує на необхідності розроблення науково обґрунтованого механізму політичного впливу керівництва держави на ефективність заходів запобігання та протидії корупції в Україні [165, с. 363]. Заслуговує на увагу і пропозиція Д. Г. Михайленка, який у контексті подолання «фактора політичної волі» окремим шляхом підвищення ефективності антикорупційного механізму держави пропонує визнати передання правоохоронних функцій з протидії корупції політичній опозиції, яка має бути сформована відповідно до конституційних правил і практик, які необхідно законодавчо регламентувати. Влада повинна мати повноваження щодо прийняття найважливіших політичних рішень і розпорядження національними коштами та ресурсами, а опозиція в цей час повинна мати повноваження здійснювати антикорупційну діяльність, зокрема щодо найвищих посадових осіб держави через відокремлені й не залежні від інших органів державної влади правоохоронні органи [284, с. 297–238].

Необхідно додати, що ключовою ланкою суспільства у боротьбі з корупцією виступають незалежні від держави, вільні медіа, що покликані піднімати у суспільстві дух нетерпимості до корупції, викриваючи у цьому посадових осіб, особливо політиків, виявляти окремі факти корупції, надаючи їх розголосу. Для цього журналістам необхідно полегшити доступ до інформації про діяльність державного апарату. У розвинених державах прийняті спеціальні закони, що примушують державних службовців надавати журналістам й іншим громадянам всю інформацію, яку вони зажадають, крім тієї, що не підлягає вільному поширенню на підставі закону. Організації ООН закликають держави скасувати цензуру, зробити засоби масової інформації фінансово незалежними від державних органів [425, с. 187].

Другий стратегічний напрямок – передбачає чіткий і ефективний алгоритм прямого реагування на випадки корупції в судових органах. Означуваний вектор може бути забезпечений при застосуванні спеціально-кримінологічних заходів. При формуванні нової парадигми кримінологічної протидії корупційній злочинності варто пам'ятати, що на загальносоціальному рівні існують три найефективніші засоби протидії корупції: демократія з її інформаційною прозорістю та відкритістю; правова держава, що передбачає принципи верховенства права поділу влади і її підконтрольність суспільству, рівності усіх без винятку перед законом; громадянське суспільство з його можливостями контролю над діяльністю держави і держструктур. Необхідно задіяти потенціал усіх трьох складових і приступити до формування кримінологічно ефективної системи суспільних відносин, що може реалізувати на практиці ідеали свободи, рівності і справедливості [425, с. 190].

На виконання перелічених вище стратегічних напрямів нами пропонується прийняти *Національну програму запобігання та*

протидії корупції в судових органах на 2025–2030 рр., яка охоплюватиме усі кримінологічні рівні запобіжних заходів. По завершенню такої програми робиться оцінка досягнутих результатів, виокремлення та аналіз допущених помилок та прорахунків, визначаються подальші задачі й приймається нова програма на визначений період.

Успішна реалізація відповідної Програми залежить від багатьох обставин, і, насамперед, від урахування економічних, соціальних, політичних, духовних, культурологічних, соціально-психологічних та інших факторів, що зумовлюють корупційні кримінальні правопорушення й активної цілеспрямованої діяльності всіх суб'єктів безпеки (державних органів, громадських організацій і громадян) задля досягнення поставленої мети.

Як показало наше дослідження, раніше прийняті концепції та програми запобігання злочинності розроблялися, затверджувалися і впроваджувалися у життя різними державними інституціями – Верховною Радою, Президентом України та Кабінетом Міністрів, що не сприяло і не могло сприяти напрацюванню послідовних, взаємопов'язаних і перспективно спрямованих дій усіх суб'єктів безпеки щодо виявлення і усунення криміногенних загроз [87, с. 27]. Своєю чергою, неналежне виконання запланованих заходів у зазначених документах, обумовлене і неефективною діяльністю правоохоронних органів щодо запобігання корупції в судових органах, послабленням контролю і своєчасного реагування на невиконання функціональних обов'язків відповідних інституцій, несвоєчасним оновленням правової бази тощо.

Водночас, на підґрунті погіршення забезпечення неухильного дотримання конституційних прав і свобод людини, формування і вдосконалення політико-правових, соціально-економічних й духовно-культурних засад етнонаціональної стабільності поширився і

правовий нігілізм, що також сприяло зростанню корупції в судових органах. Згідно з цим, теоретико-прикладними засадами Національної програми запобігання та протидії корупції в судових органах на 2025–2030 рр. має бути:

- активне запобігання криміногенним загрозам безпеці людини, суспільства і держави, включаючи загальносоціальне, спеціально-кримінологічне та індивідуально-профілактичне запобігання;
- своєчасна нейтралізація порушень конституційних прав і свобод громадян та правопорядку як гарантії соціально-політичної стабільності в державі;
- поліпшення умов життя всіх членів суспільства та створення атмосфери спокою і безпеки в морально-психологічному плані;
- всебічне сприяння розвитку громадянського суспільства та всіх його інститутів.

Основні показники: 1) результативні бали в Індексі сприйняття корупції; 2) відповідний показник кількості кримінальних проваджень розпочатих за фактом вчинення корупційних кримінальних правопорушень в судових органах, які розглянуто з постановленням вироку; 3) стан довіри громадян до органів правосуддя та забезпечення верховенства права в суспільстві; 4) прозорий механізм заміщення вакантних посад в судових органах; 5) дисципліна та стан дотримання суддівської етики.

З огляду на це, метою запропонованої авторської Програми є визначення головних векторів забезпечення ефективного запобігання корупції в судових органах, шляхом формування дієвої системи заходів щодо реагування на будь-які її прояви (зокрема, у розпочатих дисциплінарних провадженнях та у справах про адміністративні правопорушення).

Досягнення цієї мети передбачає виконання таких завдань:

- формування загальнодержавної системи подолання корупції в судових органах, яка базується на ефективному довгостроковому плануванні;

- удосконалення національного законодавства та іншого нормативно- правового забезпечення державної антикорупційної політики, імплементація правових засад ЄС з цих питань;

- забезпечення ефективної діяльності, взаємодії та координації суб'єктів запобігання корупції в судових органах;

- установлення причин і умов (детермінантів), що сприяють корупцію в судових органах, у тому числі і мінімізація факторів, які детермінують її виникнення;

- забезпечення гарантій прав громадян та безпеки викривачів під час здійснення заходів запобігання корупції;

- запровадження єдиних підходів та стандартів до професійної освіти та підготовки працівників судових органів;

- широке залучення до запобігання корупції в судових органах інститутів громадянського суспільства.

Насамперед, для виконання поставлених завдань, необхідним є:

- забезпечення неухильного виконання Закону України «Про запобігання корупції»;

- консолідація міжнародних, державних та інших, зокрема, недержавних інституцій діяльність яких пов'язаних із запобіганням корупції в судових органах (у тому числі, залучення до цієї роботи громадян, які володіють та повністю відповідають вимогам чесності, гуманності, а також мають професійні навички та особисту здатність до виконання складної діяльності, яка від цих осіб вимагатиметься);

- належне фінансування правоохоронної системи з Державного бюджету України;

- створення належних правових, організаційних та інших умов для здійснення ефективного громадського контролю за діяльністю

судових та правоохоронних органів щодо запобігання корупції в судових органах;

Очікувані результати:

а) функціонує ефективний механізм запобігання корупції в судових органах, як на законодавчому, так і на виконавчому (практичному) рівнях, зокрема:

б) запроваджено механізми унеможливлення обіймання адміністративної посади в суді однією і тією самою особою протягом тривалого часу;

в) забезпечено здійснення електронного судочинства, у тому числі шляхом запровадження можливості розгляду онлайн певних категорій справ незалежно від місцезнаходження сторін і суду, що, зокрема, сприяє рівномірному розподілу справ між судами і суддями;

г) розширено сферу застосування альтернативних способів вирішення спорів та досудового врегулювання спорів;

г) удосконалено систему виконання судових рішень;

д) запроваджено регламенти прозорого планування і розподілу бюджетних ресурсів у судовій системі на підставі об'єктивних та чітко визначених критеріїв; забезпечено проведення аудиту діяльності Державної судової адміністрації України, зокрема щодо фінансово-господарського забезпечення судів та органів судової влади, управління об'єктами державної власності, що належать до сфери її управління;

е) створено (переглянуто) мережу місцевих судів з урахуванням адміністративно-територіальної реформ необхідності забезпечення прямого доступу до правосуддя, економічної обґрунтованості;

є) розмір суддівської винагороди, передбачений Законом України «Про судоустрій і статус суддів», не обмежується на підставі інших нормативно-правових актів [383];

ж) збільшується кількість звернень осіб (викривачів) до уповноважених органів щодо відомих їм фактів корупції в судових органах;

з) на кожен випадок повідомлень про корупційні та інші пов'язані із корупцією правопорушення в судових органах є належне реагування з боку усіх суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії корупції;

и) поступово зростає рівень довіри до органів державної влади та судових органів;

і) підвищено рівень обізнаності населення щодо корупційних ризиків, форм, проявів і наслідків корупції.

За результатами дослідження системи загальносоціального запобігання корупції в судових органах, встановлено, що важливими її елементами є заходи в різних сферах суспільного життя, зокрема: суспільно-політичні; культурно-виховні; соціально-економічні; правові та ін. Більшість із цих заходів не мають вираженої спрямованості на усунення суто криміногенних факторів, натомість, здійснюючи широкий вплив на відповідні сфери суспільних відносин, вони тим самим непрямо позначаються на детермінантах корупції в судових органах, їх нейтралізації та усунення.

4.3. Спеціально-кримінологічні заходи запобігання корупції в судових органах України

Для отримання високої ефективності подолання корупційних проявів в судових органах необхідно постійно здійснювати удосконалення механізму запобігання і протидії, враховуючи загальний стан та ситуацію з корупцією в державі, рівень розвитку суспільства, готовність до трансформаційних процесів, звертаючи

увагу на суспільні потреби та орієнтовану ідеологічну направленість державних органів. Стратегія і тактика запобігання та протидії корупції в судових органах потребують винайдення відповідних методів запобіжного впливу на причини і умови таких протиправних дій. Поняття «методу» вживається як спосіб діяння, впливу, як сукупність, система різних способів, заходів, засобів впливу соціальних суб'єктів на явища і процеси криміногенного характеру, які обумовлюють існування злочинності (в тому числі корупційних дій), вчинення кримінальних правопорушень, формування особи злочинця. Тому під методом запобіжної діяльності потрібно розуміти науково сформульований спосіб впливу на криміногенні фактори з метою їх обмеження, усунення, руйнування [476, с. 163–164].

До понятійних категорій, що мають значення у розрізі цього дослідження, належать також: «корупційна практика» і «корупційні ризики», правова природа яких ще недостатньо вивчена вітчизняною кримінологічною наукою. Під корупційною практикою ми розуміємо систему методів, способів і засобів створення сприятливих умов (зокрема, шляхом використання недоліків законодавства, підкупу працівників судових органів, тощо) для вчинення корупційних діянь і забезпечення їх латентності. У багатьох країнах світу перед тим, як розробляти та впроваджувати запобіжні заходи, проводиться оцінка ризиків стосовно того чи іншого виду злочинності, у тому числі й корупційної. Своєю чергою, до корупційних ризиків в судових органах, варто віднести вірогідність виникнення корупційної поведінки, яка може бути викликана недотриманням обов'язків, заборон і обмежень, встановлених, зокрема, для суддів у зв'язку з виконуваними ними обов'язками; реалізацією повноважень при здійсненні правосудної діяльності тощо. Наявні певні корупційні ризики, які є невід'ємними від роботи в судових органах. Вони, на наш погляд, багато в чому зумовлені недоліками правового регулювання та

виявляються по-різному. В одних випадках ризики полягають у недотриманні встановлених законодавством заборон щодо зайняття посади судді; в інших – у зв'язку з виконанням повноважень суддями при здійсненні їх професійної діяльності.

Визначення змісту корупційних ризиків, пов'язаних із недотриманням встановлених законодавством заборон, варто знаходити в нормативно-правових вимогах, що висуваються до осіб уповноважених на виконання функцій держави. До них належать обов'язки, обмеження і заборони, пов'язані з проходженням цивільної служби, що спрямовані на запобігання незаконного використання особою свого службового становища з метою одержання незаконної вигоди у вигляді грошей, цінностей, іншого майна або послуг майнового чи немайнового характеру для себе або для третіх осіб. Зміст корупційних ризиків, пов'язаних із реалізацією службовцями в судових органах повноважень, потрібно розглядати у площині їх професійної діяльності. Відповідні корупційні ризики утворюються в результаті дій (бездіяльності) службовців, зокрема такі ризики виникають під зовнішнім впливом. А тому актуальною вбачається проблема нейтралізації такого впливу [2, с. 188–189].

Теорія і практика розробки й реалізації методів та заходів руйнівного впливу на явища, процеси, які зумовлюють або можуть зумовлювати активізацію криміногенного потенціалу суспільства у виді злочинних проявів, а також недопущення їх здійснення на різних стадіях злочинної поведінки, тобто на стадіях формування кримінальної мотивації, виникнення умислу на вчинення кримінального правопорушення, готування та замаху, називається спеціально-кримінологічним запобіганням злочинності [88, с. 21].

Безпосередньою метою спеціально-кримінологічних заходів запобігання корупційній злочинності, на відміну від загальносоціальних, є не врегулювання загальнодержавних значущих

питань (політичного, соціально-економічного та культурно-виховного змісту), а безпосередня боротьба з виявами корупції. Проте, у кримінологічній літературі існують різні підходи до трактування цієї категорії. Наприклад, О. М. Джужа, окреслює означуване питання у: 1) цілеспрямованому здійсненні цього виду запобіжної діяльності як функції; 2) зв'язку з елементами системи «по горизонталі» (взаємодія) і «по вертикалі» (підпорядкування); 3) неухильному виконанні команд управляючого механізму системи; 4) виборі лінії поведінки відповідно до стану об'єкта профілактичного впливу [214, с. 63].

Спеціально-кримінологічне запобігання здійснюється у формі відомчих планів або програм підсилення протидії злочинності. У них передбачається система заходів, спрямованих на профілактику конкретних видів і груп злочинності, злочинності взагалі, злочинності на певній території (держава, регіон, район тощо). Такі програми заходів реалізуються через взаємодію та взаємоузгодженість діяльності суб'єктів профілактики [152, с. 169].

Варто також урахувати і позицію А. П. Закалюка про те, що на відміну від інших, заходи спеціально-кримінологічного запобігання злочинності чинять вплив: а) не тільки після, але й до безпосереднього вчинення кримінального правопорушення; б) засобами, що мають виключно цільове запобіжне значення; в) паралельно з іншими засобами запобігання злочинності, але частіше після них [135, с. 328–329]. На переконання академіка, саме такі заходи становлять окремий різновид запобігання злочинності – суто кримінологічний, їх так і називають – спеціально-кримінологічні.

В. В. Голіна, у вузькому розумінні спеціально-кримінологічне запобігання кримінальним правопорушенням визначає як синтезовану кримінологічну теорію і практику організації протидії злочинності шляхом розробки і використання спеціальних знань і методів

кримінології та інших галузевих наук (соціології, економіки, психології, педагогіки тощо) [88, с. 21].

Зважаючи на вже розроблені в науці теоретичні положення під спеціально-кримінологічним запобіганням корупції в судових органах пропонуємо розуміти комплексну діяльність уповноважених інституцій, яка спрямована на виявлення (у тому числі й латентних), усунення або нейтралізацію корупційних кримінальних правопорушень та ризиків, встановлення осіб або злочинних угруповань, відвернення таких діянь на стадії готування, а також на етапі припинення вже розпочатої протиправної діяльності, чи наявного конфлікту інтересів, що здійснюється за допомогою кримінологічних засобів.

Аналіз поточної ситуації дозволяє виділити основні перешкоди для спеціально-кримінологічного запобігання корупції в судових органах: 1) відсутність загального розуміння актуальних проблем судової влади, що впливають на становлення справедливого правосуддя в країні й спричиняють корупцію; 2) неоднозначність і відсутність уніфікованих та узгоджених кроків для подальшої судової реформи та вирішення актуальних проблем [230, с. 88].

Слід наголосити, що суб'єкти спеціально-кримінологічного запобігання корупції мають визначені повноваження, які надають їм можливість самостійно здійснювати заходи запобіжного характеру, аналізувати й планувати цю діяльність. Тобто, – це суто професійна діяльність, яка потребує використання знань і методів кримінології, спеціальних заходів планування, прогнозування та управління [215, с. 7].

Відповідно до ст. 19 Конституції України, органи державної влади та місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України [184]. Ці конституційні приписи поширюються на всіх без винятку службових

осіб, незалежно від того, чи є вони представниками законодавчої, виконавчої або судової гілок влади, виконують свої службові функції в державному апараті, органах місцевого самоврядування чи в громадських об'єднаннях, здійснюють службову діяльність в юридичних особах публічного чи приватного права [148, с. 5].

Важливість незалежності судової влади настільки вагома, що законодавець передбачає кримінальне переслідування за втручання і діяльність судових органів (ст. 376 КК України). Втручання в діяльність судових органів – це вплив на суддю в будь-якій формі: прохання, вимога, вказівка, погроза, підкуп, насильство, критика судді в медіа до вирішення справи у зв'язку з її розглядом тощо, здійснені щоб завадити судді виконати службові обов'язки або змусити його ухвалити несправедливе рішення [542].

Перша форма втручання – це прохання, тобто ввічливе звернення до судді на основі особистих дружніх стосунків, щоб заохотити його ухвалити рішення в інтересах адресата запиту або третьої сторони. Прохання про несправедливе рішення або рішення про обхід закону варто вважати незаконною послугою, навіть якщо за таку послугу не передбачена плата [52, с. 281].

Друга форма – це вимога. За сутністю вона подібна до прохання, але виражається в категоричній, безперечній манері й спрямована на задоволення егоїстичних інтересів (як особистих, так і групових) [544].

Вказівка є яскравим проявом корупції, тому що допускає існування специфічний соціальний зв'язок, що виникає між керівником суду, його підлеглими та третьою зацікавленою стороною, яка переслідує власні приватні інтереси й для їх задоволення може використовувати різні ресурси [540].

Під час кримінально-правової кваліфікації можуть виникнути проблеми з відмежуванням оголошеної судді вимоги від вказівки. На

слухну думку інших науковців (з якою ми цілком погоджуємось) суб'єктом оголошення вимоги пропонується вважати зовнішнє джерело, що стосується державних службовців, інших службових осіб, а вказівки – внутрішнє (голову суду, інших суддів) [52, с. 281].

Виявлення кримінальних правопорушень – процес, під час якого приховані (латентні) кримінальні правопорушення стають відомими правоохоронним органам, і з цього моменту виникає законний обов'язок розглянути матеріали про наявність ознак кримінального правопорушення, розкрити та розслідувати їх. Джерелами отримання відомостей про кримінальні правопорушення можуть бути дані отримані: із заяв громадян і службових осіб, негласних співробітників, публікацій в медіа (включаючи Інтернет-ресурси), інші відомості, отримані за результатами аналізу оперативної обстановки і статистичних даних.

27 жовтня 2020 р. КСУ ухвалив рішення № 13-р/2020 в справі № 1-24/2020(393/20) [433], яке вплинуло на всю антикорупційну систему в державі, визнавши неконституційними окремі положення Закону України «Про запобігання корупції» та ст. 366-1 КК України «Декларування недостовірної інформації», які втратили чинність в день ухвалення судом цього рішення. Коментуючи це рішення, НАЗК на своєму офіційному сайті зазначив, що «рішення КСУ суттєво підірвало досягнення у сфері протидії корупції в Україні та унеможливило ефективну роботу НАЗК» [516].

Відповідно до ст. 4 Закону України «Про запобігання корупції», НАЗК є центральним органом виконавчої влади зі спеціальним статусом, який забезпечує формування та реалізує державну антикорупційну політику [381]. Як вже було зазначено у попередньому підрозділі монографічного дослідження, до повноважень НАЗК у сфері запобігання та протидії корупції в судових органах, належать адміністративні та аналітичні функції, зокрема

здійснення контролю та перевірки декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, зберігання та оприлюднення таких декларацій, проведення моніторингу способу життя осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. Із цією метою НАЗК забезпечує ведення Єдиного державного реєстру декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та Єдиного державного реєстру осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення [497, с. 5–15].

Відповідно до ст. 48 Закону України «Про запобігання корупції» НАЗК здійснює такі види контролю декларацій:

- 1) щодо своєчасності подання;
- 2) щодо правильності та повноти заповнення;
- 3) логічний та арифметичний контроль [381].

У процесі взаємодії між НАЗК та оперативним підрозділами перше зобов'язано своєчасно проінформувати останні про вчинення корупційного кримінального правопорушення після повної перевірки декларації і якщо було виявлено такі факти.

Повна перевірка декларації здійснюється з метою з'ясування достовірності задекларованих відомостей, точності оцінки задекларованих активів, перевірки на наявність конфлікту інтересів та ознак незаконного збагачення і може здійснюватися у період здійснення суб'єктом декларування діяльності, пов'язаної з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування, а також протягом трьох років після припинення такої діяльності.

Детальний алгоритм проведення повної перевірки декларацій регламентовано наказом НАЗК «Про затвердження Порядку проведення контролю та повної перевірки декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування» від 15 квітня 2020 р. № 144/20 [389]. Висновок про

результати здійснення повної перевірки декларації, яка проводилася, складається уповноваженою особою НАЗК у разі отримання запиту про надання такого висновку від уповноваженого оперативного підрозділу. У разі встановлення за результатами повної перевірки декларації відображення у декларації недостовірних відомостей НАЗК письмово повідомляє про це керівника відповідного державного органу, органу влади АР Крим, органу місцевого самоврядування, їх апарату, юридичної особи публічного права, в якому працює відповідний суб'єкт декларування, та спеціально уповноважені суб'єкти у сфері запобігання корупції. Інформування спеціально уповноважених суб'єктів у сфері запобігання корупції про виявлені ознаки подання у декларації завідомо недостовірних відомостей здійснюється з урахуванням положень ст. 216 КПК України [106].

Окремо варто зазначити, що відповідно до ст. 53 Закону України «Про запобігання корупції» Національне агентство в разі звернення викривача:

1) здійснює представництво в суді інтересів викривача у випадках, якщо викривач неспроможний самостійно захистити свої порушені чи оспорювані права або реалізувати процесуальні повноваження, а представники або органи, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси викривача, не здійснюють або неналежним чином здійснюють його захист;

2) має право бути присутнім на засіданнях судів усіх інстанцій, у тому числі на закритих судових засіданнях, за умови згоди викривача, в інтересах якого судовий розгляд оголошено закритим;

3) має право звертатися до суду з позовом (заявою) про захист прав і свобод викривачів, брати участь у судовому розгляді справ, провадження в яких відкрито за його позовами (заявами, клопотаннями (поданнями));

4) має право вступати у справи, провадження в яких відкрито за позовами (заявами, клопотаннями (поданнями) викривачів, на будь-якій стадії їх судового розгляду;

5) має право ініціювати незалежно від участі Національного агентства у судовому провадженні перегляд судових рішень у порядку, встановленому законом [381].

Узагальнюючи вищевикладене, на нашу думку, сьогодні НАЗК необхідно:

– розробити та запровадити процедуру контролю за дотриманням особами, які припинили суддівську діяльність, обмеження протягом певного періоду щодо працевлаштування та вчинення правочинів у сфері підприємницької діяльності з юридичними особами приватного права або фізичними особами – підприємцями;

– визначити критерії для вдосконалення механізму внутрішнього контролю та запобігання корупції в правоохоронних органах та судовій гілці влади;

– розробити й затвердити єдині критерії та стандарти доброчесності для перевірки співробітників усіх правоохоронних органів та суду, а також здійснення постійного їх моніторингу;

– продовжити заходи з контролю за виконанням Державної антикорупційної програми на 2023–2025 роки із залученням відповідних інститутів громадянського суспільства, зокрема шляхом спеціальної інтерактивної інформаційної системи, яка дасть змогу всім охочим у режимі онлайн контролювати й координувати процес реалізації цієї Програми.

Для того, щоб суттєво розширити практику повідомлень та стимулювати потенційних викривачів, кримінологами рекомендується в чіткій та доступній формі інформувати громадян про законодавчі гарантії захисту та наявність каналів надсилання повідомлень.

Оскільки бажання особи повідомляти про порушення вимог Закону України «Про запобігання корупції» залежить від усвідомлення прав, обов'язків та гарантій, для викривачів також рекомендується інформувати працівників органу, що вони або члени їх сімей не можуть бути звільнені чи примушені до звільнення, притягнуті до дисциплінарної відповідальності чи піддані з боку керівника іншим негативним заходам впливу (переведення, атестація, зміна умов праці, відмова в призначенні на вищу посаду, скорочення заробітної плати тощо) або загрозі таких заходів впливу у зв'язку з повідомленням ними про порушення вимог Закону України «Про запобігання корупції» іншою особою. Відповідну інформацію рекомендується розміщувати на веб-сайті органу. Крім того, варто запропонувати на інформаційних стендах інформувати працівників про їх права та обов'язки у разі підозри або виявлення порушень вимог Закону України «Про запобігання корупції» [100, с. 352].

Однак, в суспільстві, поки що, інформаторство сприймається як негативне, моральнісно невинуватене явище. Нині в країні триває кампанія, метою якої є подолати таке ставлення українців до заяв про корупцію. Ініціатори заходів – Transparency International Україна за підтримки, Біржі соціальної реклами та проекту «Об'єднуємося заради реформ» (UNITER), звертають увагу на те, що в усіх країнах рівень корупції завдяки існуванню інформаторів знижується. Однак 74 % українців не сповіщають про корупцію. Сотні білбордів і сітілайтів із відомими письменниками пропонують дізнатися про права викривачів на сайті anticorruption.in.ua, де вже працює інтерактивний розділ, в якому кожен користувач може повідомити про випадки корупції, надати документи на їх підтвердження. Розслідування за фактами корупції проводитимуться під пильним наглядом Transparency International Україна, а найбільш резонансні випадки буде оприлюднено для медіа [67].

Водночас, на думку аналітиків, наявні нормативно-правові положення не створили дієвого правового та інституційного механізмів захисту викривачів. Саме тому для проведення ефективної антикорупційної політики необхідно прийняти окремий закон щодо захисту викривачів в усіх сферах суспільного життя. Зокрема, такий нормативно-правовий акт має передбачати широку дефініцію осіб, яких захищатиме та яким гарантуватиме анонімність. Крім того, варто створити надійні канали розкриття інформації, забезпечити захист викривачів від репресій на робочому місці, звільнення їх від юридичної відповідальності за добросовісне розкриття інформації, передбачити право повідомляти суспільно необхідну інформацію медіа, неурядовим організаціям, парламентським комітетам чи комісіям, а також надати соціальні гарантії у разі звільнення викривачів і встановити матеріальну винагороду для таких осіб [312].

Спеціалізована антикорупційна прокуратура є ще одним важливим суб'єктом у механізмі реалізації державної антикорупційної політики в аспекті розслідування корупційних кримінальних правопорушень, притягнення до кримінальної відповідальності винних у їх учиненні осіб і відшкодування завданої державі їх учиненням шкоди. Вона має виконувати функції прокуратури щодо НАБУ як органу досудового розслідування й оперативно-розшукової діяльності, а також сприяти Вищому антикорупційному суду у розгляді та вирішенні справ про корупційні правопорушення. Критеріями оцінювання ефективності діяльності прокуратури на цьому напрямі наглядової діяльності є такі: своєчасність виявлення та запобігання корупційним правопорушенням, притягнення до відповідальності винних службових осіб, реальне усунення негативних наслідків протиправних діянь та відшкодування завданої ними шкоди [401].

При цьому запобігання прокуратурою порушень законності в діяльності правоохоронних органів під час провадження ОРД та досудового розслідування розглядається практиками не як окремий напрям діяльності прокуратури, а як складова реалізації нею наглядових повноважень та функції кримінального переслідування, координації протидії злочинності, захисту публічних інтересів у судочинстві. Зокрема, О. Г. Кальман у контексті діяльності органів прокуратури найбільш дієвими вважає наступні заходи спеціально-кримінологічного запобігання корупції: забезпечення дійового нагляду за додержанням і виконанням законів у сфері запобігання та протидії корупції; систематичне проведення перевірок додержання вимог антикорупційних законів; застосування належних заходів прокурорського реагування з виявлення фактів порушень антикорупційного законодавства; моніторинг та оцінка законності правових актів, що видаються органами державної влади та органами місцевого самоврядування [423, с. 207–208].

Одним із завдань прокурорів є підтримання державного обвинувачення в суді, під час розгляду справ щодо корупції в судових органах, які були скеровані НАБУ. Тут мова йде здебільшого про активні дії спрямовані на проведення перевірок та представлення інтересів осіб і держави в суді, тому це організаційний вид діяльності, адже такі дії мають не правові, а процесуальні наслідки, як от наприклад, визнання певних процесуальних дій незаконними. Адже в межах кримінального провадження цей факт хоча і може вплинути на розслідування, проте в жодному разі не гратиме вирішальну роль у процедурі встановлення вини особи у вчиненні корупційного кримінального правопорушення [187, с. 141].

Важливим є те, що судді, з огляду на свій особливий статус, належать до специфічних суб'єктів кримінальної відповідальності. Зокрема, їх права та обов'язки обумовлені окремим Законом України

«Про судоустрій і статус суддів»; на посаду судді призначають лише ту особу, яка відповідає встановленим вимогам законодавства; до них не можуть бути застосованими більшість заходів забезпечення кримінального провадження, але передбачені особливості характерні для розгляду кримінальних справ, підозрюваними в яких є судді. З огляду на вищезазначене корупція в судовій системі має вагомий негативний вплив на утвердження та реалізацію конституційного припису про правову державу Україну, породжує правовий нігілізм, порушує законність і руйнує правову систему держави [444].

Доводиться констатувати, що чинниками, які суттєво ускладнюють процес розслідування корупції в судових органах, а відтак і перешкоджають запобіжній діяльності, зокрема, органами прокуратури є: 1) недосконалість кримінального процесуального та антикорупційного законодавства; 2) неналежний рівень взаємодії правоохоронних органів та обміну інформацією; 3) протидія зацікавлених осіб; 4) потреба одночасного доказування факту вчинення предикатного кримінального правопорушення; 5) застосування злочинцями складних схем відмивання; 6) відсутність методики розслідування; 7) неналежна організованість дій слідчого (детектива).

Щодо останнього пункту, то згідно з п. 1 ч. 1 ст. 7 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», підрозділи, які здійснюють ОРД, зобов'язані у межах своїх повноважень відповідно до законів, що становлять правову основу ОРД, вживати необхідних оперативно-розшукових заходів щодо попередження, своєчасного виявлення і припинення кримінальних правопорушень та викриття причин і умов, які сприяють вчиненню кримінальних правопорушень, здійснювати профілактику правопорушень [399].

С. О. Павленко зазначає, що важлива специфічна особливість оперативно-розшукової профілактики, яка відмежовує її від інших

видів (кримінологічної, криміналістичної), полягає в тому, що під час її здійснення, окрім гласних заходів, проводяться негласні заходи з використанням сил, засобів та методів ОРД задля досягнення поставленої мети [336, с. 44–54; 337]. З таким твердженням погодитися важко, оскільки немає суттєвого значення, якими саме заходами проводиться запобігання – гласними чи негласними. Водночас, чим ретельніше продумана організація системи профілактичної діяльності, тим більш тривалий час можливе її ефективне функціонування. При цьому яким би чином не було сплановане організаційне забезпечення діяльності оперативних підрозділів, передбачити всі можливі зміни оперативної обстановки практично неможливо. Тому, вже в процесі роботи доводиться удосконалювати організацію системи для успішного виконання задач в нових умовах.

Серед інформаційних джерел корупції в судових органах (враховуючи аналіз практичної діяльності суб'єктів оперативного пошуку) найважливішими є матеріали оперативно-розшукових справ. У загальному порядку, на основі аналізу вихідної інформації проводяться заходи щодо виявлення конкретних обставин, уточнення й перевірки отриманих даних. Невід'ємним організаційним елементом під час застосування сил і засобів ОРД є врахування специфіки досліджуваних корупційних кримінальних правопорушень та послідовність визначення оперативними працівниками завдань, що вимагають активних дій, заходів і операцій на шляху їх вирішення, основна мета яких спрямована на: недопущення вчинення кримінального правопорушення й настання шкідливих наслідків; затримання злочинців із виключенням будь-якої можливості настання передбачуваних небезпечних ситуацій, що можуть тягнути за собою наслідки; забезпечення притягнення до відповідальності; виключення можливості вчинення інших кримінальних правопорушень.

На нашу думку, спільна діяльність правоохоронців повинна ґрунтуватися на систематичному і ретельному вивченні криміногенної ситуації в судовій гілці влади та організації відповідних заходів із своєчасного реагування на їх зміни. Основна прогалина розроблюваних сучасних методик виявлення кримінальних правопорушень – це доволі слабкий зв’язок з динамічним процесом вчинення корупційних кримінальних правопорушень в умовах їх латентності. Безумовно, правильне застосування сил і засобів ОРД під час пошуку ознак діяльності організованих груп та злочинних організацій дозволяє своєчасно виявляти латентні корупційні кримінальні правопорушення [479, с. 297–298].

Варто звернути увагу й на те, що інституційна структура правоохоронної системи перебуває в стані постійного формування, на тлі чого створюють інституції, метою яких є безпосереднє запобігання корупції й корупційним кримінальним правопорушенням. Крім того, кожний правоохоронний орган зобов’язаний здійснювати антикорупційні заходи в межах власної організаційної структури. Основний аргумент низької ефективності антикорупційної діяльності певного правоохоронного органу пов’язаний із затягуванням судової реформи, але він недостатньо обґрунтований, особливо щодо повноважень та виділених ресурсів [155].

При цьому, чимало дискусій викликає статус детектива. Невизначеною є його регламентація як суб’єкта ОРД [499, с. 145–148]. Позаяк, у законодавстві відсутнє поняття детектива, не зазначено, які повноваження має ця особа, хто може нею стати, що потрібно вважати детективною діяльністю. Тобто, відповідні статусні питання законодавчо не унормовано. Експерти вважають, що у цій ситуації такі законодавчі новели не відповідають загальній концепції порядку досудового розслідування, за яким всі дії, зокрема проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, покладено на

слідчого (ст. 40 КПК України), а оперативні підрозділи (ст. 41 КПК України) позбавлені повноважень виконувати будь-які слідчі та негласні слідчі (розшукові) дії без письмового доручення слідчого або прокурора [139; 106, с. 399–400].

Директор центрального та територіальних управлінь НАБУ організовують роботу відповідних підрозділів (п. 2 ч. 1 ст. 8, п. 1 ч. 2 ст. 9 Закону України «Про національне антикорупційне бюро» [393]). Аналогічні повноваження покладено також на керівників інших структурних підрозділів органів НАБУ. Завданням будь-якого керівника державної установи є створення належних умов і організація роботи таким чином, щоб кожний працівник зміг максимально швидко та якісно виконувати поставлені перед ним завдання. Іншими словами ефективність роботи центральних і територіальних управлінь залежить від низки управлінських аспектів. Не дивлячись на те, що серед обов'язків керівників прямо не передбачені заходи щодо неприпустимості та запобігання корупційним проявам у внутрішньо-організаційній діяльності НАБУ, назване є невід'ємною складовою обов'язків кожного керівника. Оскільки саме на ньому лежить відповідальність формування та функціонування антикорупційного органу, у внутрішньому середовищі, якого не може зароджуватись та розвиватись корупція. Тим часом, здійснюючи антикорупційну діяльність щодо своїх підлеглих, це скоріше морально-етична складова, ніж адміністративна, адже вона здійснюється шляхом проведення профілактичних бесід, демонстрації особистого прикладу, стимулювання у співробітників нетерпимого ставлення до корупції тощо. Поряд з організаційним формами діяльності директори здійснюють і її інший вид – правову, оскільки є суб'єктом видання нормативно-правових актів (наказів, розпоряджень), у тому числі індивідуальних. Наприклад, службове розслідування щодо працівника НАБУ оформлюється наказом

Директора НАБУ, останній також погоджує висновок про його результати (пп. 4, 9 Інструкції про порядок проведення службового розслідування стосовно працівників Національного антикорупційного бюро України, затвердженої наказом НАБУ від 26.10.2015 № 4 [386]). Обидва з вказаних правових документа мають стратегічний вплив на зовнішньо-організаційну роботу НАБУ, тому що від об'єктивності їх змісту та виваженості залежатиме рівень корупції у відповідному органі [187, с. 143–144].

Безумовно, значний внесок у запобігання та протидію корупції в судових органах можуть зробити детективи завдяки кваліфікованому розслідуванню кримінальних правопорушень та формуванню за його результатами заходів спрямованих на усунення недоліків під час здійснення правосуддя). Однак норма, яка раніше регулювала виявлення органом дізнання, слідчим та прокурором причин та умов, які сприяли вчиненню кримінальному правопорушенню та зобов'язувала таких посадових осіб вносити у відповідний державний орган подання про вжиття заходів для усунення цих причин і умов (ст. ст. 23 та 23-1 КПК 1960 р.), у чинному КПК України – відсутня. До того ж аналізуючи практичну діяльність судових та правоохоронних органів можна зробити висновок про існування порушень законодавства прокурорами та детективами (слідчими) при розгляді заяв громадян та внесення відомостей до ЄРДР, бездіяльність яких, за чинним КПК України, можна оскаржити у слідчого судді. Щоправда, сама ухвала слідчого судді за результатами розгляду справи про бездіяльність прокурора, слідчого згідно з ч. 3 ст. 307 КПК України оскарженню не підлягає. Така позиція законодавця сприяє тому, що слідчі та прокурори під час досудового провадження приймають незаконні рішення. Отже, неможливість оскарження

призводить до системних порушень закону та прав громадян [476, с. 157].

Зважаючи на те, що Рада громадського контролю при НАБУ в основному реалізує контрольно-наглядову та кадрову функції, а її діяльність не призводить до настання конкретних юридичних наслідків, варто зазначити, що її діяльність має організаційну форму [187, с. 143], насамперед: проводить обговорення антикорупційних законопроектів, якості роботи НАБУ в розрізі дотримання принципів відкритості та прозорості; приймає участь у роботі Дисциплінарної комісії НАБУ та комісій, що створюються для проведення конкурсу на заняття посад у НАБУ; організовує публічні заходи для обговорення актуальних питань діяльності НАБУ тощо (ч. 3 ст. 31 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» [393], п. 5 Положення про Раду громадського контролю при Національному антикорупційному бюро України [348]).

Разом із цим, необхідно поступово впроваджувати комплекс спеціально-кримінологічних заходів, спрямованих виключно на запобігання корупції, яка власне і спонукає осіб на вчинення різного роду корупційних кримінальних правопорушень в судових органах. Якщо ще кілька років тому «антикорупційні стратеги» стверджували, що корупція буде подолана, якщо створити НАБУ, САП, НАЗК, антикорупційні суди, то тепер, – після відсутності очікуваних результатів у цих антикорупційних органів, – стверджується дещо інше: що ці органи є неефективними тому, що немає аудиту над ними. На фоні неефективності антикорупційних органів панацеєю вважається запровадження так званого «конкурсного відбору» на посади, пов'язані із протидією корупції, і непропорційно високі зарплати працівникам антикорупційних органів у розрахунку, що це може формувати у них антикорупційну мотивацію.

На нашу думку, істотним кроком вперед на шляху до подолання корупції в судових органах є завершеність розпочатої в країні судової реформи. Аналіз рекомендації Transparency International для України свідчить про негативну тенденцію до щорічного невиконання однієї умови – формування незалежної та професійної судової влади. Ця рекомендація, як наголошують експерти Transparency International, має надзвичайно високий пріоритет. Крім того, фактичних змін за роки проведення судової реформи так і не відбулося. Загалом ключовими проблемами в проведенні судової реформи є: 1) низька довіра до судової влади насамперед через корупцію, нечесну поведінку багатьох суддів, залежність і патронаж; 2) неефективність діяльності й навіть бойкот реформ Вищою радою правосуддя; 3) невдача в перезапуску Вищої ради правосуддя та Вищої кваліфікаційної комісії суддів щодо очищення й оновлення судової влади; 4) хаотичність реструктуризації місцевих та апеляційних судів, заповнення посад не шляхом конкурсів, а шляхом переведення нинішніх суддів до нових судів; 5) поганий доступ до правосуддя через дефіцит персоналу в судах, велике навантаження на суддів і затягування судового процесу; 6) відсутність мотивації й спрямованості суддів до задоволення потреб сторін, які є користувачами послуг правосуддя; 7) слабка розвиненість електронних послуг та цифрового суду; 8) відсутність належного інструктажу для присяжних [484].

Не варто недооцінювати значення і міжнародних організацій у процесах, що пов'язані із запобіганням та протидією корупції в судових органах, особливо з урахуванням євроінтеграційних процесів, які тривають в Україні в умовах воєнного стану. Варто наголосити, що можливість впливу на запобігання корупційних проявів закріплена на законодавчому рівні в формі повноважень щодо прийняття участі в проведенні конкурсу на зайняття посади Директора НАБУ та здійснення зовнішньої незалежної оцінки (аудиту) ефективності

діяльності НАБУ (ст. ст. 7, 26 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України [393]).

Доречно навести й інші приклади реалізації міжнародними організаціями заходів організаційного характеру. Так, GRECO (The Group of States against Corruption – «Група держав проти корупції») як орган, що здійснює антикорупційний моніторинг з метою виявлення недоліків відповідних правових актів, заходів, роботи органів державної влади, а також сприяє їх усуненню шляхом надання рекомендацій (Art. 2 Statute of the Group of States Against Corruption (GRECO) [530]). Для цього представники GRECO розробляють і впроваджують антикорупційні стандарти відповідно до яких проводять оцінку держави, зокрема роботу профільних органів і відображає це у своїх звітах, які самі містять настанови та рекомендації щодо удосконалення антикорупційних інститутів і заходів [188, с. , с. 44; 187, с. 142–143].

Також на спеціально-кримінологічному рівні пріоритетними залишаються заходи, що здійснюються у межах профілактики (випередження; обмеження; усунення; захисту). Як із цього приводу зауважив В. В. Голіна, практика протидії злочинності потребує саме такої структури зазначеної профілактики, оскільки в ній дійсно викристалізуються види діяльності, які вимагають специфічних навичок, умінь, підготовки, знань, тобто того, на що на практиці не звертається належної уваги [88, с. 23].

У контексті корупційних злочинів, на думку М. І. Мельника, спеціально-кримінологічна профілактика являє собою діяльність органів кримінальної юстиції із розробки та втілення в життя комплексу заходів спеціального характеру, які спрямовані на усунення, обмеження чи викорінення корупційних чинників, припинення корупційних злочинів, які вчинюються наразі. Спеціально-кримінологічна профілактика спрямована на недопущення

подальшого розвитку корупційної злочинності та зменшення рівня наявної злочинності [274, с. 384]. Відповідна профілактика здійснюється за наступними напрямками:

1) профілактика обмеження корупції передбачає вжиття таких запобіжних заходів, що перешкоджають її поширенню серед потенційних суб'єктів корупції шляхом введення різноманітних обмежень у їхній діяльності та закріплення їх у нормативно-правових актах, що визначають їхній правовий статус (до таких у Законі України «Про запобігання корупції», зокрема, віднесено: заборону зайняття підприємницькою діяльністю тощо);

2) профілактика усунення корупції полягає у такій діяльності суб'єктів її запобігання, яка послаблює або ліквідує негативні явища та процеси, що активізують злочинні прояви зазначеного суспільно небезпечного явища. Останні розрізняють залежно від соціального рівня суспільних відносин: від недоліків, зумовлених порушеннями функцій державних органів, господарюючих суб'єктів, громадських організацій, службових осіб і поведінкою громадян, кримінальних явищ та процесів, які охоплюють значну частину населення [88, с. 27];

3) профілактика захисту від корупції передбачає вчинення таких заходів, що здійснюються з метою ліквідації її детермінант. До об'єктів профілактики захисту від корупції належать, з одного боку, засоби захисту та збереження державного і приватного майна, а, з іншого – правосвідомість потенційних злочинців [88, с. 27].

Разом з тим обов'язковим елементом профілактики корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень є індивідуальна профілактика. Така профілактика становить конкретизацію загальносоціальних і спеціальних кримінологічних заходів під час взаємодії окремих осіб. Вона послідовно спрямована на: а) усунення несприятливих впливів на конкретну особу, що можуть привести до формування антигромадської спрямованості і соціально неприйнятної

поведінці; б) корекцію орієнтирів поведінки особи; в) застосування заходів щодо припинення спроб вчинення корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень [476, с. 165].

Варто додати, що у світовій практиці існує три стратегії запобігання корупції: стратегія усвідомлення, попередження і стратегія верховенства закону. Така стратегія має будуватися на реальній практичній взаємодії державних і громадських структур, оскільки ключовим партнером у боротьбі з корупцією завжди є громадянське суспільство.

На сучасному рівні державної антикорупційної політики Україні варто виходити з того, що абсолютно подолати корупцію, у тому числі в судових органах неможливо – можна лише мінімізувати її вплив на життя суспільства. В умовах недостатнього рівня довіри населення до органів державної влади та судових органів, популяризувати ідею активної протидії виявам корупції мають саме інститути громадянського суспільства. Держава повинна сприяти їм в цьому. Антикорупційні недержавні організації повинні створити дієву коаліцію, яка б стала повноправним партнером держави [13, с. 364].

Таким чином, форми спеціально-кримінологічного запобігання корупції в судових органах можна представити у межах наступної їх видової структури:

1. Правові: розробка, прийняття та корегування законодавчих актів, які встановлюють зокрема: титульні (загальні) норми, що визначають державну антикорупційну політику, наприклад, у розрізі формування та розвитку системи запобігання і протидії корупції (Закони України «Про запобігання корупції», «Про засади державної антикорупційної політики на 2021–2025 роки»); спеціально-інституційні (Закон України «Про Національне антикорупційне бюро України»); положення, деліктні

норми, які встановлюють відповідальність за корупційні та пов'язані з корупцією правопорушення (КК України, КУпАП);

1.2. Внутрішньо-відомча (підзаконна) нормотворчість – підготовка та прийняття відомчих нормативно-правових актів (наприклад, Положення про Раду громадського контролю при Національному антикорупційному бюро та Порядок формування Ради громадського контролю при Національному антикорупційному бюро, затверджені постановою КМ України від 16 лютого 2022 р. № 132, Державна антикорупційна програма на 2023–2025 роки, у тому числі розробка внутрішньої системи захисту викривачів;

1.3. Процесуально-правові форми запобігання і протидії корупції в судових органах: провадження у справах про адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією відносно працівників судових органів; дисциплінарне провадження (службове розслідування відносно таких працівників); представництво в суді інтересів викривача (у тому числі звернення до суду з позовом про захист їх прав і свобод, ініціювання перегляду судових рішень);

2. Укладення адміністративних договорів (наприклад, меморандумів про співпрацю та обмін інформацією, що можуть бути використані для запобігання і протидії корупції в судових органах);

3. Організаційні:

– постійний моніторинг, а також періодична комплексна оцінка загроз та ризиків, зокрема кримінального характеру, на основі системно-синергетичного підходу та з результатами паспортів безпеки;

– налаштування на досягнення максимального ефекту безпеки при наявності мінімального ресурсного забезпечення за рахунок спрямування зусиль на управління ризиками безпеки;

– безперервність процесу реагування на нові загрози та виклики, пошук нових можливостей, ресурсів, генерування нових ідей тощо.

– запровадження єдиної уніфікованої системи збору, узагальнення та візуалізації статистичної інформації про результати діяльності спеціально уповноважених суб'єктів запобігання та інших державних органів щодо виявлення, розслідування і розгляду справ (проваджень) розпочатих за фактом вчинення корупційних кримінальних правопорушень в судових органах, у тому числі обмін інформацією з компетентними органами іноземних держав та міжнародними організаціями, узагальнення та впровадження передового досвіду з приводу запобігання і протидії корупції в судових органах;

– організація публічних заходів для обговорення актуальних питань діяльності правоохоронних та судових органів;

– участь у роботі спеціальних комісій (з проведення конкурсу на зайняття вакантних посад в судових органах, з організації внутрішнього контролю та оцінки ризиків в діяльності судових органів, з проведення зовнішньої незалежної оцінки (аудиту) ефективності діяльності НАБУ, Вищої ради правосуддя);

– забезпечення функціонування Ради громадського контролю при НАБУ;

– забезпечення НАБУ функціонування внутрішніх і регулярних каналів повідомлення про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень в судових органах;

– застосування поліграфів до діючих працівників та кандидатів на посади в судові органи, де серед напрямів використання передбачити можливість: а) проведення перевірки працівників судових органів під час здійснення дисциплінарних проваджень (службових розслідувань) щодо вчинення ними корупційного або пов'язаного з корупцією правопорушень; б) під час вирішення питання щодо призначення особи на посаду;

– ведення Єдиного порталу повідомлень викривачів, Єдиного державного реєстру декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, Єдиного державного реєстру осіб, які вчинили корупційні або пов’язані з корупцією правопорушення, Інформаційної системи моніторингу реалізації державної антикорупційної політики; створення інших інформаційних баз даних, їх наповнення та актуалізація.

Усі зазначені вище алгоритми дій потрібно структурувати та пропонується передбачити в *проекті* Комплексного плану спеціально-кримінологічних заходів запобігання корупції в судових органах, який є виконавчим документом із винятковою метою – нейтралізувати корупцію.

4.4. Міжнародне співробітництво правоохоронних органів щодо запобігання та протидії корупції в судових органах України

Необхідність міжнародного співробітництва правоохоронних органів щодо запобігання та протидії корупції в судових органах й цілеспрямованої співпраці світової політичної спільноти у цьому напрямі обумовлюється самими тенденціями розвитку корупційної злочинності. Її сучасний рівень, а також той факт, що вона набула транскордонних і транснаціональних форм, обумовлюють необхідність консолідації зусиль правоохоронних органів різних держав у здійсненні спільних заходів за допомогою механізмів міжнародної кримінальної юстиції [350, с. 70–77].

Міжнародна організація кримінальної поліції – Інтерпол була створена 7 вересня 1923 р. рішенням Міжнародного поліцейського конгресу, що проводився у м. Відні (Австрія). Через мережу

Національних центральних бюро країни-члени Інтерполу здійснюють взаємодію у питаннях розслідування кримінальних правопорушень, а також здійснюють міжнародний розшук осіб безвісно зниклих та таких, що ухиляються від слідства та суду. Так, Укрбюро Інтерполу, зокрема, здійснює: а) обмін інформацією між правоохоронними органами України та іноземних держав у відповідних кримінальних провадженнях та оперативно-розшукових справ; б) міжнародний розшук обвинувачених та підсудних, що переховуються від правоохоронних органів з метою ухилення від кримінальної відповідальності та перебувають у розшуку; організовує екстрадицію таких осіб до України; в) обмін аналітичною і статистичною інформацією з питань боротьби зі злочинністю та організації роботи правоохоронних органів [324, с. 33].

Крім цього, питання запобігання та протидії корупції знаходяться у центрі уваги діяльності Європолу (European Police Office). Європол був створений на підставі Маастрихтського Договору 1992 р. Для реалізації взаємодії кожна країна-член ЄС визначила як національне бюро окрему службу, уповноважену від імені національного правоохоронного співтовариства контактувати з центральним представництвом організації. Функціями Європолу є: а) збирання, зберігання, обробка, аналіз інформації й відомостей, обмін інформацією та відомостями; б) невідкладне повідомлення компетентним органам держав-членів через відповідний національний відділ про факти, які їх запитують, й невідкладне інформування про зв'язки між злочинами; в) сприяння розслідуванню у державах-членах, особливо шляхом передачі національним відділам всієї доцільної інформації з цього приводу; г) звернення до компетентних органів відповідних держав-членів із запитом про порушення, проведення і координацію розслідувань та висунення пропозицій про запровадження спільних слідчих груп; д) надання державам-членам

відомостей і допомоги в аналізі під час міжнародних заходів; е) підготовка оцінок загроз, стратегічних аналізів і загальних доповідей, що відносяться до його завдань та інші [300, с. 211; 324, с. 37].

З'ясовуючи форми міжнародного співробітництва правоохоронних органів щодо запобігання та протидії корупції в судових органах України, потрібно звернутися до даних емпіричних досліджень. За результатами проведеного анкетування, формами такого співробітництва є: міжнародна правова допомога (на думку 82 % детективів, 87 % прокурорів та 75 % співробітників Укрбюро Інтерполу); видача особи (екстрадиція) (91 % детективів, 89 % прокурорів та 100 % співробітників Укрбюро Інтерполу).

Серед міжнародних договорів України у сфері взаємної допомоги у кримінальному провадженні її компетентні органи найчастіше використовують такі конвенції, які є універсальними механізмами співпраці для багатьох держав, а саме:

- Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах 1959 р., а також Додатковий протокол 1978 р. та Другий додатковий протокол 2001 р. до цієї Конвенції;

- Конвенція про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах 1993 р.

Таким чином, правовою підставою для взаємної правової допомоги у кримінальному провадженні є укладені в рамках ООН, Ради Європи та інших міжнародних організацій багатосторонні Конвенції з широким предметом регулювання, окремі положення яких регламентують питання проведення процесуальних дій та характерною ознакою яких є їх чинність для більшості держав-учасниць відповідної міжнародної організації [279]. При цьому міжнародне співробітництво правоохоронних органів, як щодо запобігання та протидії корупції в судових органах, так і щодо інших кримінальних правопорушень ґрунтується на низки принципів.

Поняття «принцип», його зміст і значення є одним з основних і складних питань будь-якої галузі наукового знання, а також будь-якого виду людської діяльності. У науковій літературі відзначається, що в якості принципів можуть виступати різні компоненти наукового знання [222, с. 85–86].

Принцип тлумачиться як основне вихідне положення якої-небудь наукової системи, теорії, ідеологічного напрямку тощо; засада; основний закон якої-небудь точної науки; особливість, покладена в основу створення або здійснення чого-небудь, спосіб створення або здійснення чогось; правило, покладене в основу діяльності якої-небудь організації, товариства тощо; переконання, норма, правило, яким керується хто-небудь у житті, поведінці, канон [316, с. 256].

Принципи міжнародного співробітництва неодноразово були предметом розгляду науковців [157, с. 109–119]. На переконання Р. В. Баранніка, сьогодні можна виділити три основні групи принципів, на основі яких здійснюється взаємодія договірних сторін у сфері кримінального судочинства: 1) загальні принципи міжнародного права щодо співробітництва держав у всіх сферах; 2) спеціальні принципи міжнародного співробітництва держав у сфері кримінального судочинства; 3) спеціальні принципи надання взаємної міжнародної правової допомоги у кримінальних справах; 4) принципи внутрішнього (національного) законодавства договірних сторін (кримінального, кримінального процесуального, конституційного права тощо) [22, с. 11–18].

Серед спеціальних принципів потрібно виокремити: принцип взаємності та добровільності; принцип додержання суверенітету і безпеки держав-учасниць міжнародного договору; принцип уступки частини суверенітету (застосування іноземного законодавства); принцип відповідності прохання сторони, яка звертається із запитом, законодавству держави, яка виконує запит, та реалізації умов договору

за допомогою застосування національного законодавства; принцип рівності повноважень судово-слідчих органів, які здійснюють взаємодію; принцип забезпечення правового захисту рівності учасників кримінального процесу на території держав-учасниць міжнародного договору; принцип обмеження застосування міжнародного договору територіями держав-учасниць цього договору; принцип додержання прав і інтересів третіх держав (осіб) учасниками договірних відносин; принцип обов'язковості виконання умов міжнародного договору; принцип взаємодії на основі права, передбаченого міжнародним договором [68, с. 33–74].

Звернемо увагу й на те, що чинний КПК України – це важливий крок у розвитку на національному рівні процедури реалізації форм міжнародного співробітництва у кримінальному провадженні, оскільки, в ньому законодавцем враховано прописану в багатьох договорах необхідність мати саме внутрішньо національний механізм реалізації норм договорів щодо міжнародного співробітництва, визначено його основні засади, диференційовано процесуальні форми та особливості їх реалізації [50, с. 157–163]. Крім цього, КПК України, а також іншими спеціальними нормативно-правовими актами визначені основні терміни, які стосуються міжнародного співробітництва правоохоронних органів щодо запобігання та протидії корупції в судових органах, зокрема:

- міжнародна правова допомога – проведення компетентними органами однієї держави процесуальних дій, виконання яких необхідне для досудового розслідування, судового розгляду або для виконання вироку, ухваленого судом іншої держави або міжнародною судовою установою (ст. 541 КПК України);

- запит (доручення, клопотання) про надання міжнародної правової допомоги – це оформлене згідно з вимогами міжнародного

договору офіційне письмове звернення компетентного органу, у якому на адресу іноземного уповноваженого (центрального) органу висловлено прохання про виконання конкретних процесуальних дій, необхідних для встановлення у кримінальному провадженні певних обставин або отримання речових доказів чи документів (ст. 548 КПК України, відповідні положення міжнародних договорів);

– компетентний орган – орган, що здійснює кримінальне провадження, який звертається із запитом або який забезпечує виконання запиту про надання міжнародної правової допомоги (ст. 541 КПК України);

– запитуюча сторона – держава, компетентний орган якої звертається із запитом, або міжнародна судова установа (ст. 541 КПК України);

– запитувана сторона – держава, до компетентного органу якої направляється запит (ст. 541 КПК України) тощо [210];

На думку А. Г. Маланюк, міжнародна правова допомога у кримінальному процесі – це врегульована, чинними для України, міжнародними актами (договорами, конвенціями та ін.) та/або кримінально-процесуальним законодавством України діяльність компетентних українських органів, що полягає у зверненні до установ іноземної держави з проханням вчинити конкретні дії чи здійсненні в Україні на їх прохання дій, що покликані сприяти розслідуванню, розгляду чи вирішенню кримінальної справи, а також виконанню судових рішень, постановлених у кримінальних справах [261, с. 7].

М. І. Смирнов характеризує правову допомогу у кримінальних справах як передбачену міжнародними договорами, національним кримінально-процесуальним законодавством або засновану на принципі взаємності діяльність компетентних органів запитуваної договірної сторони з проведення на її території або сприяння в проведенні на її території запитуючої договірної сторони

процесуальних дій з метою сприяння розслідуванню, розгляду і вирішенню кримінальної справи, що знаходиться в провадженні компетентних органів запитуючої договірної сторони [452, с. 4–5].

Зміст міжнародної правової допомоги обов'язково передбачає проведення процесуальних дій [501, с. 250]. На теперішній час двосторонні та багатосторонні договори України про правову допомогу у кримінальних провадженнях, або закони про їх ратифікацію центральним органом на стадії досудового розслідування визначають лише Офіс Генерального прокурора України. У зв'язку з чим, означуванням органом вироблено позицію, згідно з якою, при визначенні належного суб'єкта звернення до іноземних держав із запитами про надання чи одержання правової допомоги під час досудового розслідування кримінальних правопорушень, віднесених до підслідності НАБУ (ч. 5 ст. 216 КПК України), доцільно керуватися положеннями ч. ч. 4, 6 ст. 9 КПК України щодо пріоритетності положень, міжнародних договорів України та застосування загальних засад кримінального провадження (лист Генеральної прокуратури України на адресу Директора НАБУ від 11 березня 2016 за№ 14/3-20вих-16),

Згідно з ч. 1 ст. 92 Закону України «Про прокуратуру» співробітництво органів прокуратури з компетентними органами інших держав не може здійснюватися всупереч конституційним гарантіям України та її договірним зобов'язанням щодо прав людини. З метою реалізації функцій центрального та уповноваженого органів у системі органів прокуратури України створені спеціалізовано структурні одиниці. Так, відповідно до п. 4 наказу Генеральної прокуратури України від 18 листопада 2015 р. № 223 «Про організацію роботи органів прокуратури України у галузі міжнародного співробітництва» організацію роботи у галузі міжнародного співробітництва під час кримінального провадження

покладено на підрозділ міжнародного співробітництва Офісу Генерального прокурора, відповідні підрозділи обласних прокуратур або уповноважених працівників обласних прокуратур, у яких такі підрозділи не створені. Відповідно до зазначеного наказу головними напрямами взаємодії органів прокуратури України із компетентними установами іноземних держав та міжнародними організаціями є:

- виконання у межах компетенції органів прокуратури зобов'язань України за міжнародними договорами про міжнародне співробітництво під час кримінального провадження, зокрема, щодо надання міжнародної правової допомоги, видачі осіб (екстрадиції), перейняття кримінального провадження та з інших передбачених такими договорами питань;

- устанавлення, підтримання та розвиток контактів із компетентними установами іноземних держав і міжнародними організаціями, проведення заходів міжнародного співробітництва, зустрічей, переговорів, конференцій, семінарів, круглих столів та тренінгів, а також реалізацію проектів і програм співпраці;

- удосконалення договірної бази співробітництва, механізмів та процедур надання правової допомоги шляхом укладання міжвідомчих угод, які стосуються компетенції прокуратури, та участі в підготовці міжнародних договорів України у галузі співробітництва під час кримінального провадження, а також законодавства з цих питань [55, с. 74–75].

Фактичними підставами для звернення до іноземних колег про правову допомогу є потреба отримання доказів за кордоном та неможливість їх одержання при проведенні процесуальних дій на території України. У разі необхідності в проведенні процесуальних дій на території іноземної держави та можливості їх виконання згідно з чинними міжнародними договорами та іншим законодавством України готується запит про надання правової допомоги у

кримінальному провадженні. Відповідно до ст. 551 КПК України запит (доручення, клопотання) складає орган, який здійснює кримінальне провадження, тобто суд, прокурор або слідчий. Якщо запит готує слідчий, то він зобов'язаний погодити його з прокурором. Зазначена норма унеможлиблює безпідставні звернення за міжнародною правовою допомогою, оскільки необхідність виконання процесуальних дій у межах міжнародного співробітництва відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 280 КПК України може бути підставою для зупинення досудового розслідування [279].

У клопотанні про правову допомогу обов'язково зазначається:

- 1) назва органу, який звертається за допомогою, та компетентного органу запитуваної сторони;
- 2) посилання на відповідний міжнародний договір або на дотримання засади взаємності;
- 3) найменування кримінального провадження, щодо якого запитується міжнародна правова допомога;
- 4) стислий опис кримінального правопорушення, що є предметом кримінального провадження, та його правову кваліфікацію;
- 5) відомості про повідомлену підозру, обвинувачення з викладенням повного тексту відповідних статей КК України;
- 6) відомості про відповідну особу, зокрема її ім'я та прізвище, процесуальний статус, місце проживання або перебування, громадянство, інші відомості, які можуть сприяти виконанню запиту, а також зв'язок цієї особи із предметом кримінального провадження;
- 7) чіткий перелік запитуваних процесуальних дій та обґрунтування їхнього зв'язку із предметом кримінального провадження;
- 8) відомості про осіб, присутність яких вважається необхідною під час виконання процесуальних дій, і обґрунтування цієї необхідності;
- 9) інші відомості, які можуть сприяти виконанню запиту або передбачені міжнародним договором чи вимогою компетентного органу запитуваної сторони [324, с. 56–57].

Водночас, КПК України передбачає і використання сучасних засобів зв'язку для прискореної передачі запитів. Зокрема, ч. 4 ст. 548 КПК України визначає можливість надіслання запиту за кордон у невідкладних випадках електронним, факсимільним або іншим засобом зв'язку. У разі використання таких сучасних комунікаційних можливостей закон зобов'язує уповноважений (центральный) орган надіслати оригінал запиту поштою не пізніше трьох днів з моменту його передання іншим засобом зв'язку. У разі відмови у направленні запиту всі матеріали протягом десяти днів повертаються відповідному органу України з переліком недоліків, які потрібно усунути, або з поясненням причин неможливості направлення запиту [210].

Зміст та форма запиту про міжнародну правову допомогу повинні відповідати загальним вимогам, встановленим ст. 552 КПК України, а також міжнародному договору України, що застосовується у конкретному випадку. Запит може бути складений у формі доручення. Запит і долучені до нього документи складаються у письмовій формі, засвідчуються підписом уповноваженої особи та печаткою відповідного органу. Для іноземних країн є позитивною і прийнятною практика структурованого запиту (вступ, описова частина, обґрунтування допомоги, запитувані дії тощо). Наведене узгоджується також з позицією А. Б. Антонюк, яка зазначає про те, що запит є обґрунтованим, якщо прохання про надання міжнародної правової допомоги базується на фактичних обставинах вчиненого кримінального правопорушення, при цьому виключається можливість проведення необхідних процесуальних дій іншим шляхом, тобто неможливість їх одержати при проведенні процесуальних дій на території України [48, с. 68].

Визначений у запиті обсяг співробітництва залежить від правової підстави, з якою запитуюча сторона звертається до запитуваної сторони. Наприклад, питання боротьби з організованою

злочинністю можуть бути виключно предметом запиту, якщо він надсилається на підставі Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 року. У Конвенції сторони погодили дефініції понять, які визначені відповідним чином виключно для її цілей (наприклад, організована група). Поряд з цим запит повинен містити обов'язкові відомості, визначені ч. 2 ст. 552 КПК України. Загальний опис фабули має бути простим і стислим, але достатнім з юридичної точки зору для отримання допомоги. Так, рекомендації Департаменту юстиції США щодо підготовки запитів про надання взаємної правової допомоги свідчать, що за можливості варто уникати, або ж пояснювати технічні терміни. Досить часто короткий запит не відображає його суть, проте містить низку додатків, в яких не систематизовано, а також не обґрунтовано викладену потребу в проведенні процесуальних дій. Варто уникати використання таких додатків і за потреби – робити короткий витяг. Потрібно акцентувати увагу на обґрунтуванні у запиті зв'язку між предметом розслідування та запитуваними діями, що до того ж не завжди дотримується ініціаторами доручень [279].

Доцільно звернути увагу і на вимоги до мовлення, яке повинно бути: змістовним, тобто висловлювання мають відповідати темі й основній думці; послідовним, яке полягає у логічному, поступовому викладу думок; багатим, тобто уникнення тавтології, а, навпаки, уживання різних слів; точним – уживання найбільш точних слів та виразів, зокрема притаманних та закріплених у кримінальному процесуальному законодавстві; доречним, тобто таким, що відповідає певній ситуації, певному кримінальному провадженню або ж адресату; правильним, яке полягає у правильній, грамотній побудові речень з урахуванням професійних навичок [406].

Як свідчить аналіз практики, нерідко в органі досудового розслідування у провадженні розпочатому за фактом вчинення

корупції в судових органах виникає необхідність в отриманні інформації, володільцями якої є іноземні підприємства, установи та організації. Водночас варто звернути увагу на те, що останнім часом виникає все більше і більше можливостей отримання інформації з відкритих джерел, зокрема, іноземних. Постійно створюються та розвиваються інформаційні бази даних, доступ до яких можливий через мережу Інтернет. Крім того, наявні інтернет-ресурси, які містять інформацію про більшість відкритих офіційних баз даних, що утримуються уповноваженими іноземними установами. Аналіз інформації, наявної у відкритих джерелах, може стати у нагоді детективам та прокурорам при визначенні подальших напрямів розслідування. Крім того, такий спосіб отримання інформації є значно швидшим, ніж процедура міжнародної правової допомоги. Інформація з відкритих джерел стане корисною і при підготовці запитів про правову допомогу, наприклад, з них можливо дізнатися відомості про адресу реєстрації суб'єктів господарювання, їх посадових осіб тощо. Відображення більш чітких даних у запиті сприятиме зменшенню строку його виконання [279].

В контексті пошуку необхідної інформації, окремо звернемо увагу на те, що різноманіття вирішуваних Інтерполом завдань обумовлює застосування низки засобів, зокрема, одним із них є використання можливостей інформаційно-пошукової системи 1-24/7 – глобальної телекомунікаційної системи, яка побудована з урахуванням новітніх інформаційних технологій, надає якісний та конфіденційний цілодобовий безпосередній доступ до інформаційних ресурсів Генерального секретаріату Інтерполу, а також дозволяє здійснювати обмін інформацією між НЦБ різних держав. Інтерпол оснащено комп'ютеризованою Системою кримінальної інформації (ICIS), за допомогою якої можна вести пошук різноманітної інформації: встановлювати особу злочинців, використані ними банківські рахунки,

назви та адреси причетних до злочину юридичних осіб. Система автоматизованого пошуку (ASF) дозволяє НЦБ Інтерполу та практичним органам вести електронний пошук певної інформації в банках даних. Ця система уможлиблює пересилання зображення (скажімо, фотознімків або відбитків пальців) між НЦБ Інтерполу різних держав. Важливим є інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності Інтерполу, зокрема, група аналізу кримінальної оперативної інформації (ACIU) проводить її фаховий аналіз, укомплектована кваліфікованими аналітиками. Своєю чергою, основу діяльності Європолу складає інформаційне забезпечення співробітництва компетентних органів держав ЄС у запобіганні та протидії злочинності міжнародного характеру, значна частина питань котрого пов'язана із забезпеченням криміналістичною інформацією за допомогою єдиної Інформаційної системи Європолу (Europol Computer System). Система інформаційного обміну надає можливість державам-членам Європолу обмінюватися між собою, а також з Європолем та третіми державами у захищеному режимі інформацією, необхідною для проведення слідчих та оперативних заходів з метою розслідування кримінальних правопорушень та розшуку осіб, що їх вчинили [324, с. 34–35].

Разом з цим Главою 44 КПК України також передбачено процесуальний порядок здійснення видачі осіб, які вчинили кримінальне правопорушення. Законодавець пропонує понятійний апарат, роз'яснюючи терміни, що використовуються в процедурі екстрадиції. Так, видачу (екстрадицію) визначено як видачу особи державі, компетентними органами якої ця особа розшукується, для притягнення до кримінальної відповідальності або виконання вироку (п. 2 ч. 1 ст. 541 КПК України). Варто додати, що питання видачі особи теж регламентуються рядом багатосторонніх та двосторонніх міжнародних угод.

Наприклад, Інтер-Американською конвенцією 1981 р., Європейською конвенцією про екстрадицію, прийнятою в 1957 р. Деякі питання порядку екстрадиції відображені у Кримінальній конвенції Ради Європи про боротьбу з корупцією, Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності, Кримінальній Конвенції Ради Європи про боротьбу з корупцією, Конвенції Ради Європи про кіберзлочинність, Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства [55, с. 56–57].

У законодавстві термін «видача» та «екстрадиція» використовуються як тотожні. Втім, деякі вчені вказують, що вони мають суттєві відмінності, які проявляються, зокрема, у змісті. Так, Л. Д. Удалова зазначає, що екстрадиція включає в себе стадію порушення ініціативи про передачу (видачу) особи; процес прийняття рішення з даного питання компетентними органами двох держав; стадію оскарження прийнятого рішення; власне процес передачі (видачі) особи; легалізацію вироку судом тієї держави, яка приймала дану особу, тощо. І, відповідно, надається визначення екстрадиції як сукупності заходів щодо видачі особи державі, компетентними органами якої ця особа розшукується для притягнення до кримінальної відповідальності або виконання вироку [424, с. 14]. Потрібно акцентувати увагу на деяких термінологічних особливостях екстрадиції. Так, у літературі, зазвичай, використовується термін «процес» щодо екстрадиції, а кримінальне процесуальне законодавство для подібних випадків використовує новий термін «провадження». Зауважимо, що міжнародне співробітництво є частиною кримінального провадження.

О. А. Бутко та А. А. Бутко визначають умови, за яких можлива екстрадиція, до яких відносять наступні: 1) зустрічна сторона гарантує збереження життя і здоров'я висланої особи (особливо ця умова актуальна в тому випадку, якщо в країні узаконена смертна кара); 2)

держава надала достатню кількість доказів вини переслідуваного; 3) якщо підстав для екстрадиції немає, то людина не повинна переслідуватися або бути обмеженою у своїй свободі. Зазначені дослідники також визначають випадки, у яких в екстрадиції може бути відмовлено, зокрема: а) злочинець попросив політичного притулку і вважається біженцем; б) термін давності злочину вже минув; в) якщо особа, яка вчинила протиправне діяння, є громадянином країни, в якій воно ховається; г) якщо законних підстав для порушення кримінального провадження немає або ж до людини пред'являються претензії приватного характеру [60, с. 23; 150, с. 93–94].

Згідно з Європейської конвенції про видачу правопорушників видача не здійснюється у разі існування наступних обставин (умови, наявність яких перешкоджає здійсненню видачі осіб):

- якщо термін призначеного покарання складає не менше чотирьох місяців у випадку, якщо особа визнається винною і вирок про ув'язнення або постанова про утримання під вартою проголошується на території запитуючої Сторони (ч. 2 ст. 2) [123];

- якщо правопорушення за законодавством Запитуваної Сторони вважається вчиненим повністю або частково на її території або в місці, яке розглядається як її територія центральний уповноважений орган відмовляє у видачі (ч. 1 ст. 7) [123];

- якщо особа, видача якої запитується, за станом здоров'я не може бути видана без шкоди її здоров'ю;

- якщо правопорушення, у зв'язку з яким запитується особа, розглядається запитуваною Стороною як політичне правопорушення або правопорушення, пов'язане з політичним правопорушенням (ч. 1 ст. 3) [123];

- якщо запитувана Сторона має достатньо підстав вважати, що запит про видачу правопорушника за вчинення звичайного кримінального правопорушення був зроблений з метою

переслідування або покарання особи на підставі її раси, релігії, національної приналежності чи політичних переконань або що становище такої особи може бути зашкоджене з будь-якої з цих причин (ч. 1 ст. 3) [123];

– якщо запитувана особа є громадянином запитуваної Сторони [55, с. 74].

Незважаючи на позитивні зрушення, зі сторони вітчизняних слідчих та детективів правоохоронних органів, а також прокурорів і суддів, слідчих суддів мають місце порушення вимог законодавства, що призводить до негативних наслідків та порушення законності. Зокрема, мають місце факти відмови органам досудового розслідування України від екстрадиції розшуканих за кордоном правопорушників, що безумовно шкодить авторитету всій правоохоронній системі нашої держави. Підставами для відмови, зазвичай, є необґрунтоване притягнення особи до відповідальності, оголошення міжнародного розшуку за кримінальні правопорушення, екстрадиція за які законодавчо є неможливою (неекстрадиційні злочини), несвоєчасне припинення розшуку після закінчення кримінального переслідування особи [324, с. 6–7].

Аналіз практики досудового розслідування кримінальних правопорушень та, в цілому, здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану, теж свідчить, що попри широку міжнародно-правову базу з питань екстрадиції, зокрема, при вирішенні справ, пов'язаних із корупцією, судові органи іноземних держав здебільшого продовжують відмовляти Україні у видачі осіб, зважаючи на суттєві прогалини, які продовжують існувати. Наприклад, останнім часом можна спостерігати, що за резонансними корупційними справами тягнеться політичний шлейф, що викликає значне занепокоєння у суспільстві та серед західних партнерів. Це також може мати певні наслідки у процесі виконання запитів України на екстрадицію у таких

справах. Водночас, ключовою причиною відмов в екстрадиції, зокрема у справах про корупцію в судових органах, є воєнний стан і пов'язані з ним безпекові аспекти. У більшості європейських держав до питання видачі осіб Україні ставляться надто обережно. За словами іноземних адвокатів, передавати таких осіб в нашу країну буде вкрай небезпечно через триваючі бойові дії. А тому, хоч Україна і є учасницею низки конвенцій, все одно закордонні партнери вважають, що через повномасштабне вторгнення безпека та прозорість судового процесу не можуть бути забезпечені на належному рівні [421].

Однак у разі позитивного виконання завдань кримінального провадження, першим етапом екстрадиційного процесу необхідно вважати оголошення особи у міжнародний розшук. Тобто, звідси слідує, що підставою для ініціювання такого розшуку є вчинення екстрадиційного злочину особою і направлення запиту правоохоронного органу у зв'язку з цим до Національного центрального бюро Інтерполу України (НЦБ Інтерполу) [50, с. 157–163].

У науковій літературі міжнародний розшук розглядається із різних аспектів, та у будь-якому випадку, підкреслюється його важливе значення при розслідуванні кримінальних правопорушень. З даного приводу варто навести слушний висновок О. Н. Карпова, що, з одного боку, міжнародний розшук є одним з напрямів міжнародного співробітництва, він застосовується відносно осіб, які переховуються від слідства та суду, з іншого – зрозумілим є те, що для досягнення цілей міжнародного розшуку можуть застосовуватись різні форми співробітництва, зокрема, обмін інформацією, виконання міжнародних слідчих доручень тощо. У цьому контексті автор вбачає міжнародний розшук як окремий інститут міжнародного співробітництва держав у боротьбі зі злочинністю, що є невід'ємною його частиною та існує в нерозривному зв'язку з іншими формами такого співробітництва

[163, с. 27]. Варто також погодитися з висновком Ю. М. Чорноус, що проблематика міжнародного розшуку є різноаспектною та потребує окремої уваги вчених [501, с. 236].

Аналіз нормативних матеріалів, що регулюють діяльність Інтерполу з організації міжнародного розшуку осіб, які вчинили корупційне кримінальне правопорушення, за відповідним поданням іноземних членів Інтерполу, у тому числі і НЦБ Інтерполу в Україні, дозволяє виокремити широкий перелік основних етапів організації такого розшуку. Так, приводом для початку міжнародного розшуку є дії щодо виявлення розшукуваних (зниклих безвісти) осіб, що починаються правоохоронними органами країни, в якій було вчинене таке кримінальне правопорушення. Також потрібно віднести до етапів розшуку збирання доказів, що підтверджують перебування осіб за межами України; складання запиту і додаткових документів. Якщо в процесі цих дій розшукуваних не виявлений, але є інформація про те, що він виїхав за межі країни, ініціатор розшуку вправі прийняти рішення щодо розширення території розшуку, надати йому міжнародний характер. У цьому випадку на ініціаторі лежить обов'язок підготувати всі необхідні документи і разом із супровідним листом направити їх у НЦБ Інтерполу своєї країни, тому що тільки НЦБ може виходити з клопотанням про міжнародний розшук у Генеральний секретаріат Інтерполу.

Наступним етапом організації розшуку є дії, що починаються Генеральним секретаріатом Інтерполу: перегляд отриманих документів, їх аналіз, перевірка на відповідність вимогам ст. 3 Статуту, прийняття рішення про оголошення міжнародного розшуку, видання і розсилання поштою (чи каналами власного зв'язку) у НЦБ країн-учасниць відповідних формалізованих повідомлень про початок розшуку. Надалі Генеральний секретаріат стежить за ходом розшуку, його строками, при необхідності проводить його коректування,

направляючи в НЦБ додаткову інформацію. У випадку успішного завершення розшуку або закінчення його строку Генеральний секретаріат приймає рішення про його припинення, що доводиться до відома всім НЦБ Інтерполу. Зі свого боку, відзначимо, що організаційно всі перераховані дії здійснюються технічним і адміністративним персоналом Генерального секретаріату Інтерполу, в складі якого перебувають постійні служби з напрямків діяльності, в тому числі і служба організації міжнародного розшуку осіб. І, нарешті, останній етап складається з дій, проведених у країнах після одержання НЦБ із Генерального секретаріату Інтерполу повідомлення про початок розшуку. По кожному повідомленню, що надійшло, НЦБ приймає окреме рішення про те, чи потрібно ставити задачу з розшуку зазначеної в повідомленні особи перед територіальними органами поліції своєї країни, або ж обмежитися включенням відомостей про цю особу у відповідний банк даних, який є у кожному НЦБ Інтерполу. Безпосередню команду про початок розшукових заходів територіальні органи поліції країн-учасниць одержують із НЦБ Інтерполу. Перелік необхідних розшукових дій може розрізнятися в залежності від конкретного випадку. Але завжди це будуть тільки ті процесуальні дії, котрі передбачені національним законодавством і відомчими нормативними актами запитуваної держави [324, с. 44–45].

Таким чином, використовуючи систему міжнародного розшуку в межах Інтерполу, правоохоронні органи України мають можливість: отримати інформацію про місцеперебування за кордоном і рід занять розшукуваних осіб: підозрюваних у вчиненні злочинів, обвинувачених, які ухиляються від кримінальної відповідальності чи відбування покарання з подальшою їх екстрадицією; встановити контроль за діяльністю та пересуванням осіб, які переховуються від правоохоронних органів за межами України; встановити місцезнаходження особи, яка втекла за кордон і пропала без вісти;

ідентифікувати особу; ідентифікувати невідомих хворих; ідентифікувати невпізнані трупи. Міжнародному розшуку з ініціативи правоохоронних органів України підлягають: особи, які виїхали за межі України і ухиляються від кримінальної відповідальності та відбуття покарання за злочини, які згідно із чинним законодавством або судовим вироком, що набув законної сили, яким передбачене (призначене) покарання у вигляді позбавлення волі на строк не менше шести місяців; громадяни, які пропали без вісти – за наявності вірогідних відомостей про виїзд розшукуваних за кордон; іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні і щодо яких отримано інформацію про вчинення ними злочину на території іншої держави [50, с. 157–163; 221].

Варто підкреслити, що міжнародний розшук, який проводиться на основі міжнародних договорів про надання правової допомоги у кримінальних провадженнях, відрізняється від розшуку, який проводиться в системі Інтерполу. У перелічених вище угодах йдеться передусім лише про один вид розшуку – розшук особи з метою її видачі. Інтерпол проводить більш широкий перелік видів розшуку. Правовою підставою розшуку, який проводиться у системі Інтерполу, є його Статут. Міжнародне право розглядає статутні документи міжнародних міжурядових організацій як один з видів міжнародних угод. Як такий він містить права та обов'язки країн-учасниць. Одне з таких зобов'язань веде мову про те, що Генеральний секретаріат Інтерполу підтримує контакти з поліцейськими органами країн-членів «з питань, пов'язаних з розшуком злочинців». Інтерпол оголошує міжнародний розшук і не тільки дає сигнал про його початок у вигляді направлення до поліції всіх країн-учасниць відповідного повідомлення-циркуляра, а й визначає межі проведення розшукових заходів, тобто вирішує чи потрібно до нього залучати поліції усіх країн-учасниць цієї міжнародної організації, чи можна обмежитись

тільки країнами одного-двох сусідніх регіонів. Інтерпол координує розшук, а після його завершення сповіщає поліцію країн, що брали в ньому участь, про його результати [324, с. 19].

У разі затримання чи встановлення місця перебування розшукуваної особи на території України ініціатор розшуку зобов'язаний негайно, але за будь-яких обставин не пізніше 5-ти днів, повідомити про це НЦБ для інформування правоохоронних органів зарубіжних країн про припинення розшуку. Ефективне проведення розшуку значною мірою залежить від його якісного інформаційного забезпечення. Як вже було зазначено, перед оголошенням розшуку слідчий (детектив) повинен зібрати великий обсяг систематизованих відомостей про підозрюваного, до яких належать прізвище, ім'я та по батькові, час та місце народження; національність, громадянство, освіта; сімейний стан; місце постійного або тимчасового проживання; місце роботи, вид занять, спеціальність, судимість, відомості про зовнішність, особливі прикмети; коло родичів, товаришів, знайомих; фотографії та інші матеріали, які можуть сприяти розшуку [324, с. 19; 18].

На основі викладеного пропонуємо виділити основні процесуальні етапи здійснення міжнародного розшуку осіб, які вчинили корупційне кримінальне правопорушення в судових органах:

1) надсилання запиту центральному бюро Інтерполу, який є підставою для ініціювання міжнародного розшуку громадян України;

2) надсилання копії перекладеного на іноземну мову запиту Укрбюро Інтерполу по каналах Міжнародної організації кримінальної поліції;

3) взаємне інформування НЦБ Інтерполу та держави – ініціатора розшуку про хід міжнародного розшуку;

4) припинення міжнародного розшуку осіб, які вчинили корупційне кримінальне правопорушення в судових органах.

Варто зазначити, що існує і процедура видачі особи у спрощеному порядку, яка здійснюється на підставі запиту про тимчасовий арешт. Тимчасовий арешт займає, умовно кажучи, серединне положення між затриманням особи та вирішенням питання про застосування до неї екстрадиційного арешту [509, с. 125–134]. Так, у разі затримання особи, яка вчинила корупційне або інше злочинне діяння за межами України, протягом 72 годин повинно бути вирішено питання про звільнення особи або застосування до неї запобіжного заходу у вигляді тимчасового арешту [485]. Тимчасовим арештом, відповідно до п. 10 ч. 1 ст. 541 КПК України, є взяття під варту особи, розшукуваної за вчинення злочину за межами України, на строк, визначений КПК України або міжнародним договором України, до отримання запиту про видачу (екстрадицію) [210].

У запиті про тимчасовий арешт має міститися повідомлення про намір надіслати запит про видачу правопорушника, а також наступні відомості: а) ідентифікаційні дані розшукуваної особи, включаючи інформацію щодо її громадянства/громадянств, якщо така інформація є наявною; б) орган, який запитує арешт; в) існування ордера на арешт чи іншого документа, який має таку саму юридичну силу, або рішення суду, що підлягає виконанню, а також підтвердження того, що особа розшукується відповідно до статті 1 Конвенції; г) характер і юридичну кваліфікацію правопорушення, включаючи максимальне покарання або покарання, призначене в остаточному рішенні, разом з інформацією про те, чи була будь-яка частина такого рішення вже виконаною; д) інформацію щодо строків давності та зупинення їх перебігу; е) опис обставин, за яких правопорушення було вчинено, включаючи час, місце та ступінь участі розшукуваної особи; є) наскільки це можливо – наслідки правопорушення; ж) у випадках, коли видача запитується з метою виконання остаточного рішення, – інформацію про те, чи було рішення ухвалено *in absentia* [480].

Порівняльний аналіз національного законодавства, а саме регламентація процедури видачі особи та спрощеного порядку видачі особи, визначеної КПК України, свідчить, що у разі застосування спрощеної процедури видачі особи екстрадиційна перевірка не проводиться, що значно прискорює час видачі особи [458, с. 270]. Разом з тим екстрадиція є примусовим актом, а спрощений порядок видачі особи здійснюється лише добровільно за наявності письмової згоди особи. Разом з тим, особа все ж таки піддається примусу після передачі і її права мають бути забезпечені навіть у випадку, якщо особа добровільно погоджується на таку видачу.

Необхідно наголосити на тому, що центром координації та забезпечення взаємодії правоохоронних та інших органів державної влади України з компетентними органами держав з питань, що належать до сфери діяльності Інтерполу та Європолу, є Робочий апарат Українського бюро Інтерполу. Саме він забезпечує представництво України в Міжнародній організації кримінальної поліції – Інтерпол та Європейському поліцейському офісі (Європол). Важливо, щоб під час підготовки та реалізації заходів співробітництва у кожному випадку враховувались норми конкретного міжнародного договору, що регламентує можливість використання безпосереднього порядку відносин, а також заяви та застереження держав, висловлені під час підписання (ратифікації), й керуватися ними при визначенні суб'єктів, уповноважених до співробітництва, особливостей його реалізації. З цього приводу варто вказати на потребу опрацювання положень багатосторонніх та двосторонніх міжнародних договорів України, формування відповідних практичних рекомендацій для висвітлення всіх можливих механізмів міжнародного співробітництва. Доцільно розроблювати й алгоритми дій, що стосуються організації співробітництва при розслідуванні окремих видів (груп) кримінальних правопорушень. Мова йде про великий обсяг роботи, що полягає у

аналізі положень численних міжнародних договорів, національного законодавства, практики їх застосування [501, с. 246–247]. Однак така потреба є актуальною для практичних співробітників, адже через відсутність систематизованих та узагальнених матеріалів, розслідуючи корупційні кримінальні правопорушення, зокрема, в судових органах, можливості міжнародного співробітництва використовуються недостатньо.

Слід також додати, що за потреби присутності на території України для проведення процесуальних дій особи, яку тримають під вартою в іншій державі, складається запит про тимчасову передачу такої особи. Можливість здійснення такої дії передбачається ст. 11 Європейської конвенції 1959 року, ч. 10 ст. 46 Конвенції ООН проти корупції 2003 року, ст. 80 Договору між Україною і Республікою Польща про правову допомогу та правові відносини у цивільних і кримінальних справах 1993 року, ст. 11 Договору між Україною та Сполученими Штатами Америки про взаємну правову допомогу у кримінальних справах 1998 року, ст. 15 Договору між Україною та Демократичною Соціалістичною Республікою Шри-Ланка про взаємну правову допомогу у кримінальних справах 2016 року тощо [279].

Потрібно також звернути увагу на те, що після припинення міжнародного розшуку осіб, які вчинили корупційне кримінальне правопорушення на території України, здійснюються окремі слідчі дії (наприклад, допит), які вирішуються в порядку надання міжнародної правової допомоги. Відповідно до ст. 565 КПК України, якщо для давання показань або участі в інших процесуальних діях під час кримінального провадження необхідна присутність особи, яку тримають під вартою або вона відбуває покарання у виді позбавлення волі на території іноземної держави і не притягують до кримінальної відповідальності в цьому кримінальному провадженні, орган

досудового розслідування, прокурор, суддя або суд України, які здійснюють кримінальне провадження, складають прохання про тимчасову передачу такої особи в Україну [210]. У передачі в Україну особи, яку тримають під вартою в запитуваній країні, може бути відмовлено, якщо особа, яку тримають під вартою, не погоджується на передачу, її присутність необхідна в ході кримінального провадження, що здійснюється на території запитуваної сторони, передача може призвести до продовження строку тримання її під вартою або існують інші першочергові підстави для того, щоб не передавати її на територію запитуючої сторони [279].

Поряд з цим вручення документів хоча і регламентується міжнародними договорами України, проте, самі документи, вручення яких можливо у межах міжнародної правової допомоги, по-різному визначаються міжнародним і національним законодавством. Наприклад, Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах 1959 року веде мову про виконання судових доручень, які стосуються кримінальної справи, зокрема: «вручення письмових документів і письмових доручень суду, які їй для цього надсилаються запитуючою Стороною» (ст. 7) [122]. Мінська конвенція 1993 року з Протоколом 1997 року передбачає надання правової допомоги «шляхом вручення документів» (ст. 6) [182]. Подібні положення передбачені й за змістом двосторонніх міжнародних договорів України. Наприклад, Договір між Україною і Республікою Польща про правову допомогу та правові відносини у цивільних і кримінальних справах 1993 року визначає, що: «Договірні Сторони надають взаємну правову допомогу щодо підготовки, пересилки та вручення документів» (ст. 4). Порядок вручення документів за запитом компетентного органу іноземної держави регламентується ст. 564 КПК України. Мова йде про те, що документи та рішення,

долучені до такого запиту, вручаються особі, визначеній у запиті, у порядку, встановленому даною статтею.

Запит про вручення документів, який скеровується компетентним органам іноземної держави, повинен відповідати загальним вимогам, що встановлюються міжнародними договорами та КПК України до запитів про правову допомогу. Відповідно до ч. 5 ст. 552 КПК України, у такому запиті не обов'язковий стислий опис кримінального правопорушення, що є предметом провадження та його правова кваліфікація; відомості про повідомлену підозру, обвинувачення з викладенням відповідних статей КК України та відомостей про осіб, присутність яких вважається необхідною під час виконання процесуальних дій, обґрунтування цієї необхідності [501, с. 262].

Отже, зростання рівня корупційної злочинності в судових органах України визначило її одними з головних соціально-правових та політичних проблем. Своєю чергою, непоодинокі втечі підозрюваних закордон, а так само і виведення ними доходів здобутих злочинних шляхом та інші супутні цьому обставини, зумовило необхідність активної міжнародної співпраці правоохоронних органів. Міжнародно-правова практика показує, що нині, одними з найбільш ефективних форм співробітництва на рівні декількох держав є проведення спільних слідчих (розшукових) дій, міжнародний розшук осіб та екстрадиція. Проаналізувавши наведені вище етапи, зокрема, формування запиту, безпосередньо міжнародного розшуку та екстрадиційної процедури можна зробити висновок про те, що чим більш повно та швидко детектив спільно з прокурором підготує матеріали стосовно місцезнаходження особи, яка вчинила корупційне, або інше пов'язане із корупцією кримінальне правопорушення в судових органах на території України, тим ефективніше буде здійснюватися міжнародний розшук. Важливе значення має і взаємне

інформування Інтерполу та держави ініціатора розшуку щодо виявлення нових відомостей про розшукуваного, що також впливає на хід кримінального провадження. Дотримання певних часових обмежень, виходячи із поняття розумних строків щодо такого інформування, загалом позитивно оптимізує процес розшуку й виключає затягування досудового розслідування та маніпуляцій фактами.

Висновки до розділу 4

1. Узагальнено практику запобігання й протидії корупції в судових органах ряду провідних країн світу (Австрія, Англія, Бельгія, Іспанія, Італія, Словенія, Польща, Португалія, Нідерланди, Данія, Фінляндія, Франція, Норвегія, Ісландія, ФРН, Чехія, Швеція, Швейцарія, Сінгапур, Південна Корея, Канада, США, Китай, Японія та ін.).

2. Аналіз зарубіжних практик (моделей) запобігання та протидії корупції в судових органах засвідчив, що акцентувати увагу лише на репресивному підході у антикорупційній діяльності, посилюючи заходи кримінально-правового впливу є не виправдано одностороннім підходом. У зарубіжних країнах основні зусилля у запобіганні корупції в судових органах, як правило, зосереджені в реалізації адміністративно-правових, організаційних та соціальних заходах із широким залученням громадськості та підвищення рівня правової свідомості й правової культури населення спрямованих на: передусім, осуд корупції з боку суспільства; забезпечення високого рівня престижності професії судді та моральної відповідальності осіб, які перебувають на посадах в судовій гілці влади, перед державою; створення умов для конкурсного відбору, підвищення якості перевірок кандидатів; надання суддям відповідного грошового утримання та соціальних пільг тощо). Україна, вже наслідуює

позитивний приклад багатьох зарубіжних країн та робить певні спроби щоб мінімізувати високий рівень корупції в судових органах, але при цьому застосовує, переважно такі заходи антикорупційної діяльності, що орієнтовані на досягнення швидких результатів, наслідками яких є не повна ліквідація корупції, а прагнення вийти хоча б до якогось прийняттого для суспільства рівня.

3. Запропоновано прийняти *Національну програму запобігання та протидії корупції в судових органах на 2026–2030 рр.*, метою якої є визначення векторів забезпечення ефективності такої кримінологічної діяльності, шляхом формування дієвої системи заходів щодо реагування на будь-які її прояви (зокрема, у розпочатих дисциплінарних провадженнях та у справах про адміністративні правопорушення). Досягнення цієї мети передбачає виконання таких *завдань*: формування загальнодержавної системи подолання корупції в судових органах, яка базується на ефективному довгостроковому плануванні; удосконалення національного законодавства та іншого нормативно- правового забезпечення державної антикорупційної політики, імплементація правових засад ЄС з цих питань; забезпечення ефективної діяльності, взаємодії та координації суб'єктів запобігання корупції в судових органах; установлення причин і умов (детермінантів), що сприяють корупції в судових органах, у тому числі і мінімізація факторів, які детермінують її виникнення; забезпечення гарантій прав громадян та безпеки викривачів під час здійснення заходів запобігання корупції; запровадження єдиних підходів та стандартів до професійної освіти та підготовки працівників судових органів; широке залучення до запобігання корупції в судових органах інститутів громадянського суспільства. Візія: забезпечення неухильного виконання Закону України «Про запобігання корупції»; консолідація міжнародних, державних та інших, зокрема, недержавних інституцій діяльність яких пов'язаних із запобіганням

корупції в судових органах; належне фінансування правоохоронної системи; створення відповідних правових, організаційних та інших умов для здійснення ефективного громадського контролю за діяльністю судових та правоохоронних органів щодо запобігання корупції в судових органах.

4. Основними *показниками* ефективності запропонованої Програми мають стати: 1) результативні бали в Індексі сприйняття корупції; 2) відповідний показник кількості кримінальних проваджень розпочатих за фактом вчинення корупційних кримінальних правопорушень в судових органах, які розглянуто з постановленням вироку; 3) стан довіри громадян до органів правосуддя та забезпечення верховенства права в суспільстві; 4) прозорий механізм заміщення вакантних посад в судових органах України; 5) дисципліна і стан дотримання суддівської етики.

5. Надано визначення спеціально-кримінологічного запобігання корупції в судових органах України як комплексної діяльності уповноважених інституцій, що спрямована на виявлення (у тому числі й латентних), усунення або нейтралізацію корупційних кримінальних та інших пов'язаних із корупцією правопорушень та будь-яких інших корупційних ризиків, встановлення осіб або злочинних угруповань, відвернення таких діянь на стадії готування, а також на етапі припинення вже розпочатої протиправної діяльності, чи наявного конфлікту інтересів, що здійснюється за допомогою кримінологічних засобів.

6. Виявлення кримінальних правопорушень – процес, під час якого приховані (латентні) кримінальні правопорушення стають відомими правоохоронним органам, і з цього моменту виникає законний обов'язок розглянути матеріали про наявність ознак кримінального правопорушення, розкрити та розслідувати їх. Джерелами отримання відомостей про кримінальні правопорушення

можуть бути дані отримані: із заяв громадян і службових осіб, негласних співробітників, публікацій в медіа (включаючи Інтернет-ресурси), інші відомості, отримані за результатами аналізу оперативної обстановки і статистичних даних. Водночас, наявні нормативно-правові положення не створили дієвого правового та інституційного механізмів захисту викривачів. Тому для проведення ефективної антикорупційної політики запропоновано прийняти окремий закон щодо захисту прав викривачів в усіх сферах суспільного життя. Зокрема, такий нормативно-правовий акт має передбачати широку дефініцію осіб, яких захищатиме та яким гарантуватиме анонімність. Крім того, слід створити надійні канали розкриття інформації, забезпечити захист викривачів від репресій на робочому місці, механізм звільнення їх від відповідальності за добросовісне розкриття інформації.

7. Звернута увага у рамках спеціально-кримінологічних заходів запобігання корупції в судових органах на вдосконалення роботи НАЗК, а саме: розробити та запровадити процедуру реального контролю за дотриманням особами, які припинили суддівську діяльність, обмеження протягом певного періоду щодо працевлаштування та вчинення правочинів у сфері підприємницької діяльності з юридичними особами приватного права або фізичними особами – підприємцями; визначити критерії для вдосконалення механізму внутрішнього контролю та запобігання корупції в правоохоронних органах та судовій гілці влади; розробити й затвердити єдині критерії та стандарти доброчесності для перевірки співробітників усіх правоохоронних органів та суду, а також здійснення постійного їх моніторингу; продовжити заходи з контролю за виконанням Державної антикорупційної програми на 2023–2025 роки із залученням відповідних інститутів громадянського суспільства, зокрема шляхом спеціальної інтерактивної інформаційної

системи, яка дасть змогу всім охочим у режимі онлайн контролювати й координувати процес реалізації цієї Програми.

8. Проведений аналіз практики міжнародної співпраці під час здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану, засвідчив, що попри широку міжнародно-правову базу з питань екстрадиції, судові органи іноземних держав здебільшого продовжують відмовляти Україні у видачі корупціонерів. З одного боку, за резонансними кримінальними провадженнями тягнеться політичний шлейф, що теж викликає занепокоєння серед західних партнерів, а з іншого – причиною відмов в екстрадиції, зокрема у кримінальних провадженнях про корупцію в судових органах, є воєнний стан і пов'язані з ним безпекові аспекти. Позаяк, але у європейських державах щодо видачі осіб Україні ставляться надто обережно, вважаючи, що через триваючі бойові дії, передавати їх вкрай небезпечно, оскільки, за таких обставин безпека та прозорість судового процесу не можуть бути забезпечені на належному рівні. Такі реальні тенденції вкрай негативно позначаються на кримінологічній діяльності у сфері правосуддя України.

ВИСНОВКИ

У дисертації на основі комплексного аналізу доктринальних положень вітчизняних і зарубіжних учених різних галузей права, актів національного законодавства, міжнародно-правових документів та сталої правозастосовної практики з урахуванням правового режиму воєнного стану, розв'язано важливу наукову проблему, що полягає у розробленні на підставі кримінологічної характеристики заходів запобігання та протидії корупції в судових органах України з визначенням шляхів розв'язання низки взаємообумовлених фундаментальних і прикладних завдань антикорупційної політики, а саме:

1. Застосування міждисциплінарного підходу (положень кримінології, кримінального, адміністративного, кримінального процесуального права та криміналістики) дозволило узагальнити й систематизувати напрацювання вітчизняних вчених, а також представників західноєвропейських країн та США щодо адаптації таких, що підтвердили ефективність, аспектів запобігання та протидії корупції в судових органах. Констатовано, що нині, на відміну від журналістських розслідувань та публікацій в медіа, відсутні поглиблені наукові дослідження, які б показали детермінанти вчинення корупційних кримінальних правопорушень в судових органах, їх негативні наслідки та позитивні приклади запобігання. Крім цього, більшість з наукових розробок не враховують останньої модифікації антикорупційного законодавства України, військових, соціальних та політичних змін, які відбулися в житті держави і суспільства, а також змін у самій структурі корупційної мережі в умовах воєнного стану. Поряд із цим, у процесі аналізу наявної правозастосовної діяльності виявлено чимало недоліків, а тому, на жаль, цілком закономірно, що судова та інші комплексні реформи в

Україні проходять шлях впровадження істотно довший та набагато складніший, ніж передбачалось і було задекларовано.

Визначена методологія пізнання проблеми запобігання та протидії корупції в судових органах України сприяла розробленню стратегічних напрямів боротьби з корупцією в судовій гілці влади й антикорупційної політики загалом, з урахуванням сучасного законодавства та правозастосовної практики, зокрема в умовах війни і пов'язаних з нею факторів.

2. Виділено категорію корупційних кримінальних правопорушень в судових органах України, як основний об'єкт кримінологічного вивчення та аналізу, під яким запропоновано розуміти крайнє негативний вид криміногенної дійсності в системі судоустрою, що полягає у використанні суддями, наданих їм службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди суддям, або на їх вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей, й відображає протиправні явища, тенденції і чинники, на стику економічної та політичної злочинності та негативно позначається на організації судової влади й здійснення правосуддя в Україні, яке зобов'язане функціонувати на засадах верховенства права відповідно до європейських стандартів і забезпечувати право кожного на справедливий суд.

3. Історико-правовий аналіз дозволяє навести наступну періодизацію етапів розвитку інституту відповідальності за вчинення корупційних діянь в судових органах України: 1) від IX ст. – поч. XIV ст. (період існування Київської Русі та феодальної

роздробленості на українських земель); 2) XIV–XVI ст. (період перебування українських земель у складі Речі Посполитої); 3) з XVI ст. по XVIII ст. (період існування Козацько-гетьманської держави); 4) з сер. XVIII ст. до початку XX ст. (період перебування українських земель під владою імперій); 5) з початку XX ст. по 1991 р. (період перебування України у складі СРСР); 6) з 24 серпня 1991 року по теперішній час (період незалежності), який складається із наступних етапів: а) з 1991 по 1995 рр. (етап становлення нормативно-правових засад антикорупційного законодавства й формування структури системи запобігання та протидії корупції в судових органах; б) з 1995 по 2011 рр. (формування основ антикорупційної політики й наближення її до міжнародних стандартів; в) з 2011 по 2014 рр. – прийняття нового антикорупційного пакету законів та формування зовнішніх критеріїв і методології зовнішнього оцінювання стану корумпованості судових органів влади; г) з 2014 р. по теперішній час (розвиток антикорупційного законодавства в контексті положень Угоди про асоціацію України та ЄС, створення нових антикорупційних органів й перехід до нового виміру формування антикорупційної політики).

4. Кримінологічна ситуація стосовно поширення корупційних та інших пов'язаних із корупцією кримінальних правопорушень в судових органах зумовлена хвилеподібністю: від падіння (-23% – 2013-2014 рр.), до стрімкого зростання (+56 % – 2015-го та 2024 р.), що обумовлено певними суспільно-політичними процесами, зокрема, пов'язаними зі частковим скасуванням, відновленням і тимчасовим «призупиненням» окремих підстав кримінальної відповідальності за їх вчинення (всього за останні десять років виявлено не більше ста суддів-корупціонерів, що свідчить про низький рівень роботи правоохоронних органів та надвисокий рівень латентності таких злочинних діянь). У період 2013–2024 рр. найвищий рівень корупції в

судових органах утримується у двох областях – Київська, та Одеська; середній – Закарпатська, Чернігівська, Сумська, Харківська, Черкаська; низький рівень – Волинська, Івано-Франківська, Житомирська область. Емпіричні дані свідчать, що корупція в судах існує у всіх областях держави на всіх судових рівнях, проте, найбільше таких кримінальних правопорушень вчиняється у містах, де зосереджується основний фінансово-економічний потенціал держави й спостерігається густота населення, втім, серед всіх населених пунктів лише Київ увібрав в себе весь спектр політичних процесів, характерних для держави в умовах воєнного стану й відрізняється особливою кримінологічною специфікою, що визначається його роллю як столиці держави та центру правосудного, соціально-політичного та економічного життя країни.

5. Доведено, що проблематика вчинення корупції в судових органах є комплексною та багатовекторною, на її існування впливає ряд причин та умов (детермінант), які було поділено на три рівні: 1) державний (макрорівень) – передбачає події, явища і процеси, що обумовлюють вчинення корупції в судових органах та є похідними від причин і умов корупційної злочинності загалом у країні; 2) галузевий (мезорівень) – охоплює причини та умови, що безпосередньо впливають на вчинення корупції в судових органах; 3) індивідуальний (мікрорівень) – безпосередні причини та умови злочинної поведінки особи. У структурі кожного рівня виділено основні групи детермінант (політичні, військові, організаційно-правові, фінансові тощо). Серед головних проблем залишається незавершеність судової реформи її несистемність та брак лідерства у цій сфері. Стратегія розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 рр., результатом реалізації якої мало стати ефективне функціонування системи судоустрою України, а також подальше впровадження принципу верховенства права, забезпечення

незалежності інститутів правосуддя від будь-якого політичного впливу та їх підзвітності суспільству, подальше впровадження міжнародних стандартів і кращих практик Ради Європи і Європейського Союзу, залишилася невиконаною.

6. Надано узагальнену кримінологічну характеристику осіб, які вчиняють корупційні дії в судових органах України, зокрема, це: особа чоловічої статі (68 %), віком від 40 до 55 років (79,6 %), українець (91 %), одружений (74,6 %), має на утриманні дітей (69 %), з повною вищою освітою (90 %), й достатньо високим рівнем інтелекту, володіє знаннями і навичками, необхідними для використання прогалин і колізій (недоліків) законодавства в інтересах третіх осіб, зі стажем роботи в судових органах влади понад 5 років (17 %), позитивно характеризуються у середовищі правників і в суспільстві загалом, не належать до політичних партій, а його ціннісні орієнтації спрямовані на меркантильний спосіб життя, не зловживає спиртними напоями та наркотичними засобами, не схильний до порушення публічного порядку, не судимий. За ступенем суспільної небезпечності, корупційної вмотивованості й активності виокремлено основні типи таких осіб, а саме: ситуаційний (особа, схильна до корупційної практики в період скрутного матеріального становища, або інших тимчасових негативних обставин, але припиняє такі діяння в разі усунення зовнішніх мотивів до їх вчинення, і переважно, не вимагає неправомірну вигоду, не створює умисно умов, що змушують до формування пропозиції, проте прихильно розглядає таку пропозицію, в разі її надходження); корисливий (для них характерна активна і тривала злочинна діяльність, яка наклала негативний відбиток на весь морально-психологічний стан особи, де домінує «корисливість» поєднана з витонченими і цинічними формами соціально однорідних злочинних порушень закону, зазвичай, це досвідчені та послідовні організатори

груп та організацій корупціонерів, або активні учасники таких угруповань); ініціативний (особи, які належать до цього підтипу, постійно вишукують можливості для одержання неправомірної вигоди, або «продажу» своїх повноважень, чи можливостей впливу).

7. Суб'єктами, які формують та визначають засади антикорупційної політики держави, як основоположних суб'єктів запобігання та протидії корупції в судових органах є Верховна Рада України; Президент України; Рада національної безпеки і оборони України; Національна рада з питань антикорупційної політики; Кабінет Міністрів України, а суб'єктами безпосередньої реалізації заходів запобігання та протидії корупції в судових органах – державні органи, які здійснюють координацію діяльності щодо запобігання та протидії корупційним кримінальним правопорушенням та правоохоронну функцію (НАЗК, Уповноважені підрозділи (уповноважені особи) з питань запобігання та виявлення корупції, АРМА, Вища рада правосуддя, Вища кваліфікаційна комісія суддів України, САП, ДБР, НАБУ, СБУ та ін.), а також медіа та міжнародні й вітчизняні громадські організації антикорупційної спрямованості, діяльність яких безпосередньо може бути і не спрямована на запобігання корупції в судових органах, водночас реалізація повноважень таких чи виконання громадянського обов'язку безпосередньо впливає на виявлення/усунення причин та умов вчинення корупційних кримінальних та інших правопорушень.

8. Спеціальна перевірка як один з елементів механізму раннього запобігання та протидії корупції в судових органах проводиться з відповідною метою. На підставі аналізу законодавства та з'ясування сутності спеціальної перевірки під останньою запропоновано щодо перевірки кандидата на посаду в судових органах України вважати особливий юридичний інструмент комплексного вивчення відомостей про особу, яка бажає обіймати

відповідну посаду в судових органах, що слугує невід’ємною умовою набуття нею правового статусу судді. Акцентовано увагу на можливості розширення переліку відомостей, що підлягають встановленню під час спеціальної перевірки, зокрема про притягнення особи до дисциплінарної відповідальності, зміну нею громадянства в минулому, відомості про близьких осіб кандидата тощо.

9. Інформаційно-аналітичне забезпечення запобігання та протидії корупції в судових органах визначено як основну форму накопичення, систематизації та використання матеріалів необхідних для здійснення такої діяльності. Завдяки відповідному процесу, громадськість та правоохоронні органи антикорупційного спрямування можуть мати в своєму розпорядженні головне – обізнаність щодо реального стану корупції в судових органах. Проте якість, об’єм і своєчасність інформації про причини та умови корупції в судових органах обумовлена недоліками наявного інформаційно-аналітичного забезпечення управління і її організації. Своєю чергою, наявність подібних даних, заснованих на об’єктивних показниках, дає змогу видозмінювати вектор антикорупційної політики щодо цього криміногенного явища та модернізувати антикорупційну діяльність відповідно до нагальних потреб суспільства. Сьогодні підрозділи з аналізу інформації визначаються, переважно, як допоміжні та здійснюють свою діяльність, як при організації або плануванні кримінологічної діяльності в цілому, так і безпосередньо в роботі оперативних підрозділів. Перераховані у цьому дослідженні аналітичні продукти (BigDataPeople (Artelligence), Vkursi, BriefCam, Amped FIVE, Cobwebs та ін.) стають все частіше визначальними в пріоритетних напрямках запобіжної роботи. Проте, як показала практика, за браком рівня інтелектуального впливу на цей процес, залучення передових технологій для збору, аналізу та

зберігання даних, а також кримінологічного прогнозування, менш за все використовуються в запобіганні та протидії корупції в судових органах, але якщо й застосовуються, то лише в напрямках отримання інформації про особу в межах кримінального провадження.

10. На формування та становлення позитивного іміджу судових органів впливають традиції професійної етики, моральні стандарти, а також вимоги, що ставляться до їх представників відповідно до законодавства. Однак в українському суспільстві недостатньо уваги звертають саме на етичне та моральне виховання суддів, а відповідні вимоги залишаються, на жаль, лише декларативними. Необхідність забезпечення дотримання працівниками суду правил етичної поведінки під час виконання службових обов'язків не викликає сумнівів. У зв'язку з чим, запропоновано віднести до організаційно-управлінських заходів запобігання та протидії корупції в судових органах осучаснення етичного кодексу працівника суду з урахуванням міжнародних стандартів, пропаганду дотримання у своїй діяльності працівниками судових органів норм моралі й етики поведінки тощо.

Звернута увага на те, що нині перспективи розвитку кадрового потенціалу судових органів України є проблематичними не лише з огляду на сучасні тенденції, а й прогнозовані, що зумовлено факторами зовнішнього середовища, які впливають на кадрову політику й зміст конкретних програм і заходів по її реалізації.

11. Позитивним для врахування у законотворенні та правозастосовній вітчизняній практиці визнано досвід окремих європейських країн (Австрія, Англія, Бельгія, Данія, Італія, Польща, Словенія, Франція, ФРН, Швеція), США, Канади, Сінгапуру, Китаю в частині: типових правил запобігання та протидії корупційним кримінальним правопорушенням в судових органах; систематичної участі суддів та інших працівників судових органів у проведенні

спеціалізованих практикумів антикорупційного спрямування; загрози втрати всієї системи соціальних та інших гарантій у разі виявлення причетності судді та інших працівників судових органів до корупційного кримінального, або пов'язаного із корупцією правопорушення; отримання преміювання в разі повідомлення суддями про спробу надання йому неправомірної вигоди або пропозиції вчинення дій, які порушують встановлені антикорупційні обмеження.

12. Реалізація загальносоціальних заходів пов'язується з прийняттям запропонованого автором проєкту Національної програми запобігання та протидії корупції в судових органах на 2025–2030 рр., успішна реалізація якої залежить від урахування факторів, що зумовлюють корупційні кримінальні правопорушення й активної цілеспрямованої діяльності всіх суб'єктів безпеки (державних органів, громадських організацій і громадян) задля досягнення поставленої мети. Очікувані результати: а) функціонує ефективний механізм запобігання корупції в судових органах, як на законодавчому, так і на виконавчому рівнях; б) запроваджено механізми унеможливлення обіймання адміністративної посади в суді однією і тією самою особою протягом тривалого часу; в) забезпечено здійснення електронного судочинства, у тому числі шляхом запровадження можливості розгляду онлайн певних категорій справ незалежно від місцезнаходження сторін і суду, що, зокрема, сприяє рівномірному розподілу справ між судами і суддями; г) розширено сферу застосування альтернативних способів вирішення спорів та досудового врегулювання спорів; ґ) удосконалено систему виконання судових рішень; д) запроваджено регламенти прозорого планування і розподілу бюджетних ресурсів у судовій системі на підставі об'єктивних та чітко визначених критеріїв; забезпечено проведення аудиту діяльності Державної судової адміністрації України, зокрема

щодо фінансово-господарського забезпечення судів та органів судової влади, управління об'єктами державної власності, що належать до сфери її управління; е) створено (переглянуто) мережу місцевих судів з урахуванням адміністративно-територіальної реформ необхідності забезпечення прямого доступу до правосуддя, економічної обґрунтованості; є) розмір суддівської винагороди, передбачений Законом України «Про судоустрій і статус суддів», не обмежується на підставі інших нормативно-правових актів; ж) збільшується кількість звернень осіб (викривачів) до уповноважених органів щодо відомих їм фактів корупції в судових органах; з) на кожен випадок повідомлень про корупційні та інші пов'язані із корупцією правопорушення в судових органах є належне реагування з боку усіх суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії корупції; и) поступово зростає рівень довіри до органів державної влади та судових органів; і) підвищено рівень обізнаності населення щодо корупційних ризиків, форм, проявів і наслідків корупції.

13. У порядку спеціально-кримінологічного впливу на поширення корупції в судових органах розроблено проєкт комплексного цільового плану заходів на період до 2030 р., із винятковою метою – нейтралізувати корупцію в судах. Серед блоків таких заходів виокремлюються: 1) правові: розробка, прийняття та корегування законодавчих актів, які встановлюють зокрема: титульні (загальні) норми, що визначають державну антикорупційну політику, наприклад, у розрізі формування та розвитку системи запобігання і протидії корупції (Закони України «Про запобігання корупції», «Про засади державної антикорупційної політики на 2021-2025 роки»); спеціально-інституційні (Закон України «Про Національне антикорупційне бюро України»); положення, деліктні норми, які встановлюють відповідальність за корупційні та пов'язані з

корупцією правопорушення (КК України, КУпАП); 2) відомчі – підготовка та прийняття відомчих нормативно-правових актів (зокрема, вдосконалення Положення про Раду громадського контролю при НАБУ, Державної антикорупційної програми на 2023-2025 роки, прийняття нової, у тому числі і розробка внутрішньої системи захисту викривачів); 3) процесуальні форми запобігання і протидії корупції в судових органах: виявлення й здійснення провадження у справах про адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією відносно працівників судових органів; дисциплінарне провадження (службове розслідування відносно таких працівників); представництво в суді інтересів викривача (у тому числі звернення до суду з позовом про захист їх прав і свобод, ініціювання перегляду судових рішень); 4) інституційні: укладення договорів (зокрема, меморандумів про співпрацю та обмін інформацією, що можуть бути використані для запобігання і протидії корупції в судових органах); 5) організаційні: а) постійний моніторинг, а також періодична комплексна оцінка загроз та ризиків, зокрема кримінального характеру, на основі системно-синергетичного підходу та з результатами паспортів безпеки; б) налаштування на досягнення максимального ефекту безпеки при наявності мінімального ресурсного забезпечення за рахунок спрямування зусиль на управління ризиками безпеки; в) безперервність процесу реагування на нові загрози та виклики, пошук нових можливостей, ресурсів, генерування нових ідей тощо; г) запровадження єдиної уніфікованої системи збору, узагальнення та візуалізації статистичної інформації про результати діяльності спеціально уповноважених суб'єктів запобігання та інших державних органів щодо виявлення, розслідування і розгляду справ (проваджень) розпочатих за фактом вчинення корупційних кримінальних правопорушень в судових органах, у тому числі обмін

інформацією з компетентними органами іноземних держав та міжнародними організаціями, узагальнення та впровадження передового досвіду з приводу запобігання і протидії корупції в судових органах; г) організація публічних заходів для обговорення актуальних питань діяльності правоохоронних та судових органів; д) участь у роботі спеціальних комісій (з проведення конкурсу на зайняття вакантних посад в судових органах, з організації внутрішнього контролю та оцінки ризиків в діяльності судових органів, з проведення зовнішньої незалежної оцінки (аудиту) ефективності діяльності НАБУ, Вищої ради правосуддя); е) забезпечення функціонування Ради громадського контролю при НАБУ; є) забезпечення НАБУ функціонування внутрішніх і регулярних каналів повідомлення про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень в судових органах; ж) застосування поліграфів до діючих працівників та кандидатів на посади в судові органи, де серед напрямів використання передбачити можливість: проведення перевірки працівників судових органів під час здійснення дисциплінарних проваджень (службових розслідувань) щодо вчинення ними корупційного або пов'язаного з корупцією правопорушень; під час вирішення питання щодо призначення особи на посаду; з) ведення Єдиного порталу повідомлень викривачів, Єдиного державного реєстру декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, Єдиного державного реєстру осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення, Інформаційної системи моніторингу реалізації державної антикорупційної політики; створення інших інформаційних баз даних, їх наповнення та актуалізація.

14. Основними формами міжнародного співробітництва правоохоронних органів на рівні декількох держав є проведення

спільних слідчих (розшукових) дій (зазначили 82 % детективів, 87 % прокурорів), міжнародний розшук осіб та екстрадиція (91 % та 89 %). Повнота та швидкість підготовки матеріалів детективом спільно з прокурором стосовно місцезнаходження особи, яка вчинила корупційне, або інше пов'язане із корупцією кримінальне правопорушення в судових органах на території України, зумовлює результативність міжнародного розшуку. Важливе значення має і взаємне інформування Інтерполу та держави ініціатора розшуку щодо виявлення нових відомостей про розшукуваного, що також впливає на хід кримінального провадження. Дотримання певних часових обмежень, виходячи із поняття розумних строків щодо такого інформування, в цілому, позитивно оптимізує процес розшуку й виключає затягування досудового розслідування та маніпуляцій фактами. Така процесуальна практика максималізує ефективність кримінологічної діяльності й мінімізує ризики вчинення корупційних кримінальних правопорушень у майбутньому, не тільки, в судових органах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акімов О. О. Психологічні аспекти проявів корупції в державному управлінні. *Державне управління: теорія та практика*. 2014. № 1. С. 181–184.
2. Актуальні проблеми протидії корупції : монографія / за заг. ред. В. І. Борисова. Харків, 2012. 221 с.
3. Алфьоров С. М. Адміністративно-правовий механізм протидії корупції в органах внутрішніх справ : дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2011. С. 50–51.
4. Альтернативний звіт з оцінки ефективності впровадження державної антикорупційної політики / М. І. Харонюк, І. Б. Коліушко, В. П. Тимощук та ін.; за заг. ред. М. І. Харонюка. Київ, Центр політико-правових реформ, 2017. С. 58.
URL : pravo.org.ua/imgzstored/files/AZ_final.pdf.
5. Андрійко О. Ф. Організаційно-правові проблеми державного контролю у сфері виконавчої влади : дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 1999. С. 24.
6. Андрушко А. В. Кримінологічна характеристика осіб, які вчинили незаконне позбавлення волі або викрадення людини. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2019. Вип. 40. С. 123.
7. Андрушко А. В. Теоретико-прикладні засади запобігання та протидії злочинам проти волі, честі та гідності особи : монографія. Київ : Ваіте, 2020. С. 374.
8. Андрушко П. П. Корупційні правопорушення та корупційні злочини як їх різновид: співвідношення і диференціація відповідальності за їх вчинення. *Право України*. 2010. № 9. С. 90–101.

9. Андрушко П. П. Реформа українського антикорупційного законодавства у світлі міжнародно-правових зобов'язань України. Київ: Атіка, 2012. 332 с.

10. Анохіна Л. С. Кримінологічні питання дослідження: детермінант хабарництва. *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського*. 2007. Т. 20 (59). № 1. С. 73–76.

11. Антикорупційна стратегія на 2021–2025 роки. URL: <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2022/08/Antykoruptsiyna-strategiya-na-2021-2025-rr.pdf>

12. Антикорупційна політика. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/antikoruptsiyna-polityka/>

13. Антикорупційний менеджмент: підручник. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. 680 с.

14. Аркуша Л. І. Основи методики виявлення і розслідування організованої злочинної діяльності при наявності корумпованих зв'язків : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2001. 251 с.

15. Асєєв Р. О. Історичні прояви корупції та особливості боротьби з нею. *Правова держава*. 2017. № 27. С. 111.

16. Бабенко А. М. Запобігання злочинності в регіонах України: концептуально-методологічний та праксеологічний вимір : монографія. Одеса : ОДУВС, 2014. 416 с.

17. Бабій І. В. Досудове провадження у кримінальних справах щодо окремих службових осіб, які обіймають особливо відповідальне становище: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2009. 221 с.

18. Бандурка О. М. Інтерпол: Міжнародна організація кримінальної поліції: наук.-практ. посіб. Харків: Держ. спеціалізоване вид-во «Основа», 2003. 324 с.

19. Бандурка О. М., Давиденко Л. М. Злочинність в Україні: причини і протидія: монографія. Харків: Основа, 2003. 368 с.

20. Бандурка О. М., Литвинов О. М. Моделювання систем протидії злочинності. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2016. № 1 (12). С. 9–19.

21. Бандурка О. М., Литвинов О. М. Управління протидією злочинності як системна реакція на нові кримінальні реалії. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2014. № 7. С. 6–13.

22. Бараннік Р. В. Принципи міжнародного співробітництва та міжнародної правової допомоги під час кримінального провадження. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 2. С. 11–18.

23. Барановська Н. П., Верстюк В. Ф., Віднянський С. В. Україна: утвердження незалежної держави / під ред. В. М. Литвина. Київ, Видавничий дім «Альтернативи», 2011. 45 с.

24. Батиргарєєва В. С. Кримінологічна характеристика та попередження розбоїв, поєднаних із проникненням у житло: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків: Одіссей, 2003. С. 72.

25. Бауман З., Донскіс Л. Моральна сліпота. Втрата чутливості у плинній сучасності / Пер. з англ. О. Буценка. Київ: ДУХ І ЛІТЕРА, 2014. 280 с.

26. Беглиця В. П. Досвід європейських країн щодо формування антикорупційної стратегії. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»*. 2015. Вип. 252. С. 18–19.

27. Безгинський Б. Г. Кримінальна відповідальність за незаконне збагачення в Україні: дис. ... докт. філософ. 081 – Право. Київ, 2022. 195 с.

28. Безгинський Б. Г. Правові основи протидії корупції в Україні. *Актуальні проблеми запобігання корупції*: матеріали Всеук. наук.-практ. конф. для студ., аспір. і мол. вчен. Харків: «Юрайт», 2021. С. 31.

29. Бездольний М. Ю. Адміністративно-правові засади діяльності органів внутрішніх справ щодо протидії корупції : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2009. С. 54.

30. Бережний С. М. Суб'єкти боротьби з тероризмом та їх повноваження в умовах функціонування режиму воєнного стану. *Актуальні питання удосконалення загальнодержавної системи боротьби з тероризмом в умовах функціонування режиму воєнного стану* : матеріали круглого столу (Київ, 31 серп. 2022 р.). Київ: НА СБУ, 2022. С. 11.

31. Бесчастний В. М. Кримінологічний аналіз стану злочинності в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 1. С. 207.

32. Бесчастний В. М. Теорія та практика кримінологічного забезпечення протидії злочинності в Україні: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2017. 401 с.

33. Бехруз Х. Н. Удосконалення методології порівняльно-правових досліджень. URL: <http://www.apdp.in.ua/v45/20.pdf>.

34. Биков К. Г. Кримінально-правова характеристика корупційних злочинів, пов'язаних з незаконним заволодінням майном та іншими предметами: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2018. 21 с.

35. Биков К. Г. Кримінально-правова характеристика корупційних злочинів, пов'язаних з незаконним заволодінням майном та іншими предметами: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2018. 242 с.

36. Біленчук П. Д. Генезис злочинності: детермінація та причинність. *Економіка. Фінанси. Право*. 2010. № 10. С. 32–36.

37. Білецький А. В. Участь громадськості у запобіганні корупційним злочинам в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2018. 21 с.

38. Білецький А. В. Участь громадськості у запобіганні корупційним злочинам в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2018. 228 с.

39. Блажівський Є. М. Проблеми запровадження кримінологічного моніторингу. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2013. № 1 (39). С. 146–150.

40. Блажівський Є. М., Козьяков І. М., Книженко О. О., Литвак О. М. Моніторинговий кримінологічний аналіз злочинності в Україні (2009–2013 роки): монографія. Київ: Нац. акад. прокурат. України, 2014. С. 445.

41. Бова А. Соціолого-кримінологічні дослідження організованої злочинності. *Інституційні ознаки організованої злочинності та її соціальна основа*: URL: <http://www.politik.org.ua/>.

42. Богатирьов І. Г. Кримінологія : підручник / заг. ред. І. Г. Богатирьова, В. В. Топчія. Київ : ВД Дакор, 2018. 532 с.

43. Богаченко С. І. Актуальні аспекти кримінально-правової протидії корупційним правопорушенням у центральних органах влади України. *Сучасний стан і перспективи розвитку держави і права : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 19–20 черв. 2020 р.)*. Львів : Західноукр. орг. «Центр правничих ініціатив», 2020. С. 71–74.

44. Богаченко С. І. Кримінально-правова протидія корупційним правопорушенням у сфері центральних органів виконавчої влади : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2021. 21 с.

45. Богаченко С. І. Кримінально-правова протидія корупційним правопорушенням у сфері центральних органів виконавчої влади : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2021. 195 с.

46. Богаченко С. І. Теоретичні аспекти кримінально-правової протидії корупційним правопорушенням у центральних органах влади України. *Юридична наука*. 2019. № 12. С. 179–185.

47. Богомолів А. В. Деякі аспекти міжнародного досвіду протидії корупції. *Science Time*. 2014. № 12. С. 48.

48. Богуш В. М., Кривуца В. Г., Кудін А. М. Інформаційна безпека : термінологічний навч. посіб. / за ред. В. Г. Кривуци. Київ, 2004. С. 68.

49. Бойко А. М. Детермінація економічної злочинності в Україні в умовах переходу до ринкової економіки (теоретико-кримінологічне дослідження) : монографія. Львів : Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2008. С. 113–121.

50. Бойко І. І. Екстрадиційне провадження: поняття та процесуальний порядок. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 2. С. 157–163.

51. Бондаренко Д. А. Розслідування зловживань владою або службовим становищем та перевищень влади або службових повноважень (криміналістична характеристика та початковий етап розслідування): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Запоріжжя, 2008. 236 с.

52. Бондаренко О. С. Концепція кримінально-правової протидії корупції : монографія. Суми, 2021. 472 с.

53. Боровик А. В. Генезис кримінальної відповідальності та запобігання корупційним злочинам в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. № 6. С. 118–124. URL : http://apnl.dnu.in.ua/6_2019/29.pdf

54. Боровик А. В. Спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності за корупційні злочини: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2017. 253 с.

55. Бортницька В. В. Спрощений порядок видачі осіб з України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2020. С. 74–75.

56. Буряк О. О. Процесуальне керівництво розслідуванням прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2018. 250 с.

57. Бусол О. Ю. Наукові підходи до визначення поняття «протидія корупції» та їх класифікація. *Юридична наука України: історія, сучасність, майбутнє* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Донецьк, 2014. С. 70–75.

58. Бусол О. Ю. Протидія корупційній злочинності в Україні у контексті сучасної антикорупційної стратегії : автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2015. 38 с.

59. Бусол О. Ю. Протидія корупційній злочинності в Україні в контексті сучасної антикорупційної стратегії : дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2015. 479 с.

60. Бутко О. А., Бутко А. А. Видача особи, яка вчинила кримінальне правопорушення (екстрадиція): окремі теоретичні та практичні аспекти. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. 2018. № 10 (50). 4 т. С. 23.

61. Бучко М. Б. Сучасна корислива економічна злочинність та заходи її попередження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2002. 19 с.

62. Василевич В. В. Кримінологічна політика України: монографія. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2020. 434 с.

63. Василевська Т. Е. Етика в публічній службі: підручник. Київ: НАДУ, 2018. С. 190–205.

64. Велика українська кримінологічна енциклопедія. У 2 т. Т. 1: А–Л / ред. кол.: В. В. Сокурєнко (голова), О. М. Бандурка

(співголова) та ін. ; наук. ред. О. М. Литвинов. Харків: Факт, 2021. 863 с.

65. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Укладник і головний редактор В. Т. Бусел. Київ – Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.

66. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Укладник і головний редактор В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2003. 1427 с.

67. Викривачам корупції пропонують активізуватися, а державі – краще їх захищати. *Transparency International Україна*. URL : <http://ti-ukraine.org/news/oficial/5402.html>.

68. Виноградова О. І. Міжнародне співробітництво України у галузі боротьби зі злочинністю (кримінально-процесуальний аспект) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2000. С. 33–74.

69. Вихрущ В. О., Козловський Ю. М., Ковальчук Л. І. Методологія та методика наукового дослідження: навч. посіб. Львів, 2018. 327 с.

70. Вознюк А. А. Визнання статті 366-1 Кримінального кодексу України неконституційною: концептуальні вади прийнятого рішення. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 4 (117). С. 20–31. DOI: <https://doi.org/10.33270/01201174.20>.

71. Вознюк А. А. Незаконне збагачення: концептуальні складові нової кримінально-правової норми. *Захист прав людини: міжнародний та вітчизняний досвід* : матеріали І Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 16 трав. 2019 р.). Київ : Нац. акад. прокуратури України, 2019. С. 130–135.

72. Вознюк А. А. Незаконне збагачення: пошук оптимальної кримінально-правової норми. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення* : матеріали міжвуз. наук.-практ. круглого столу (Київ, 22 берез. 2019 р.) / ред.

кол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. С. 84–90.

73. Вознюк А. А. Неконституційність декларування недостовірної інформації: аргументи та контраргументи. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі* : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 9–10 груд. 2020 р.) : у 2 ч. / ред. кол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. Ч. 1. С. 61–65.

74. Вознюк А. А. Психологічні теорії пояснення корупції. *Юридична психологія*. 2019. № 25 (2). С. 8. DOI : <https://doi.org/10.33270/03192502.7>.

75. Волобуєв А. Ф. Проблеми методики розслідування розкрадань майна в сфері підприємництва : монографія. Харків: Ун-т внутр. справ, 2000. С. 288–289.

76. Волошенко А. В. Корупція: історичні витоки та сучасні прояви. *Актуальні проблеми економіки*. 2015. № 3 (165). С. 10–11.

77. Волуйко О. М. Гендерні відмінності у ставленні до корупції в Україні та інших країнах. *Юридична психологія*. 2021. № 1 (28). С. 21–25. DOI: <https://doi.org/10.33270/03212801.21>.

78. Вражаючими є як кількість справ, які надійшли до судів у 2023 році, так і кількість розглянутих справ в умовах війни та нестачі кадрів – Голова ВС Станіслав Кравченко. URL : <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1554727>
<https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1554727>

79. Гайдук А. В. Заходи адміністративного примусу у боротьбі з корупцією в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2006. С. 43–49.

80. Галімшина Г. В. Державний контроль на автомобільному транспорті в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Дніпро, 2010. С. 28.

81. Гаращук В. М. Теоретико-правові проблеми контролю та нагляду у державному управлінні : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.07 Харків, 2003. С. 197.

82. Гвоздецький В. Д. Адміністративно-правові та організаційні засади запобігання і протидії корупції в Україні: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2015. 572 с.

83. Гвоздецький В. Д. Оновлення адміністративно-правового механізму запобігання і протидії корупції в Україні, урахомлене революцією гідності. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2014. № 4 (75). С. 15.

84. Гвоздецький В., Заросило В. Адміністративно-правові засади запобігання і протидії корупції : курс лекцій (для студентів ВНЗ, слухачів магістратури, аспірантури та підвищення кваліфікації). Київ : УДУФМТ, 2012. 34 с.

85. Глушко Є. В. Доктринальне розуміння корупції в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2015. Вип. 34. Т. 2. С. 76–81.

86. Глушкова Д. В. Шведський досвід боротьби з корупцією. С. 110–111. URL :

[https://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/11236/Shvedskyi %20dosvid_Hlushkova_2021.pdf?sequence=1&isAllowed=y](https://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/11236/Shvedskyi%20dosvid_Hlushkova_2021.pdf?sequence=1&isAllowed=y)

87. Голіна В. В. Забезпечення якості державного планування боротьби зі злочинністю на сучасному етапі розвитку України. *Теоретичні основи забезпечення якості кримінального законодавства та правозастосовної діяльності у сфері боротьби зі злочинністю в Україні: матеріали наук. конф. (м. Харків, 15 трав. 2009 р.)*. Харків: Право, 2009. С. 27–28.

88. Голіна В. В. Запобігання злочинності (теорія і практика) : навч. посіб. Харків : Нац. юрид. акад. України імені Ярослава Мудрого, 2011. 120 с.

89. Голову Верховного Суду затримали на хабарі у майже 3 млн доларів: фото. URL : <https://tsn.ua/groshi/nabu-zayavilo-pro-vikrittya-masshtabnoyi-korupciyi-u-verhovnomu-sudi-pidozryuyut-kerivnictvo-foto-2329459.html>

90. Гошовська В. А., Пашко Л. А. Парламентаризм в Україні. Державно-управлінські механізми реалізації функцій законодавчої влади : навч.-метод. матеріали. Київ : НАДУ, 2013. 48 с.

91. Гречко О. В. Адміністративно-правовий статус суб'єктів протидії корупції в Україні : дис. ... докт. філософ. : 081 – Право. Харків, 2024. 180 с.

92. Грищенко М. В. Участь недержавного сектора у протидії корупції. *Право і Безпека*. 2009. № 4. С. 9–13.

93. Грібов М. Л. Забезпечення законності контролю за вчиненням корупційних злочинів, пов'язаних із підкупом : метод. рек. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. 46 с.

94. Грудзур О. М. Історія кримінальної відповідальності за хабарництво у праві України та російської імперії (XVI ст. – початок XX ст.). *Підприємництво, господарство і право*. 2008. № 5. С. 21–24.

95. Грянка Г. В. Поняття та класифікація адміністративно-правових заходів протидії корупції. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2009. Вип. 20. С. 103–110.

96. Гусарєв С. Д., Тихомиров О. Д. Юридична деонтологія (Основи юридичної діяльності): навч. посіб. Київ: Знання, 2005. 256 с.

97. Дейнека О. Г., Дзядук Г. О. Антикорупційна діяльність у сфері публічного управління та адміністрування : конспект лекцій. Харків : УкрДУЗТ, 2022. С. 41–42.

98. Дем'як П. Ю. Адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією, як фонові явища корупційних кримінальних правопорушень: дис. ... докт. філософ. 081 – Право. Київ, 2024. 249 с.

99. Дем'янчук Ю. В. Сучасні адміністративно-правові засоби запобігання та протидії корупції у системі державної служби України. *Право та інновації*. 2016. № 4 (16). С. 95–97.

100. Державна антикорупційна політика і запобігання та протидія корупції на публічній службі в органах державної влади і органах місцевого самоврядування: монографія / автор. кол.: В. В. Василевич, Т. Е. Василевська, В. Ф. Нестерович, Е. В. Расюк, А. В. Савченко, В. Л. Федоренко (кер.) та ін. ; за ред. проф. Ю. В. Ковбасюка і проф. В. Л. Федоренка. Київ : Вид-во Ліра-К, НАДУ, 2016. 524 с.

101. Джужа О. М. Сучасний погляд на розвиток кримінології. *Право України*. 2003. № 2. С. 97–101.

102. Джужа О. М. Сучасний стан та тенденції корупційних правопорушень у зарубіжних країнах. Кримінологічна характеристика та запобігання корупційним правопорушенням : навч. посіб. Київ, 2016. 355 с.

103. Джужа О. М., Моїсєєв Є. М., Василевич В. В. Кримінологія. Спеціалізований курс лекцій зі схемами (Загальна та Особлива частини): навч. посіб. Київ: Атіка, 2001. 368 с.

104. Дмитрієв Ю. В. Європейські механізми управління корупційними ризиками в системі державного управління. *Теорія та практика державного управління*. 2016. Вип. 2. С. 202–203. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpdu_2016_2_35

105. Довбань І. М. Дореволюційний період кримінально-правової протидії злочинам, що вчиняються державними службовцями. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Вип. 2. Т. 4. С. 180.

106. Довбань І. М. Концептуальні засади запобігання злочинам, що вчиняються державними службовцями в Україні: монографія. Київ: Вид-во «ФОП Кандиба Т. П.», 2020. С. 399–400.

107. Довбань І. М. Теоретико-прикладні та правові засади запобігання злочинам, що вчиняються державними службовцями в Україні: автореф. ... дис. докт. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2021. 41 с.

108. Донбас і Крим: ціна повернення : монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна, О. С. Власюка, Е. М. Лібанової, О. М. Ляшенко. Київ : НІСД, 2015. 474 с.

109. Досвід країн Європейського Союзу щодо виявлення та розслідування відмивання злочинних доходів із використанням цифрової валюти (криптовалюти): метод. рек. / С. С. Чернявський, І. Кржечковськис, В. В. Тацієнко та ін. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2017. 86 с.

110. Досвід країн Європейського Союзу щодо протидії злочинам, пов'язаним з корупцією, та захисту фінансових інтересів держави : аналіт. огляд / упоряд.: І. Кржечковськис, В. В. Тацієнко, С. С. Чернявський; Нац. акад. внутр. справ, Консультат. місія ЄС в Україні. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2016. 280 с.

111. Досвід країн Європи у фінансуванні галузі охорони здоров'я: уроки для України. *Європейська комісія проєкту Tacis BISTRO*.

URL : https://eeas.europa.eu/archives/delegations/ukraine/documents/virtual_library/14_reviewbook_uk.pdf

112. Дралюк І. М. Корупція як загроза національним інтересам у внутрішній та зовнішній сферах діяльності об'єктів національної безпеки України. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцію (теорія та практика)*. 2014. № 2. С. 50.

113. Драпогуз В. Екстраполяція як метод наукового пізнання. *Гуманітарний вісник*. 2012. № 28. С. 606–607.

114. Дубас В. М. Кримінально-правові засоби в системі правових засобів протидії корупційним кримінальним правопорушенням. *Débats scientifiques et orientations prospectives du développement scientifique: collection de papiers scientifiques «ΛΟΓΟΣ»*

avec des matériaux de la III conférence scientifique et pratique internationale, Paris, 8 juillet 2022. Paris-Vinnytsia: La Fedeltà & Plateforme scientifique européenne, 2022. С. 72–73.

115. Дубас В. М. Кримінально-правові засоби протидії корупційним кримінальним правопорушенням в Україні: дис. ... докт. філософ. 081. Львів, 2023. 319 с.

116. Дудоров О. О. Відгук офіційного опонента на дисертацію Михайленка Д. Г. «Концепція кримінально-правової протидії корупційним злочинам в Україні», подану на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук зі спеціальності 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/9929/%d0%92%d1%96%d0%b4%d0%b3%d1%83%d0%ba%20%d0%86%d0%86%d0%86%20%d0%be%d0%bf%d0%be%d0%bd%d0%b5%d0%bd%d1%82%d0%b0%20%d0%bf%d1%80%d0%be%d1%84.%20%d0%94%d1%83%d0%b4%d0%be%d1%80%d0%be%d0%b2%d0%b0%20%d0%9e.%d0%9e.%20%281%29.pdf?sequence=6&isAllowed=y>

117. Дудоров О. О., Вознюк А. А. Незаконне збагачення: у пошуках дієвої моделі кримінально-правової заборони. *Ефективність кримінального законодавства: доктринальні, законотворчі та правозастосовні проблеми її забезпечення* : матеріали Міжнар. наук.-практ. круглого столу (Харків, 17 трав. 2019 р.) / уклад. : Л. М. Демидова, К. А. Новікова, Н. В. Шульженко. Харків : Константа, 2019. С. 77–99.

118. Дудоров О. О., Мовчан Р. О. Порушення обмежень щодо одержання подарунків: проблеми кваліфікації та вдосконалення законодавства. *Правничий часопис Донецького університету*. 2019. № 1. С. 12–21.

119. Дудоров О. О., Мовчан Р. О., Сенник В. Г. Кваліфікація адміністративних правопорушень, пов'язаних з корупцією (коментар судової практики) / О. О. Дудоров, Р. О. Мовчан, В. Г. Сенник. Київ: ВД «Дакор», 2020. 508 с.

120. Дунас М. О. Інформаційно-аналітичне забезпечення запобігання злочинам у сфері господарської діяльності, що вчиняються службовими особами. *Юридичний бюлетень*. Вип. 7. Ч. 2. 2018. С. 212–218.
URL : http://www.lawbulletin.oduvs.od.ua/archive/2018/7_2018/part_2/31.pdf

121. Дьомін І. А. Адміністративно-правові засади запобігання та протидії корупції міліцією України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2011. С. 9.

122. Європейська конвенція про взаємну правову допомогу у кримінальних справах 1959 р. з Додатковими протоколами 1978 та 2001 року до неї : ратифікована Законом України від 16 січ. 1998 р. № [44/98-ВР](#). С. 112–232.
URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_036#Text

123. Європейська конвенція про видачу правопорушників від 13 груд. 1957 р. Конвенція. Міжнародний документ. Рада Європи.
URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_033.

124. Єпринцев П. С. Організована злочинність в Україні: феномен, детермінація, запобігання : монографія. Одеса : Вид-во «Юридика», 2023. С. 246–247.

125. Єренко Д. В. Національне антикорупційне бюро України в механізмі запобігання корупції : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Запоріжжя, 2019. 23 с.

126. Єренко Д. В. Національне антикорупційне бюро України в механізмі запобігання корупції : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Запоріжжя, 2019. 187 с.

127. Желік М. Б. Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди: кримінально-правова характеристика : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2018. 258 с.

128. Журавський В. С., Михальченко М. І., Михальченко О. М. Корупція в Україні – не політика : монографія. Київ: Фенікс, 2007. 408 с.

129. Завгородній В. А. Адміністративно-правове регулювання взаємодії органів внутрішніх справ та громадських організацій у протидії корупції: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2010. 268 с.

130. Задирака Н. Ю. Шляхи становлення антикорупційного законодавства в Україні. *Форум права*. 2012. № 2. С. 274–277.

131. Задорожний С. А. Механізми запобігання та протидії корупції в органах місцевої влади : дис. ... канд. наук з держ. управління : 25.00.02. Київ, 2016. 251 с.

132. Задоя К. Визнання Конституційним Судом України неконституційною статті 368-2 Кримінального кодексу України: проблеми обґрунтованості рішення. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2021. № 54. Вип. 2. С. 70–74. (Серія «Юриспруденція»). DOI: <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2021.54.2.15>.

133. Задоя К. П. Проблеми обґрунтованості рішення конституційного суду України щодо визнання неконституційною статті 366-1 Кримінального кодексу України. *Juris Europensis Scientia*. 2022. № 1. С. 99–104.

134. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3-х кн. Кн. 3. Практична кримінологія. К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2008. 320 с.

135. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика. У 3 кн. Київ: Вид. дім «Ін Юре», 2007. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 424 с.

136. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3 кн. Київ: Ін Юре, 2007. Кн. 2: Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. 712 с.

137. Запобігання і протидія проявам корупції як елемент модернізації системи державної служби / Івано-Франківський центр науки, інновацій та інформатизації. Івано-Франківськ, 2012. 237 с.

138. Запобігання корупції : підручник / Б. М. Головкін, В. Ф. Оболенцев, М. В. Романов та ін.; за заг. ред. Б. М. Головкіна. Харків: Право, 2019. 296 с.

139. Зауваження Головного юридичного управління Апарату Верховної Ради України до проекту Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення діяльності Національного антикорупційного бюро України та Національного агентства з питань запобігання корупції».
URL : <http://w1.c1.rada.gov.ua>.

140. Заяць Б. Р. До питання вдосконалення механізмів залучення інститутів громадянського суспільства до процесу запобігання корупції в Україні. *Правові горизонти*. 2020. Вип. 22 (35). С. 22–29.

141. Заяць Б. Р. Історичний досвід щодо запобігання корупції за часів стародавнього світу та його значення для подолання корупції в Україні. *Правові горизонти*. 2019. Вип. 18 (31). С. 7–13.

142. Заяць Б. Р. Історіографія розвитку інституту правового регулювання залучення громадськості до заходів із запобігання корупції в органах державної влади та органах місцевого самоврядування. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2019. Вип. 3. Т. 1. С. 143–149.

143. Заяць Б. Р. Роль інститутів громадянського суспільства у процесі запобігання корупції в органах державної влади та органах

місцевого самоврядування України: адміністративно-правовий вимір: дис. ... докт. філософ. 081 – Право. Львів, 2021. С. 63–65.

144. Звіт про діяльність Національного агентства з питань запобігання корупції за 2018 рік. *Офіц. вебсайт Національного агентства з питань запобігання корупції*. URL : <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2019/04/Zvit2018-1.pdf>

145. Звіт про результати аудиту відповідності на тему «Забезпечення засад функціонування судової влади»: Рішення Рахункової палати 03 лип. 2024 р. № 32-2. URL : https://rp.gov.ua/upload-files/Activity/Collegium/2024/32-2_2024/Zvit_32-2_2024.pdf

146. Зеленецький О. С. Взаємодія органів внутрішніх справ та засобів масової інформації у сфері профілактики та розкриття злочинів. *Форум права*. 2012. № 4. С. 385–388.

147. Землянська В. В. Кримінально-процесуальне законодавство Центральної Ради, гетьманату Скоропадського та Директорії : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2002. 20 с.

148. Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг: навч.-практ. посіб. / В. І. Тютюгін, Ю. В. Гродецький, С. В. Гізимчук ; за ред. В. Я. Тація, В. І. Тютюгіна. Х. : Право, 2014. 232 с.

149. Зубкова Л. А. Сучасний стан і проблеми запобігання корупції в Україні. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 3. С. 34–45.

150. Зуєв В. В. Процесуальний порядок видачі осіб, які вчинили кримінальне правопорушення (екстрадиція), як гарантія забезпечення прав особи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, 2014. Вип. 24. Т. 4. С. 93–94.

151. Іванов О. В. Адміністративно-правовий статус Національного агентства з питань запобігання корупції : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. К., 2019. 304 с.

152. Іванов Ю. Ф., Джужа О. М. Кримінологія : навч. посіб. 2-ге вид., допов. та перероб. Київ : Видавець Паливода А. В., 2008. 292 с.

153. Іванов Ю. Ф., Джужа О. М. Кримінологія: навч. посіб. К.: Вид. Паливода А. В., 2006. 264 с.

154. Індекс сприйняття корупції–2014. URL : <https://ti-ukraine.org/research/indeks-koruptsiji-cpi-2014/>

155. Індекс сприйняття корупції–2019. *Трансперенсі Інтернешнл України*. URL : <https://ti-ukraine.org/research/indeksspryinyattya-koruptsiyi-2019>

156. Каблак П. І. Деякі міркування щодо визначення поняття «громадськість» у контексті налагодження взаємовідносин із судовою владою. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2014. № 12. С. 186–189.

157. Калганова О. А. Процесуально-правові засади участі іноземних громадян у кримінальному судочинстві України : монографія. Ірпінь : Нац. ун-т ДПС України, 2009. С. 109–119.

158. Кальман О. Проблеми боротьби з корупцією на сучасному етапі державотворення. *Вісник Академії правових наук України*. 1999. № 1. С. 201–202.

159. Камлик М. І., Невмержицький Є. В. Корупція в Україні. Київ: Знання, 1998. 186 с.

160. Канадсько-український проєкт «Сприяння доброчесності»: підсумковий звіт. Київ : Інститут прикладних гуманітарних досліджень, 2008. 28 с.
<http://www.iahr.org.ua/uk/%d0%bf%d1%83%d0%b1%d0%bb%d1%96%d>

0%ba%d0%b0%d1%86%d1%96%d1%97-%d1%96-
%d0%b0%d0%bd%d0%b0%d0%bb%d1%96%d1%82%d0%b8%d1%87%
d0%bd%d1%96-
%d0%bc%d0%b0%d1%82%d0%b5%d1%80%d1%96%d0%b0%d0%bb%
d0%b8/

161. Карпенко М. І., Пашковський В. В. Сучасні ознаки корупційної злочинності та їх зміст. *Юридична наука*. 2013. № 5. С. 54–61. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/jnn_2013_5_8.

162. Карпов Н. С. Злочинна діяльність: монографія. Київ., 2004. 310 с.

163. Карпов О. Н. Використання можливостей міжнародних поліцейських організацій у розшуку злочинців : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2011. 185 с.

164. Кваліфікація та розслідування кримінальних правопорушень проти журналістів : практ. посіб. / А. А. Вознюк, Р. О. Мовчан, А. О. Антощук та ін. Київ : Норма права, 2024. 114 с.

165. Кваша О. О. Політична воля – необхідна умова ефективної протидії корупції. *Правова держава*. Вип. 31. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2020. С. 359–365.

166. Кельман М. С. Юридична наука: проблеми методології: монографія. Тернопіль, 2011. 492 с.

167. Кікалішвілі М. В. Західноєвропейські моделі стратегії протидії корупційним правопорушенням. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. 2019. Т. 30 (69). № 6. С. 124–130.

168. Кікалішвілі М. В. Теоретико-прикладні засади формування та реалізації стратегії й тактики протидії корупційній злочинності : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.08. Дніпро, 2021. 37 с.

169. Кікалішвілі М. В. Теоретико-прикладні засади формування та реалізації стратегії й тактики протидії корупційній злочинності: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.08. Дніпро, 2021. 474 с.

170. Кісілюк Е. М. Кримінальне законодавство в період українського державотворення (1917–1921 рр.) : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2003. 208 с.

171. Ковалевська О. В. Особливості механізму протидії політичній корупції у Фінляндії. URL : <https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/5558/1/7.pdf>

172. Коваль Р. А. Інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності органів влади : автореф. дис. ... канд. наук з держ. управління. Запоріжжя, 2008. 20 с.

173. Ковальчук Д. Ю. Запобігання та боротьба з корупцією. *Роль поліції у боротьбі з корупцією (зарубіжний досвід)* : матеріали учасників наук-практ. конф. (Харків, 20 квіт. 2018 р.). Харків : Харків. нац. ун-т внут. справ, 2018. С. 96–97.

174. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07 груд. 1984 р. № 8073-Х. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>

175. Козацька педагогіка і навчально-виховний процес у закладах освіти : наук.-метод. зб. / Укладачі: В. Є. Берека, І. К. Гіджеліцький, Н. М. Орловська. Кам'янець-Подільський : Видавець ПП Зволейко Д. Г., 2018. 472 с.

176. Колб О. Г., Руденко В. І. Щодо заходів загальносоціального запобігання корупції в Україні. *Корупційна злочинність у міжнародному вимірі: форми, методи та засоби протидії* : матеріали Міжнар. круглого столу (Київ, 9–10 листоп. 2017 р.) / ред. кол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. С. 34–36.

177. Колодязний М. Г. Інститут викривачів корупції: зарубіжний досвід, перспективи формування в Україні. *Роль інституту викривачів у запобіганні та протидії корупції* : матеріали

круглого столу (Київ, 2 листоп. 2018 р.) / ред. кол.: В. Черней, К. Ланчінскас, А. Фодчук та ін. Київ, 2018. С. 68–69.

178. Колодяжний М. Г. Насильницькі вимагання майна в Україні: кримінологічна характеристика, детермінація та запобігання: монографія / за ред. В. В. Голіни. Харків: Кроссроуд, 2010. 288 с. URL : https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/5937/1/Kolodygnyu_2010.pdf.

179. Колос М. І. Українське кримінальне право: походження, розвиток і сучасність : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.08. Ірпінь, 2019. 342 с.

180. Комарницька М. О. Окремі проблеми основного складу злочину, передбаченого статтею 368 Кримінального кодексу України. *Науковий вісник*. 2017. № 3. С. 147–157.

181. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності: Закон України від 04 лют. 2004 р. № 1433-IV. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789/print

182. Конвенція про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах : прийнята 22 січ. 1993 р. : ратифікована Законом України від 10 листоп. 1994 р. № [240/94-ВР](#). С. 463–497. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_009/print

183. Коновалова В. О. Проблеми методології галузевих наук (кримінальне право, кримінально-процесуальне право, криміналістика, судова експертиза). *Право та інновації*. 2015. № 4. С. 62. URL: <https://cutt.ly/kmF8pPZ>

184. Конституція України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254/96-в>

185. Копотун І. М. Запобігання злочинам, що призводять до надзвичайних ситуацій у виправних колоніях : монографія. Київ, 2013. С. 36–37.

186. Кормчий П. О. Поширення корупції як загроза національним інтересам України.
URL : <http://anticorruption.com.ua/poshirennya-korupciyiyak-zagroza-naconalnim-nteresam-ukrayini.html>

187. Корнієць П. Ю. Адміністративно-правові засади запобігання і протидії корупції в Національному антикорупційному бюро України : дис. ... докт. філософ. : 081 – Право. Харків, 2023. 270 с.

188. Корнієць П. Ю. Особливості структури та змісту форм запобігання і протидії корупції в Національному антикорупційному бюро України: адміністративно-правовий аспект. *Juris Europensis Scientia*. 2022. № 6. С. 41–47.

189. Корнійчук О. В. Проблемні питання інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади. *Демократичні стандарти публічного врядування*: матеріали науково-практичної конференції за міжнародною участю (м. Львів, 4 квіт. 2008 р.). Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2008. Ч. 1. С. 332–333.

190. Коруля І. В. Зарубіжний досвід у сфері протидії корупції та можливість його використання в Україні. *Порівняльно-аналітичне право*. 2022. № 1. С. 230–233.

191. Корупційна злочинність в Україні: сучасний стан, детермінанти та запобігання: навч. посіб. / автор. кол.: В. В. Василевич, О. М. Джужа, А. О. Джужа, О. Г. Колб, О. І. Колб, Н. В. Кулакова, Ю. О. Левченко, А. В. Микитчик, С. І. Мінченко, С. А. Мозоль, Т. В. Миронюк, Г. С. Поліщук, Е. В. Расюк, А. В. Савченко; за ред. проф. О. М. Джужи та доц. Е. В. Расюка. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2018. 340 с.

192. Корупція в Україні 2022: розуміння, сприйняття, поширеність. *Звіт за результатами опитування населення та бізнесу*.

URL : <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2023/04/1f23b766-e031-4c3f-81a4-0167b4f93116.pdf>

193. Корупція в Україні: причини поширення та механізми протидії. Зелена книга державної політики / С. В. Дрьомов, Ю. Г. Кальниш, Д. Б. Клименко, Г. О. Усатий, Л. М. Усаченко; за ред. Ю. Г. Кальниша. Київ : ДП «НВЦ «Пріоритети», 2010. 88 с. URL : <http://sd.net.ua/2012/03/08/korupciya-v-ukrayini.html>.

194. Корупція в Україні: розуміння, сприйняття, поширеність : звіт за результатами опитування підприємців, експертів та населення в цілому. Київ : Ваіте, 2018. С. 34.

195. Корупція як негативне соціальне явище: шляхи її подолання в Україні та міжнародний досвід: метод. матеріали / М. І. Різак, Ю. М. Бисага, М. М. Палінчак та ін. Ужгород : Ліра, 2004. 62 с.

196. Корупція: теоретико-методологічні засади дослідження : монографія / керівник авт. кол. доц. І. О. Ревак. Львів : ЛьвДУВС, 2011. С. 28–29.

197. Косиця О. О. Адміністративно-правовий механізм забезпечення прав викривачів в Україні : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.07. Суми, 2019. 391 с.

198. Костенко О. М. Концепція модернізації кримінології у світлі соціального натуралізму (про основи «натуралістичної» кримінології). *Право України*. 2009. № 7. С. 31–38.

199. Костенко О. М. Корупція в Україні у світлі політичної кримінології. *Політичний менеджмент*. 2009. № 1. С. 49–54.

200. Костенко О. М. Культура і закон – у протидії злу : монографія. Київ : Атіка, 2008. 352 с.

201. Костенко О. М. Про унікальність корупціогенної ситуації в Україні в контексті світового досвіду. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі* : матеріали V

Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 9–10 груд. 2020 р.). К. : Нац. акад. внутр. справ, 2020. С. 158–159.

202. Костицький М. В. Про діалектику як методологію юридичної науки. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2012. № 1. С. 3–17.

203. Кравчук В. М. Шляхи подолання корупції в судах. *Право України*. 2017. № 1. С. 23–24.

204. Кривенко В. В. Кримінологічні засади запобігання корупційним та пов'язаним із корупцією правопорушенням в органах місцевого самоврядування України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2019. 211 с.

205. Кримінальна ситуація в Україні в умовах війни: основні тенденції. 2022 рік : монографія / авт. кол.: М. Г. Вербенський, О. Г. Кулик, І. В. Наумова та ін. Київ : Юрінком Інтер, 2023. 388 с.

206. Кримінальна ситуація в Україні: основні тенденції. 2021 рік : монографія / авт. кол. : М. Г. Вербенський, О. Г. Кулик, І. В. Наумова та ін.; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. М. Г. Вербенського. Вінниця : ТВОРИ, 2022. 340 с.

207. Кримінальне право України: Загальна частин: підручник / В. І. Борисов, В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна; 5-е вид. переробл. і доп. Харків: Право, 2015. С. 394.

208. Кримінальний кодекс України від 05 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

209. Кримінальний кодекс УРСР від 28 грудня 1960 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2002-05>

210. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

211. Кримінологія (Особлива частина) : навч. посіб. / Кол. авторів : Блага А. Б., Васильєв А. А., Давиденко Л. М. та ін.; за заг. ред. О. М. Литвинова; наук. ред. серії О. М. Бандурка. Х. : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2011. 347 с.

212. Кримінологія: Загальна і Особлива частини : підручник / Даньшин І. М., Голіна В. В., Кальман О. Г., Лисодєд О. В.; за заг. ред. проф. І. М. Даньшина. Харків: Право, 2003. 288 с.

213. Кримінологія: Загальна та Особлива частини : підручник / І. М. Даньшин, В. В. Голіна, М. Ю. Валуйська та ін.; за заг. ред. В. В. Голіни.

2-ге вид. перероб. і доп. Харків: Право, 2009. 288 с.

214. Кримінологія: навч. посіб. / О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Г. Колб та ін.; за заг. ред. проф. О. М. Джужі. Київ: Атіка 2009. 312 с.

215. Кримінологія: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / Джужа О. М., Кондратьєв Я. Ю., Кулик О. Г. та ін.; за заг. ред. О. М. Джужі. Київ: Юрінком Інтер, 2002. 416 с.

216. Кримінологія: підручник / А. М. Бабенко, О. Ю. Бусол, О. М. Костенко та ін. ; за заг. ред. Ю. В. Нікітіна, С. Ф. Денисова, Є. Л. Стрельцова. 2-ге вид., перероб. та допов. Харків : Право, 2018. 416 с.

217. Кримінологія: підручник / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін.; за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. Харків: Право, 2014. 513 с.

218. Крушельницька О. В. Методологія та організація наукових досліджень : навч. посіб. для вищих навч. закл. Київ: Кондор, 2006. 206 с.

219. Кубаєнко А. В. Проблеми запобігання та протидії корупції в поліції: міжнародний досвід. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 3. С. 114–129.

220. Кузнецов В. В., Сийплові М. В. Особливості періодизації історії кримінального законодавства України. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Юридичні науки». 2013. Вип. 3. Т. 2. С. 96–97.

221. Кузьмічов В. С., Чорноус Ю. М. Розслідування злочинів: міжнародне і національне законодавство. Теорія і практика : навч. посіб. / рек. МОН України як навч. посіб. для студ. ВНЗ. Київ : КНТ, 2008. 448 с.

222. Кузьмічов В. С., Чорноус Ю. М. Слідча діяльність: характеристика та напрями удосконалення : монографія. Київ : ЗАТ «Ніглава», 2005, 448 с.

223. Кулик О. Г. Злочинність в Україні на початку ХХІ століття: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2013. 272 с.

224. Кулик О. Г. Злочинність в Україні: тенденції, закономірності, методи пізнання: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2011. 288 с.

225. Кулик О. Г. Кримінологічна характеристика осіб, які вчинили злочини в Україні: сучасні тенденції. *Юридична Україна*. 2013. № 7. С. 98–102. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/urykr_2013_7_18

226. Кулик О. Г. Кримінологічний аналіз злочинності в Україні: напрями вдосконалення методології та методики. *Право України*. 2009. № 7. С. 52–57.

227. Курс кримінології: Загальна частина: підручник: у 2 кн. / О. М. Джу́жа, П. П. Михайленко, О. Г. Кулик та ін.; за заг. ред. О. М. Джу́жи. Київ: Юрінком Інтер, 2001. 352 с.

228. Кучма Л. Д. Україна: підсумки соціально-економічного розвитку та погляд у майбутнє. *Урядовий кур'єр*. 2000. № 225. С. 3–6.

229. Кушнар'ов І. В. Політична корупція: порівняльно-політологічна концептуалізація: монографія. Київ, 2018. 408 с.

230. Лавренюк Ю. Ф. Реформування судової системи в контексті протидії корупції. *Ефективність державного управління*. 2016. Вип. ½ (46/47). Ч. 1. С. 85–91.

231. Лазоренко С. Ж., Бабенко К. А. Базові принципи та елементи антикорупційної політики. URL : <http://kaas.gov.ua/lawlibrary/articles/b/558-bazovi-printsipi-ta-elementi-antikoruptsijnoji-politiki-v-ukrajini.html>

232. Левчук А. О. Адміністративно-правовий механізм запобігання правопорушенням, пов'язаним з корупцією : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ. 2021. 236 с.

233. Литвак О. М. Теоретичні основи попередження злочинності. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2004. Вип. 25. С. 136–145.

234. Литвинов О. М. Загальносоціальний вектор у механізмі протидії злочинності та фактори, що його обумовлюють. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2008. Вип. 41. С. 111–117.

235. Литвинов О. М. Соціально-правовий механізм протидії злочинності в Україні (теоретичні та практичні засади): дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2010. 440 с.

236. Литвинов О. М. Соціально-правовий механізм протидії злочинності в Україні: монографія. Харків, 2008. 446 с.

237. Лозовой В. О., Петришин О. В. Професійна етика юриста. Харків : Право, 2004. 176 с.

238. Луговий В. О. Адміністративно-правовий механізм запобігання правопорушенням, пов'язаним з корупцією, що вчиняються поліцейськими: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2019. 260 с.

239. Лук'янчиков Є. Д. Інформаційне забезпечення розслідування злочинів: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2005. 429 с.

240. Луцький А. І. Загальнонаукові та конкретно наукові методи пізнання правової ідеології. *Наше право*. 2014. № 2. С. 189–193.

241. Ляшенко А. О. Рівень життя населення сільських територій. С. 187–191.
URL : <https://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/6.3/187.pdf>

242. Мазійчук В. А. Доктринальні підходи до визначення корупції в судових органах України. *Роль юриспруденції у формуванні сучасного суспільства* : Ч. 1 : матеріали ІХ Міжнар. наук.-прак. конф. (Київ, 8 жовт. 2024 р.). Київ: ПрАТ ВНЗ «МАУП», 2024. С. 216–219.

243. Мазійчук В. А. Загальносоціальне запобігання корупції в судових органах. *Успіхи і досягнення у науці*. Серія «Право». 2024. № 10 (10). С. 185–198. DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1254-2024-10\(10\)](https://doi.org/10.52058/3041-1254-2024-10(10))

244. Мазійчук В. А. Запобігання та протидія корупції в судових органах України: монографія. Київ : «Видавництво Людмила, 2024. 381 с.

245. Мазійчук В. А. Зарубіжний досвід боротьби з організованою злочинністю та корупцією. *Проблеми і перспективи соціально-економічного розвитку в умовах модернізаційних процесів в Україні та світі* : матеріали VI Всеукр. звіт. наук.-практ. конф. (Київ, 8 груд. 2022 р.) / редкол. : М. Ф. Гончаренко (голова) та ін. Київ: ПрАТ ВНЗ «МАУП», 2023. С. 308–313.

246. Мазійчук В. А. Інформаційно-аналітичне забезпечення запобігання та протидії корупції в судових органах України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 9. С. 608–612. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-9/150>

247. Мазійчук В. А. Міжнародне співробітництво правоохоронних органів щодо запобігання та протидії корупції в судових органах України. *Правова позиція*. 2023. № 4 (41). С. 158–163. DOI <https://doi.org/10.32782/2521-6473.2023-4.32>

248. Мазійчук В. А. Морально-етичне виховання суддів та інших працівників суду як основа запобігання та протидії корупції в судових органах. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 11. С.

249. Мазійчук В. А. Морально-етичне виховання суддів як основа запобігання та протидії корупції в судових органах України. *Осінні наукові зібрання – 2024 : матеріали СЛІ Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (Ужгород, 22 листоп. 2024 р.)*. Ужгород, 2024. С. 155–158.

250. Мазійчук В. А. Наукове забезпечення запобігання й протидії корупції в судових органах України. *Наука і техніка сьогодні*. Серія «Право». 2024. № 13 (41). С. 88–101. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-13\(41\)](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-13(41))

251. Мазійчук В. А. Особливості правозахисної функції держави щодо забезпечення національної безпеки. *Розвиток української держави в умовах активізації євроінтеграційних процесів : Ч. 1 : матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 23 квіт. 2024 р.)*. Київ: ПрАТ ВНЗ «МАУП», 2024. С. 82–86.

252. Мазійчук В. А. Реалізація нормативно-правового забезпечення протидії корупційним правопорушенням в умовах воєнного стану. *Роль юриспруденції у формуванні сучасного суспільства : Ч. 1 : матеріали IX Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 10 жовт. 2023 р.)*. Київ: ПрАТ ВНЗ «МАУП», 2023. С. 122–126.

253. Мазійчук В. А. Спеціальна перевірка кандидатів на посаду судді. *Перспективні напрямки наукових досліджень в Україні : матеріали CXLIX Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (Чернівці, 11*

жовт. 2024 р.). Чернівці, 2024. С. 147–152.

254. Мазійчук В. А. Спеціальна перевірка як умова набуття правового статусу судді. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2024. № 1. Т. 2. С.

255. Мазійчук В. А. Спеціально-кримінологічне запобігання корупції в судових органах України. *Наукові перспективи*. 2024. № 12 (54). С. 1171–1185. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-12\(54\)](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-12(54))

256. Мазійчук В. А. Стан та тенденції корупції в судових органах України. *Право та державне управління*. 2023. № 1. С. 383–391. DOI <https://doi.org/10.32782/2521-6473.2023-4.32>

257. Мазійчук В. А. Суб'єкти запобігання та протидії корупції в судових органах України. *Право і суспільство*. 2024. № 4. С.

258. Мазійчук В. А. Форми спеціально-кримінологічного запобігання корупції в судових органах України. *Пріоритетні напрями розвитку науки та техніки* : матеріали CXLV Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (Суми, 28 черв. 2024 р.). Суми, 2024. С. 146–149.

259. Мазійчук В. А. Характеристика осіб, які вчиняють корупційні дії в судових органах України. *Право та державне управління*. 2023. № 4. С.

260. Макаренко Н. К. Запобігання професійній злочинності в Україні : монографія. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. 455 с.

261. Маланюк А. Г. Провадження у кримінальних справах, пов'язаних із міжнародними відносинами, за законодавством України : автореф. ... дис. канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2004. 20 с.

262. Малиновський В. Я. Державне управління : навч. посіб. Луцьк : Вежа, 2000. 240 с.

263. Марич М. І. Поняття і сутність корупції та корупційної злочинності. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 61. С. 310–317.

264. Мартиненко О. А. Кримінологічний вимір ціни та рівня латентності злочинів, що вчиняються працівниками ОВС України. *Вісник Національного університету внутрішніх справ*. 2005. С. 31–36.

265. Марченко О. Л. Адміністративна відповідальність за порушення вимог законодавства, будівельних норм, стандартів і правил під час будівництва в Україні: дис. ... докт. філософ. 081 – Право. Київ, 2022. С. 41.

266. Маслій І. В. Корупційна злочинність та її кримінологічна характеристика. *Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. пр. Одес. нац. юрид. акад. Одеса*, 2013. Вип. 70. С. 362.

267. Маслова Я. І. Механізм запобігання корупції: поняття та структура. *Правова позиція*. 2022. № 1 (34). С. 81–85.

268. Матвієнко А. А. Здійснення оперативно-розшукового провадження при вчиненні злочину організованою злочинною групою. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2014. № 2. С. 12.

269. Машлякевич Д. С. Литвинов О. М. Стратегії запобігання і протидії корупції в Україні: монографія / за загальною редакцією д-ра юрид. наук, проф. О. М. Литвинова. Харків: 2016. С. 211–212.

270. Медицький І. Б. Вплив соціальних факторів на злочинність в умовах становлення незалежної Української держави: монографія. Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2007. 222 с.

271. Мезенцева І. Є. Визначення предмета корупційних злочинів. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2014. № 5 (38). С. 76–82.

272. Мезенцева І. Є. Кримінологічна характеристика особи корупційного злочинця. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2014. № 3. С. 69–70.

273. Мельник М. І. Корупція – корозія влади (соціальна сутність, тенденції та наслідки, заходи протидії) : монографія. Київ : Юрид. думка, 2004. 400 с.

274. Мельник М. І. Корупція: сутність, поняття, заходи протидії: монографія. Київ: Атіка, 2001. 304 с.

275. Мельник М. І. Кримінологічні та кримінально-правові проблеми протидії корупції : автореф. ... дис. докт. юрид. наук : 12.00.08. Київ. 2002. 32 с.

276. Мельник М. І. Кримінологічні та кримінально-правові проблеми протидії корупції : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ., 2002. 506 с.

277. Мельник М. І. Хабарництво: загальна характеристика, проблеми класифікації, удосконалення законодавства. К. : Парламентське вид-во, 2000. 256 с.

278. Мельник О. В., Руденко М. В. Організаційно-правові основи спеціалізованої антикорупційної прокуратури. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія: «Право». 2016. Вип. 21. С. 175.
URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhIPR_2016_21_45

279. Методичні рекомендації щодо виконання вимог міжнародних договорів та КПК України про міжнародну правову допомогу при проведенні процесуальних дій у кримінальному провадженні. Протокол засідання науково-методичної ради від 20 квіт. 2017 р. № 3, затверджено Генеральним прокурором України від 17 трав. 2017 р. м. Київ.

280. Методичні рекомендації щодо організації роботи із запобігання корупції юридичних осіб, що належать до сфери управління МВС. Київ, 2019.
URL : https://mvs.gov.ua/upload/file/metodichka_antikorupc_ya_nfoteh.pdf

281. Методологія та методика соціологічних досліджень у праві: конспект лекцій / уклад.: В. Д. Воднік; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. Харків, 1999. 93 с.

282. Михайленко Д. Г. Концепція кримінально-правової протидії корупційним злочинам в Україні : автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.08. Одеса, 2018. 45 с.

283. Михайленко Д. Г. Концепція кримінально-правової протидії корупційним злочинам в Україні : дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.08. Одеса, 2018. 532 с.

284. Михайленко Д. Г. Проблеми формування та реалізації політичної волі протидіяти корупції в Україні. Правовий вплив на неправомірну поведінку: актуальні грані : монографія / за ред. О. В. Козаченка, Є. Л. Стрельцова. Миколаїв : Іліон, 2016. С. 207–238. URL : <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/6634/Mihalenko%20Problemi.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

285. Михайлов М. В. Підкуп у законодавчих конструкціях корупційних кримінальних правопорушень : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2021. 22 с.

286. Михайлов М. В. Підкуп у законодавчих конструкціях корупційних кримінальних правопорушень : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2021. 250 с.

287. Михальченко О. М. Корупція в Україні: кримінологічна характеристика, детермінація та запобігання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2017. 23 с.

288. Михальченко О. М. Корупція в Україні: кримінологічна характеристика, детермінація та запобігання : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2017. 260 с.

289. Мищишин Н. В. Проблемні питання правового регулювання інформаційно-аналітичного забезпечення протидії організованій злочинності й корупції. *Право і суспільство*. 2016. № 3.

С. 163–171.

URL : <https://elar.naiu.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/fc0e7d0f-98b4-40de-8b88-7e95609b6de3/content>

290. Мищишин Н. В. Щодо інформаційно-аналітичного забезпечення протидії організованих злочинності та корупції правоохоронними органами України. *Національний юридичний журнал: теорія та практика*. С. 78–80.

URL : http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2015/3/part_2/16.pdf

291. Міжамериканська конвенція проти корупції (прийнята на третій пленарній сесії 29 березня 1996 р.): міжнародний документ від 29 берез. 1996 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_089

292. Міжнародні стандарти поведінки суддів. URL : <https://eba.com.ua/mizhnarodni-standarty-povedinky-suddiv/>

293. Міняйло Н. Є. Організована злочинність: природа та шляхи протидії (системно-функціональний підхід). *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2013. С. 120–121.

294. Мірошніченко С. С. Головні напрямки діяльності органів прокуратури України з попередження організованої злочинності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2007. 20 с.

295. Міськів Д. М. Відповідальність за декларування недостовірної інформації у кримінальному праві України : дис. ... докт. філософ. 081 – «Право». Львів, 2021. 291 с.

296. Мовчан Р. О., Янівський В. М. Криміналізація діянь, передбачених статтями 366-2 та 366-3 Кримінального кодексу України: аналіз на предмет відповідності принципу суспільної безпеки. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 7. С. 74–78. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-7/14>.

297. Мозоль С. А. Кримінологічна безпека в Україні: феномен та наукові засади забезпечення: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.08. Харків. 2018. 481 с.

298. Мокряк М. О. Вплив засобів масової інформації на формування суспільної думки, ставлення до закону та злочинність. *Право і суспільство*. 2016. № 6. Ч. 2. С. 150–154.

299. Москвич Л. М. Правові інструменти підвищення авторитету. *ScienceRise: Juridical Science*. 2018. № 1. С. 23. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/srjusc_2018_1_5

300. Мудряк Т. Міжнародне співробітництво щодо криміналістичного забезпечення розслідування злочинів. *Юридичний вісник*. 2014. № 6. С. 211.

301. Мулик О. Р. Правове забезпечення запобігання корупції в сфері національної безпеки і оборони України: дис. ... докт. філософ. 081 – Право. Київ, 2024. С. 44.

302. На Вінниччині затримали адвоката на хабарі за вирішення питання з суддею. URL : <https://resonance.ua/na-vinnichchini-zatrimali-advokata-na-kh/>

303. НАБУ підтвердило затримання на хабарі 4 суддів Київського апеляційного суду: гроші передали в коробці віскі. URL : https://lb.ua/society/2023/11/30/586782_nabu_pidtverdilo_zatrimannya.htm

304. Найбільше викриття НАБУ і САП: що відомо про затримання голови Верховного Суду Князева. URL : <https://suspilne.media/477601-golovu-verhovnogo-sudu-knazeva-zatrimali/>

305. Настюк В., Белевцева В. Політико-правові проблеми протидії корупційним явищам в Україні. *Вісник Національної академії правових наук України*: зб. наук. пр. 2015. № 2. С. 47–52.

306. Національне агентство з питань запобігання корупції. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/pro-nazk/>

307. Невмержицький Є. В. Корупція в Україні: причини, наслідки, механізми протидії: монографія. Київ : КНТ, 2008. 368 с.

308. Невмержицький Є. В. Правові проблеми боротьби з економічною злочинністю і корупцією: навч. посіб. Київ: АПСВ, 2005. 415 с.

309. Нежурбіда С. І. Етіологія злочину: теорії, аналіз, результат : монографія. Чернівці : Друк Арт, 2013. С. 19.

310. Нежурбіда С. І. Кримінологічне вчення про причинність злочинності: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2015. 425 с.

311. Некрасов В. А., Полянська В. С. Окремі нотатки щодо оцінки загроз тяжких злочинів та організованої злочинності за методологією СОСТА. *Криміналістичні та кримінально-процесуальні засоби оптимізації досудового розслідування* : матеріали IV дистанційної наук. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених, (Одеса, 15 лист. 2018 р). Одеса : Юрид. літ., 2018. С. 40–43.

312. Нестеренко О. В. Викривачі інформації в Україні – сміливці чи самогубці? *Українська правда*. URL : <http://www.pravda.com.ua/columns/2015/06/10/7070826>.

313. Никифорова Н. А. Запобігання кримінальним правопорушенням, пов'язаним з корупцією: дис. ... докт. філософ. 081 – Право. Київ, 2024. 250 с.

314. Нікітін Ю. В. Протидія злочинності в системі забезпечення внутрішньої безпеки українського суспільства : монографія. Київ : ВНЗ «Національна академія управління», 2009. 373 с.

315. Нікуліна А. Г. Сутність та особливості адміністративно-правового статусу органів досудового розслідування Національної поліції України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. № 3. С. 167–171.

316. Новий тлумачний словник української мови : у 3 т.: 42 000 сл. / уклад. В. В. Яременко, О. М. Сліпушко. К. : Аконіт, 2003. Т. 1 : А – К., 2003. 926 с.

317. Новий тлумачний словник української мови : у 3 т.: 42 000 сл. / уклад. В. В. Яременко, О. М. Сліпушко. К. : Аконіт, 2003. Т. 3 : П – Я., 2003. 862 с.

318. Новицький А. М. Правове забезпечення взаємодії державних інформаційних ресурсів. *Правова інформатика*. 2010. № 2 (26). С. 17–22.

319. Новосад Ю. О. Про деякі історичні аспекти становлення та розвитку прокуратури, як суб'єкта запобігання злочинам. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. Вип. 5. С. 112–116.

320. Нонік В. В. Механізм формування та реалізації антикорупційної політики в Україні: дис. ... докт. наук з держ. управління: 25.00.02. Миколаїв, 2019. 402 с.

321. Обіцяв «домовитись» із суддями: у Києві затримали адвоката, який привласнив гроші клієнта. URL : <https://suspilne.media/kyiv/592519-obicav-domovitis-iz-suddami-u-kievi-zatrimali-advokata-akij-privlasniv-grosi-klienta/>

322. Онищук О. О. Концептуальні засади запобігання та протидії корупції в Україні. *Адвокат*. 2010. № 9. С. 35–37.

323. Оніщенко Н. М. Юридична відповідальність: проблеми виключення та звільнення / відп. ред. Ю. В. Баулін. Донецьк : ПП «ВД «Кальміус», 2013. 424 с.

324. Організація міжнародного розшуку осіб за кримінальним процесуальним законодавством України: метод. рек. / В. В. Неволя, Д. Й. Никифорчук, Ю. М. Чорноус, О. С. Тарасенко та ін. Київ, 2017. 153 с.

325. Організована злочинність в Україні / за ред. Я. Ю. Кондратьєва. Київ : НАВСУ, 1999. 124 с.

326. Орлов Ю. В. Політико-кримінологічна теорія протидії злочинності : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2016. 477 с.

327. Орлов Ю. В. Політико-кримінологічна теорія протидії злочинності : монографія. Харків : Діса Плюс, 2016. 656 с.

328. Орлов Ю. В. Постмодерна кримінологія: основні гносеологічні орієнтири. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2019. № 2 (21). С. 13–24.

329. Осипчук Р. С. Адміністративно-правові заходи запобігання та протидії корупції у Національному антикорупційному бюро України: дис. ... докт. філософ. 081 – Право. Київ, 2021. 244 с.

330. Основи методології та організації наукових досліджень: навч. посіб. для студентів, курсантів, аспірантів і ад'юнктів / за ред. А. Є. Конверського. Київ: Центр навчальної літератури, 2010. 352 с.

331. Основи наукових досліджень : навч. посіб. для студ. спеціальності 141 «Електроенергетика, електротехніка та електромеханіка» / КПІ ім. Ігоря Сікорського; уклад.: Г. Г. Стрелкова, М. М. Федосенко, А. І. Замулко, О. С. Іщенко. Електронні текстові дані (1 файл: 500 Кбайт). Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2019. 120 с.

332. Остапенко Я. С. До проблеми визначення факторів, що обумовлюють вчинення службового підроблення як корупційного правопорушення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2015. Вип. 33. Т. 2. С. 116–120.

333. Остапович Г. М. Державний контроль на ринку цінних паперів України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2006. 205 с.

334. Офіційний вебсайт Комітету Верховної Ради України з питань запобігання і протидії корупції. URL : <http://crimecor.rada.gov.ua/komzloch/control/uk/index>.

335. Оцінка громадянами ситуації в країні, рівень довіри до виконавчих та правоохоронних органів влади, оцінка діяльності Уряду (лютий 2021 р.). Центр Разумкова : URL : <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinkagromadianamy-sytuatsii-v-kraini-riven-doviry-do>

vykonavchikh-tapravookhoronnykh-organiv-vlady-otsinka-diialnosti-
uriadu-liutyi-2020r

336. Павленко С. О. Окремі аспекти тактики оперативно-розшукової профілактики. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2021. № 2 (47). С. 44–54.

337. Павленко С. О. Основи оперативно-розшукової тактики : монографія. Київ : Людмила, 2022. 624 с.

338. Пантелєєв С. М. Адміністративно-правове регулювання антикорупційних заборон та обмежень у діяльності поліцейських в Україні: дис. ... докт. філософ. 081 – Право. Київ, 2020. 270 с.

339. Пархоменко-Куцевіл О. І. Досвід формування антикорупційних органів у Фінляндії. URL : http://www.lsej.org.ua/3_2019/42.pdf

340. Паславський М. І. Дослідження термінологічного означення і вживання терміну «протидія злочинності». *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 613–622.

341. Пашков А. П., Барановська А. С., Телюкова Ю. М. Аналіз загроз національної безпеки України та передовий досвід щодо їх розв’язання. *Національна безпеки*. 2017. № 1. С. 22.

342. Пендюра М. М. Корупція як головна небезпека національній безпеці України в умовах сьогодення. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі: матеріали V міжн. наук.-практ. конф. (Київ, 10 груд. 2020 р.)*, Київ, 2020. С. 199–201.

343. Перепелиця Г. Б. Періодизація історичних етапів формування поняття «службова особа» у вітчизняному праві. *Право і суспільство*. 2012. № 4. С. 182–183.

344. Петрова А. С. Організаційно-правові засади протидії корупції в судовій системі України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10. Харків, 2017. 20 с.

345. Петрова Г. Концепт прав людини і життєвий світ. *Філософські, методологічні та психологічні проблеми права* : зб. матеріалів VII Всеукр. наук.-теорет. конф. (Київ 11листоп. 2017 р.) / ред. кол.: В. В. Черней, М. В. Костицький, С. Д. Гусарев та ін. Київ: Нац. акад. внутр. справ. 2017. С. 329–332.

346. Пивоваров В. В. Податкова і кредитно-фінансова злочинність: кримінологічна характеристика та попередження: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2004. 229 с.

347. Пиголенко І. В. Хабарництво як соціальний феномен сучасного суспільства. URL://nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/VKPI_soc/2009/Pugolenko.p

348. Питання Ради громадського контролю при Національному антикорупційному бюро: постанова Кабінету Міністрів України від 16 лют. 2022 р. № 132. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/132-2022-%D0%BF#n101>

349. Підбережний Н. П. Антикорупційна політика в країнах Західної Європи: досвід для України. *Ефективність державного управління*. 2023. Вип. 37. С. 129.

350. Підгородинська А. В. Деякі аспекти співробітництва України з міжнародними судовими установами. *Вісник кримінального судочинства* № 2/2017. С. 70–77

351. Плюшкін А. Ю. Підстави та процесуальний порядок виявлення, розшуку та передачі в управління активів, одержаних від корупційних та інших злочинів: дис. ... докт. філософ. 081 – Право. Київ, 2022. 230 с.

352. Побережний В. В. Сутність та причини корупції в системі органів державної влади. URL : <http://www.academy.gov.ua/ej/ej12/txts/10pvvodv.pdf>

353. Погорілко В. Ф., Федоренко В. Л. Конституційне право України: підручник. 2-ге вид. Київ : Правова єдність, 2010. 428 с.

354. Подоляка С. А. Адміністративно-правове забезпечення протидії корупції в органах прокуратури в Україні: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2019. 457 с.

355. Подорожна Т. С. Особливості використання порівняльно-правового методу в дослідженні правової системи України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2013. № 2. С. 46–48.

356. Політична система України: проблеми становлення і розвитку : монографія / Великочій В. С., Генік М. А., Дичківська Г. О. та ін. ; за ред. В. І. Кафарського. Київ : Центр учбової л-ри, 2008. 456 с.

357. Політова А. С. Поняття корупції: проблеми визначення. *Порівняльно-аналітичне право*. 2013. № 3–2. С. 268–272.

358. Поліщук А. О. Кримінологічна характеристика особи корупціонера у системі правосуддя: соціально-демографічні ознаки. *Підприємництво, господарства і право*. С. 149–154. URL : <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2016/10/31.pdf>

359. Попович В. М. Економіко-кримінологічна теорія детінізації економіки : монографія. Ірпінь: Академія державної податкової служби України, 2001. 524 с.

360. Порядок ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події: наказ МВС України від 08 лют. 2019 р. № 100. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0223-19>.

361. Правила поведінки працівника суду: Рішення Ради суддів України від 24 груд. 2020 р. № 72. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr072414-20#Text>

362. Правові засоби протидії корупції : навчальний посібник / кол. авт. ; за ред. М. В. Лошицького. Київ : Національна академія прокуратури України, 2019. 342 с.

363. Прилуцький С. В. Судова влада в умовах формування громадянського суспільства та правової держави в Україні: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.10. Київ, 2013. 36 с.

364. Про боротьбу з корупцією: Закон України від 05 жовт. 1995 р. № 358/95-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/358/95-%D0%B2%D1%80#Text>

365. Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 20 берез. 2003 р. № 638-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text>

366. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України 24 лют. 2022 р. № 64/2022. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>

367. Про вищий антикорупційний суд: Закон України від 07 черв. 2018 р. № 2447-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2447-19#Text>

368. Про Вищу раду правосуддя: Закон від 21 груд. 2016 р. № 1798-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-19#Text>

369. Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення діяльності Державного бюро розслідувань: Закон України від 03 груд. 2019 р. № 305-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/305-20#n>

370. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб : Закон України від 23 трав. 2013 р. № 314-VII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-18#Text>

371. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення національного законодавства у відповідність із стандартами Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією : Закон України від 18 квіт. 2013 р. № 221-VII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/221-18#Text>

372. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України стосовно виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України : Закон України від 18 квіт. 2013 р. № 222-VII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-18#Text>

373. Про Державне бюро розслідувань: Закон України від 12 лист. 2015 р. № 794-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19/print>

374. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів : Закон України від 23 груд. 1993 р. № 3781-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12/card4#History>

375. Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб : Закон України від 04 берез. 1998 р. № 160/98-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160/98-%D0%B2%D1%80#Text>

376. Про державну таємницю : Закон України від 21 січ. 1994 р. № 3855-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12#Text>

377. Про деякі питання організації діяльності Ради національної безпеки і оборони України : Указ Президента від 08 лют. 2005 р. № 208. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/208/2005#Text>

378. Про додаткові заходи щодо забезпечення відкритості у діяльності органів державної влади : Указ Президента України від 01 серп. 2002 р. № 683. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/683/2002#Text>

379. Про Єдину комп'ютерну інформаційну систему правоохоронних органів з питань боротьби зі злочинністю : Указ Президента України від 31 січ. 2006 р. № 80/2006. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80/2006#Text>

380. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві : Закон України від 23 груд. 1993 р. № 3782-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3782-12/print>

381. Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1700-VII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18/print>

382. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 06 груд. 2019 р. № 361-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20/print>

383. Про засади державної антикорупційної політики на 2021–2025 роки : Закон України від 20 черв. 2022 р. № 2322-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2322-20/print>

384. Про засади запобігання і протидії корупції: Закон України від 07 квіт. 2011 р. № 3206-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3206-17#Text>

385. Про затвердження Державної програми щодо запобігання і протидії корупції на 2011–2015 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 28 листоп. 2011 р. № 1240. URL : <https://ln.cr.court.gov.ua/sud0113/20/11/8>

386. Про затвердження Інструкції про порядок проведення службового розслідування стосовно працівників Національного антикорупційного бюро України: наказ Національного антикорупційного бюро України від 23 жовт. 2015 р. № 4. URL : <https://nabu.gov.ua/nakazi/instrukciya-pro-poryadok->

provedennyasluzhbovogo-rozsliduvannya stosovno-pracivnykiv-nacionalnogo/.

387. Про затвердження Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення: Наказ Офісу Генерального прокурора від 30 черв. 2020 р. № 298. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0298905-20/print>

388. Про затвердження Порядку проведення контролю та повної перевірки декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування : рішення Національного агентства з питань запобігання корупції від 10 лют. 2017 р. № 56. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0201-17>.

389. Про затвердження Порядку проведення контролю та повної перевірки декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування: наказ Національного агентства з питань запобігання корупції від 29 січ. 2021 р. № 26/21. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0362-20#Text>.

390. Про затвердження Порядку проведення спеціальної перевірки стосовно осіб, які претендують на зайняття посад, які передбачають зайняття відповідального або особливо відповідального становища, та посад з підвищеним корупційним ризиком, і внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України : постанова Кабінету Міністрів України від 25 берез. 2015 р. № 171. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/171-2015-%D0%BF>.

391. Про медіа: Закон України від 13 груд. 2022 р. № 2849-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20/print>

392. Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів: Закон України від 10 листоп. 2015 р. № 772-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/772-19/print1489058007718601>

393. Про Національне антикорупційне бюро України : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1698-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text>

394. Про Національну антикорупційну стратегію на 2011–2015 роки : Указ Президента України від 21 жовт. 2011 р. № 1001. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1001/2011#Text>

395. Про Національну раду з питань антикорупційної політики: Указ Президента України від 14¹ жовт. 2014 р. № 808/2014. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/808/2014#Text>

396. Про Національну стратегію у сфері прав людини: Указ Президента України від 24 берез. 2021 р. № 119/2021. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119/2021/print>

397. Про обов'язкову спеціальну перевірку відомостей, що подають кандидати на зайняття посад державних службовців : Указ Президента України від 19 листоп. 2001 р. № 1098. URL : <https://www.president.gov.ua/documents/10982001-254>

398. Про оборону : Закон України від 06 груд. 1991 р. № 1932-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12/print>

399. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лют. 1992 р. № 2135–XII. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>

400. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю : Закон України від 30 черв. 1993 р. № 3341-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3341-12>

401. Про організацію діяльності органів прокуратури у сфері запобігання і протидії корупції: наказ Генеральної прокуратури України від 25 черв. 2013 р. № 10гн.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0010900-13#Text>.

402. Про першочергові заходи щодо детінізації економіки та протидії корупції: Указ Президента України від 18 листоп. 2005 р. № 1615. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1615/2005#Text>

403. Про підготовку пропозицій щодо забезпечення гласності та відкритості діяльності органів державної влади : Указ Президента України від 17 трав. 2001 р. № 325.
URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/325/2001#Text>

404. Про Порядок оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади : Постанова Кабінету Міністрів України від 04 січ. 2002 р. № 3.
URL : [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3-2002- %D0 %BF#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3-2002-%D0%BF#Text)

405. Про Порядок проведення спеціальної перевірки відомостей щодо осіб, які претендують на зайняття посад, пов'язаних з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування : Указ Президента України від 25 січ. 2012 р. № 33. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/33/2012>.

406. Про прокуратуру: Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1697-VII. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1789-12>

407. Про Раду національної безпеки і оборони України : Закон України від 05 берез. 1998 р. № 183/98-ВР.
URL : [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183/98- %D0 %B2 %D1 %80](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183/98-%D0%B2%D1%80)

408. Про ратифікацію Конвенції ООН проти корупції: Закон України 18 жовт. 2006 р. № 251-16. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/251-16>.

409. Про ратифікацію Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією: Закон України від 18 жовт. 2006 р. № 252-V. URL : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/252-16>.

410. Про ратифікацію Цивільної конвенції про боротьбу з корупцією: Закон України від 16 берез. 2005 р. № 2476-IV. URL : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2476-15>.

411. Про санкції : Закон України від 14 серп. 2014 р. № 1644-VII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18/print>

412. Про систему заходів щодо усунення причин та умов, які сприяють злочинним виявам і корупції : Указ Президента України від 09 лют. 2004 р. № 175/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/175/2004>.

413. Про Службу безпеки України : Закон України від 25 берез. 1992 р. № 2229-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12/print>

414. Про Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року: Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 серп. 2021 р., введено в дію Указом Президента від 11 серп. 2021 р. № 347/2021. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0048525-21#Text>

415. Про Стратегію національної безпеки України: Рішення Ради національної безпеки і оборони від 14 верес. 2020 р., введено в дію Указом Президента України від 14 верес. 2020 р. № 392/2020. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0005525-20#Text>

416. Про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки: Указ Президента України від 11 черв. 2021 р. № 231/2021. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/231/2021/print>

417. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02 черв. 2016 р. № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19/print>

418. Про схвалення Концепції Державної програми інформаційно-телекомунікаційного забезпечення правоохоронних органів, діяльність яких пов'язана з боротьбою із злочинністю : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 19 верес. 2007 р. № 754-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/754-2007-%D1%80#Text>

419. Про утворення Національного агентства з питань запобігання корупції : Постанова Кабінету міністрів України від 18 берез. 2015 р. № 118. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/118-2015-%D0%BF#Text>

420. Про утворення Національного антикорупційного комітету : Указ Президента України від 26 лют. 2010 р. № 275. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2752010-10169>

421. Проблеми екстрадиції у справах про корупційні правопорушення. URL : <https://yur-gazeta.com/publications/sferi-praktiki/antikorupciyna-praktika/problemi-ekstradiciyi-u-spravah-pro-korupciyni-pravoporushennya.html>

422. Проблеми методології науки кримінального права: вибр. наук. пр. / М. І. Панов; уклад.: Г. М. Анісімов, В. В. Гальцова; передм. О. В. Петришина, В. І. Борисова. Харків: Право, 2018. С. 14.

423. Проблеми протидії злочинності: підручник / Кальман О. Г., Козьяков І. М., Куц В. В. та ін.; за ред. О. Г. Кальмана. Харків: «Новасофт», 2010. С. 207.

424. Прокурорський нагляд за екстрадицією особи : монографія / Л. Д. Удалова, В. І. Мотиль, О. М. Гумін. Київ: Скіф, 2012. 144 с.

425. Протидія корупційній злочинності в Україні: навч. посіб. / Ю. І. Дмитрик, Д. І. Йосифович, І. В. Красницький, С. І. Мельник,

Є. В. Пряхін, С. В. Якімова; за заг. ред. І. В. Красницького. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2010. 309 с.

426. Профілактика злочинів : підручник / О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Ф. Гіда та ін. ; за заг. ред. О. М. Джужи. Київ : Атіка, 2011. 720 с.

427. Психологічні засади запобігання корупційним правопорушенням в органах державної влади та місцевого самоврядування: навч. посіб. / О. І. Кудерміна, Л. І. Казміренко, В. Г. Андросюк, А. Б. Фодчук. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. 168 с.

428. Рабинович П. М. Методологія юридичної науки. *Юридична енциклопедія*: в 6 т. Т. 3: К–М. Київ: Укр. енцикл., 2001. С. 618–619.

429. Расюк Е. В. Проблемні питання взаємодії спеціальних суб'єктів запобігання корупції під час здійснення заходів з протидії корупційній злочинності в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2022. Вип. 70. С. 435–443.

430. Реалізація філософії «Intelligence-led Policing» в системі кримінального аналізу Національної поліції України: монографія / Користін О., Швець Д., Бутко Б., Денисенко Б. та ін., за заг. ред. Користіна О. Є. Київ : «ВАЙТ», 2024. 504 с.

431. Рева Ю. О. Антикорупційне декларування: теорія, правове регулювання, практика: дис. ... докт. філософ. 081 – Право. Одеса, 2020. 228 с.

432. Рєзнік О. М., Бондаренко О. С. Визнання норми про декларування недостовірної інформації неконституційною як прояв дискредитації антикорупційної реформи. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 7. С. 330–333. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-7/83>.

433. Рішення Конституційного Суду України №13-р/2020 в справі № 1- 24/2020(393/20). URL : <https://ccu.gov.ua/dokument/13-r20>

434. Рогульський С. С. Адміністративно-правові заходи боротьби з корупцією в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2005. 20 с.

435. Розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою: метод. рек. / Чернявський С. С., Вознюк А. А., Дударець Р. М. Беленок В. П. та ін. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2016. 92 с.

436. Романюк Б. В., Бусол О. Ю. Законодавство України та зарубіжних країн щодо протидії корупції. Міжнародний досвід боротьби з корупцією : монографія. Кіровоград, 2010. С. 14.

437. Рудой К. М. Запобігання корупції як напрямок забезпечення міжнародної безпеки. *Правова держава*. 2015. № 19. С. 71.

438. Румянцев Ю. В. Методологічні засади дослідження проблем корупції (адміністративний вимір). *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2017. № 2. С. 86–91.

439. Савченко А. В. Класифікація правопорушень корупційного спрямування. *Державна служба в Україні: досвід, проблеми, перспективи*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 24 черв. 2015 р.) / за заг. ред. Ю. В. Ковбасюка і В. Л. Федоренка. Київ: Вид-во Ліра-К, 2015. С. 162–167.

440. Савченко А. В. Корупційні злочини (кримінально-правова характеристика): навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2016. 168 с.

441. Савченко А. В. Порівняльний аналіз кримінального законодавства України та федеративного кримінального законодавства Сполучених Штатів Америки : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2007. 616 с.

442. Савченко А. В., Шуляк Ю. Л. Кримінальне право України. Загальна та Особлива частини (у схематичних діаграмах) : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2015. С. 166.

443. Сазонов В. В. Кримінологічне забезпечення економічної безпеки України: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.08. Харків. 2020. 416 с.

444. Саламатова М. В. Кримінологічна характеристика та запобігання злочинам у сфері нотаріальної діяльності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Запоріжжя, 2015. 20 с.

445. Саричев Ю. О. Інформаційно-аналітичне забезпечення як вид інформаційного забезпечення в системі державного управління. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. Серія: Державне управління. 2017. № 3. С. 121–122. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnaddy_2017_3_19

446. Свинаренко Ю. П., Андрусенко О. А. Попередження, виявлення та припинення оперативними підрозділами контрабанди наркотичних засобів, що вчиняються організованими злочинними групами. *Юридичний бюлетень*. 2020. Вип. 16. С. 311.

447. Свиридюк Н. П. Деякі питання щодо реалізації національної СОСТА. *Національна поліція України: сучасний стан та перспективи розвитку* : матеріали І Всеукр. наук.-практ. конф. (Кривий Ріг, 23 берез. 2018 р.). Кривий Ріг : Донец. юрид. ін.-т МВС України, 2018. С. 136–138.

448. Свиридюк Н. П. Оцінювання ризиків організованої злочинності як визначальний та важливий організаційний інструмент. *Стан та перспективи розвитку адміністративного права України* : зб. тез IV Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 10 лист. 2017 р.). Одеса : ОДУВС, 2017. С. 61–63.

449. Сердюк В. В. Юрисдикція судів України за спеціалізацією: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2003. С. 39.

450. Скомаров О. В. Структура, зміст і особливості адміністративно-правового статусу Національного антикорупційного бюро України. *Вісник прокуратури*. 2015. № 5. С. 39.

451. Словник української мови : в 11 т. / АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні ; ред. кол.: І. К. Білодід (голова) та ін. Київ : Наук. думка, 1970. С. 220.

452. Смирнов М. І. Особливості надання взаємної правової допомоги у кримінальних справах з використанням методу відеоконференцзв'язку : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2005. С. 4–5.

453. Сокурєнко В. В. Корупція як зовнішня загроза національній безпеці України. URL : [http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/588/Koruptsiia %20yak %20zovnishnia %20zahroza %20natsionalnoi %20bezpet si %20Ukrainy_Sokurenko_2016.pdf?sequence=1&isAllowed=y](http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/588/Koruptsiia%20yak%20zovnishnia%20zahroza%20natsionalnoi%20bezpet si%20Ukrainy_Sokurenko_2016.pdf?sequence=1&isAllowed=y)

454. Соловйов В. М., Розвадовський Б. Л. Запобігання та протидія корупційним правопорушенням у судовій системі України. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2010. Вип. 23. С. 129.

455. Соціологія : навч. посіб. / В. В. Вербець, О. А. Субот, Т. А. Христюк. Київ : Кондор, 2009. 550 с.

456. Спільні перший та другий раунди оцінювання. Другий додатковий звіт про виконання рекомендацій Україною. URL : <https://rm.coe.int/16806ca26a>

457. Стан корупції в Україні: порівняльний аналіз загальнонаціональних досліджень 2007, 2009, 2011 та 2015. *Київський міжнародний інститут соціології*. 2015. URL : [http://kiis.com.ua/materials/pr/20161602_corruption/Corruption %20in %20Ukraine %202015 %20UKR.pdf](http://kiis.com.ua/materials/pr/20161602_corruption/Corruption%20in%20Ukraine%202015%20UKR.pdf)

458. Старенький О. С. Реалізація засади змагальності під час отримання доказів захисником шляхом залучення експерта. *Development and modernization of the legal systems of Eastern Europe: experience of Poland and prospects of Ukraine: Collective monograph*. Vol. 1. Lublin: Izdevnieciba «Baltija Publishing», 2017. Р. 270.

459. Сташис В. Проблеми боротьби з організованою злочинністю і корупцією в Україні. *Вісник Академії правових наук*. 2001. № 2. С. 163–168.

460. Стеченко Д. М., Чмир О. С. Методологія наукового дослідження : підручник. Київ : Знання, 2007. 310 с.

461. Сто корупційних схем в регіонах. URL : <https://www.rpk.org.ua/wp-content/uploads/2020/12/as-100-schemes-2-1.pdf>

462. Стратегія економічної безпеки України на період до 2025 року : Указ Президента України від 11 серп. 2021 р. № 347/2021. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2021#Text>

463. Стратегія розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки : Указ Указом Президента України від 11 черв. 2021 р. № 231. URL : <https://www.president.gov.ua/documents/2312021-39137>

464. Суд заарештував підозрюваного НАБУ адвоката з Одеси. URL : <https://www.slovoidilo.ua/2023/06/27/novyna/pravo/sud-zaareshtuvav-pidozryuvanoho-nabu-advokata-odesy>

465. Сухонос В. В. Правові заходи революційного часу на теренах росії. Київ: Алерта, 2016. С. 18–19.

466. Тарахонич Т. І. Методологічні аспекти дослідження правового регулювання. *Держава і право*. 2009. Вип. 45. С. 21–26.

467. Телешун Я. С. Клієнтелізм як складова функціонування фінансово-політичних груп. *Політичне життя*. 2017. № 3. С. 79–83.

468. Теоретико-правові засади протидії корупції: науково-аналітична доповідь / В. Ф. Дейнека, М. В. Кармаліта, О. М. Розум, І. А. Шавло, Н. Г. Шкуренко. *НДІ фінансового права*. 2014. С. 30–31.

469. Терещук О. В. Адміністративна відповідальність за корупційні правопорушення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Одеса, 2000. 20 с.

470. Тимошенко В. І. Теоретичні проблеми кримінології: збірник наукових праць. Київ: ФОП Маслаков, 2021. С. 139.

471. Тичина Д. М., Джужа А. О. Віктимологічний моніторинг сучасної кримінологічної ситуації. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення*: матеріали міжвузів. наук.-практ. кругл. столу (Київ, 28 трав. 2020 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2020. С. 52–57.

472. Ткаченко Є. В. Основні характеристики політичних посад в органах публічної влади. *Форум права*. 2016. № 2. С. 296–303.

473. Ткаченко О. В. Адміністративно-правові засади протидії корупції в органах внутрішніх справ: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2008. 276 с.

474. Томин С. В., Лишак О. А. Інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності з попередження, розкриття та розслідування корупційних правопорушень. *Криміналістика і судова експертиза*. Вип. 68. С. 218–227. URL : https://digest.kndise.gov.ua/wp-content/uploads/2023/07/vypusk_68-218-227.pdf DOI: <https://doi.org/10.33994/kndise.2023.68.22>

475. Топ найбільших хабарів, на яких викривали українських суддів: інфографіка. URL : <https://glavcom.ua/country/criminal/top-najbilshikh-khabariv-na-jakikh-vikrivali-ukrajinskikh-suddiv-infohrafika-928106.html>

476. Топчій В. В., Шкелебей В. А., Супрун Т. М. Публічно-правова протидія корупції: навч. посіб. / В. В. Топчій, В. А. Шкелебей, Т. М. Супрун. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2016. 208 с.

477. Трепак В. М. Особливості дефініції поняття «корупція». *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 4 (97). С. 182.

478. Трепак В. М. Статистичний метод в кримінологічних дослідженнях корупції: проблеми застосування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: «Право». 2016. № 41. С. 133–139.

479. Трепак В. М. Теоретико-прикладні проблеми протидії корупції в Україні: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2020. 481 с.

480. Третій додатковий протокол до Європейської конвенції про видачу правопорушників від 10 лист. 2010 р., ратифіковано Україною 07 черв. 2017 р. Міжнародний документ. Рада Європи. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-10#n3.

481. Тучак Р. М. Адміністративно-правові засади боротьби з корупцією : дис. ... канд. юрид наук : 12.00.07. Харків, 2007. 198 с.

482. Українська Біблія. URL : <http://www.bible.com.ua/bible/r/2/23>

483. Українцям про Норвегію: Найважливіше і найцікавіше. Київ, 2015. 58 с. URL : http://norway.wunu.edu.ua/dumka/book_2015_II_web_11_02_2015.pdf

484. Успішна судова реформа неможлива без залучення всіх стейкхолдерів, – політики та експерти. *Реанімаційний пакет реформ*. URL : <https://rpr.org.ua/news/uspishna-sudova-reformanemozhlyva-bez-zaluchennia-suddiv-polityky-ta-eksperty/>

485. Ухвала Тернівського районного суду м. Кривого Рогу від 02 лютого 2018 року. Справа № 215/408/18. Провадження № 1-кс/215/37/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/71965956>.

486. Участь України в міжнародному співробітництві у сфері запобігання та протидії корупції: лист Міністерства юстиції України від 22 черв. 2011 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0042323-11>

487. Фаренік С. А. Логіка і методологія наукового дослідження: наук.-метод. посіб. Київ: Вид-во УАДУ, 2000. С. 38.

488. Фодчук А. Б. Адміністративно-правові засади захисту осіб, які надають допомогу в протидії корупції: дис. ... докт. філософ. 081 – Право. Київ. 2020. 276 с.

489. Фулей Т. І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя : наук.-метод. посіб. для суддів. 2 вид. випр., допов. Київ, 2015. 208 с.

490. Хавронюк М. І. Корупційну програму виконано. URL : pravo.org.ua/ua/news/20872174-koruptsiynu-programu-vikonano

491. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації: монографія. Київ, 2006. С. 26.

492. Хить Ю. П. Юридико-психологічні засади взаємодії слідчого (детектива) та прокурора під час досудового розслідування корупційних злочинів: дис. ... докт. філософ. 081 – Право. Київ, 2023. 228 с.

493. Хоменко В. П. Запобігання злочинам у фіскальній сфері як складова забезпечення фінансової безпеки держави. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 2. С. 37–47.

494. Хоменко В. П. Кримінально-правові та кримінологічні засади запобігання злочинам у фіскальній сфері: теорія і практика: монографія. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2020. С. 208.

495. Цвіркун Н. Ю. Фактори корупції. *Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 17 квіт. 2014 р.) / МВС України; Харків. нац. ун-т внутр. справ; Наук.-дослід. ін-т вивч. пробл. злочин. імені акад. В. В. Сташиса НАПрН України; Кримінолог. асоц. України. Харків: Золота миля, 2014. С. 190–191.

496. Чернецький О. Л. Види та форми внутрішнього контролю в органах внутрішніх справ. *Форум права*. 2010. № 4. С. 912.

497. Черней В. В., Шаповалов О. О. Актуальні проблеми реалізації державної антикорупційної політики. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2016. № 4. С. 5–15.

498. Черниш Н. Соціологія : курс лекцій. Львів : Кальварія, 2004. С. 149–151.

499. Чечерський В. І. Окремі проблеми нормативного регулювання статусу Національного бюро розслідувань України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Вип. 32. Т. 3. С. 145–148.

500. Чишко К. О. Історичні передумови формування антикорупційного законодавства України. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2019. № 2 (64). С. 73–78.

501. Чорноус Ю. М. Криміналістичне забезпечення досудового слідства у справах про злочини міжнародного характеру: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2013. 469 с.

502. Чотири тисячі доларів за судові рішення: суддю на Київщині підорюють у хабарництві.
URL : <https://suspilne.media/kyiv/581765-4-tis-dol-za-sudove-risenna-suddu-na-kiivsini-pidoruut-u-habarnictvi/>

503. Чубенко І. В. Кримінологічні засади запобігання корупції в місцевих органах виконавчої влади та органах місцевого самоврядування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2010. 323 с.

504. Шалгунова С. А. Особа насильницького злочинця : монографія Дніпропетровськ. Дніпро. держ. ун-т внутр. справ, Ліра ЛТД, 2012. 548 с.

505. Шевченко О. В. Кримінологічна характеристика та запобігання корупційній злочинності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2012. 21 с.

506. Шевченко О. В. Кримінологічна характеристика та запобігання корупційній злочинності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2012. 241 с.

507. Шевченко О. В. Причини та умови корупційної злочинності. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2011. № 3 (7). С. 129–130.

508. Шевченко О. В. Проблемні аспекти боротьби з корупцією в правоохоронних органах України. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2011. № 2 (6). С. 126–134.

509. Шевчишен А. В. Поняття спеціального досудового розслідування (in absentia) та його функціональне призначення у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 2. С. 125–134.

510. Шевчук І. В. Корупційна складова як чинник дестабілізації та загроза економічній безпеці України. *Державне управління: удосконалення і розвиток*. 2017. № 12. URL : <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1192>

511. Шейко В. М., Кушнарєнко Н. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності : підручник. Київ. Знання, 2006. 295 с.

512. Шестак В. С. Державний контроль в сучасній Україні (загальнотеоретичні питання) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2002. 195 с.

513. Шостко О. Ю. Теоретичні та прикладні проблеми протидії організованій злочинності в європейських країнах : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2010. 38 с.

514. Шостко О. Ю. Типологія осіб, які вчиняють корупційні злочини. *Транскордонна співпраця: проблеми та шляхи їх вирішення* : матеріали II Регіон. круглого столу (м. Одеса, 28–29 верес. 2017 р.). Київ, 2017. С. 203–205.

515. Щепотьєв О. І., Жильцов А. В., Васюк В. В. Методи забезпечення достовірності наукових досліджень. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. Серія: Техніка та енергетика АПК. 2013. № 184 (1). С. 201–208.

516. Що змінило рішення КСУ в роботі НАЗК? URL : <https://nazk.gov.ua/uk/novyny/shho-zminylo-rishennya-ksu-v-roboti-nazk/>

517. Щодо листа президентів GRECO та Венеційської комісії до Голови Верховної Ради стосовно конституційної кризи в Україні. 1 листоп. 2020 р. URL : <https://nazk.gov.ua/uk/novyny/shhodo-lysta-prezydentiv-greco-ta-venetsijskoyi-komisiyi-do-golovy-verhovnoyi-rady-stosovno-konstytutsijnoyi-kryzy-v-ukrayini/>.

518. Юринець В. Є. Методологія наукових досліджень : навч. посіб. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2011. С. 23.

519. Юхно А. О., Юхно О. О. Актуальні аспекти застосування новітньої і спеціальної техніки при запобіганні, розкритті та розслідуванні злочинів. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2007. № 4. С. 103–104.

520. Яковенко С. Б. Генезис та розвиток корупції: історичний аспект. *Науково-інформаційний вісник Академії національної безпеки*. 2015.

Вип. 3–4 (7–8). С. 59.

521. Яницька Н. В. Групова корисливо-насильницька злочинність молоді та її попередження : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2000. 177 с.

522. Яремко Г. З., Устрицька Н. І. Кримінологія : навч.-метод. посіб. Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2018. 144 с.

523. Яцків І. І. Загальні положення протидії корупції: адміністративно-правовий аспект. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2009. Вип. 21. С. 89.

524. Agerberg M. Perspectives on Gender and Corruption. *The Quality of Governance Working Paper Series*. University of Gothenburg, 2014. URL: https://www.gu.se/sites/default/files/2020-05/QoGWP_2014_14_Agerberg.pdf.

525. Bartels L. Unexplained Wealth Laws in Australia (July, 2010). *Trends and Issues in Crime and Criminal Justice*. No. 395. Australian Institute of Criminology. 2010. URL: <https://ssrn.com/abstract=2188697>.

526. Bondarenko O. Criminal Legal Characteristics of Corruption Criminal Offenses in the Field of Economic Activity. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: «Юриспруденція». 2020. № 44. С. 117–119.

527. Bozhyk V. I., Streliuk Y. V., Maziychuk V. A., Voightko A. O., Kokoshko M. V., Kisliy A. M. Problems of implementing international digitalisation standards of criminal investigation. *Cuestiones Políticas*. 2021. № 39 (71). P. 317–333. DOI: <https://doi.org/10.46398/cuestpol.3971.16> (WoS).

528. Chankseliani M. Punishment and other penal measures. *European Scientific Journal*. 2012. № 2. P. 98–108.

529. Commission staff working document «Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions». 2023. URL : [https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-11/SWD_2023_699 %20Ukraine %20report.pdf](https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-11/SWD_2023_699%20Ukraine%20report.pdf).

530. Council of Europe Committee of Ministers Resolution (98) 7 Authorising the Partial and Enlarged Agreement Establishing the «Group of States Against Corruption – GRECO» (Adopted by the Committee of Ministers on 5 May 1998, at its 102nd session). URL : <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806cd24f/>

531. Criminal Code of the Kingdom of Sweden. URL : <https://www.legislationline.org/documents/section/criminalcodes/country/1/Spain/show>.

532. Draft Council Conclusions on the creation and implementation of a EU policy cycle for organised and serious international crime. URL : <http://register.consilium.europa.eu>.

533. Edukacyjny portal o antykorupcji. URL : <http://www.antykorupcja.gov.pl/ak/wydawnictwa-cba/publikacje-w-jezyku-pol/przeglad-antykorupcyjny>.

534. German Criminal Code. Gesetzes vom 19. Juni 2019. URL : http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stgb/

535. Gibson H. Acquisition and Preparation of Data for OSINT Investigations, in: Akhgar, B., Bayerl, P. S., Sampson, F. (Eds.), *Open Source Intelligence Investigation: From Strategy to Implementation, Advanced Sciences and Technologies for Security Applications*. Springer International Publishing, Cham. 2016. P. 69–93.

536. James Q. Wilson, George L. Kelling *Broken windows*.
URL : http://www.manhattaninstitute.org/pdf/_atlantic_monthly-broken_windows.pdf

537. Maziychuk V., Voightko A., Tymoshenko Yu., Tsikalo V., Syrovatka S. The Effectiveness of Electronic Declaration Monitoring in the Detection and Investigation of Corruption Offences in the Judicial System. *Pakistan Journal of Life and Social Sciences*. 2024. Vol. 22, N. 2,
URL: https://www.pjlss.edu.pk/pdf_files/2024_2/4833-4845.pdf
DOI: <https://doi.org/10.57239/PJLSS-2024--22.2.00358>

538. Ministry of foreign affair of Denmark. Anti-corruption policy.
URL : <https://um.dk/en/danida/anti-corruption>

539. Muzila L., Morales M., Mathias M., Berger T. On the take: criminalizing illicit enrichment to fight corruption. *The World Bank*. 2012. C. 81. Doi: <https://doi.org/10.1596/978-0-8213-9454-0>.

540. Norway Corruption Report. Risk and compliance.
URL : <https://www.ganintegrity.com/portal/country-profiles/norway/>

541. Oxford English Dictionary. Oxford : University Press, 2005. 1728 p.

542. Quintana R., Carino A., Quintana R. New anti-corruption provisions. *Client alert*.
URL : http://www.dlapipercentralcms.com/export/system/centralcms/publications/files/2012/litigation-andarbitration/New_anti-corruption_provisions.pdf

543. Reckless W. C. The Crime Problem. 3rd ed. New-York, 2012. P. 249–250.

544. Rose-Ackerman, S. Corruption: A Study in Political Economy. New York : Academic Press, 1978. 258 p.

545. Shchokin R., Maziychuk V., Mykhailyk O., Kolomiets A., Akifzade S., Tymoshenko Y. The impact of the crime rate on the hospitality and tourism industry in the eu countries. *GeoJournal of Tourism and*

Geosites. 2023. № 46 (1). P. 135–147.

DOI: <https://doi.org/10.30892/gtg.46115-1009> (Scopus).

546. Shchokin R., Oliinyk V., Amelin O., Bondarenko Ye., Maziychuk V. et al. Methods of Combating Offenses in the Field of Ecology. *Journal of Environmental Management and Tourism*. 2023. [S. l.]. V. 14. N. 1. P. 5–15. Mar. ISSN 2068-7729.

URL : <https://journals.aserspublishing.eu/jemt/article/view/7624>

DOI: [https://doi.org/10.14505/jemt.v14.1\(65\).01](https://doi.org/10.14505/jemt.v14.1(65).01). (Scopus).

547. Sutherland E. H. Is «White Collar Crime» Crime? *American Sociological Review*. 1945. No 10. P. 132–139.

548. Sutherland E. H. White Collar Crime / foreword by Donald R. Cressey. Westport, Conn.: Greenwood Press, 1983. 272 p.

549. Sutherland E. H. White Collar Criminality. *American Sociological Review*. 1940. No 5. P. 1–12.

550. Swamy A., Knack S., Lee Y., Azfar O. Gender and corruption. *Journal of development economics*. 2001. No. 64 (1). P. 25–55.
DOI: [https://doi.org/10.1016/S0304-3878\(00\)00123-1](https://doi.org/10.1016/S0304-3878(00)00123-1).

551. Vincent Lim. An overview of singapore's anti-corruption strategy and the role of the cpib in fighting corruption.
URL : https://www.unafei.or.jp/publications/pdf/RS_No104/No104_18_VE_Lim_1.pdf

552. Vozniuk A., Kamensky D., Dudorov O., Movchan R., Andrushko A. Unconstitutionality of criminal liability for filing inaccurate information in Ukraine: critical legal analyses. *Cuestiones Políticas*. 2021. Vol. 39 (69). P. 133–145. DOI: <https://doi.org/10.46398/cuestpol.3969.07>.

ДОДАТКИ

Додаток А

Акти впровадження

**СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ
ДИСЕРТАЦІЇ:**

Монографія

1. Мазійчук В. А. Запобігання та протидія корупції в судових органах України: монографія. Київ : «Видавництво Людмила, 2024. 330 с.

Статті в наукових фахових виданнях

2. Мазійчук В. А. Стан та тенденції корупції в судових органах України. *Право та державне управління*. 2023. № 1. С. 383–391. DOI <https://doi.org/10.32782/2521-6473.2023-4.32>

3. Мазійчук В. А. Характеристика осіб, які вчиняють корупційні дії в судових органах України. *Право та державне управління*. 2023. № 4. С. 308-315.

4. Мазійчук В. А. Міжнародне співробітництво правоохоронних органів щодо запобігання та протидії корупції в судових органах України. *Правова позиція*. 2023. № 4 (41). С. 158–163. DOI <https://doi.org/10.32782/2521-6473.2023-4.32>

5. Мазійчук В. А. Інформаційно-аналітичне забезпечення запобігання та протидії корупції в судових органах України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 9. С. 608–612. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-9/150>

6. Мазійчук В. А. Спеціальна перевірка як умова набуття правового статусу судді. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2024. № 1. Т. 2. С.240-249.

7. Мазійчук В. А. Суб'єкти запобігання та протидії корупції в судових органах України. *Право і суспільство*. 2024. № 4. С. 278-286.

8. Мазійчук В. А. Загально-соціальне запобігання корупції в судових органах. *Успіхи і досягнення у науці*. Серія «Право». 2024. № 10 (10). С. 185–198. DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1254-2024-10\(10\)](https://doi.org/10.52058/3041-1254-2024-10(10))

9. Мазійчук В. А. Морально-етичне виховання суддів та інших працівників суду як основа запобігання та протидії корупції в судових органах. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 11. С. 652-660

10. Мазійчук В. А. Спеціально-кримінологічне запобігання корупції в судових органах України. *Наукові перспективи*. 2024. № 12 (54). С. 1171–1185. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-12\(54\)](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-12(54))

11. Мазійчук В.А. Наукове забезпечення запобігання й протидії корупції в судових органах України. *Наука і техніка сьогодні*. Серія «Право». 2024. № 13 (41). С. 88–101. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-13\(41\)](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-13(41))

Статті в наукових періодичних виданнях інших держав

12. Bozhyk, V. I., Streliuk, Y. V., Maziychuk, V. A., Voightko, A. O., Kokoshko, M. V., & Kisliy, A. M. (2021). Problems of implementing international digitalisation standards of criminal investigation. *Cuestiones Políticas*, 39(71), 317–333. DOI: <https://doi.org/10.46398/cuestpol.3971.16> (WoS).

13. Shchokin, R., Oliinyk, V., Amelin, O., Bondarenko, Ye., Maziychuk, V. et al. (2023). Methods of Combating Offenses in the Field of Ecology. *Journal of Environmental Management and Tourism*, [S. l.]. V. 14. N. 1, P. 5–15. Mar. ISSN 2068-7729. URL: <https://journals.aserspublishing.eu/jemt/article/view/7624>

DOI: [https://doi.org/10.14505/jemt.v14.1\(65\).01](https://doi.org/10.14505/jemt.v14.1(65).01). (Scopus).

14. Shchokin, R., Maziychuk, V., Mykhailik, O., Kolomiets, A.,

Akifzade, S., & Tymoshenko, Y. (2023). The impact of the crime rate on the hospitality and tourism industry in the eu countries. *GeoJournal of Tourism and Geosites*, 46 (1), 135–147. DOI: <https://doi.org/10.30892/gtg.46115-1009> (Scopus).

15. Maziychuk, V., Voightko, A., Tymoshenko, Yu., Tsikalo, V. & Syrovatka, S. (2024). The Effectiveness of Electronic Declaration Monitoring in the Detection and Investigation of Corruption Offences in the Judicial System. *Pakistan Journal of Life and Social Sciences*. Volume 22, Number 2, URL: https://www.pjlss.edu.pk/pdf_files/2024_2/4833-4845.pdf DOI: <https://doi.org/10.57239/PJLSS-2024--22.2.00358>

16. Мазійчук В. А. Міжнародне співробітництво у сфері запобігання та протидії корупції в органах судової влади України. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2024. № 4 (64). С. 340–348.

Праці апробаційного характеру

17. Мазійчук В. А. Зарубіжний досвід боротьби з організованою злочинністю та корупцією. *Проблеми і перспективи соціально-економічного розвитку в умовах модернізаційних процесів в Україні та світі* : матеріали VI Всеукр. звіт. наук.-практ. конф. (Київ, 8 груд. 2022 р.) / редкол. : М. Ф. Гончаренко (голова) та ін. Київ: ПрАТ ВНЗ «МАУП», 2023. С. 308–313.

18. Мазійчук В. А. Реалізація нормативно-правового забезпечення протидії корупційним правопорушенням в умовах воєнного стану. *Роль юриспруденції у формуванні сучасного суспільства* : Ч. 1 : матеріали IX Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 10 жовт. 2023 р.). Київ: ПрАТ ВНЗ «МАУП», 2023. С. 122–126.

19. Мазійчук В. А. Особливості правозахисної функції держави щодо забезпечення національної безпеки. *Розвиток української держави в умовах активізації євроінтеграційних процесів* : Ч. 1 :

матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 23 квіт. 2024 р.). Київ: ПрАТ ВНЗ «МАУП», 2024. С. 82–86.

20. Мазійчук В. А. *Форми спеціально-кримінологічного запобігання корупції в судових органах України. Пріоритетні напрями розвитку науки та техніки* : матеріали CXLV Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (Суми, 28 черв. 2024 р.). Суми, 2024. С. 146–149.

21. Мазійчук В. А. *Доктринальні підходи до визначення корупції в судових органах України. Роль юриспруденції у формуванні сучасного суспільства* : Ч. 1 : матеріали ІХ Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 8 жовт. 2024 р.). Київ: ПрАТ ВНЗ «МАУП», 2024. С. 216–219.

22. Мазійчук В. А. *Спеціальна перевірка кандидатів на посаду судді. Перспективні напрямки наукових досліджень в Україні* : матеріали CXLIX Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (Чернівці, 11 жовт. 2024 р.). Чернівці, 2024. С. 147–152.

23. Мазійчук В. А. *Морально-етичне виховання суддів як основа запобігання та протидії корупції в судових органах України. Осінні наукові зібрання – 2024* : матеріали CLI Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (Ужгород, 22 листоп. 2024 р.). Ужгород, 2024. С. 155–158.

Приватне акціонерне товариство
«Вищий навчальний заклад
«МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ
ПЕРСОНАЛОМ»

The Private Joint-Stock Company
«Higher Education Institution
«Interregional
Academy
of Personnel Management»

Україна, 03039, Київ-39, вул. Фрометівська, 2,
Тел. +38 (044) 490-95-00, maup.com.ua
e-mail: iapm@iapm.edu.ua

2, Frometivs'ka Str., 03039 Kyiv, Ukraine,
Tel. +38 (044) 490-95-00, maup.com.ua
e-mail: iapm@iapm.edu.ua

“ _____ ” 20 _____ № _____

ЗАТВЕРДЖУЮ

Ректор МАУП,

доктор юридичних наук, професор

Кирило МУРАВЬОВ

2024 р.

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження доцента
кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності, кандидата
юридичних наук**

**Мазійчука Віталія Анатолійовича на тему: «Теоретико-правові та
організаційні засади запобігання й протидії корупції в судових органах
України» у освітній процес та науково-дослідну роботу Міжрегіональної
Академії управління персоналом**

Комісія у складі: завідувача кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності, доктора юридичних наук, професора Заросила В.О.; завідувача кафедри теорії держави і права та конституційного права, кандидата юридичних наук, Талаха А.М.; завідувача кафедри адміністративного, фінансового та банківського права, кандидата юридичних наук, доцента Бортника В.А.; склала цей акт про те, що комісією вивчені матеріали, підготовлені доцентом кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності навчально-наукового інституту права ім. князя Володимира Великого, Мазійчуком Віталієм Анатолійовичем на тему: «Теоретико-правові та організаційні засади запобігання й протидії корупції в судових органах України» за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право.

Результати дисертаційного дослідження Мазійчука В.А. відображені у навчально-методичних матеріалах з навчальних дисциплін: «Кримінальне право» та «Актуальні питання кримінального права» для студентів та слухачів магістратури, де в якості джерел рекомендовано такі публікації:

1. Мазійчук В.А. Стан та тенденції корупції в судових органах України. Право та державне управління. 2023. № 1.
2. Мазійчук В.А. Інформаційно-аналітичне забезпечення запобігання та протидії корупції в судових органах України. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 9.
3. Мазійчук В.А. Міжнародне співробітництво правоохоронних органів щодо запобігання та протидії корупції в судових органах України. Правова позиція. 2023. №4 (41)
4. Мазійчук В.А. Суб'єкти запобігання та протидії корупції в судових органах України. Право і суспільство. 2024. № 4
5. Мазійчук В.А. Характеристика осіб, які вчиняють корупційні дії в судових органах України. Право та державне управління. 2023. № 4.
6. Мазійчук В.А. Спеціальна перевірка як умова набуття правового статусу судді. Держава та регіони. Серія: Право. 2024. № 1. Том 2 .
7. Мазійчук В.А. Морально-етичне виховання суддів та інших працівників суду як основа запобігання та протидії корупції в судових органах. Юридичний науковий електронний журнал. 2024. № 11.
8. Мазійчук В.А. Загально-соціальне запобігання корупції в судових органах “Успіхи і досягнення у науці (Серія «Право», Серія «Освіта», Серія «Управління та адміністрування», Серія «Соціальні та поведінкові науки)”: журнал. 2024. No 10(10) 2024. С. 185-198. DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1254-2024-10\(10\)](https://doi.org/10.52058/3041-1254-2024-10(10))
9. Мазійчук В.А. Наукове забезпечення запобігання й протидії корупції в судових органах України «Наука і техніка сьогодні» (Серія «Право»: журнал.2024. No 13(41) 2024. С. 88-101 DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-13\(41\)](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-13(41))
10. Мазійчук В.А. Спеціально-кримінологічне запобігання корупції в судових органах України. Наукові перспективи: журнал. 2024. № 12(54) 2024. С.1171-1185
DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-12\(54\)](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-12(54))

11. Rostyslav SHCHOKIN, Vasyl OLIINYK, Oleksandr AMELIN, Yevhen BONDARENKO, Vitaliy MAZIYCHUK et al. Methods of Combating Offenses in the Field of Ecology. Journal of Environmental Management and Tourism, [S.l.], v. 14, n. 1, p. 5 - 15, mar. 2023. ISSN 2068-7729. Available at: <https://journals.aserspublishing.eu/jemt/article/view/7624>

doi: [https://doi.org/10.14505/jemt.v14.1\(65\).01](https://doi.org/10.14505/jemt.v14.1(65).01). (SCOPUS)

12. Shchokin, R., Maziychuk, V., Mykhailyk, O., Kolomiets, A., Akifzade, S., & Tymoshenko, Y. (2023). THE IMPACT OF THE CRIME RATE ON THE HOSPITALITY AND TOURISM INDUSTRY IN THE EU COUNTRIES. GeoJournal of Tourism and Geosites, 46(1), 135–147. <https://doi.org/10.30892/gtg.46115-1009> (SCOPUS)

13. Vitaliy Maziychuk, Anatoliy Voightko, Yuriy Tymoshenko, Volodymyr Tsikalo, Serhii Syrovatka. The Effectiveness of Electronic Declaration Monitoring in the Detection and Investigation of Corruption Offences in the Judicial System. Pakistan Journal of Life and Social Sciences. Volume 22, Number 2, 2024
Посилання на статтю: https://www.pjlss.edu.pk/pdf_files/2024_2/4833-4845.pdf

<https://doi.org/10.57239/PJLSS-2024--22.2.00358>

14. Bozhyk, V. I., Streluk, Y. V., **Mazychuk, V. A.**, Voightko, A. O., Kokoshko, M. V., & Kisliy, A. M. (2021). Problems of implementing international digitalisation standards of criminal investigation. *Cuestiones Políticas*, 39(71), 317-333. <https://doi.org/10.46398/cuestpol.3971.16> (WoS).

Члени комісії дійшли спільного висновку, що представлені здобувачем Мазійчуком Віталієм Анатолійовичем матеріали дослідження ґрунтуються на достатній кількості опрацьованих автором під час проведення дисертаційного дослідження законодавчих, наукових, архівних та емпіричних джерел.

Члени комісії:

**завідувач кафедри
правоохоронної та антикорупційної діяльності,
доктор юридичних наук, професор**

Заросило В.О.

**завідувач кафедри теорії
держави і права та
конституційного права,
кандидат юридичних наук**

Талах А.М.

**завідувач кафедри адміністративного,
фінансового та банківського права,
кандидат юридичних наук, доцент**

Бортник В.А.

ДОВІДКА
про впровадження результатів дисертаційного дослідження
доцента кафедри правоохоронної та антикорупційної
діяльності, кандидата юридичних наук Мазійчука Віталія
Анатолійовича на тему: «Теоретико-правові та організаційні
засади запобігання й протидії корупції в судових органах
України»

Матеріали, подані Мазійчуком В.А. за результатами дисертаційного дослідження на тему: «Теоретико-правові та організаційні засади запобігання й протидії корупції в судових органах України» за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право можуть бути використані в діяльності Служби безпеки України.

Зокрема, це стосується розробленої автором концепції запобігання та протидії корупції в судових органах України, яка ґрунтуючись на міжнародному досвіді й зарубіжній практиці є системою скоординованих криминологічних заходів реагування, із визначенням та впровадженням в діяльність уповноважених правоохоронних інституцій комплексу науково обґрунтованих організаційно-правових, інформаційно-аналітичних і виховних інструментів, спрямованих на виявлення та усунення (нейтралізацію, мінімізацію, послаблення негативного впливу) криминогенних чинників, прийняття на цій основі ефективних правових і регуляторних рішень, у тому числі відомчого (міжвідомчого) характеру.

Ця довідка надана для подання у відповідну спеціалізовану вчену раду із захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право.

Т.в.о. начальника Департаменту
контррозвідувального захисту інтересів держави
у сфері інформаційної безпеки
Служби безпеки України
полковник

« ____ » _____

Володимир КАРАСТЕЛЬОВ

Прокуратура України
ОФІС ГЕНЕРАЛЬНОГО ПРОКУРОРА

вул. Різницька, 13/15, м. Київ, 01011 факс: (044) 280-26-03
e-mail: office@gp.gov.ua, web: www.gp.gov.ua
Код ЄДРПОУ 00034051

050225 № 31/1/3

На № _____ від _____

ДОВІДКА
про впровадження результатів дисертаційного дослідження
доцента кафедри правоохоронної та антикорупційної
діяльності, кандидата юридичних наук Мазійчука Віталія
Анатолійовича на тему: «Теоретико-правові та організаційні
засади запобігання й протидії корупції в судових органах
України»

Матеріали, подані Мазійчуком В.А. за результатами дисертаційного дослідження на тему: «Теоретико-правові та організаційні засади запобігання й протидії корупції в судових органах України» за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право можуть бути використані в діяльності Офісу Генерального прокурора.

Зокрема, це стосується надання автором напрямів удосконалення системи запобігання та протидії корупції на загальносоціальному, спеціально-криминологічному рівнях, у тому числі з урахуванням специфіки воєнного стану, міжнародного співробітництва у кримінальних провадженнях та *Плану заходів щодо запобігання та протидії корупції в судових органах України на період до 2030 року*, спрямованого на нейтралізацію корупції в судах, й містить правові, відомчі, процесуальні, інституційні, організаційні блоки заходів.

Ця довідка надана для подання у відповідну спеціалізовану вчену раду із захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право.

Прокурор третього відділу першого
управління процесуального керівництва
досудовим розслідуванням та підтримання
публічного обвинувачення Департаменту
нагляду за додержанням законів органами
Державного бюро розслідувань
Офісу Генерального прокурора,
кандидат юридичних наук, доцент

Олександр АМЕЛІН